

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çeviribilim Anabilim Dalı
Çeviri Bilim Dalı

Doktora Tezi

Kültür Politikası ve Yazın Çevirisi
N.V. Gogol, **Ölü Canlar** Yapıtı

Nilüfer Denissova
2502090055

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Betül Parlak

İstanbul, 2015

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : NİLÜFER DENİSSOVA Numarası : 2502090055
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI Danışmanı : DOÇ. DR. BETÜL PARLAK
Tez Savunma Tarihi : 03.09.2015 Saati : 11.00
Tez Başlığı : "Kültür Politikası ve yazım Çevirisi N.V. Gogol, Ölü Canlar Yapıtı"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Alev BULUT		KABUL
2- Prof. Dr. Özlem BERK ALBACHTEN		KABUL
3- Doç. Dr. Betül PARLAK		KABUL
4- Yrd. Doç. Dr. Hülya ARSLAN		KABUL
5- Yrd. Doç. Dr. Sevil Çelik TSONEV		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Turgay KURULTAY		
2- Yrd. Doç. Dr. Sinem CANIM		

Kültür Politikası ve Yazın evirisi

N.V. Gogol, **l Canlar** Yapıtı

Nilüfer Denissova

Z

Geçmiş yüzyılın son çeyreğinden bu yana, bir sosyo-kültürel maniplasyon aracı olarak yazın çevirisi eviribilim alanında çokça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan başlayarak yazın çevirisi köklü bir yeniden yapılandırma projesinin başlıca ayaklarından biri olmuştur. Ruşadan yapılan çevirilere ise özellikle 1960'lı-1980'li yıllar döneminde siyasi bir temsil görevi yüklenmiştir. Rus Klasikleri adıyla bilinen yapıtlar kimi zaman sol yazın olarak değerlendirilmiş, kimi zaman yeniden klasik konumlarına dnmştir. **l Canlar**, 100 Temel Eser listesinde yer alan bir yapıt olarak klasik niteliğinin yanı sıra ders materyali niteliğini edinmiştir. Bu alışma, romanın 1950-2010 yılları arasında yayımlanan altı çevirisini mercek altına alarak tarihsel, söylemsel ve metinsel verilerin desteğiyle kültürel ortamının eviri normlarına yansıyor yansımadığı, yansadıysa nasıl yansadığı sorusuna yanıt bulmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Jos Lambert – Hendrik van Gorp'un betimleyici modelinden ve Andr Lefevre'in himaye (patronaj) kavramından yararlanılmıştır. Antoine Berman'ın "Yeniden eviri Savı" metinsel incelemeyle sınanmıştır. Elde edilen bulgular alışmanın sonuç bölümünde yer almaktadır.

Anahtar Szckler: Ruşa, yazın evirisi, Gogol, **l Canlar**, himaye, Yeniden eviri Savı

Cultural Politics and Literary Translation

N.V. Gogol, **Dead Souls**

Nilüfer Denissova

ABSTRACT

Since the last quarter of the past century, literary translation as a tool of a socio-cultural manipulation has become a subject of intense debates in the field of translation studies. For young Turkish Republic literary translation was one of the main pillars of a radical social restructuring project. Later, in the 1960s-1980s, translations of Russian Classics obtained certain political representation: as leftist literature or as classics depending on the prevalent political atmosphere of the country. Nowadays **Dead Souls** by Nikolay Gogol, one of the novels in the 100 Essential Readings List, has gained a new quality as a course material. This study examines six translations of the novel published between 1950 and 2010. Using the historical, discursive and textual data, I aim to establish how the cultural politics affected the translational norms. The "Descriptive Model" by José Lambert - Hendrik van Gorp is used for the corpus analysis. The patronage concept by André Lefevere maintains the frame for the discursive data interpretation. Antoine Berman's Retranslation Hypothesis is tested in the light of the textual data.

Key Words: Literary translation, Gogol, Dead Souls, Russian, patronage, Retranslation Hypothesis

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın çıkış noktası, 100 Temel Eser listesindeki Rus yazarların yapıtları olmuştur; daha doğrusu, bu yapıtların seçilme nedenleri konusundaki soru işaretleri. Listede yer alan dört yapıttan üç tanesini: Lev Tolstoy'un **Savaş ve Barış**, Fyodor Dostoyevski'nin **Suç ve Ceza** ve İvan Turgenev'in **Babalar ve Oğullar** romanlarını gerçekçilik akımı içinde yer alan, Rusya'nın belirli tarihsel dönemlerine ve onların temsilcilerine odaklanan birer yapıt olarak görmek olası. Oysa Nikolay Gogol'un **Ölü Canlar** romanı birçok açıdan onlardan farklı konumdadır. Çeşitli araştırmacılar, yazarlar, yazın eleştirmenleri **Ölü Canlar**'ın karmaşık metinlerarası bağlantılar ve dini göndermeler içeren grotesk bir yapıt olduğu, gerçekçi ve somut katmanın yanı sıra gerçeküstü ve soyut bir katman içerdiği dile getirmiştir (Nabokov, 2012. Boçarov, 2008 içinde Merejkovski:209-225, Bely:264-277, Annenskiy:294-303). Romanla, Batı Avrupa yazın geleneği arasındaki bağlantılara odaklanan çalışmalar yapılmış (Dmitriyeva, 2011), Dante'nin **İlahi Komedya** yapıtıyla **Ölü Canlar** arasındaki somut metinsel benzerlikler mercek altına alınmıştır (Smirnova, 1987). Roman, gerçekçi bir katman da içermekte; başkarakter Çiçikov'un yaptığı yolculukta Rusya'nın toplumsal manzarası ve toplumun çeşitli temsilcilerinin profilleri çizilmektedir. Bununla birlikte tezin devamında da açıklanacağı gibi **Ölü Canlar**'ın 1842 yılında ilk yayımlanmasından sonra Gogol, Rusya'yı, Rus yaşamını, dilini, geleneklerini ve bürokratik sistemin işleyişini iyi bilmediği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Bkz. 4.1. Yazarın Kimliği ve Romanın Yazılış Öyküsü). Eleştirmenlere göre ülkenin günlük yaşamıyla ilgili bazı bilgiler romanda yanlış aktarılmıştır. Özetle, **Ölü Canlar**'ı o dönemin Rusya'sının gerçek durumunu yansıtan, tarihsel bilgiler veren bir metin olarak görmemek gerekir.

Bu ön bilgilerden, **Ölü Canlar**'ın Türkçeye hangi gerekçelerle ve nasıl çevrildiğini araştırma düşüncesi doğmuştur. Araştırmanın sürecinde kültür politikasının yazın çevirisine etkisi ve himaye (Levefere, 1992) gibi konular öne çıkmış ve çalışmanın kuramsal ve kavramsal temelini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Yeniden Çeviri Savı (Berman, 2004) da elde edilen sonuçlar üzerinden sorgulanmıştır. Metinsel inceleme için yöntem arayışı çalışma sürecinde önemli yer

tutmuş ve çeviri tümelleri (Klaudy 2001:80-84, Laviosa-Braithwaite 2001:288-294; tartışma için bkz. Pym, 2005) konusunda bizi bazı çıkarımlara götürmüştür (bkz. Bölüm 2.2.4). Kültür politikasının bir yansıması olarak çeviri intihali konusu da bir yan araştırma niteliğini kazanmış ve somut bulgularla sonuçlanmıştır.

Metinsel inceleme için Lambert – van Gorp (Hermans 1985, Paker 2002, Delabastita 2006) yöntemi yeğlenmiştir; söz konusu yönteme iki noktada ekleme yapılmıştır. İlk ekleme, metinsel verilerle tarihsel-kültürel arkaplan arasında daha güçlü bağlantıların kurulabilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ön hazırlık aşamasında elde edilen veriler (arka kapak yazıları ve tanıtım metinleri) okur yorumlarıyla birlikte ele alınmış, aralarında bir etki-tepki ilişkisinin olup olmadığına bakılmıştır. Makro ve mikro düzey incelemesi aşamalarında ise çevirmenlerle görüşmeler yapılarak çeviri stratejisi ve kararları konusundaki tespitler netleştirilmeye ve doğrulanmaya çalışılmıştır. İkinci ekleme ise mikro düzey incelemesi aşamasında daha ayrıntılı, sınıflandırılabilir ve karşılaştırılabilir veriler elde etme amacıyla yapılmıştır. Bu aşamadaki inceleme için çeviri tümelleri ve çeviri işlemleri kullanılmıştır (bkz. Ek 1). Çeviri tümellerine ilişkin çeviribilim dünyasında süregelen tartışmalara değinilmiş, tespit edilen işlemlerin tümel olup olmadıklarıyla ilgili bazı gözlemler paylaşılmış ve somut örneklerle desteklenmiştir.

Sonuç olarak, **Ölü Canlar**'ın erek dizgede bir toplumsal eleştiri, mizah, macera ve yolculuk romanı olarak konumlandırıldığı, okur tarafından çoğu zaman bu biçimde alımlandığı anlaşılmıştır. Arka kapak yazılarının ve çevrimiçi tanıtım metinlerinin bu imgenin oluşturmada etkin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, daha geniş okur kitlesine ulaşan intihal çevirilerin özellikle güçlü olduğu görülmüştür. Dolayısıyla intihal çeviriler ciddi bir yasal ve etik sorun olmanın dışında bir düşünceyi yayma, bir imgeyi yaratma amacıyla kullanılan etkin bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dilsel-metinsel düzeyde uygulanan çeviri kararların ve stratejilerin de benzer doğrultuda olduğu gözlemlenmiştir. E.M.2007 ve 2010a dışındaki erek metinlerde somutlaştırma yapılmış, metinlerarası bağlantılar ve dini göndermeler

vurgulanmamıştır. Ancak son beş yıllık dönemde yayımlanan yeni çevirilerin ve inceleme yazıların etkisiyle bu imgenin değişmeye başladığı görülmüştür.

Tez çalışmasına başladığım günden bu yana araştırmama farkında olmadan katkıda bulunmuş onlarca kişiye teşekkür borçluyum. Meslektaşlarımın, hocalarımla, öğrencilerimin sordukları bir soru, yaptıkları bir yorum, paylaştıkları bir gözlem beni okumaya, düşünmeye ve sorgulamaya sevk etti ve sonuç olarak bu tezin sayfalarına yansıdı. Ancak tatil ve bayram günlerinde dâhil evinin ve ofisinin kapılarını benim için daima açık tutan tez danışmanım Doç. Dr. Betül Parlak'ı her zaman özel bir minnettarlıkla hatırlayacağım. Türkiye'nin kültür tarihine benim için ışık tuttu, yabancı olduğu bir ülkenin geçmişini öğrenmem için yol ve kaynak gösterdi. Sağlam bir yöntem seçmek, geniş kapsamlı bir bütüncü oluşturmak ve verileri doğru yorumlamak gibi konuların önemini ders döneminden başlayarak önemle vurgulayarak yönlendirdi ve yüreklendirdi.

Rus yazınının zaman içinde değişen sol/klasik konumunu derinlemesine araştırma düşüncesini değerli jüri üyesi hocam Prof. Dr. Alev Bulut'a borçluyum. İçten ilgisini ve sıcaklığını hep yanımda hissettim, destek ve yönlendirmeleriyle motivasyon buldum.

Yöntem arayışı çalışma sürecinde önemli bir yer tuttu. Çalışmanın henüz en başında iken seçtiğim metinsel araştırma gereci konusunda beni uyararak değerli jüri üyesi hocam Prof. Dr. Özlem Berk Albachten'e teşekkürlerimi sunarım. Tavsiyelerine o günlerde kulak vermiş olsaydım bu tez yüksek olasılıkla çok daha önce biterdi.

Akademisyen olarak, çevirmen olarak ve desteğini benden asla esirgemeyen bir dost olarak jüri üyesi Doç Dr. Hülya Arslan'a gönülden teşekkür ederim.

Ders döneminden başlayarak bilgi ve zamanlarını bizimle cömertçe paylaşan, bizim daha iyi olmamız için büyük emekler veren tüm hocalarıma içten teşekkür ederim. Sizi mahcup etmemek için elimden geleni yapmaya gayret edeceğim.

Bazen stresli olabilen ve münzevi bir yaşam tarzını gerektiren tez çalışma sürecinde bana kırılmayan, sonsuz anlayış ve sabır gösteren tüm arkadaşlarıma özür ve teşekkürlerimi sunarım.

2014 yılında yanımdan ayrılan anneme: Bu geçmeyen acıya rağmen kendimde bu çalışmayı bitirecek gücü bulduysam, sana benzediğim içindir.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLO LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. Kültür, ideoloji, kültür politikası	8
1.2. Çoğul Dizge, çeviri kararları, normlar	9
1.4. Harita, alan, habitus, ağ	16
1.5. Antoine Berman ve Yeniden Çeviri Savı	19
2. YÖNTEM	21
2.1. Kültürel Arka Plan İnceleme Yöntemi	21
2.2. Metinsel İnceleme Yöntemi.	24
2.2.1. Ön Hazırlık Aşaması.	26
2.2.2. Makro-düzey incelemesi (Tümce üstü düzey).	26
2.2.3. Mikro-düzey incelemesi (Tümce ve sözcük düzeyi)	27
2.3. Kontrol Çeviri. Yöntem.	30
3. KÜLTÜREL ARKA PLAN İNCELEMESİ	32
3.1. Genel Çerçeve. Başlıca Kaynaklar	32
3.2. İki Ülke Arasındaki Kültürel İlişkilerin Tarihçesi	34
3.2.1. Tarihsel Sınıflandırma	34
3.2.2. Bütünce Bakımından Belirlenen Tarihsel Sınıflama	36
3.2.3. 1923-1950 dönemi	36
3.2.3.1. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması	36
3.2.3.2. VOKS Teşkilatı	37
3.2.4. 1951-1970 dönemi	43
3.2.5. 1970’li Yıllar Dönemi	46
3.2.6. 1980’li Yıllardan Bugüne	48
3.3. Türkiye’de Rus Yazın Çevirisi	53
3.4. Ölü Canlar Çevirmenleri ve Yayınevleri	65
3.4.1. Ölü Canlar Çevirmenleri	65

3.4.2. Yayınları	68
3.4.3. Çevirmenlerle görüşmeler	70
3.5. Ölü Canlar'ın Okuru	77
4. KAYNAK METİN	83
4.1. Yazarın Kimliği ve Romanın Yazılış Öyküsü	86
4.2. İlahi Komedi ve Ölü Canlar	90
4.3. Biçim Özellikleri. Barok/Grotesk	93
4.4. Yazı dilinin özellikleri	94
5. EREK METİNLER	100
5.1. Sınıflandırma	100
5.1.1. Özgün dilden yapılan çeviriler.	100
5.1.2. Ara dilden yapılan çeviriler	100
5.1.3. İntihal çeviriler	100
5.2. Bütünce	103
6. METİNSEL İNCELEME SONUÇLARI	106
6.1. Yanmetinler	106
6.2. Makro-düzey incelemesi	117
6.3. Mikro-düzey incelemesi	120
6.3.1. Genel değerlendirme	121
6.3.1.1. Erek Metin 1950	121
6.3.1.2. Erek Metin 1975	127
6.3.1.3. Erek Metin 1987	133
6.3.1.4. Erek Metin 2007	139
6.3.1.5. Erek Metin 2010	145
6.3.1.6. Erek Metin 2010a	153
6.3.2. Özel Değerlendirme	162
6.3.2.1. Eleştiri ve güldürü boyutu	162
6.3.2.2. Durumdil Değişimi	170
6.3.2.3. Fransızca Kullanımı	175
6.3.2.4. İlahi Komedi ve Yedi Temel Günah Göndermesi	182
6.3.2.5. Soyadların Çevirisi	187
6.3.2.6. Kapsamlayış örnekleri	192

6.3.3.Değerlendirme özeti	194
SONUÇ	197
KAYNAKÇA.....	205
EKLER.....	223
EK 1: TERİMCE.....	223
EK 2: İNTİHAL ÇEVİRİLER	227
ÖZGEÇMİŞ	233

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: Ön Hazırlık aşaması soru listesi.....	38
TABLO 2: Makro-düzey incelenmesi soru listesi.....	39
TABLO 3: Tercüme Bürosu Rus Klasikleri serisi.....	69
TABLO 4: MEB Gogol çevirileri (1940-1966).....	69
TABLO 5: İntihal çeviriler.....	115
TABLO 6: Mikro-düzey incelenmesi bütünce (300 tümce)	117
TABLO 7: Ön Hazırlık Aşaması. Yanmetinler.....	119
TABLO 8: E.M.1950. Çeviri İşlemleri.....	133
TABLO 9: E.M.1975. Çeviri İşlemleri.....	139
TABLO 10: E.M.1950 ve 1975.....	140
TABLO 11: E.M.1987. Çeviri İşlemleri.....	145
TABLO 12: E.M. 1950, 1975 ve 1987.....	146
TABLO 13: E.M.2007. Çeviri İşlemleri.....	151
TABLO 14: E.M.2010. Çeviri İşlemleri.....	157
TABLO 15: E.M.1950, 1975, 1987, 2007 ve 2010.....	158
TABLO 16: E.M.2010a. Çeviri İşlemleri.....	165
TABLO 17: E.M.2007 ve 2010a.....	165

KISALTMALAR LİSTESİ

Ölü Canlar çevirileri:

- E.M.1937 – Çev. Ragıp Rıfkı, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1937
E.M. 1950 – Çev. Melih Cevdet Anday- Erol Güney, İstanbul, MEB, 1950
E.M. 1960 – Çev. Vedat Gülşen Üretürk, İstanbul, Ak Kitabevi, 1960
E.M.1962 - Çev. Melih Cevdet Anday, İstanbul, Varlık Yayınları, 1962
E.M. 1975 – Çev. Lale Feridunoğlu, İstanbul, Altın Kalem, 1975
E.M. 1987 – Çev. Ahmet Ekeş, İstanbul, Cem Yayınevi, 1987
E.M. 2002 – Çev. Nuriye Yiğitler, İstanbul, Alfa, 2002
E.M. 2007a – Çev. Nazan Altay, İstanbul, Say, 2007
E.M. 2007 – Çev. Günay Kızılırmak, İstanbul, Bordo Siyah, 2007
E.M. 2010 – Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim, 2. Baskı, 2010
E.M. 2010a – Çev. Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010
Ö.M. –Özgün Metin
K.Ç. – Kontrol Çeviri
a.g.e. – adı geçen eser
a.y. – yazara ait son zikredilen yer
bkz.: aş – eserin kendi içinde aşağıya atıf
k.g. – karşı görüş
t.y. – basım tarihi yok
s. – sayfa/sayfalar
Ed. – editör
Haz. – yayına hazırlayan
Çev. - çevirmen

GİRİŞ

Özetlemek gerekirse, okulda öğretilen klasikler baskısı yapılan klasikler olacaktır ve bu yüzden baskısı yapılan klasikler pek çok çağdaş toplumda eğitim sisteminden geçen insanların çoğunluğunun tanıdığı klasikler olacaktır.

To put it in a nutshell, the classics taught will be the classics that remain in print, and therefore the classics that remain in print will be the classics known to the majority of people exposed to education in most contemporary societies (Lefevere, 1992:20)

Bu çalışma, yazın çevirisi alanına ait olmakla birlikte, odak noktası olarak kültür politikası-yazın çevirisi boyutunu incelemeyi amaçlamıştır. Sosyo-kültürel bağlamı konu alan çeviri araştırmaları 80’li-90’lı yıllardan bu yana akademik alanda **kültürel dönüş (cultural turn)** olarak adlandırılır. Söz konusu dönüş ise **Manipülasyon Ekolü (Manipulation School)** olarak bilinen akademik oluşumla ilişkilendirilir.

Ekolün doğuşunun üç konferansta gerçekleştiği kabul edilir.¹ İlk konferans 1976 yılında daha sonra CETRA’nın kurulacağı Leuven’de, ikincisi 1978 yılında Tel-Aviv’de ve üçüncüsü 1980 yılında Antwerp’te düzenlenmiştir. İlk konferansın sunumları James Holmes, José Lambert ve Hendrik van den Broek’in editörlüğünde **Literature and Translation** (1978) başlıklı kitapta yayımlanmıştır. İkinci konferansın bildirileri Itamar Even-Zohar ve Gideon Toury’nin editörlüğünde **Poetics Today** (1990) dergisinin özel sayısında bir araya getirilmiştir. Üçüncü konferansın yazıları ise André Lefevere’in editörlüğünde **Despositio** (1982) adlı dergide toplanmıştır. Susan Bassnett’in 1980 yılında yayımlanan **Translation Studies**, Hermans’ın 1985 yılında yayımlanan **The Manipulation of Literature** ve 1992’da Lefevere’in yayımladığı **Translation, Rewriting and Manipulation of Literary Fame** kitapları ekolün kuramsal temelini oluşturmuştur.

Kuram tartışmalarıyla birlikte, araştırmanın tarihsel, söylemsel ve metinsel boyutlarını bir araya getirebilecek bütünlüklü yöntem arayışları da devam etmiştir.

---

¹ Theo Hermans, **Translation in Systems**, St.Jerome, 1999, s. 11-16. Aksi belirtilmedikçe bu çalışmadaki çeviriler tezin yazarına aittir.

Gerçek çeviri örneklerin geniş bir kültürel bağlam içinde ele alınmasına olanak verecek bütünlüklü ve bilimsel bir yöntem arayışı akademik dergilerin sayfalarına yansımıştır. 1998 yılında **Meta** dergisi, özel sayısını bütüncü temelli yaklaşımlara ayırmıştır;² çeviribilimde disiplinlerarası ortak zemin arayışı ise **Target** dergisinin sayfalarında 2000 yılında başlayıp sonraki yılda da devam eden forum tartışmasına dönüşmüştür.³

2006 yılına gelindiğinde Mary Snell-Hornby, **Turns in Translation Studies** kitabının son bölümünde, çeviribilim alanındaki kaynak odaklı yaklaşımın savunulması (Antione Berman, Lawrence Venuti) ve özellikle dilbilim temelli metinsel inceleme modellerinin yeniden gündeme gelmesini "çeviribilimde U-dönüşü" olarak değerlendirir (Snell-Hornby, 2006:149-170).

Bu izlenimim ve sarkacın geriye doğru gittiğine ilişkin gözlemim, 2001 yılında düzenlenen 3. EST Kongresinin kapanışında benim açımdan onaylanmıştır. [...] Son 30 yıldır devam eden tartışmaları bilen herkes için en sarsıcı olan ise, hem konferans programının başlığında hem de kapanış oturumu sırasında paylaşılan görüşlerde öne çıkan "Dilbilime Dönüş" eğilimi olmuştur. Dijital bütüncü kullanımı bile (4.1.2.) dilbilimden alınan bir başka ödünç olarak görmek olası iken "çeviri tümelleri" konusu (Toury 2001, Mauranen ve Kujamaki 2004) ... akademik alanda yeniden canlandırılmıştır.⁴

Bu tez de yukarıda eleştirilir gibi görünen karşılaştırılmalı metinsel-dilsel inceleme aşaması içermektedir ve aşamada Snell-Hornby, Pym ve diğer çeviribilimciler tarafından tanımı sorgulanan "tümel çeviri işlemleri" (translation universals) kullanılmıştır (k.g. Baker 1993, 1996). Ancak bu çalışmadaki esas görüş, söz konusu araştırma modelinin araştırmanın odağını kültürel perspektiften dilbilimsel perspektife dönüştürmeyeceği yönündedir. Çevirinin ait olduğu dönemin tarihsel arka planının, çeviri üzerine oluşan söylemin ve doğrudan çeviri örneğinin

---

² **Meta: Translators' Journal**, C:43, No:4, Aralık 1998 (çevrimiçi)

<http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n4/index.html> , Haziran 2014

³ **Target. International Journal of Translation Studies**, C:12, No:1&2, 2000. C:13, No:1&2, 2001

⁴ "This impression, and particularly the observation that the pendulum is swinging back to the past, was for me confirmed at the close of the Third EST Congress in 2001 [...] Most striking for anyone familiar with the course of the debate over the last thirty years was the tendency, noticeable both in the topics of the conference programme and in the comments of that closing session, "Back to Linguistics". Even the use of computer corpora (4.1.2) can be seen as yet another borrowing from linguistics, and with the theme of "translation universals" (Toury 2001, Mauranen and Kujamaki 2004) ...has been resuscitated into a new academic existence." (Snell-Hornby, 2006:151-152)

bir arada incelenmesi karmaşık çeviri olgusunun daha iyi anlamamıza olanak vereceğine inanmaktayız. Asıl olan, betimleyici bakış açısını yitirmeden tarihsel ve söylemsel bulguları görgül metinsel verilerle destekleyebilmek ve erek metin "nasıl olmalı" değil, nasıl olduğu ve neden böyle olduğu sorularına yanıt aramaktır.

Kültürel dönüşümün gündeme geldiği günden bu yana dünyada çeviri ve kültür ilişkisi, kültür aktarımı olarak çeviri, çeviride kültür yüklü öğelerin aktarım teknikleri gibi konularda yüzlerce çalışma yapılmıştır. Ülkemizde, Yüksek Öğrenim Kurulunun Ulusal Tez Merkezinde çeviri ve kültür sözcükleriyle yalnızca doktora tezleri arasında yapılan tarama, 39 sonuç vermektedir. Bu ortamda yazın çevirisi ve kültür ilişkisini ele alan yeni bir araştırmanın önemi sağlam bir gerekçelendirme gerektirir.

Türkiye’de sosyo-kültürel ve siyasal bağlamda yazın çevirisi tarihi eşsiz araştırma örneklerini sunmaktadır. Yukarıda sözü edilen 39 doktora tezinin konularını daha yakından incelediğimizde onlardan yalnızca bazılarının yazılı çeviri, yazın çevirisi ve kültür politikası ilişkisini mercek altına aldıkları anlaşılır. Tez, kitap, makale, sunum gibi çeşitli biçimlerde kaleme alınan çalışmalardan bazıları Cumhuriyet dönemi öncesine odaklanır (Paker 1986, 1987, 1990, 2002; Ülken 2011). Bazıları ise Cumhuriyet öncesini ve sonrasını kapsayarak çeviri üzerine üretilen söylemin çözümlemesini yapar (Demircioğlu 2005; Berk, 2004; Kurultay 1998). Belli bir yazarın/yapıtın çevirilerini inceleyen çalışmalar da gerçekleşmiştir (Bengi-Öner 1990; Bulut 2006, 2009; Ece 2010; Karadağ 2008; Parlak 2010). Söylem çözümlemesi ve genel tarihsel bağlam araştırmasıyla çeviri üretim sürecinin çeşitli oyuncularını bir ağ olarak konumlandıran ve bu verileri metinsel incelemeyle destekleyen çalışmalar yayımlanmıştır (Tahir Gürçağlar 2005, 2008). Öte yandan, belli bir dilden (özellikle İngilizce dışındaki bir dilden) yapılan çevirileri tarihsel bağlam içinde inceleyen çalışmaların sayısı daha azdır (İtalyanca için bkz. Parlak 2011).

Rusçadan yapılan çevirilerle ilgili Puşkin’in **Eugene Onegin** yapıtını inceleyen Sabri Gürses’in yüksek lisans tezini (2006), Hülya Arslan’ın Rusça olarak yayımlanan Çehov çevirileri konulu doktora tezi (2012) ve Rus yazın çevirilerinin

tarihçesinin hazırlanmasına katkıda bulunan birkaç diğer çalışma anılabilir (Aykut 2006; Gariper 1999; Günel 2005; Olcay 2003, 2004, 2005). Bilgimiz dâhilinde, Nikolay Gogol'un çevirilerini sosyo-kültürel bağlam içinde inceleyen bir araştırmanın olmayışı bu çalışmaya ilham sağlayan nedenlerinden biridir.

Gogol'un **Ölü Canlar** romanı⁵, erek çeviri dizgesi içinde gerek konumu gerekse çevirilerinin metinsel-dilsel özellikleri bakımından dikkat çekici bir örnektir. **Ölü Canlar** geleneksel olarak Rus klasiklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Tercüme Bürosu döneminde Melih Cevdet Anday ve Erol Güney tarafından gerçekleştirilen çevirisi 1950 yılında, Büro çalışmalarının yavaşladığı dönemde yayımlanmıştır. Roman, **Tercüme** Dergisinin ilk sayısında yayımlanan öncelikli yapıtlar listelerinde de yer almamıştı. 1950 yılında Tolstoy, Dostoyevski, Turgenev gibi diğer Rus yazarların yapıtları yayımlanmış, Gogol'un de birçok eseri çevrilmişti. **Ölü Canlar**, yazarın yapıtları arasında en son çevrilen metindi. Bu durumun olası nedenleri tezin 3.3. bölümünde irdelenecektir. Burada vurgulayacağımız konu, yapıtın erek yazın dizgesi içindeki değişen konumudur. 2004 yılında 59. T.C. Hükümetinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan Ortaöğretim için 100 Temel Eser listesinde yer alan dört Rus yazın yapıtından biri **Ölü Canlar**'dır⁶. Böylelikle 1940'lı yıllarda roman yazınsal dizgede göreceli olarak merkezi alan içinde yer alsa bile, bu alanın dış sınırlarına yakın kısmında bulunmaktaydı; 2000'li yıllarda ise alanın ortasına konumlandırılmıştır. Dikkat çeken bir diğer nokta bu yapıtın çoğu yanmetinlerinde⁷ nasıl tanıtıldığına ilişkindir: Roman, XIX. yüzyıl Rusya'sında hüküm süren kölelik rejiminin eleştirisi ve/veya bir macera

⁵ Yapıtın türü yazar tarafından **poem** olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin çeviri dünyasında ise **roman** veya İletişim Yayınlarından 2007 yılında çıkan çeviriyle **epik şiir** olarak bilinmektedir. Tezimizde tüm bu adlandırmalar eşit biçimde kullanılacaktır.

⁶ Cengiz Aytmatov'un Rusçadan çevrilen iki yapıtı – **Beyaz Gemi** ve **Gün Olur Asra Bedel** – çağdaş döneme ait olmaları bakımından ve yazarın Kırgız edebiyatını temsil etmesi bakımından bu sayımın dışında bırakılmıştır.

⁷ **Yanmetin** (paratext) konusunun incelenmesinde Genette'in (1997) çizdiği çerçeveden yararlanılmıştır. Çeviride yanmetinler konusuna odaklanan çalışmalar için bkz. Tahir Gürçağlar 2002, Pellatt 2013. Genette'in terminolojisinde yanmetin, **peritext** ve **epitext** olarak adlandırılan iki alt türünün birleşimidir. *Peritext*, çeviriyle birlikte, aynı kapak altında yayımlanan öğeleri kapsarken (örn., önsöz, arka kapak yazısı, sonsöz, çevirmen ve editör notları, v.d.) *epitext* kitabın dışında yer alan öğeleri kapsamaktadır (belli bir çeviriye ilişkin demeçler, görüşler, açıklamalar, yorumlar, değerlendirme yazıları, çevirmen anıları v.b.). **Dışmetin** (extratext) ise, "bireysel çeviri metinlerinden bağımsız olarak hareket eden çeviriye ilişkin genel meta-söylemdir" (Tahir Gürçağlar, 2002:44). Aynı yerde yanmetinler, "belli bir çeviri metnine bağlı" (text-specific) olarak açıklanmıştır. Tezimizde yanmetin ve dışmetin kavramları bu tanımların doğrultusunda kullanılacaktır.

romanı olarak sunulmaktadır. Okur yorumlarında da bu görüşün baskın olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yerli ve yabancı yazınbilimcilerin dilimize çevrilen çözümlemelerinde roman, başta Dante'nin **İlahi Komedya**'sı olmak üzere dünya edebiyatının birçok yapıtıyla metinler arası bağları olan, yedi temel günah göndermesini içeren, çok katmanlı bir grotesk roman olarak değerlendirilmektedir (örn., Wilson 1952, Şklovski 1966, Bahtin 1973⁸, Nabokov 2012, Dmitriyeva 2003, Smirnova 1987). Romana ilişkin bu çelişkili durumu anlamlandırma çabası, araştırmamızın gerekçelerinden bir diğeridir.

Kuramsal ve kavramsal çerçevenin belirlenmesiyle yöntem arayışı, çalışmanın önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Çalışmamızın amacı, farklı yıllarda yapılmış olan (yeniden) çeviri örnekleri üzerinden dönemin kültür politikalarının çeviri metnine yansıyor yansımadığını; yansıdıysa nasıl yansıdığını araştırmaktır. Bu amaca bağlı olarak araştırmamız tarihsel inceleme, kültürel söylem çözümlemesi ve metin inceleme bölümlerini içermektedir (Bkz. Yöntem, s.22-23). Tarihsel dönemin sınırları, özgün dilden yapılan ilk çevirinin yayımlandığı 1950 yılından yine özgün dilden son çevirinin yayımlandığı 2010 yılına kadar çizilmekte, mikro-düzeyle metinsel-dilsel inceleme altı çeviriyi kapsamaktadır. Çalışma, bir dizgeler dizgesi olarak kültür görüşü, çeviri kararları ve onları belirleyen normlar, normlara etki eden sosyo-kültürel ve siyasal güç dinamikleri çözümleme amacını gütmektedir. Çevirmeni ve okuru da içine alarak, çeviri üretiminin çeşitli eyleyenlerini ve etkinlik ölçülerini belirlemek, ulaşmayı umduğumuz bir diğer hedeftir.

Erek metinlerde uygulanan çeviri işlemleri bir terimce temelinde tespit edilecek ve istatistiksel verilere dönüştürülecektir. Bu amaçla özgün dilden yapılan çevirilerin yanmetinlerinin incelenmesiyle makro ve mikro düzeyde metinsel-dilsel incelenmesi gerçekleştirilecektir. Üç aşamalı olarak yürütülecek olan metinsel inceleme, José Lambert ve Hendrick Van Gorp modelini temel alır (1985, 2002, 2006). Bu geniş hacimli ve çeşit açısından kapsamlı materyalin içinde dağılmadan

---

⁸Bu yazıların Türkçe çevirileri, 2015 yılında İletişim Yayınlarından çıkan **Ölü Canlar**'ın 4. baskısında verilmiştir. Edmund Wilson, "Gogol: Bakımsız Bahçedeki Şeytan", çev. Emrah Serdan (önsöz), s. 21-25. Viktor Şklovski, "Ölü Canları'nın Edebi Türü", çev. Emrah Serdan (önsöz), s. 427-432. Mihail M. Bahtin, "Söz Sanatı ve Kahkahanın Halk Kültüründeki Yeri", çev. Emrah Serdan (önsöz), s. 433-441.

yol alabilmek için, Rus yazın çevirileri, Gogol çevirileri ve **Ölü Canlar** çevirileri konularına bağlı kalınacaktır.

Çalışmamızda kullanılan **norm** kavramı Betimleyici Çeviri Araştırmaları (Toury 1978, 1980: 51-62, 1985:16-41, 1995: 53-69) çerçevesinden alınmıştır. Kültürel dönüşümün tetikleyicisi olarak **çoğul dizge** kavramı ise Itamar Even-Zohar'ın çalışmalarına dayanmaktadır (1978, 1990:45-51, Türkçe 1987, 2004). Dizgenin eyleyenleri arasındaki etkileşimi güçler ilişkisi, baskı, himaye gibi kavramlar çerçevesinde ele alan Manipülasyon Ekolünün çalışmaları da metinsel verilerimizi yorumlama aşamasına ışık tutmuştur. Öte yandan tezimizde **çevirmen** ait olduğu toplumsal kesim, yetiştiği ortam, aldığı eğitim, profesyonel deneyim, kişisel ilgi, beğeni ve tercihler gibi birçok bileşenin toplamı olarak ve çeviri sürecinin önemli bir eyleyeni olarak kabul edilir. Bu anlayış ise bizi son yıllarda çeviribilim alanında yaygın biçimde uygulanan alan ve habitus (Bourdieu, 1990, 1993; uygulama örnekleri Simeoni 1998, Inghilleri 2003, Kabukçık 2013, O.B. Sözen 2014, Kahraman 2010) kavramlarına götürür. Antoine Berman'nın (1984/1992 ve 1985/2004, 2004a) çevirinin zaman içinde kaynak kutup yönünde hareket ederek daha "doğru" olduğuna ilişkin Yeniden Çeviri Savı da bu çalışma içinde sınanmaktadır.

Tez, altı bölüm ve sonuç bölümünden oluşur. Birinci bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesi çizilmiş, kültür, ideoloji, kültür politikası gibi çok anlamlı kavramların bu çalışma kapsamında geçerli olacak içerikleri belirlenmiştir. Yukarıda anılan kuramların bu araştırma açısından önemli olabilecek yönleri tartışılmıştır.

İkinci bölümde bütünlük araştırma yöntemi açıklanmıştır. Çeviri-kültür ilişkisine odaklanan araştırma için hem geniş tarihsel bağlamı hem çevirinin etrafında oluşan söylemi hem de gerçek çevirileri incelemenin önemi vurgulanmıştır. Çevirinin kendisini sarmalayan kültürel ortamdan yalıtılarak yapılan bir dilsel aktarım değil, kültürel bir aktarım olduğuna ilişkin sıklıkla duyulan görüşlerin akademik alanda somut yansımalarını bulmaları için bu tür üç ayaklı düzeni olan bütünlük yöntemin gerekliliği savunulmuştur (Perez, 2001; Tymoczko, 2002). Kontrol çevirisi için seçilen strateji de bu bölümde açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise tarihsel arka plan incelemesi sürecinde tımdengelimli yöntemden hareketle öncelikle Türkiye-Rusya arasındaki kültürel ilişkilerinin 1923 yılından bu yana gelişimi özetlenmiştir. İkinci adımda Rusçadan yapılan ve özellikle "klasikler" olarak adlandırılan yapıtların çeviri tarihçesinin şeması çizilmiş, önceki aşamada tespit edilen toplumsal, kültürel ve siyasi dinamikleriyle bağlantılar kurulmuştur. Her aşamada genel olarak Rusça ve spesifik olarak Gogol ve **Ölü Canlar** çevirilerine ilişkin söyleşi, makale, basında dile getirilen görüş, inceleme gibi kaynaklar üzerinden söylem çözümlemesi yapılmıştır. Üçüncü aşama incelemenin kapsamı daralarak yalnızca **Ölü Canlar** çevirmenlerini, yayınevlerini ve okurlarını içermiştir. Romanın çağdaş erek okur tarafından alımlaması çevrimiçi yayımlanan yorumların incelenmesiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, kaynak metnin araştırmamız açısından önemli olan ve metinsel inceleme aşamasında mercek altına alınan biçem ve içerik özelliklerine, yazılış öyküsüne ve yazarın kimliği konusundaki bilgilere yer verilmiştir.

Beşinci bölümdeki metinsel incelemenin hazırlık aşamasında 24 erek metinle yola çıkılmış, söz konusu metinler özgün dilden çevrilen, ara dilden çevrilen ve intihal edilen olarak sınıflandırılmıştır. Ara (ikinci) dilden çeviri ve çeviride intihal olgusu, üçüncü bölümde incelenen dönemsel kültür politikaları bağlamında tartışılmıştır. Metinsel-dilsel incelemenin yürütüleceği asıl bütünce oluşturulmuştur.

Altıncı bölümde, incelemenin ilk aşamasında özgün ve ara dilden olmak üzere toplam 10 çevirinin yanmetinleri ele alınmış, yapıtın erek dizgede nasıl tanıtıldığı belirlenmiştir. İkinci aşamada yalnızca özgün dilden çevrilen altı metin bölüm ve paragraf düzeyinde incelenmiştir. Son aşamada ise her erek metin için geçerli olan 300 tümcelik bütünce (bkz. Tablo 6) üzerinden gerçekleştirilen metinsel-dilsel incelemenin sonuçları karşılaştırmalı tablolar yardımıyla sunulmuş, genel ve özel kategorilerde tartışılmıştır.

Sonuç bölümünde, tez boyunca sürekli olarak birbiriyle ilişkilendirilmeye çalışılan tarihsel arka plan ve metinsel inceleme sonuçları bütünlüklü bir yaklaşımla yorumlanmış ve değerlendirilmiştir.

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kültür, ideoloji, kültür politikası

Bölüm başlığı olarak seçilen **kültür, ideoloji, politika** gibi kavramların toplum olarak üzerine uzlaştığımız anlamlarının olduğu ve bu anlamları bildiğimizi varsayımına dayanarak onları medyada, basında, günlük diyaloglarımızda sıklıkla kullanırız. Oysaki geçmiş yüzyılın ortalarında yapılan bir derleme, kültürün 164 tanımını içermektedir (Kroeber ve Kluckhohn, 1952/1978). Füsun Üstel, kültür politikalarının sorunlarını ve tartışmalarını özetlediği makalesinde (Ada-İnce, 2009 içinde:7-24) bu alanda çalışan her araştırmacının kaleme aldığı her yazının başında "Bir 'kavramsal cangıl'[ın içinde] mümkün olduğunca kapsayıcı bir açıklamaya ulaşmak ve okura sunmak üzere amansız bir çaba göster[diğini]" söyler. **Politika** için de durum çok farklı değildir. Ancak yine Üstel'in önerdiği tanım, çalışmamız açısından yeterince kapsayıcı görünmektedir:

"Başta devlet olmak üzere siyasal kurum, yapı, süreç ve ilişkilerin bütününe gönderme yapan bir kavram olarak politika, yönetim sanatını, kamusal işlerin yürütülme biçimini, önceden belirlenmiş bir hedefe ulaşmak için bir devlet, kurum, örgüt, siyasal parti, işletme ya da birey tarafından öngörülen ya da hayata geçirilen tutum ve hareketler..." (Üstel, 2009:7)

Alanın oyuncuları arasında devletten başlayan, kurum ve işletmeleri de içinde alarak bireylerle çemberi kapatan bu tanımda André Lefevere'in himaye terimiyle paralellikler görülmektedir (Lefevere, 1992: 11-26, tanım için bkz. s.15). **İdeoloji** kavramına ve onun kültürle olan ilişkilerine gelince, Fredric Jameson'dan alıntı yapan Lefevere onu "Hareketlerimizi yönlendiren biçim, uzlaş ve inançların şeması"¹ sözleriyle açıklar. Sonraki yıllarda bu tanım biraz daha detaylandırılmış biçimiyle karşımıza çıkar:

Belli bir toplumda belli bir zaman diliminde kabul edilen, okurların ve çevirmenlerin metinlere olan yaklaşımlarında kullandıkları, görüş ve tutumlardan oluşan bir kavramsal sistem.²

---

¹ "That grilwork of form, convention and belief which orders our action." (Lefevere, 1992: 16)

² "...the conceptual grid that consist of opinions and attitudes deemed acceptable in a certain society at certain time, and through which readers and translators approach texts." (Hermans, 1999:127 içinde Lefevere, 1998:48)

Bu ideoloji tanımında önemli bulduğumuz özellik, geniş kapsamı nedeniyle aslında yapısalcıların ve göstergebilimcilerin verdikleri kültür tanımıyla büyük ölçüde örtüşüyor olmasıdır. 2000’li yılların arifesinde Fawcett de benzer noktaya dikkat çeker: "Bir şey ne zaman sadece ‘kültür’ olmaktan çıkarak ‘ideoloji’ olur? Farkı nedir?" (Baker, 2001:106). Rus yapısalcıların çalışmalarına dayanan Çoğul Dizge kuramını tartışırken kültür tanımına tekrar dönülecektir. Bu tezde ise Raymond Williams’ın önerdiği iki düzlemli ideoloji tanımına yakın durulacaktır:

Bunlardan birincisi, ideolojiyi bir sınıf ya da toplumsal grubun bilinçli bir şekilde ortaya koyduğu inançlar bütünü olarak algılar, ikincisi ise ideolojiyi bir sınıf ya da toplumsal gruba özgü dünya görüşü olarak tanımlar. Bu dünya görüşüne, bilinçli biçimde savunulan inançlar dahil olduğu gibi farkında olmadan ortaya konulan tavırlar, alışkanlıklar, varsayımlar ve duygular da dahildir (Tahir Gürçağlar, 2005:85).

Bu tanımı, çevirmenin bireysel inançlar ve değerlerini erek metnine bilinçli veya bilinçsiz biçimde yansıttırıyor olabileceği düşüncesi açısından önemsemekteyiz. Ancak ilerde de vurgulanacağı gibi bu çalışmada çevirmen yalnızca bir toplumsal grubun veya sınıfın edilgen yansıması olarak değil, kişisel ve son derece öznel deneyim, beğeni ve tercihler bütünlüğüne sahip bir eyleyen olarak tanımlanır. Metinsel-dilsel inceleme verilerimizin gösterdiği gibi bu öznel "doğrular", erek metnini kimi kez beklenmedik biçimlerde etkileyebilmektedir.

1.2. Çoğul Dizge, çeviri kararları, normlar

Kültür için önerilen çoğu tanım, biri içsel, diğeri dışsal olmak üzere iki düzeyde ele alınarak sınıflandırılır (Robinson, 1985: 7-13). İçsel düzeyde inançlar, değerler ve kurumlar, dışsal düzeyde dil, gelenekler ve alışkanlıklar bulunur; yazın, folklor, sanat ise kültürün ürünleri olarak kabul edilir. Kültür araştırmaları alanında öne çıkan yaklaşımların her biri bu düzeylerin ve öğelerin farklı bir boyutuna odaklanır. Davranışçı yaklaşım kültürü belli bir topluluğun paylaştığı özgün ve tipik davranışlar bütünlüğü olarak inceler. İşlevci yaklaşımın odak noktası, davranışların altında yatan ve bu davranışlar üzerinden gözlemlenebilen ortak toplumsal yasalar. Bilişsel yaklaşımda mercek altına alınan nokta, topluluk üyelerinin gerçekliği algılama ve yorumlamayla ilgili zihinsel süreçleri ve biçimleridir. Dinamik yaklaşım ise kültürü, dışsal düzeydeki mekanizmaların ve içsel düzeydeki

modellerin dinamik etkileşim oyunu olarak görür.³ Bu son yaklaşımın önerdiği **kültür tanımı**, Rus yapısalcılarının tanımıyla örtüşmektedir:

Yazın, bilim ve teknoloji gibi çeşitli alt-dizgelerden oluşan karmaşık bir ‘dizgelerin dizgesidir’. Bu genel dizge içinde yazın-dışı olguların yazınla olan ilişkileri kısmi ve rastlantısal değildir; tersine, alt-dizgeler arasındaki etkileşim oyunu, ait oldukları kültürün mantığıyla belirlenir.⁴

Toury, çeviri dizgesindeki ilişkileri yönlendiren "kültür mantığı" olgusunu norm kavramıyla açıklamış ve sınıflandırmıştır; bu kavram ilerleyen sayfalarda ele alınacaktır. Çoğul Dizge Kuramının çeviri alanına yaptığı belki de en büyük katkı, çeviriyi yazın dizgesi üzerinden genel kültür dizgesinin bir alt-dizgesi, üstelik en aktif olan alt-dizgesi olarak konumlandırmak olmuştur (Even-Zohar, 1990:2).⁵ Even-Zohar, çevirinin Çoğul Dizgenin gereksinimlerine yanıt vermeye veya onun boşluklarını doldurmaya çalışarak önem kazandığı durumları sınıflandırmış, yazınsal kanonu oluşturma noktasında nasıl işlediğini açıklamış ve böylece çeviriyi daha geniş bir toplumsal-kültürel bağlamla bütünleştirmiştir. Bu görüş, diğer araştırmacıların çalışmalarında gelişerek "çeviribilimde kültürel dönüşüm" hareketine katkıda bulunmuştur (Hermans, 1999: 110). Yazın ürünleri, kanona dâhil olan ve olmayan (canonized and non-canonized) biçiminde sınıflandırılır; bu "kanon olma" özelliğinin yapının içsel değeri olmayıp bireyler, gruplar ve kurumlar tarafından ona dışarıdan yüklenen değer olduğu vurgulanır. Dizge, merkez-çevre (center-periphery) karşıtlığı biçiminde ele alınır; yazınsal ürünler bu iki konum arasında dış etkilerle hareket ederek dizgenin dinamik, etkileşimli ve kendini yenileyen doğasını oluşturur. Alana yaptığı bu yapıcı katkılarıyla birlikte kuram, görece olarak soyut olması ve gerçek metinlere, yazarlara veya çevirmenlere yer vermemesi açısından eleştirilmiştir (Hermans 1999: 117-119, Gentzler 1993: 114-121, Pym 1998: 115). Geç dönem çalışmalarında kuramını bu açıdan gözden

³ "...the dynamic interplay of internal models and external mechanisms" (Katan, 2004:27)

⁴ "...A complex 'system of systems' composed of various subsystems such as literature, science, and technology. Within this general system, extraliterary phenomena relate to literature not in a piecemeal fashion but as an interplay among subsystems determined by the logic of the culture to which they belong." (Lefevere, 1992:11)

⁵ Bu ve sonraki alıntılar için kaynak: Itamar Even-Zohar, "The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem", **Polysystem Studies** [= Poetics Today 11:1], s. 45-51. [Even-Zohar, 1978 baskısının gözden geçirilmiş versiyonu] (çevrimiçi) <http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/translation/index.html>, Ocak 2014

geçirmiş olmasına rağmen Even-Zohar eleştirmenlerini ikna edememiştir (Tahir Gürçağlar, 2008:43). Metinsel-dilsel inceleme aşamasında gözlemlediğimiz gibi, çevrilecek olan metin başka kurumlar ve kişiler tarafından seçildikten ve dış/yanmetinler üzerinden erek dizgeye "istenilen" biçimde tanıtıldıktan sonra metinle baş başa kalan çevirmen, oluşturulan bu imaj çerçevesinden tümüyle bağımsız bir metin yaratabilmektedir.

Çeviri, "spesifik sınırlandırmalar altında devam eden etkileşimli bilişsel süreçler dizisi"⁶ olarak açıklanan karar verme sürecidir. Çek yapısalcıların çalışmalarında dile getirilen bu görüşe göre çevirmen bir dizi alternatif arasından farklı faktörlerin etkisinde kalarak ve bu kararın diğer çeviri kararlarını etkileyeceğini bilerek seçimler yapar. Bu seçimler makro-düzeyde gerçekleşebileceği gibi (örn., çevrilecek yapıt seçimi) mikro-düzeyde de gerçekleşebilir (örn., sözdizimsel veya sözcüksel seçimler).

Levy'nin önerdiği tanımıyla norm (aslında daha küçük bir birim olarak *normeme*) hiyerarşik olarak yapılandırılmış ve karar verme sürecinde seçim yapmak için kullanılan kurallar dizgesidir (Jettmarova, 2008: 15). Bu temelden yola çıkan Toury, betimleyici çeviribilimsel araştırmanın bir aracı olarak norm kavramını tanımlar ve sınıflandırır (1995:53-69). Öncül normlar, süreç öncesi çeviri normları (çeviri politikası + çevirinin doğrudanlığı) ve çeviri süreci normları (matriks normları + metinsel dilsel normlar) biçiminde yapılan sınıflandırmayla normlar, çeviri sürecinin her aşamasını kapsamış olur.⁷

Toury'ye yöneltilen eleştiriler genel olarak **kabul edilebilir çeviri** ve **yeterli çeviri** kavramlarını mercek altına almaktadır. Örneğin, Hermans onları "umutsuz ölçüde akıl karıştırıcı" ("hopelessly confusing", Hermans 1999:77) bulur, genel olarak çeviri gibi karmaşık bir fenomeni ikili karşıtlıklar biçiminde elde almanın aşırı bir soyutlamayla ve basitleştirmeyeyle sonuçlanacağını dile getirir. Bu görüşlere

---

⁶ "...a series of interdependent cognitive processes under specific constraints..." (Jettmarova, 2008:11)

⁷ Her sınıfın tanımına hem Toury'nin özgün metinlerinde hem de Türkçe çevirilerinde kolayca erişilebilmektedir; ayrıca içerikleri çeşitli araştırmalarda birçok kez alıntılanmıştır. Tekrardan kaçınmak için bu tanımlar burada yeniden özetlenmeyecek ancak metin içinde gerektiğinde hatırlatılacaktır.

katılmakla birlikte, geniş zaman aralığını ve hacimli metinsel verileri inceleme iddiasını taşıyan tezimizde yol alabilmek ve verileri anlamlandırmak amacıyla hem bu kavramlardan hem kaynak-odaklı/erek-odaklı çeviri veya yerlileştirici/yabancılaştırıcı strateji kavramlarından yararlanılacaktır. Burada önemle altını çizmek istediğimiz nokta şudur: Her yazınsal yapıt birden fazla boyut ve düzey içerir. Yazınsal çeviride, kaynak veya erek odaklı stratejinin metnin tüm düzeylerinde eşit ölçüde uygulamanın olası olabileceğini düşünmek, çeviri gerçekliğinden uzak bir görüş olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada ikili karşıtlıkların kullanımında basite indirgeyici yorum tehlikesine karşı temkinli davranılacaktır.

1.3. Manipülasyon, himaye, yeniden yazım

Çeviri ve kültürel politikalar arasındaki ilişkilerini inceleyen akademik oluşum, **Manipülasyon Ekolü** olarak bilinir ve genellikle Lefevere, Bassnet, Hermans, Lambert gibi isimlerle ilişkilendirilir. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi bu konuya duyulan ilgi çok daha öncesinde, Jiří Levý ve Popovič'in çalışmalarında görülmektedir. Çeviriyi genel yazın dizgesinin bir parçası olarak görme düşüncesi ilk olarak burada ortaya çıkmış, Çekoslovak bilimcilerin erken yaşta hayatlarını kaybetmesiyle Amsterdam'da James Holmes ve Tel-Aviv Üniversitesinde Even-Zohar ve Toury'nin çabalarıyla sürdürülmüş ve geliştirilmiştir. Doğal olarak, çeviri/kültür politikaları ilişkisinin incelenmesi için geniş kapsamlı çerçeve sunan Lefevere'in **himaye**⁸ kavramı, tüm bu çalışmaların bulgularına dayanmaktadır.

Levý, 1963 yılında Çekçe yayımlanan **Umění pşekladu** (Çeviri Sanatı) adlı kitabında çeviri araştırmaları için 3 temel alan belirler: 1) tarihsel ve toplumsal bir arabulucu olarak çevirmen, 2) dönemler ya da ulusal gelenekler arasındaki farklılıklarının ifadesi olarak çeviri ve 3) belirli normların sonucu olarak çeviri yöntemleri. Bu yöntemler ayrıca, dönemin kültürel gereksinimleri tarafından belirlenir. Meslektaş Popovič çalışmalarını benzer doğrultuda sürdürerek 1976 yılında yayımlanan **Aspects of Metatext** adlı kitabında çeviriyi bir çeşit **üst iletişim** (*metacommunication*) olarak görür. Verdiği tanım şöyledir: "Kaynak yazınsal metnin

---

⁸ Tercüme Bürosuyla ilgili yazarken Kurultay (1998:16) **sponsorluk** sözcüğünden yararlanır ve ekler:"... (bunun "himaye" kavramından farklı olduğunu düşünüyorum)...". Tezimizde **himaye** kavramı Lefevere'in önerdiği içerikle kullanılmaktadır.

üzerinde diğer yazarlar, okurlar, eleştirmenler, çevirmenler, vs. tarafından gerçekleştirilen her türlü işlemdir (manipülasyondur)".⁹ André Lefevere ise daha sonra benzer içerikli **kırılmış metinler** (*refracted texts*) ve sonunda **yeniden yazım** (*rewriting*) kavramlarını önerir. Popovič, çeviri intihalleri ve yapay çevirileri de bu kapsamda değerlendirir ve **sözde çeviri** (*pseudotranslation*) terimini kullanır; sonraki dönemde Toury, bu terimin kapsamını geliştirir. Popovič'in bilinen diğer çalışması **çeviride kaymalarının** (*translation shifts*) sınıflandırılması üzerinedir.¹⁰ Kaymaların bir "hata" olarak değil, uygun bulduğu aktarım biçimi arayışındaki çevirmenin başvurduğu bir işlem olarak ele alınması, bizim de benimsediğimiz bir yaklaşım örneğidir. Metinsel dilsel inceleme aşamasında kuramcının önerdiği bazı kayma sınıflarından yararlanılacaktır.

Lefevere'in himaye kavramına yakından bakmadan önce, bir kez daha bu ekolün betimleyici çeviri yaklaşımıyla aynı temelde geliştiğini, aynı inceleme objesine farklı yönlerden aynı baktığını vurgulamak isteriz. Even-Zohar, çeviriyi genel kültür dizgesinin bir ögesi olarak konumlandırır; Toury'nin betimleyici yaklaşımı ve norm kavramı araştırmanın odağını kaynak metinden erek metne yönlendirir. Ancak dizgeci yaklaşımın, yukarıda da vurguladığımız gibi, çeviriyi ikili karşıtlıklar çerçevesine sığdırmak ve çevirmene/yayıncıya/okura/editöre etkin konum ayırmamak gibi sınırlamaları vardır. Manipülasyon okulunun yaklaşımı çeviri alanına daha esnek ve kapsayıcı bir bakışla yaklaşmaktadır; çevirmen de dâhil olmak üzere farklı oyuncular arasındaki güç ilişkilerini inceleyerek daha önce gölgede kalmış birçok konuya ışık tutmaktadır. Öte yandan, bu tür ilişkileri incelerken metinsel incelemelerden uzak kalmış olmaları diğer araştırmacılar tarafından bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir:

Kişisel olarak ben ölçme ve değerlendirmeyi yazınsal olan veya olmayan metinlerle yapılan her türlü çalışmanın esas ögesi olarak görüyorum, araştırmada ve uygulamada. Ancak

---

⁹ "...all types of processing (manipulation) of the original literary text, whether it is done by other authors, readers, critics, translations, etc." (Hermans, 1999: 25)

¹⁰ Anton Popovič, "The concept "Shift of Expression" in Translation Analysis", **The Nature of Translation. Essays on the Theory and Practice of Literary Translation**, ed. James S. Holmes, 1970, Paris, s. 78-87

çeviride neyi, neden, kimler için ve hangi ölçütlerin temelinde değerlendirdiğimizi anlamak önemlidir.¹¹

Metinsel-dilsel inceleme ve çeviriyi çevreleyen sosyo-kültürel söylem incelemesi konularına Yöntem bölümünde tekrar dönülecektir.

Translation, Rewriting and Manipulation of Literary Fame kitabının önsözünde Lefevere ve Bassnet amaçlarını şu sözlerle özetler:

Bu dizi, yeniden yazım ve manipülasyon kavramları üzerinden ideoloji, yazında ve toplumda değişim ve güç gibi sorunları ele almayı ve böylelikle biçimlendirici güç olarak çevirinin başlıca işlevini kanıtlamayı amaçlar.¹²

Lefevere, yazınsal yapıtların bir erek dizge tarafından kabulünü ya da reddedilmesini sağlayan etkenlerin belirsiz ve rastlantısal değil, somut ve dizgesel (sistematik) olduğundan söz eder. "Yeniden yazımlar bir manipülasyon gerçekleştirir ve bu konuda etkilidir"¹³ diyen yazar etki mekanizmalarını betimlenmesine olanak verecek bir dizge geliştirmeyi amaçlar. "The system: Patronage" başlıklı bölümde öncelikle dizgenin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklar. Rus Yapısalcıların tanımından yola çıkarak kültürü bir "dizgelerin dizgesi" (system of systems) olarak görür; yazınsal dizge ise onun bir alt-dizgesidir. Bu alt-dizgeler birbirinin etkilerine açıktır; yine yapısalcılara göre bu etkileşim kültür mantığı tarafından belirlenir. Lefevere ise, sözü edilen kültür mantığının kim(ler) tarafından yönetildiğini sorar. Ona göre, burada iki tür kontrol etkeni vardır: yazınsal dizgenin içinde bulunan birinci (iç) etken ve onu belirleyen dış etken. İlk etken, "uzmanlar" (*professionals*) tarafından temsil edilir. Bunlar "eleştirmen, gözden geçirenler (reviewers), öğretmenler ve çevirmenlerdir" (1992:14). Bu uzmanlar, seçilen metnin erek dizgenin kısıtlamalarına göre yeniden yazar. Ancak metinlerin seçimi ve kısıtlamaların belirlenmesi dış etken tarafından gerçekleştirilir. Bu ikinci etken, himaye olarak adlandırılır, tanımı da şöyledir: "Bir bakıma, yazının okunmasını,

---

¹¹ "I personally consider assessment and evaluation an essential component of any work with texts, literary or otherwise, in research and practise, but it is important to realize in translation exactly what we are assessing, why, for whom, and on basis of which criteria." (Lambert, 2002: 207 içinde Snell-Horby, 1995:44)

¹² "Through the concepts of rewriting and manipulation, this series aims to tackle the problem of ideology, change and power in literature and society and so assert the central function of translation as shaping force." (Lefevere, 1992: viii)

¹³ "Rewritings manipulate and it's effective." (a.g.e., s.9)

yazılmasını ve yeniden yazılmasını destekleyebilecek ya da engelleyebilecek güçler (kişiler, kurumlar) olarak anlaşılabacaktır."¹⁴

Himaye, çevirinin yazınsal yönüyle değil, ideolojik yönüyle ilgilenir ve çok çeşitli biçimlerde temsil edilir. Örneğin, bir hükümdar, hükümet ya da kilise gibi bir kurum, bir siyasi parti, bir toplumsal kesim, yayıncılar ve medya kuruluşları – gazete ve dergi ya da televizyon kanalları - himaye eden olarak tanımlanabilir. Patronlar, yazınsal dizge ile diğer dizgeler arasındaki ilişkilerini eğitim kurumları, sansür kurumları, eleştiri dergileri gibi kurumlar üzerinden yönetmeye çalışır.

Himaye, farklı biçimlerde etkileşebilen 3 ögeden oluşur: İdeolojik bileşen, ekonomik bileşen ve statü bileşeni. İlk bileşen hem metin seçimlerini hem yeniden yazımlarının biçim ve içeriğini kısıtlar ve yönlendirir. İkinci bileşen yeniden yazımları yapan uzmanların patronlar tarafından sağlanan geçimlerini, iş durumlarını tanımlar. Üçüncü bileşen ise himayenin kabulüyle gelen belli bir gruba, kesime dâhil olma durumuna ilişkindir (1992:16).

Himaye, **ayrışmış** (*differentiated*) veya **ayrışmamış** (*undifferentiated*) olabilir. Ayrışmamış himaye, üç bileşenin de tek bir patronun elinde olduğu durumlarda görülür: Kutsal metinlerin çevrilmesini her aşamada kontrol eden kilise örneğinde olduğu gibi. Ayrışmış himaye ise ekonomik başarısının ideolojik faktörlerden göreceli olarak bağımsız olduğu ve ayrıca statü getirmeyebildiği durumlarda görülür. Örneğin, çok satan kitapların yazarları yazın dizgesi içinde çok yüksek bir statüye sahip olmayabilirler. Ayrışmamış himayede, patronun görevi bir bütün olarak kültürel dizgenin korunmasına yöneliktir; aykırı, öteki yazmaların ortaya çıkmasını önlemeye değil. Bir başka deyişle, temel ideolojik tutuma uymayan yazın olacak ancak muhalif (dissident) sayılacaktır; bu da, resmi yayın kanalları aracılığıyla okuruna ulaşmasındaki zorlukları da beraberinde getirecektir (1992:17). Rusya'daki "samizdat"¹⁵ durumunu buna örnek olarak gösterebiliriz. Muhalif yazınına yönelik bir diğer kontrol yöntemi,

¹⁴"...it will be understood to mean something like the powers (persons, institutions) that can further or hinder the reading, writing and rewriting of literature." (a.g.e., s.15)

¹⁵ Rusça **sam** (kendi...) ve **izdat** (yayımlamak) sözcüklerinden oluşmuş terim. Sovyetler Birliği döneminde yasaklı metinlerin yazar ya da okurlar tarafından resmi organların bilgisi ve izni olmadan, daktiloda veya elle çoğaltma yöntemi.

onu "ucuz" ya da "popüler" ya da buna benzer başka bir isimle düşük statülü yazınlar sınıfında konumlandırmaktır.

1.4. Harita, alan, habitus, ağ

Dizgeci ekolün çeviri üretimini merkez-çevre düzleminde ele alan bakışının sınırlılıkları, Manipülasyon ekolünün "himaye", "uzmanlar", "güç ilişkileri" gibi çok sayıda ve çeşitlilikteki alan oyuncularını sahneye çıkarılması çeviri fenomenini çözümlemek için yeni bir imge ve yaklaşım arayışını başlatmıştı. Örneğin, harita (map) kavramı bu arayışın sonucunda ortaya çıkmıştır. Lambert (1991), **In Quest of Literary World Maps** başlıklı konuşmasında (Kittel & Frank 1991: 133-144), yazınbiliminin şu anki gelişim aşamasında "dünya yazını" teriminin kapsayıcı ve bütünlüklü bir tanımlamasının olmadığı vurgulamıştır. Milliyetle, ülkeyle, daha çok konuşulan dille, çeşitli nedenlerle merkezi konumda bulunan bir yazarla sınırlandırılmış bir akademik bakış içinde birçok yazınsal olgu gölgede kalmaya devam eder. Bazı ülkelerde yazınsal repertuarının %80'nini oluşturan çeviri de bu haritadaki boşluklardan biridir (Lambert, 1991:137). Eşsüremlili ve artsüremlili yazın haritalarına acil gereksinim duyduğumuzu vurgulamakla birlikte araştırmacı, bu konuda karamsar olduğunu belirtir. Çünkü

Her toplum, yazın ve dil gibi siyaset-dışı etkinliklerini kendi amaçlarına göre yönetmeye eğilimlidir. Bu yüzden de çokdillilik ve sanatsal düşünce çeşitliliği sıklıkla siyasi bir tehlike olarak değerlendirilir (a.g.e.: 139)

Lambert'e göre bireyler tarafından değil, akademik kurumlar tarafından yürütülen geniş kapsamlı, ülkeler arası tarihsel-betimsel incelemler, çıkmaza giren yazınbilimsel araştırma için çözüm olabilir (a.g.e:139, 142).¹⁶

Toplumbilim kökenli yaklaşımlar son yıllarda çeviribilim alanında da sıklıkla kullanılan ve verimli sonuçlar veren bir araştırma çerçevesidir. Pierre Bourdieu (1990, 1993) adıyla anılan inceleme yaklaşımı için **The Translator** dergisi 2005 yılında özel sayı yayımlamıştır (**The Translator**, Vol. 11-2, 2005 Special issue.

¹⁶ "...only historical-descriptive fieldwork can lead us any further."

Uluslararası gazetecilik kültürünün haritalandırmasıyla ilgili 18 ülkenin uzmanları tarafından gerçekleştirilen bir çalışma örneği için bkz.: Thomas Hanitzsch v.d., "Mapping Journalism Cultures Across Nations. A Comparative Study of 18 countries", **Journalism Studies**, C.12/3, 2011, s. 273-293

Bourdieu and the Sociology of Translation and Interpreting).¹⁷ Ülkemizde çeviriyi toplumsal bağlam içinde Bourdieu'nun önerdiği çerçevede inceleyen doktora tezleri de hazırlanmıştır (Kabukçık 2013, O.B. Sözen 2014, Kahraman 2010, Aka 2011). Yurt dışında da Bourdieu'nun çeşitli kavramlarını çeviri alanında uygulayan çalışmalar yapılmıştır (Simeoni 1998, Gouanvic 1997, Inghilleri 2003). Özellikle **habitus** kavramı araştırmamız açısından elverişli görünmektedir. Çünkü araştırmamız toplumsallaşmayla edinilen kişisel özelliklerin bütünü olarak çevirmenin erek metnine ve onu da aşarak erek kültüre etkisi konusuna dikkat çeker. Habitus, alan kavramıyla birlikte ele alınır; alanlar, "...spesifik kurumlarıyla ve kendilerine özgü işleyiş yasalarıyla tarihsel olarak biçimlendirilmiş etkinlik bölgeleridir".¹⁸

Dinamik bir kavram olan alan, etkin, birçok rolü birden oynayabilen özneyi (eyleyen, eyleyici), diğer öznelerle sosyo-kültürel bağlam içinde kurduğu bağlantılarıyla birlikte ele alır. Genel toplumsal yapı ise, her biri kendi içsel yasalarına göre işleyen farklı alanların (örn., siyaset, ekonomi, kültür) hiyerarşik düzen içinde bir araya gelmesiyle oluşur. Alanlar, otonom olmakla birlikte birbiriyle birçok bakımdan temas halindedir; alanı değiştiren ve ona böylelikle dinamik bir nitelik kazandıran, içindeki öznelerin konumları ve rolleridir. Özetle alan, kültürü de içinde barındıracak kadar geniş ancak bireylerin hareketlerine yer verecek kadar detaylı ve esnek –ve bu açıdan dizgeci yaklaşımların kısıtlayıcılığından olumlu bir biçimde ayrılan - bir kavramdır. Habitus ise düşünce, zevkler, ilgiler ve anlayışlarımızı içerir ve aile, kültür, eğitim gibi toplumsallaştırma araçları üzerinden edinilir. Toplum tarafından biçimlenen habitus, kişisel hareketleri etkileyerek yine toplumsal davranışlarımızda yansımasını bulur. Artan yaş, yaşanan deneyimler, değişen eğitim düzeyiyle sürekli değişim içinde olan habitus her kişi için eşsizdir. Farkında olarak verdiğimiz kararları kapsadığı gibi doğaçlama ve bilinçsiz olarak uygulanan kararları da kapsar (bkz. 1.1. Williams'ın ideoloji tanımı). Kişinin deneyim, yetiştirme, eğitim yoluyla kazandığı eğilimleri, doğuştan sahip olduğu ve

¹⁷ Ülkemizde ve yurt dışında Bourdieu yaklaşımının diğer alanlardaki kitap halinde basılan uygulama örnekleri için bkz. Swartz 1997, Köse-Ateş 2004, Wacquant 2005. Derleme için Çeğin 2007.

¹⁸ "...historically constituted areas of activity with their specific institutions and their own laws of functioning." (Bourdieu, 1990:87)

sonradan edindiği yetenekleri ve becerileri, öznel yatkınlıkları ve tercihleri – ve onların toplumsal yansıması - onun habitusunu oluşturur. Habitus kişiye özel ve eşsizdir ancak yakın toplumsal koşullarda deneyim edinmiş olan kişilerin habitusları benzerlikler taşıyabilir. Habitus, bir kişinin bu öznel nitelikleriyle toplum tarafından şekillenen davranışlarıdır; bireyin toplumsallığı, özneliğinin diğer bireylerle paylaşıldığı zeminde oluşur (Örn., 1990:9-14, 91). Bourdieu, toplumsallığı ve bireyselliği aynı düzlemde nasıl buluştuklarını şöyle açıklar:

Habitus, biyolojik bireyin bedeninde varolan toplumsal gerçekliktir; oyunda sonsuz olasılıkları içinde barındırır – oyunun yazılı olasılıkları ve nesnel talepleri çerçevesinde– üretimi gerçekleştirir [...]Her özne, bilerek ya da bilmeyerek, ister istemez, nesnel anlamın üreticisi ve yeniden üreticisidir (Bourdieu 1990: 63, Türkçesi Kahraman 2010:22).

Bireyin, topluma etki ederek onu değiştirebildiği, anlamı (yeniden) üretebildiği yönündeki görüşü, araştırmamız sürecinde önem kazanmıştır. Bunu söylerken şu önemli konuyu da göz önünde bulundurmak gerekir: Bireyin özyaşamöyküsünü onun tüm davranışlarının tek kaynağı olarak görmek doğru olmayacaktır (1990:147). Odak noktası, birey ve toplum arasındaki öngörülemezlik kadar çok seçenekli etkileşim ve ilişki ağıdır (Aka, 2011:21).¹⁹

Toplumsal ağ (social network) modelinin yazın (De Nooy 1991) ve çeviri (Tahir Gürçağlar 2005, 2007) alanlarındaki uygulanması, inceleme konusunu sürekli değişkenliği, bağlantıları, oyuncular ve çoklu merkezleriyle birlikte ele alınmasını gerekli kılar.

De Nooy, 1970’li yılların Danimarka yazınına odaklanarak çeşitli yanmetinlerin (edebiyat eleştirisi) temelinde belli bir yapıtın toplumsal imgesini oluşturma sürecini inceler. Bu süreçte ekol, yazar, eleştirmen, edebiyat dergileri, yayınevleri gibi çeşitli oyuncular arasındaki birbirine karşılıklı olan bağılıklarını (*interdependence*) sınıflandırmak ve görselleştirmek için toplumsal ağ araştırma modelinden yararlanır. Doğası gereği karışık olan inceleme nesnesi üç boyutlu,

---

¹⁹ Örneğin, Bourdieu’nun habitus için kullandığı bu ifade, sonsuz seçenekli etkileşim durumunun bir açıklaması olarak anılabilir: "Ne kadar karmaşık olursa olsun hiçbir kuralın öngöremeyeceği sonsuz sayıdaki olası durumlara bağlı sonsuz sayıdaki ‘hareketlerin’ yapılmasını mümkün kılan işte bu, bizim deyimimizle, ‘oyun hissidir’". ("This ‘feel for the game’, as we call it, is what enables an infinite numbers of ‘moves’ to be made, adapted to the infinite number of possible situations which no rule, however complex, can foresee." 1990:9)

gittikçe çoğalan görseller üzerinden açıklanır (De Nooy, 1991: 524-527). Tahir Gürçağlar ise 1960'lı ve 2000'li yılların Türkiye'sinde Altın Kitaplar yayınevinin çalışmalarını, daha önce gölgede kalan katılımcılarına ve bağlantı türlerine ışık tutarak çok girişli (gate, kapı) bir etkileşim ağı olarak inceler. Bunu yaparken sosyal bilimlerin alanının özü gereği kaotik, karışık ve göreceli olarak düzensiz olduğuna da dikkat çeker (Tahir Gürçağlar, 2007:725). Bununla birlikte, çeviri sürecine ilişkin tarihsel, söylemsel ve metinsel materyal kaosu içinde anlam bulabilmek için, kapsayıcı, disiplinlerarası zeminde oluşturulan bir yönetime gereksinim olduğunu vurgular; ağ modeli bu açıdan elverişli bir gereç olarak görülmektedir (görseller için bkz. 2005:212, 2007:735).

Bu araştırmanın **Ölü Canlar** çevresinde oluşan ağ haritasını çözümlemek gibi bir amacı yoktur. Yöntem bölümünde sunduğumuz çizim, sadece çalışma akışını açıklamak amacıyla hazırlanmıştır. Ancak her ereğ metni veya çevirmeni, yayınevini bir merkez olarak görürsek, bu merkezden yayınevi, editör, çevirmen, okur, çevirmenin eğitim aldığı kurum, çevirinin ders kapsamında okutulduğu kurum gibi diğer merkezlere uzanacak olan bağlantılar sonuç olarak ortaya bir ağ imgesini çıkaracaktır.

1.5. Antoine Berman ve Yeniden Çeviri Savı

Fransız çeviri kuramcısı Antoine Berman Goethe, Schleiermacher gibi Alman Romantizm akımının temsilcilerinden güç alan görüşlerini, **The Experience of the Foreign: Culture and Translation in Romantic Germany** (1984/1992) ve **Translation and the Trials of the Foreign** (1985/2004:276-289) başlıklı çalışmalarında yayımlamıştır. Berman'a göre çevirinin "...gerçek anlamda etik amacı, Yabancıyı Yabancı olarak almaktır".²⁰ Kaynak odaklı çevirinin savunucusu Berman yerlileştirmeyi kaynak metne karşı yapılan bir yadsıma, asimile etme, "doğallaştırma" hareketi olarak görür²¹; bu hareket çoğu zaman 12 işlem üzerinden gerçekleştirilir (2004:280). Berman'a göre bir çevirinin daha iyi olması onun kaynak kutba yaklaşması anlamına gelir; her yeni çeviri böylelikle öncekinden daha kaynak

²⁰ ... the properly *ethical* aim of the translating act (receiving the Foreign as Foreign). (Berman, 2004:277)

²¹ As if translation, far from being the trials of the Foreign, were rather its negation, its acclimation, its "naturalization." (a.g.e., s.277)

odaklı ve daha "iyi ve doğrudur." Goethe'den esinlenen Berman bu görüşünü şöyle açıklar:

İlk önce ortaya, yazınsal bir iddiası olmayan cüretkâr bir 'tanıtım' çıkar (genellikle yapıtı öğrenenler içindir); daha sonra yazınsal bir iddia taşıyan ilk çevirilerin zamanı gelir – bunlar genellikle tamamlanmamış çevirilerdir ve herkesçe malum olduğu gibi, kusur doludur; sonrasında ise (çok sayıda) yeniden çeviriler gelir... Eninde sonunda, yeniden çeviri döngüsünü uzun süre için durduran kanonik bir çeviri üretilebilir.²²

Bu görüş, Yeniden Çeviri Savı (Paloposki-Koskinen 2004, 2010²³, Tahir Gürçağlar 2009, Deane 2011) olarak bilinir. Özgün ve ara dilden olmak üzere toplam on adet yeniden çeviriyi inceleyen araştırmamızda bu sav da görgül verilerin ışığında ve kültür politikaları bağlamında sınanacaktır. Berman'nın 12 **bozucu eğilim** (*deforming tendencies*) sınıflanması ise araştırma terimcesine dâhil edilmeyecek ancak metinde tespit edilen olguları daha iyi açıklamak amacıyla gerektiğinde kullanılacaktır.

---

²² "First there is a courageous 'introduction' without literary pretension (usually for those studying the work); then comes the time of the first translations with literary ambition – they are generally not complete translations, and as is well-known, full of flaws; then come the (many) retranslations...Eventually a canonical translation may be produced which will stop the cycle of retranslations for a long time." (Berman 1995:57, İngilizcesi Brownlie 2006)

²³ Bu çalışma, diğer çevirilerin yanı sıra **Ölü Canlar**'ın Finceye çevirilerini incelemektedir. Farklı bir çevirmenin adıyla yeniden çeviri olarak sunulan erek metinlerinden biri, önekinde göre çok az farklılık göstermektedir. Araştırmacılar, metinsel incelemenin önemini vurgulayarak yeniden-çeviri ve gözden geçirilmiş baskı (revision) arasındaki ince çizgiye dikkat çekmektedir. İncelediğimiz çeviriler arasında – intihal edilen çevirileri ayrı bir yere koyarsak – bunun gibi bir örnek bulunmamaktadır.

2. YÖNTEM

Yöntem, son yıllarda çeviribilim alanında iki farklı boyutuyla en yoğun tartışılan konulardan biridir. Tartışmanın bir boyutu, çeviriye dilbilimsel yaklaşımın savunucuları ile kültürel yaklaşımın savunucuları arasındadır. Diğer boyutu ise dilbilim kökenli metinsel inceleme yönteminin seçimiyle ilgilidir. Tymoczko (2002:9-25) bu tartışmayı XVII. yüzyılda teleskop ve mikroskop gibi yeni optik gözlem araçlarının icat edilmesiyle başlayan tartışmaya benzetir. Bazı bilim insanları teleskop yardımıyla edinilen bilimsel verileri yeğlerken, diğerleri mikroskobik düzlemde yürütülen incelemelerin taraftarıydı. Teleskopu kültüre, mikroskobu ise çeviri diline yöneltmeyi öneren Tymoczko (a.g.e.:17), yalnızca makro ve mikro düzeylerinden alınan ve bir arada yorumlanan verilerin araştırmayı sağlam bilimsel sonuçlara götürebileceğini vurgular. Benzer biçimde Crisafulli (2002: 26-43) betimleyici-görgül yaklaşımlara karşı eleştirel-yorumlayıcı yaklaşımlar tartışmasını yapay bularak, bütünleşik bir yöntemin çerçevesini çizer.

Bu çalışmada uygulanacak olan yöntem bu tür bir eklektik yaklaşımla, Toury (1995), Baker (1993, 1996), Bassnet (1991), Lefevere (1992) gibi çeviribilimcilerin çizdiği çerçevede oluşturulmuştur.

2.1. Kültürel Arka Plan İnceleme Yöntemi

Metinsel inceleme yöntemine benzer biçimde burada da geniş bir açıyla başlayıp kapsamını gittikçe daraltan, daha spesifik konulara odaklanan bir çalışma yöntemi benimsenecektir. (1) İki ülke arasındaki kültürel ilişkiler – (2) Türkiye’de Rusçadan yapılan çevirilerin tarihi (Gogol ve **Ölü Canlar** odaklı) – (3) Çevirmenler ve Yayınevleri – (4) Okur bileşenlerini içeren süreç, şöyle yürütülecektir:

(1) Rusya ile Türkiye arasında kültürel ilişkiler.

Türkiye’nin kültür politikalarının tarihi, çeviriyle bağlantılı ve bağlantısız olarak, çeşitli kitaplarda ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır (daha önce sözü edilen Berk 2004, Parlak 2011, Tahir Gürçağlar 2008 yanı sıra bkz., örn., Koçak 2009, Ada-İnce 2009, Yağcı 1999). Türkiye-Rusya arasındaki siyasi, askeri, ekonomik ilişkiler

boyutu da çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmıştır (bkz., örn. doktora tezleri Başaran 2013, Erşen 2009). Tekrara düşmemek ve konuya bağlı kalmak için bu çalışmada Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin kültürel boyutuna odaklanılmıştır. 1925 yılından günümüze kadar uzanan zaman diliminde iki ülke arasında kültür, sanat ve eğitim alanlarındaki ilişkilerin dinamiği özetlenmiştir. Siyasi ilişkilerin tarihi bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte, çoğu zaman kültürel etkinliklerin başlamasını veya durmasını tetikleyen siyaset olmuştur, hatta bazı dönemlerde sanat, ulusun egemen ideolojik anlayışını yayma aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla gereken noktalarda siyasi arka plan da incelemeye dâhil edilmiştir.

İstatistiksel veriler yardımıyla sanatsal etkinliklerinin dönemlere göre yoğunluğu, niteliği konusunda bilgi verilmiştir. Ortak eğitim çalışmalarının, öğrenci değişim programlarının nasıl yürütüldüğü, hangi alanlara ağırlık verildiği açıklanmıştır. Bunun yanı sıra siyasetçilerin, aydın kesim temsilcilerinin konuyla ilgili sözlü ve yazılı olarak paylaştıkları görüşler de araştırmanın kapsamına alınmıştır.

Elde edilen bu bilgilerle, sonraki aşamada yapılacak olan çeviri politikaları ve Rusçadan yapılan çevirilerin incelemesi için bir temelin hazırlanması amaçlanmıştır.

(2) Türkiye’de Rus Yazın Çevirisi

Bu aşamada bakış açımız geniş anlamdaki kültür politikaları alanından çeviri alanına yönelmektedir. Türkiye’de çeviri politikalarının genel tarihi bağlamında Rusçadan yapılan yazın çevirileri konusuna odaklanılmıştır. Gogol ve **Ölü Canlar** odağını kaybetmeden, hangi yıllarda hangi yazarların ve yapıtlarının çevrildiği konusu yine istatistikler yardımıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Öte yandan, çeviri süreci ve ürünleriyle ilgili ülkemizde ne tür bir söylemin olduğu makaleler, demeçler, çevirmenlerin anıları ve benzeri materyaller üzerinden çözümlenmiştir.

(3) **Ölü Canlar**’ın Çevirmenleri ve Yayınevleri

Bu aşamada, bütüncemizi oluşturan erek metinlerin çevirmenleriyle iletişim kurulmuş ve bir anket yardımıyla **Ölü Canlar**’ın çeviri sürecine ilişkin anı ve görüşlerine başvurulmuştur. Anketi oluştururken özellikle öncül, süreç öncesi ve

çeviri süreci normlarına ışık tutacak, çeviri eyleminin çeşitli oyuncularını ve etkilerini göz önüne serecek sorular hazırlanmıştır. Kurulan diyaloga bağlı olarak kimi durumlarda ek sorular da sorulmuştur (ek sorular ilgili bölümde açıklanmıştır).

1. **Ölü Canlar** romanının çevirisini yapma düşüncesi nasıl ortaya çıktı? Bu çeviriyi gündeme getiren, öneren, kararlaştıran taraf(lar) konusunda ne söyleyebilirsiniz?
2. Çeviri öncesinde çalışma koşullarınızı netleştirilmiş miydiniz? Örneğin, verilecek olan süreyi, bu çalışma üzerindeki maddi ve manevi haklarınızı ve diğer hususları belirten resmi bir belge imzaladınız mı?
3. Edebiyat çevirisine genel bakışınız nedir, sizce bir edebi eserin çevirisi nasıl olmalı? **Ölü Canlar**'ı çevirirken edebiyat çevirisine genel bakışınız, çeviri kararlarınızı yönlendirdi mi?
4. Çeviri sırasında yayıneviyle, editörle olan diyalogunuz nasıldı? Çeviri stratejisi kim(ler) tarafından belirleniyordu? Metnin kendisinden veya dış etkilere kaynaklanan nedenlerle belli bir çeviri stratejisi uyguladığınız söylenebilir mi?
5. **Ölü Canlar**'ın önceki çevirileriyle ilgili bir okuma ve değerlendirme deneyiminiz olmuş muydu?

Bu sorulara verilen yanıtlar, çevirmenin çalışma koşullarını ve çeviri kararlarını/stratejisini etkileyebilecek oyuncular ve ilişkiler ağını anlamamızı kolaylaştırmıştır. Tespit edilen metinsel veriler ise bu yanıtlar ışığında değerlendirilmiştir.

(4) **Ölü Canlar**'ın Okuru

Okur, çeviri sürecinin esas halkalarından biridir; çeviri ürününün alıcısı ve çeviriye yüklenebilen manipülasyonun da hedefidir. Çağdaş dönem erek okurlarının internet ortamındaki çeşitli platformlarda (www.idefix.com ve www.kitapyurdu.com, www.eksisozluk.com) **Ölü Canlar**'a ilişkin paylaştıkları yorum ve görüşleri, söylem çözümlemesi ve okur alımlaması bağlamında önem taşıdıklarına inanmaktayız¹. Bu nedenle araştırmanın bu aşamasında söz konusu yorumlar incelenmiş, içerik bakımından sınıflandırılmış, bir sınıfı temsil eden veya istisna konumunda bulunan yorumlar alıntılanmış ve genel değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

¹ "Ancak çevirilerin içinde yer aldığı bağlamda yalnızca metinler, normlar ve çevirmenler yoktur. Bu metinlerin seslendiği, onları seçen, okuyan ve büyük ölçüde satış başarılarını belirleyen okurlar da vardır. Bu açıdan toplumsal ve kültürel bağlamın bütüncül bir bakış açısıyla kurulabilmesi için okur davranışlarının ve beklentilerinin göz önünde bulundurulması şarttır." (Tahir Gürçağlar, 2005:167)

2.2. Metinsel İnceleme Yöntemi.

Doğrudan çeviri ürüne, erek metne odaklanan, onu çeşitli açılardan değerlendirmeyi hedefleyen birçok model bulunmaktadır. Hazırlık aşamasında House (1997), Nord (1991), van Leuven-Zwart (1989, 1990), Munday (2002) gibi modeller kısa bütünceler üzerinde denenmiş ve sonuç olarak Lambert-van Gorp modelinde² karar kılınmıştır. Seçimimizi, modelin daha iyi ya da daha kötü olması değil, konu ve incelenecek materyalin hacmi açısından uygunluğu belirlemiştir. Nord ve van Leuven-Zwart gibi dilbilim kökenli modeller, detaylı bir mikro-düzey incelemesi olanağını sunmakla birlikte verileri betimleme ve kültürel bağlamla ilişkilendirilme noktasında yetersiz bulunmuştur.³ Munday'ın "Systems in Translation. A Systemic Model for Descriptive Translation Studies" makalesinde önerdiği Wordsmith yazılımının kullanımı sözcük seçimleri düzeyinde kapsamlı istatistiksel verilerin toplanmasını sağlamış ancak bölüm, paragraf, tümce gibi çeşitli sözce türleri için ayrı bir inceleme gerektirmiştir. House modeli, özellikle durumdil değişimlerini inceleme kapsamına alması bakımından kullanışlı bulunmuştur ancak sonuç olarak Lambert-van Gorp'un "On Describing Translation" başlıklı yazılarında önerdikleri model aşağıda belirtilen nedenlerde yeğlenmiştir.

- Modelin temeli, ilk olarak Lambert & Lefevere 1977'de sunulan ve bu makalede alıntılanan bir şema üzerine kurulur. Şemada kaynak ve erek yazınsal dizgede yer alan Yazar 1, Metin 1, Okur 1 ve Yazar 1'..., Metin 1'..., Okur 1' gibi öğeler bulunur (kaynak dizge için; erek dizgede aynı öğeler Y2, M2, O2 olarak numaralandırılmıştır). Öğeler arasındaki tüm bağlantılar, değişken, esnek ve açık

---

² Model ilk kez şu kaynakta yayımlanmıştır: José Lambert, Hendrik van Gorp, "On Describing Translations", **The Manipulation of Literature: Studies in Literature Translation**, Ed. Theo Hermans, 1985, s. 42-54. Modelin gözden geçirilmiş versiyonu ve tartışması burada yer almıştır: José Lambert, "Models for Descriptive Research: 1976-1996", **Translations: (Re)shaping of literature and culture**, Ed. Saliha Parker, Boğaziçi University Press, 2002, s. 195-214. Tezimizde biz, daha ayrıntılı olan şu kaynaktan yararlanmaktayız: José Lambert (with Hendrik van Gorp, 1985), "On Describing Translations", **Functional approaches to culture and translation: Selected papers by Jose Lambert**, Ed. Dirk Delabastita, Lieven D'hulst and Reine Meylaerts. Benjamins Translations Library, 2006. S. 37-48

³ "Van Leuven-Zwart'ın iki bölümlü betimleyici/karşılaştırmalı model, başlangıçta ne kadar gelecek vadeden olsa da, tüm taksonomilerin tipik sorunlarını barındırır. Aşırı derecede karmaşıktır, kesin ve tekrarlanabilir bir sınıflandırmaya elverişli olamayacak kadar yüksek sayıda (37'e kadar) kayma kategorisini içerir ve dilbilimsel kaymaları anlatı ve söylem gibi daha yüksek düzeydeki kaymalarla ilişkilendirme işlemini otomatik olarak, yakın eleştirel inceleme yapmadan gerçekleştirir." (Munday, 2002:77)

oluşlarını vurgulamak amacıyla kesik çizgiyle gösterilmiştir. Yazınsal dizgeler arasındaki ilişki ise $\approx$ simgesiyle aktarılmıştır.

Kaynak-erek iletişiminin biçimi kesin olarak öngörülemez; [$\approx$ simgesi] açık bir bağlantı türünü ifade eder, onun gerçek doğası ise çevirmen davranışlarının öncelikleriyle şekillenir. [Öncelikler] ise erek dizgenin baskın normlarıyla belirlenir [Lambert-van Gorp 2006:39]

İlişki çeşitleri ise şu formüllere göre incelenir: M1-M2 (özgün metin ve çevirisi). Y1-Y2 (kaynak ve erek metinlerin yazarları arasındaki ilişki), $Y1 \approx M1$, $Y2 \approx M2$ (yazarların metinlere karşı olan niyetleri (intentions) ve niyetler arasındaki bağlaşımlar (correlation)). M1-O1 $\approx$ M2-O2 (iki dizgenin edimbilimsel durumları ve okur alımlaması). Y1-Y1' ve Y2-Y2' (yazarların dizge içinde diğer yazarlara göre konumları). M1-M1' ve M2-M2' (metinlerin dizge içinde diğer metinlere göre konumları). Erek dizge-yazın dizgesi ilişkisi ve Yazın Dizgesi 1-Yazın Dizgesi 2 ilişkisi.

Böylelikle bu temel, bizim de araştırmamız için benimsediğimiz dizge, metin, yazar/çevirmen, okur öğelerini içerir ve önceki bölümde açıkladığımız kültürel arka plan inceleme modeliyle organik olarak bütünleşir.

- Model, genelden özele, makro düzeyden mikro düzeye doğru hareket eder. Ancak önceliğin makro düzeyde olduğunu vurgulanmalıdır; bunu dengelemek çabasıyla mikro düzey incelenmesi aşamasında destek bir gereç kullanılmıştır.

- Belli bir yapılandırılmayla birlikte esnek ve açıktır: kabul edilir-yeterli, kaynak odaklı-erek odaklı gibi karşıtlıkları kullanmakla birlikte şu düşüncenin altını çizer:

...hiçbir çeviri etkinliği kabul edilir ve yeterli dilemmasıyla tümüyle uyumlu değil. Örneğin, biçimsel özellikler ağırlıklı olarak erek odaklı iken sosyo-kültürel referanslar kaynak dizgeden alınmış olabilir (a.y.)

- Model, inceleme konusu olan metne göre uyarlanabilir.⁴

Modelin zayıf noktalarına ise Lambert'in kendisi sonraki yıllarda işaret etmiştir (Lambert 2002:211-214). Araştırmamız, eleştiri konusu olan konulara karşı (ikili yaklaşımın kısıtlayıcılığı ve mikro-düzey incelenmesi aşamasının yeterince geliştirilmiş olmaması) temkinli davranılarak yürütülmüştür. Model; ön hazırlık aşaması, makro düzey, mikro düzey ve dizge bağlamı içinde yorumlama aşamasını

⁴ Lambert-Van Gorp onu "bir doğma olarak değil, bir gereç olarak" sunar. (a.g.e., s.204).

içermektedir (Lambert 2006: 46-47). Her aşama için modelin yazarları tarafından bir soru listesi önerilmiştir; listeler, bu tezin inceleme nesnesine ve amacına göre uyarlanmıştır.

İnceleme, 24 erek metinle başlamıştır; yapıtın çeşitli bölümlerinden alınan, her biri yaklaşık 100-150 sözcük uzunluğunda kısımların karşılaştırılmasıyla intihal olduğu anlaşılan 14 metin belirlenmiş, kaynak metin olarak kullandıkları çeviriler tespit edilmiştir. Araştırma, özgün ve ara dilen yapılan 10 erek metinle sürdürülmüştür.

2.2.1. Ön Hazırlık Aşaması.

Bu aşamada birinci ve ikinci dilden toplam 10 çevirinin yanmetinleri (Lambert-van Gorp **üstmetinler** (*metatexts*) terimini kullanır) incelenmektedir. Kültür politikalarının bir uygulaması olarak ikinci dilden çeviri olgusu da bu makro düzey incelemesi aşamasında tartışılmıştır. Kullanacağımız soru listesi aşağıda yer almaktadır:

Tablo 1: Ön Hazırlık aşaması soru listesi

Kitap, bir dizi kapsamında mı basılmıştır? Metin, çeviri olarak tanımlanmış mıdır? Nerede ve hangi biçimde? Çevirmenin adı yazılmış mıdır? Nerede ve hangi biçimde? (X dilinden Y tarafından çevrilmiştir/X dilinden uyarlanmıştır/Prof.Dr. X tarafından çevrilmiştir)? Çevirinin özgün dilden yapıldığı vurgulanmış mı? Yapıtın yazınsal türü belirtilmiş mi? Evet ise kaynak metindeki gibi mi, farklı mı? Bu bir tam çeviri mi, kısmi çeviri mi? Önsöz, sonsöz, ek açıklamalar, dipnotlar, sonnotlar var mıdır? Kim tarafından yazıldığı/çevrildiği belirtilmiş midir? İçerikleri nelerdir, çeviriye ve okura hangi yönden ve hangi biçimde etki etmeyi amaçlar, v.d.?

2.2.2. Makro-düzey incelemesi (Tümce üstü düzey).

Bu ve sonraki aşama yalnızca özgün dilden yapılan çevirileri kapsamaktadır; bunun nedeni, ara dilden yapılan çevirilerde tespit edilen karar, işlem ve stratejilerinin hangi çevirmene ait oldukları konusunda güvenilir sonuçlara ulaşmanın mümkün olmamasıdır.

Ön hazırlık aşamasında edinilen bilgileri derinleştirme amacını güden bu çalışma süreci cilt, bölüm ve paragraf düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu noktada, sunulan genel çerçeveye bizim çalışmamıza uygun bir soru listesi ekleyerek devam

etme kararı alınmıştır. Sorular, kaynak metnin yapısal özelliklerini göz önünde bulundurularak şöyle hazırlanmıştır:

Tablo 2: Makro-düzey inceleme soru listesi

Cilt II için hangi kaynak metnin (metinlerin) kullanıldığı belirtilmiş mi? (Açıklama için bkz. 2.2.3)
Bölümler korunmuş mu? Başlıkları, rakamlar, vb. nasıl belirtilmiş?
Her cilt kaç bölüm içermekte? Atlanan, eklenen, kısmen veya tümüyle birleştirilen bölümler söz konusu mu?
Paragraflar korunmuş mu?
Karakterlerin konuşması nasıl belirtilmiş (çift tırnak, tek tırnak, tire, vd.)?
Erek metinlerde paragraf düzeyinde kaynak metne ve birbirlerine göre değişiklikler söz konusu mu?
Atlanan, farklı biçimde düzenlenen paragraflar var mı?

2.2.3. Mikro-düzey incelemesi (Tümce ve sözcük düzeyi)

Bu aşamada inceleme kapsamı bir kez daha daralmakta ve yalnızca birinci ciltle sınırlı kalmaktadır. Bunun nedeni, ikinci cildin günümüze taslak olarak ulaşmış olmasıdır. Taslağın üzerinde yazarın farklı zamanlarda farklı renk kalemlerle yaptığı düzeltmeler bulunmaktadır. İkinci cilt, bu düzeltmelerden oluşturulan aynı kısımların birkaç versiyonunu içermektedir. Dolayısıyla romanın bu kısmı yazarın ulaşmaya çalıştığı sonuç konusunda yalnızca yaklaşık bir izlenim verir ve biçimsel, anlamsal, imgesel bütünlük oluşturmaz.

Bu aşamadaki metinsel inceleme tarafımızca oluşturulan 300 tümcelik bütünce üzerinden yürütülmüştür. Bütünceye dâhil edilecek metin kısımlarının seçilmesindeki belirleyici ölçütler şunlardır: Kısımlar araştırmamız açısından anlamlı, yapıtın bütününe temsil edici nitelikte ve ikna edici sonuçlara ulaşmak için yeterli sayıda olmalıdır. Karakterler arasındaki diyaloglar, yazarın okura hitaben monologları, atasözleri, deyim ve ad aktarmaları, ironi gibi söz sanatları uygulamaları, söz oyunları, yemek, giyim, idari unvanlar gibi kültür yüklü sözcükleri, devletin bürokratik yapısına, toplumsal yozlaşmasına yönelik eleştiriler, kadın-erkek ilişkileri konu alan kısımlar bütünceye alınmıştır.

Lambert - Van Gorp modeli mikro-düzey araştırması için açık uçlu bir listeyle sözcük seçimleri, dilbilgisel yapılar, konuşmanın aktarım biçimleri (doğrudan, dolaylı), anlatı, perspektif ve bakış açısı, etken/edilgen çatı, kip, argo,

jargon, şive, ağız kullanımları gibi çeşitli kaymalara odaklanmayı önerir. Çalışmamızda, bu kategorileri de kapsayacak daha farklı bir teknik kullanılmıştır. Kaynak tümce-erek tümce arasındaki karşılaştırmalı analiz sürecinde açıklama, telafi, çıkarma, ekleme, daraltma, genişletme gibi çeviri işlemleri tespit edilmiş, kullanım sıklıkları sayısal olarak ifade edilmiş ve genel çeviri stratejisi bağlamında yorumlanmıştır. Çeviri stratejisi ise dönemin kültür politikaları çerçevesinde yorumlanmıştır. İkinci adım olarak tüm erek metinlere ilişkin sayısal veriler aralarında karşılaştırılmış ve artsüremli değişim dinamikleri gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra üçüncü bölümde açıklanan **İlahi Komedy**a ve yedi temel günah göndermesi, barok/grotesk çizgileri, güldürü ve toplum eleştirisi boyutları, durumdil değişimi, Fransızca kullanımı ve soyadların çevirisi ayrı kategorilerde ele alınmıştır.

Ö.M. olarak işaretlenen her kaynak tümce için bir Kontrol Çevirisi (K.Ç.) önerilmiştir. Bu üç ögeli birim: Ö.M.+K.Ç.+E.M. **örnek** olarak adlandırılmış ve numaralandırılmıştır.

Bu verileri ön hazırlık ve makro-düzey aşamalarında elde edilen verilerle birleştirilerek bütünlüklü metinsel yoruma ulaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu bütünlüklü yorumda erek metinde ağırlıklı olarak uygulanan çeviri stratejisi belirlenmiş ve süreç öncesi, çeviri süreci ve öncül normlar konusunda fikir yürütülmüştür. Süreç öncesi normları ve öncül normlar çevirmenlerle görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilerle birlikte değerlendirilmiştir.

2.2.4. Çeviri tümelleri tartışması

Çeşitli araştırmacılar tüm çeviriler için geçerli olan belirli çeviri işlemlerinin tanımlarını ve sınıflandırmasını önermiştir (özet için bkz. Klaudy 2001:80-84, Laviosa-Braithwaite 2001:288-294; tartışma için bkz. Pym, 2005). Vinay-Darbelnet (1958/1995), Toury (1995), Olohan (2005), Baker (1993, 1996) Blum-Kulka (2004) ve diğer birçok araştırmacı genel veya belirtik çeviri gibi spesifik işlemleri ele almış, alt türleri için açıklamalar sunmuştur.

Belirtikleştirme, basitleştirme, normalleştirme gibi çeviri işlemlerinin birer **tümel** (*universal*) oldukları iddiası öne sürülmüş, tartışması birçok makalenin ve kitabın sayfalarına yansımıştır (bkz. örn. Mauranen & Kujamäki, 2004 içinde

Bernardini-Zanettin, Chesterman, Toury, Pápai; Ayrıca bkz. Øverås 1998, Halverson 1998). Çeviri sürecinin bilişsel ve ruhdilbilimsel boyutlarına odaklanarak, yazılı ve sözlü çevirmenlerin kaynak metni yorumlama aşamasında belirtikleştirme işlemini uyguladığı savı dile getirilmiştir. Blum-Kulka (2004) bu düşüncüyü **belirtikleştirme savı** (*explicitation hypothesis*) olarak bilinen bir sava dönüştürmüştür. Toury ise sav yerine **kanun** (*law*) sözcüğünü yeğlemiştir (1995:259-280). Belirtikleştirme, genişletme ve ekleme işlemleri bir yandan ve örtük çeviri, daraltma, kayıp ve çıkarma işlemleri diğer yandan birbirini içerecek veya birbirinden ayrılacak biçimde sınıflandırılmıştır. Örneğin, Nida metin içi eklemeleri dokuz alt türe ayırır (1964:227). Blum-Kulka ve Levenston (Laviosa-Braithwaite 2001:288 içinde 1983:119) basitleştirme (*simplification*) işlemi için sözcüksel, sözdizimsel ve biçimsel olmak üzere üç alt tür belirler. Barhudarov (1974) ise yer değiştirme, yerine koyma, ekleme ve çıkarma olmak üzere dört temel çeviri işlemini öne çıkarır. Özetle, bu konu henüz kesin ve son bir tanımlanma ve sınıflandırmadan uzaktır. Bu nedenle bir çalışmada kullanılacak belli bir terimcenin kesinleştirilmesi önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada kullanılacak terimce için, **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi** (Berk, 2005) temel alınmıştır. Bu kaynağı seçmemizin başlıca nedenlerinden biri, çevirmenin elinde olmayan, kaynak ve erek dilin dilbilgisel farklılıklarıyla açıklanan işlemleriyle (örn., Rusça cins kategorisinin Türkçede olmamasından kaynaklanan kayıplar) çevirmenin kontrolünde olan işlemleri birbirinden ayırmasıdır. Bunun dışında bizce de farklı birer işlem olan ekleme, genişletme, daraltma ve çıkarma işlemlerini ayrı olarak sunmasıdır. Mikro düzey incelemesi aşamasında tespit edilen işlemler Ek1'de verilen terimcede sıralanmış ve açıklanmıştır. Daha farklı bir tanımla kullanılan veya aynı içeriğin farklı biçimlerde ifade edildiği durumlarda ek açıklamalar verilmiştir.

"Tümel işlemler" tartışmasıyla ilgili olarak ise Pym'in (2005) görüşü daha doğru görünmektedir. Pym, başta belirtikleştirme olmak üzere tümellik iddiası bulunan işlemlerin yeterince kesin bir açıklamaya henüz kavuşmadıklarının altını çizer ve bu düşüncesini örneklerle destekler. Dolayısıyla bu işlemlerin çevirinin her türü ve durumu için istisnasız olarak geçerli olup olamayacaklarını söylemek için henüz çok erkendir; konu, Pym'in de vurguladığı gibi daha derin bilimsel

araştırmaya gereksinim duymaktadır. Araştırmacı, çevirmenlerin uyguladıkları belirtikleştirme veya örtükleştirmenin bir tür risk yönetimi olabileceğini söyler. Erek dizgede "akıcı, kolay okunan, kolay anlaşılan" çevirinin "iyi çeviri" olarak kabul edildiğini bilen çevirmen, statü ve maddi gelir kaygılarıyla çevirisini daha belirtik hale getirebilir. Ya da kaynak metnini çözümlemede zorlandığı, onu doğru anladığından veya doğru aktarabildiğinden emin olmadığı durumlarda daraltılmış, örtük bir erek metin ortaya koyabilir.

O halde belirtikleştirme bir tümel işlem midir? Risk almak istemedikleri için tüm çevirmenlerin yaptıkları bir şey midir? Mutlaka böyle olmak zorunda değil. Biz, riskten kaçınma davranışını çevirmenlerin içinde çalıştıkları, belli kültürlerin içinde ve belli normlar doğrultusunda oluşan durumların mantıklı bir sonucu olarak görmeyi yeğleriz. [...] Bu en azından sınanması gereken bir savdır. Çevirmenin zihnine ancak bu kadar inme riskini göze alıyoruz; ya da boş evrensele doğru yükselmeye ancak bu kadar istekliyiz.⁵

Metinsel verileri yorumlama aşamasında bu görüşe tekrar dönülecektir.

2.3. Kontrol Çeviri. Yöntem.

Bu çevirinin tek amacı, çeviri işlemi ve stratejilerinden mümkün olduğunca kaçınarak Rusça bilmeyen okur için kaynak metne erişim olanağını sağlamaktır. Dolayısıyla çeviride bütünüyle kaynak odaklı bir yaklaşım benimsenmiş, bunun olanaklı olduğu her yerde sözcüğü sözcüğüne çeviri stratejisi⁶ izlenmiş, bölge, yemek, giysi adlarının yazılımlında çevriyazı yapılmış ve dipnot verilmiştir. Benzer biçimde deyim ve atasözleri ya kaynak dilden sözcüğü sözcüğüne çeviri yapılmış ya da erek dildeki en yakın karşılığı kullanılmıştır.

Rusçanın sözdizimi Türkçeye göre daha esnektir; sıfat, yüklem ve diğer sözcük türlerinin tümce içindeki konumu sabit değildir. Bu nedenle çeviri sırasında tümce yapılarını bütünüyle korumak olanaklı olmamıştır ancak tümce

---

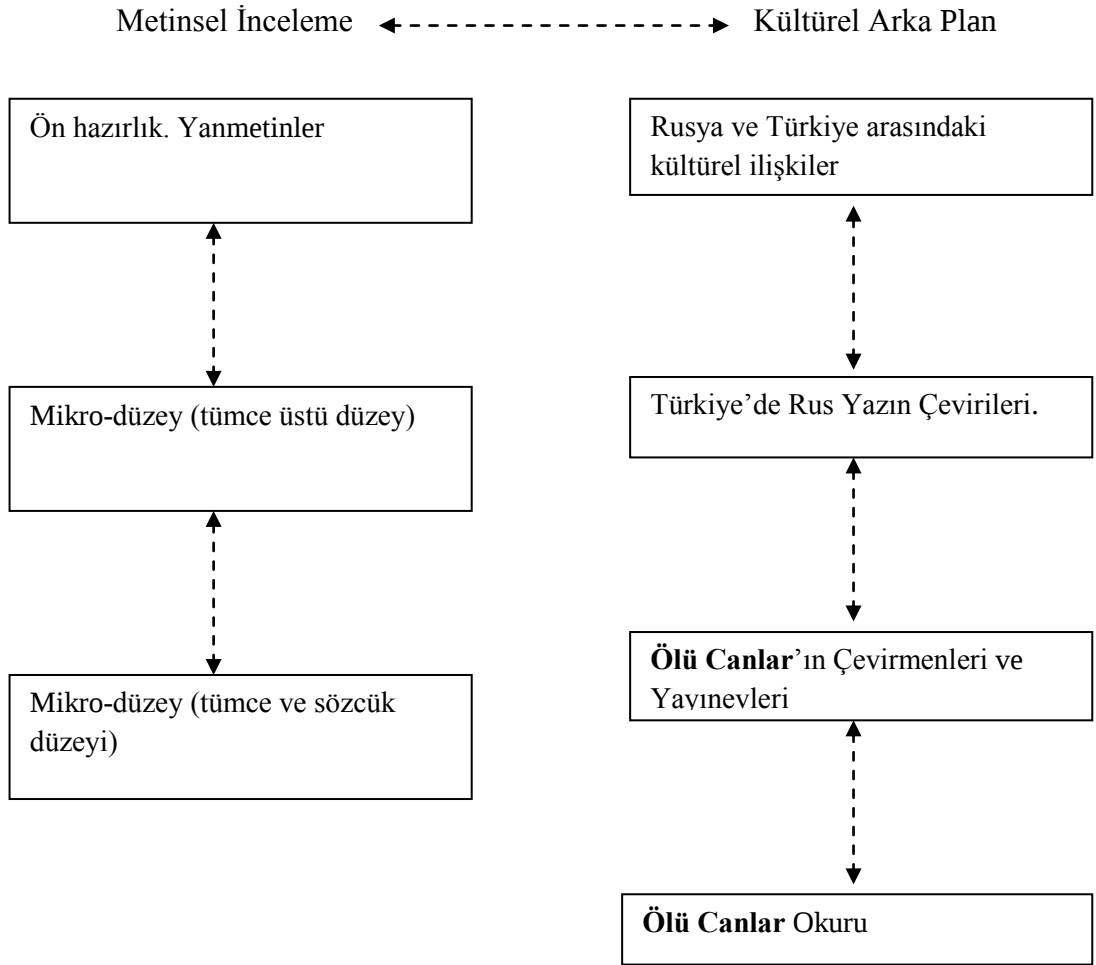
⁵ "So is explicitation a universal of translation? Is it something that all translators do because they are all risk averse? Not necessarily. We would prefer to see risk aversion as a rational consequence of the kinds of situations in which translators work, in certain cultures and in terms of certain norms [...] That, at least, is a hypothesis to be tested. And that is as far as we risk delving into the depths of the translating mind, or aspiring to the heights of the empty universal." (Pym 2005:41).

⁶ **Sözcüğü sözcüğüne çeviri 1.** (İng. *literal translation*). Çevirmenin kaynak metnin biçimsel özelliklerine bağlı kalarak ve genellikle erek dilin dilbilgisine uygun olarak çeviri metni ürettiği bir çeviri stratejisi. Sözcüğü sözcüğüne yapılan bir çeviri "doğal" olarak algılanan **özgür çevirin** aksine genellikle yapay ve zorlama olarak algılanır. Özlem Berk, **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi**, İstanbul, Multilingual, 2005, s.150. Ya da Newmark'ın kullandığı terimle **sadık çeviri** (faithful translation, 1998:46).

bölünmesinden istisnasız olarak kaçınılmış, kaynak metindeki noktalama işaretlerine sadık kalınmıştır.

Metinsel ve Kültürel Arka plan inceleme aşamalarını bir şema yardımıyla göstermek gerekirse:

Şema 1. Yöntem Şeması

3. KÜLTÜREL ARKA PLAN İNCELEMESİ

3.1. Genel Çerçeve. Başlıca Kaynaklar

Bu bölümde Türkiye ile Rusya arasındaki kültür ilişkilerinin genel çerçevesi çizilecek, çeviriye ilişkin boyutuna özellikle odaklanılacaktır. Sonraki bölümde ise kültür politikaları-çeviri ilişkisi konusuna Türkiye'nin iç dinamikleri açısından yaklaşılabacaktır.

İki ülke arasındaki politik ve ekonomik ilişkiler birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır (Kazgan & Ulçenko 2003, Kamalov & Svistunova 2011, Başaran 2013, Erşen 2009). Kültür ilişkileri alanında ise hem kaynak yetersizliği hem de mevcut kaynakların çoğu zaman nesnel olmayan, dönemin politik atmosferinin etkisinde kalan tutumları dikkat çekmektedir (Sverçevskaya/Сверчевская A.K. 1983, Tacibayev 2004).

Çalışmalarımız sırasında yararlı bulduğumuz başlıca kaynakların dört adet olduğu söylenebilir, diğerleri ise bu ana kaynaklara gönderme yapmaktadır.

- A.K. Sverçevskaya. **Sovyet-Türk Kültür İlişkileri, 1925-1981**, Moskova, 1983

Bu kaynak konuyla ilgili hemen tüm araştırmalarda anılmaktadır. "Sovyet penceresinden" bakan, Sovyet ideolojisini destekleyen ve onaylayan yaklaşımı nedeniyle kaynak, tarihsel yorumlar konusunda güvenilir olmasa da, istatistikler, isimler, resmi ziyaretler, düzenlenen etkinlikler gibi bilgileri içermesi açısından yararlıdır.

- R. Tacibayev. **Kızıl Meydan'dan Taksim'e (1925-1945). Siyasette, Kültürde, Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri**, İstanbul, Truva, 2004

Bu kaynak bir anlamda ilk sırada andığımız kaynağın karşıt kutbunda yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nden gelen her türlü etkiye ideolojik emperyalizm gözüyle bakan yazar, önsözde belirtilen nesnellik iddiasının aksine, zaman zaman taraflı bir tutum sergilediği gözlemlenebilir. Bununla birlikte Rusça yazılan arşiv belgelerine erişim olanağı sayesinde kaynak, birçok yeni veri içermektedir.

- **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya. Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler.** Derleyenler: Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003

Söz konusu kaynak, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü ile Bilgi Üniversitesinin işbirliğiyle Moskova’da Nisan 2001’de düzenlenen seminerin bildirilerini içermekte ve dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm, "Türkiye ile Rusya’nın Kültür ve Eğitim Sorunları" başlığını taşımaktadır. Burada yer alan dört bildiriden ilk ikisi (S.N. Uturgauri. "Globalleşme Koşullarında Kültürün Rolü" ve M. Belge. "Osmanlı’da ve Rusya’da Aydınlar") konuya daha genel ve geniş bir açıdan yaklaşırken, son iki yazı (Y.A. Li. "Türkiye Cumhuriyetinde Kültür ve Eğitim Sorunları Hakkında Sovyet ve Türk Türolojisi" ve P. Moiseev. "1920-1939 Arasında Rus-Türk İlişkileri: Yeni Düşünce Açısından Bilimsel Yayınların Analizi") daha spesifik araştırmaların sonuçlarını sunmaktadır. Burada aynı zamanda ideolojik sapmalardan arınmış, bilimsel gerçeklere dayanan çalışma örneklerini görmekteyiz.

- Kamalov-Svistunova, **Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri. I Çalıştay Bildirileri.** (Ankara, 14-15 Mayıs 2010), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011

Söz konusu kaynak, dört oturumun bildirilerini içermektedir. İkinci oturumun bildirileri kültürel etkileşim alanıyla ilgilidir. Burada yer alan iki yazıda Türk sineması ve balesinde Rus etkilerinin araştırma sonuçları sunulmuştur.

Yaptığımız okumalardan yola çıkarak şu genel çıkarımı yapmak olasıdır: Sovyetler; resim, sinema, tiyatro, bale, edebiyat gibi sanat dallarındaki başarılarını, dönemin ideolojisini yayma aracı olarak kullanmıştır. Bu tür etkinliklerin yoğunluğu ve Türk toplumu içindeki popülerliği dönemden döneme değişim göstermekteydi. Ancak araştırmacılar şu konuda hemfikir: Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından Sovyet Birliğinin dağılmasına kadar olan dönemde Rus (Sovyet) kültürel etkinlikleri örtük olarak ideolojik bir amaç gütmüştür. Bu bakımdan Raşid Tacibayev’in hassasiyeti her zaman haksız sayılmaz. Dolayısıyla söz konusu ilişkilerini genel Türk siyasi tarihiyle, özellikle de Türk sol kanadının tarihçesiyle birlikte incelemek gerekir. Bu amaçla Mete Tunçay’ın (1978, 1982, 1992), Fethi Tevetoğlu’nun (1967), Vehbi Ersan’ın (2013) çalışmalarından yararlanılmıştır. Kültür ilişkileri konusuna

doğrudan değinmese de bu kaynaklar, dönemin genel siyasi ortamının betimlenmesi sayesinde bütünlüklü bir resmin oluşturmaya katkıda bulunmuştur.

3.2. İki Ülke Arasındaki Kültürel İlişkilerin Tarihçesi

3.2.1. Tarihsel Sınıflandırma

Taranan kaynaklarda Rus-Türk tarihsel ilişkilerinin gelişimi için birkaç farklı tarihsel sınıflandırma önerilmiştir. Örneğin, Sverçevskaya 1925-1981 yılları arasındaki 60 yıllık dönemini üçe böler. 1925-1938 aralığını kapsayan ilk dönemin resmi başlangıç tarihi Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının imzalandığı 16 Mart 1921 olarak kabul edilir. Ancak Sovyetler tarafından asıl aktif çalışmalarının başlaması 1925'te kurulan VOKS ile başlar. Yabancı Ülkelerle Kültürel İlişkiler Kurumu VOKS (Vsesoyuznoye Obşestvo Kulturnoy Svazi s Zagranitsey) salt barışçıl, eğitsel amaçlarla kurulmuş gibi görünse de aslında Sovyetlerin çeşitli sanat dallarında ve toplumsal eşitlik, bilimsel gelişmişlik gibi alanlarda başarılarını sergilemek ve böylelikle sosyalizme ilgi ve sempati uyandırmak amacıyla faaliyet göstermiştir. Örtük olarak sosyalizmi yaymaya çalışan bu kurum, Sovyet hükümeti tarafından her zaman önemsenmiş ve desteklenmiştir. VOKS'un Türkiye'de düzenlediği etkinliklere aşağıda, 2.4.1.1 bölümünde detaylı bir biçimde yer verilecektir.

Atatürk'ün ölümüyle sona eren bu dönem, Sverçevskaya'ya göre Sovyet-Türk kültür ilişkilerinin en hızlı geliştiği dönemdir. 1938-1956 yıllarını kapsayan ikinci evrede ise bu ilişkiler neredeyse durma noktasına gelmiştir. Yazar bunu, Türk hükümetinin Atatürk'ün çizgisinden uzaklaşarak sergilemeye başladığı kapitalizm yanlısı tutumuyla açıklar. Özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında aldığı tavırla ve 1952 yılında NATO'ya girmesiyle Türkiye, Sovyetleri bir tehdit olarak görmeye başlamış ve ona karşı mesafeli bir politika izlemiştir.

1956-1981 yıllarını kapsayan son dönemde bu ilişkiler yeniden canlanmıştır. 1964 yılında ülkelerin Dış İşleri Bakanları Feridun Cemal Erkin ve Andrey Gromiko tarafından kültürel ve bilimsel bağlantıların gelişimi konusunda bir antlaşma imzalanmıştır. Bu noktadan sonra karşılıklı kültürel etkinlikler daha programlı ve kontrollü bir biçimde yürütülmüştür.

Moiseev (Ulçenko, Kazgan 2003 içinde) ise daha farklı, daha uzun bir süreyi kapsayan dört dönemlik bir sınıflandırma önermektedir:

- 1- 1920-1939 yılları. Ekonomik, politik ve kültürel alanlarda sürekli gelişen iyi komşuluk ilişkilerinin dönemidir.
- 2- 1940-1960 yılları. Yazara göre bu dönem, "...ilişkilerin bütün alanlarda kötüleşmesine, kimi tarihi anlarda ise karşılıklı antipati ve hatta gizli düşmanlığın ortaya çıkmasına sahne olmuştur." (Moiseev, 2003:135-136).
- 3- 1961-1991 yılları. Sovyetler Birliğinin çökmesiyle sona eren bu dönemde karşılıklı güven adım adım güçlenmiş, yok olmaya yüz tutan bağlantılar yeniden canlanmıştır. Özellikle ticari işbirliklerinde artış gözlemlenmiştir.
- 4- 1990'lı yıllardan bu yana süren evrede ise her tür bağlantı yeni bir nitelik kazanarak gelişmeye devam etmiştir. Global etkenlerin, tüketim eğilimlerinin ve pazar koşullarının belirlediği bir yapıya kavuşmuştur.

Tacibayev ise, 1925-1945 yılları arası 20 yıllık süreyi daha kısa dönemlere bölmeyi yeğler:

- 1- 1925-1930 dönemi. VOKS'un son derece aktif ve etkin olduğu ve Türk yetkililerce desteklendiği dönemdir.
- 2- 30'lu yıllar. Batının ve Amerika'nın ekonomik kriziyle boğuştuğu yıllarda Sovyetler, ideolojisini yaygınlaştıran kültürel etkinliklere her zamankinden fazla önem yüklemiştir. Komünist Partisi kendi içindeki farklı ideolojik anlayışlardan doğan ayrılıkları unutup, dünyaya karşı bütünlüklü, planlı ve hedef odaklı bir görüntü sergilemek için çaba göstermiştir.
- 3- 1938-1945 dönemi. Diğer araştırmacıların da vurguladığı gibi, Sovyetlerin 2. Dünya Savaşına girmesiyle yabancı ülkelerle sürdürdüğü kültürel ilişkiler belirgin ölçüde zayıflamıştır. Bu dönemin sonuna doğru ise Türkiye'de Sovyetlere karşı tepki güç kazanmıştır. Örneğin, kütüphanelerden ve kitap satış noktalarından Rus yazarların yapıtları toplanmaya başlamıştır (Tacibayev, 2004:218).

3.2.2. Bütüncü Bakımından Belirlenen Tarihsel Sınıflama

Bu çalışmada kullanılacak olan sınıflandırma yukarıda verilen bilgilerin yanı sıra Cumhuriyet tarihinin başlıca evrelerini, bu kesitlemeye ait Türk siyasi ve sosyal dizgesini etkileyen dinamiklerini ve incelenen çevirilerin çıkış yıllarını temel alarak kurulmuştur. Bu üç eksenin birleştiği noktada şu sınıflandırma önerilebilir:

- 1923-1950 yılları.

Cumhuriyetin kuruluşunda tek partili dönemin sonuna kadar süren bu evrede Ragıp Rıfkı'nın Fransızcadan yapılan 1937 çevirisiyle M. Cevdet Anday ve Erol Güney'in Rusçadan yaptıkları 1950 çevirisi yayımlanmıştır.

- 1951-1970 yılları.

Bu dönemi kendi içinde 1950'li ve 1960'lı yıllar olmak üzere iki alt döneme bölmek olası. 1950'li yıllarda yeni bir çeviri yayımlanmamıştır. 1960'lı yıllarda ise Üretürk'ün Fransızcadan yaptığı bir çeviri okurla buluşmuş (E.M.1960) ve Anday-Güney'in çevirisinin gözden geçirilmiş ve tamamlanmış baskısı yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde E.M.1975 yayınlanmıştır.

- 1980'li yıllar

1970'lerdeki yükselişin ardından Rus yazın çevirileri düşüşe geçmiştir. 1987 yılında ise Ahmet Ekeş'in yeni çevirisi basılmıştır (E.M.1987).

- 1990'lı yıllardan bugüne

1990'lı yıllardan bugüne süren dönemde hem asıl dilden hem ikinci dilden toplam 4 çeviri yayımlanmıştır (E.M. 2002, 2007, 2007a, 2010, 2010a).

Hatırlatmak gerekirse, bütüncemiz için seçilen tarihsel kesitlemeye ait Türkiye'nin iç siyasi ve sosyal dizgesini etkileyen dinamiklerine üçüncü bölümde değinilecektir. Bu bölümde ise söz konusu dinamiklere farklı bir açıdan, Türkiye ve Rusya arasında gelişen kültür ilişkileri açısından yaklaşılabacaktır.

3.2.3. 1923-1950 dönemi

3.2.3.1. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması

TBMM'nin açılmasından üç gün sonra, 26 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal, Lenin'e bir mektup gönderir. Mektupta, işgalci Batı güçlerine karşı ortak

mücadele önerisinin yanı sıra askeri ve maddi yardım isteği de yer alır. Dönemin Dış İşleri Komiseri Georgiy Çiçerin'in imzasını taşıyan yanıt mektubunda ise Sovyetlerin Türk halkının bağımsızlık mücadelesini desteklediği, iki ülke arasındaki dostluğun kurulmasından mutluluk duyacağı ve bir an önce diplomatik ilişkilerini başlatmak istediği ifade edilmiştir. Böylece Sovyetler Birliği yeni Türk hükümetini resmi olarak kabul etmiş olur. Bundan sonra başlayan karşılıklı heyet ziyaretleri 16 Mart 1921 tarihinde Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının¹ imzalanmasıyla sonuçlanır ve bu tarih, Cumhuriyet ve Sovyetler Birliği arasında resmi ilişkilerin başlangıç tarihi olarak kabul edilir. Antlaşmanın içeriği emperyalizme karşı ortak mücadele, ortak politik çıkarlar, karşılıklı saldırmazlık, tarafsızlık, iyi komşuluk gibi konuları kapsar.

Sovyet tarihçileri bu antlaşmayı Rusların barışçıl dış politikasının bir başarısı olarak değerlendirir. Türk tarihçileri ise konuya daha çok dönemin ekonomik ve jeopolitik koşullar açısından yaklaşır. Genel olarak bakıldığında Sovyetler bu antlaşmayla hem güney bölgesindeki durumunu kontrol altına alır hem sosyalist ideolojisini yayabilecekleri yeni bir coğrafyaya ulaşır. Ancak bu son düşüncenin hayata geçirilmesi kolay olmaz. Tacibayev bunu "Türk hükümetinin komünistliğe karşı gösterdiği titizliği..." ile açıklar (Tacibayev, 2004:14). Bilindiği gibi Sovyetler, ideolojik nedenlerle dünya devletleri tarafından izole edilmiş bulunmaktaydı. Bu ortamda komünizmin açık propagandasını yapmak olanaklı olmadığından Sovyetler, sanat ve kültür ilişkilerini bir çeşit örtük propaganda aracı olarak kullanır.

3.2.3.2. VOKS Teşkilatı

Kültürel alışveriş alanındaki asıl canlanma 1925 yılında VOKS Teşkilatının kurulmasıyla başlar. Teşkilat, Sovyet Bilimler Akademisi, Doğu Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Akademisi, Eğitim Bakanlığı gibi kurumlarca oluşturulur. Tüzüğüne göre amacı "Sovyetler Birliği ile yabancı ülkeler arasında eğitim ve kültür alanlarında faaliyet gösteren kurumlar, sivil toplum dernekleri, akademik kuruluşlar ve aydın kesim temsilcileriyle işbirliklerinin kurulması ve geliştirilmesidir."

Batı ülkelerinde VOKS, çalışmalarını yerel resmi kurumlar ve sivil toplum dernekleri üzerinden yürütürken Türkiye'deki çalışmaları diplomatik misyonlar ve

---

¹Bu antlaşmanın adı farklı kaynaklarda 'Dostluk ve İyi Komşuluk', 'Dostluk ve Saldırmazlık' ya da 'Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması' gibi çeşitli biçimlerde aktarılır.

bireysel bağlantılar ağı üzerinden gerçekleşmekteydi. Örneğin, Ankara Elçiliği, İstanbul, İzmir ve Kars konsolosluklarında çalışan kişiler, Türk aydınları arasında bir iletişim ağı kurmuştur. Onlara Sovyetlerin kültür ve sanat yaşamıyla ilgili materyalleri, VOKS'un İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak yayımladığı haftalık bilgi bültenleri iletirken onlardan da benzer biçimde Türkiye'nin bu alanlarda gelişmelerini aktaran belgeler almaktaydı. 1934 yılında bu karşılıklı bilgi ve belge alışverişini sağlayan 28 kişiden söz edilir. Aralarında besteci Ekrem Zeki Ün ve Hasan Ferit Alnar, tiyatro sanatçısı Muhsin Ertuğrul, müzik bilimcisi Mahmut Ragıp Gazimihal, ressam Nurullah Berk, yazarlar Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay gibi isimler vardır (Sverçevskaya, 1983:15).

Bu bağlamda VOKS, sanatçıların uzun ve kısa süreli karşılıklı ziyaretleri, "yakınlaşma akşamları" adı verilen aydın kesimin temsilcileriyle toplantılar, film gösterimleri, çeşitli konserler, sergiler, eğitim materyallerinin paylaşımı, kitap ve broşür dağıtımı gibi etkinlikler yürütmekteydi. Bu etkinliklerin türleri ve yoğunluğu hakkında fikir verebilmek için belli başlı olanlarını şöyle sıralamak olası:

1924-1927 – Türkiye'yle uzun süre çalışan iş adamı P. Pavlenko Anadolu'da kapsamlı bir gezi gerçekleştirmiş ve gözlemlerini **İstanbul ve Türkiye** kitabında aktarmıştır.

1924-1925 – Sovyet Politbüro vekili Lev Kamenev'in eşi ve siyasetçi Lev Troçki'nin kız kardeşi olan VOKS başkanı Olga Kameneva, Atatürk'ün eşi Latife Hanım'a mektuplar yazarak, Sovyetlerdeki kadın hareketleriyle, sanat ve bilim haberleriyle ilgili bilgiler vermiştir.

10 Mayıs 1925 – Sovyet Rusya Milli Futbol takımının Türkiye ziyareti. Bu ziyaret, Sovyetlerin o sırada Türkiye'de patlak veren Şeyh Sait ayaklanmasıyla bir ilgisinin olmadığını ve iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin zedelenmediğini göstermek amacıyla düzenlenmiştir.

1925-1926 – Sovyet ziraat bilimcisi Profesör P. Jukovski 8 aydan fazla süreyle Türkiye'yi dolaşmış, gözlemlerini **Zirai Türkiye** kitabında aktarmıştır.

1925-1926 – Sovyet doğubilimci ve tarihçi V. Bartold Darülfünunda ders vermiştir.

1926, Şubat – "Yakınlaşma akşamların" ilki. Türk sanatçıları, iş adamları ve sanayicilerden oluşan bir heyetin ilk kez Moskova'ya gelmesi nedeniyle düzenlenmiştir.

1926, Temmuz – "Yakınlaşma akşamların" ikincisi. Türkiye'den bir eğitimci heyetinin Moskova'ya gelmesi nedeniyle 900 kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir.

1927 – VOKS başkanı Olga Kameneva, Yakın Doğu ülkeleri içinde tek ziyaretini Türkiye'ye yapmıştır. Aynı zamanda bir politikacı olan Kameneva, 3 haftalık ziyaret sırasında Başbakan İsmet İnönü, Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Eğitim Bakanı Mustafa Necati Uğural, İstanbul Üniversitesi Rektörü Neşet Ömer İrdelp, Dil ve Edebiyat Fakültesi dekanı Fuat Köprülüzade gibi kişilerle buluşmuştur.

1927 – Diğer ülkelerin yanı sıra Türkiye'de de **Ekim'in 10 yılı** sergisi düzenlenmiştir.

1920'li yılların sonundan itibaren Sovyet sinema ve tiyatro yapıtları Türk izleyicisiyle buluşmaya başlamıştır. Özellikle **Türkiye'nin kalbi Ankara** filmi, dönemin kültür politikasını yansıtan bir yapıt olarak değerlendirilebilir. Sovyet film yönetmenleri ve VOKS'un çabasıyla Türk-Sovyet ortak film çekimi yönünde birkaç kez adımlar atılmış ancak her seferinde Türk tarafın mesafeli tavrı nedeniyle bu çaba yarıda kalmıştır. **Türkiye'nin kalbi Ankara** filmi ise bu bakımdan bir ilk olma niteliğini taşır. Sovyetler tarafından L. Arnştam ve S. Yutkeviç, Türkiye tarafından ise Reşat Nuri Güntekin, Ekrem Zeki Ün ve Cemal Reşit Rey katılımıyla gerçekleşen çekimde, tüm diğer özelliklerin yanı sıra, İsmet İnönü'nün konuşması yer almıştır. Bu konuşmada İnönü'nün, "...sizin bildiğiniz gibi, tüm dünyanın bildiği gibi bizim Türkiye Cumhuriyetinin harici politikasında esas olan nokta Sovyetlerle olan dostluğumuzun temel teşkil etmesidir..." sözleri dönemin genel politik ortamını betimleme açısından anlamlıdır.

Tiyatro alanında ise Muhsin Ertuğrul, 1925 yılında Rusya'ya giderek orada 2 yıl boyunca eğitim alır. 1930'lu yıllarda ise Türkiye'ye dönerek, diğer yazarların yanı sıra, Rus klasik yazarlarının yapıtlarını da ilk kez sahneye koyar. Aralarında Tolstoy'un **Karanlığın Gücü**, **Yaşayan Ölü**, **Kroyçer Sonat**, **Anna Karenina**, Gogol'ün **Evlilik** ve **Müfettiş**, Dostoyevski'nin **Budala**, **Karamazof Kardeşleri**, **Suç ve Ceza** gibi yapıtları yer alır.

1930'lı yıllar boyunca iki ülke arasında çeşitli konserler, sergiler düzenlenmiştir. Bolşoy Tiyatrosu'nun müzisyenleri Türkiye'de 1,5 ay süren turneleri sırasında 23 konser vermiştir. Ahmet Adnan Saygun, Cemal Reşit Rey, Ulvi Cemal Erkin Rusya'da konserler vermiştir. Moskova'da, Bedri Rahmi Eyüboğlu, İbrahim Çallı gibi ressamların sergisi açılmış, 1 ayda 13 bin kişi tarafından ziyaret edilmiştir. (Sverçevskaya, 1983:60)

İki ülke arasındaki bu ilişkiler, Türk gazete yazarları tarafından değerlendirilmiştir. **Hakimiyet-i Milliye (Ulus)**, **Akşam**, **Yeni Asır**, **Vatan** gibi gazetelerde zaman zaman konuya ilişkin yazılar çıkmıştır. Örneğin, **Hakimiyet-i Milliye** gazetesi Rus heyetinin 1933 yılında Türkiye'yi ziyaret etmesiyle ilgili olarak birçok yazı yayımlamıştır. Her yazıda Rusya'dan "dost ülke" olarak söz edilmiş, ilişkilerin önemi vurgulanmıştır. 26 Birinci Teşrin (Ekim) tarihinde gazete, Sovyet Halk komiserleri meclisi reisi Molotof ile Başvekil İsmet Pş.Hz. arasında geçen bir yazışmaya yer verilmiştir. Hastalığı nedeniyle heyete katılamayacağını bildiren Molotof'a yanıt olarak İsmet İnönü şunları söylemektedir:

Hakyikî ve cözülmez bir dostlukla bağlı bulunduğumuz memleketin mümtaz sayasi ricali tarafından bize yapılacak ziyarete Zati devletlerinin iştirakine mani olan müessif rahatsızlığı hakyikî bir yeisle öğrenmiştim.

Aynı gazete, 28 Ekim tarihinde gelen heyetin şerefine düzenlenen bir kabul sırasında İsmet Paşanın konuşmasını yayımlamıştır. Söz konusu konuşmada İnönü iki ülke arasındaki ilişkilerini şöyle değerlendirmektedir:

İlk dostluk münasebetlerimiz başlıyalıdanberi geçen on üç sene içinde, bu dostluğun ilerilediğini ve kaynaştığını gördük. Öyle ki, Türkiye ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ittihadı milletlerinin azamî nefine olarak aramızda mesut bir teşriki mesai vücut buldu.

Akşam gazetesi ise "Rus dostlarımız[ın]" gelişini ve ziyaretin her aşamasını gün gün haber yaparak 2 Teşrinisani (Kasım) tarihinde "Reisicumhur Hz. Nutukları" başlıklı yazıda Mustafa Kemal'in, Rus heyetinin de davetli olduğu özel meclis toplantısında yaptığı konuşmayı şöyle aktarmıştır:

Efendiler, Bu sene mümtaz bir Sovyet heyetinin cevap ziyaretini kabul ettik. (Şiddetli alkışlar). Bu ziyaretin onuncu yıl bayramına tesadüf iki memleket münasebetlerinin derin samimiyetini gösteren mesut bir vesile olmuştur. İki memleket çetin zamanlarda kurulmuş, 15 senedenberi türlü imtihanlardan daha kuvvetli çıkmış bir dostluğun daima yüksek kıymeti haiz olması beynelmilel sulh işine değerli bir âmilolmuştur.

Alıntıladığımız yayın ve konuşmalar 1930'lu yıllarda iki ülke arasındaki iletişimin ne kadar olumlu çerçevede yürüdüğünü göstermektedir. 1936 yılında Ankara'da, çeşitli bakanlıkların temsiliyle Türkiye-SSCB arasındaki kültürel ilişkileri konu alan bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun başına dönemin Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu geçmiştir. Bu gelişmenin üzerine VOKS, Menemencioğlu'na bir mektup göndererek, kendisinden söz konusu ilişkilerin niteliği ve geleceği konusunda görüş istenmiştir. Mektubun yanıtı kalması üzerine bir süre sonra ikinci bir mektup gönderilmiş ancak ona da yanıt alınamamıştır. Genel olarak bu komisyonun çalışmaları, ilgili kurum ve kuruluşlara, Sovyet Rusya'sıyla kültürel ilişkilerinin önemini hatırlatan bir yazının göndermesiyle sınırlı kalmıştır. Bu tutumun nedeni, İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmasıyla değişen dünya konjonktürü, Atatürk'ün ölümü ve bunlara bağlı olarak Türk iç ve dış politikasında başlayan eksen kaymasıdır. Amerika ve Batı ülkelerin yanında yer almayı seçen Türkiye, SSCB ile arasındaki her türlü ilişkilerini askıya almıştır. 30'lu yılların son kültürel etkinliği, 1937 yılında Aleksandr Puşkin'in ölümünün 100. yılında düzenlenen bir dizi sergi, konser ve film gösterimleri olmuştur (Sverçevskaya, 1983:62).

Türkiye, 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile 1941 yılında ise Almanya'yla dostluk ve saldırmazlık antlaşmalarını imzalamış, 2. Dünya Savaşı başladığında ise tarafsızlık ilan etmiştir. Bu konumunu neredeyse savaşın sonuna kadar korumayı başaran ülke, 1945 yılında Almanya'ya resmi olarak savaş ilan etmiş ve böylece diğer galip ülkelerle birlikte Birleşmiş Milletler Topluluğunun üyesi olmuştur. Aynı yıl SSCB, Türkiye'yle 1925 yılında imzaladığı dostluk antlaşmasını "yeni dünya düzenine uygun olmadığı ve yenilenmeye gereksinim duyduğu" gerekçesiyle feshetmiştir.

Savaş sonrası döneminde Türkiye'de komünizme karşı kuşku, zaman zaman düşmanca tutum ülke iç politikasının belirleyici niteliği olmuş ve kültür ilişkilerini durma noktasına getirmiştir. Bu durum farklı basın kanalları tarafından farklı açılardan değerlendirilmiştir. Bazı yazılar Rusya'ya karşı kesin bir olumsuz tutum sergilerken, bazıları daha ölçülü, durumun artılarını ve eksilerini tartmaya çalışan yazılara yer vermiştir. Örneğin, 27 Nisan 1944 tarihinde Vatan gazetesinin yazarı Ahmet Emin Yalman, İstanbul'da düzenlenen **Leningrad - Stalingrad** adlı

serginin ziyaret edişini ve bu ziyaretin onda uyandırdığı düşüncelerini "Sovyet Rusya'yı tanımak ihtiyacı" başlıklı yazısında şöyle aktarmıştır:

Bence Rusya'yı olduğu gibi görmek ve tanımak; bizim gibi bir komşu için en başta gelen ihtiyaçlarından biridir... Filân ve filân sabit fikre ve filân ve filân hisse dayanan vehim ve şüpheler, bizi daima yanlış kararlara sevkedecektir. Yeni Rusyayı tanımak ve onunla dost olmak çağırımı dünya yüzünde ilk defa olarak yeni Türkiye keşfetmiş ve büyük komşusile 1939 senesine kadar pürüzsüz denebilecek bir işbirliği halinde kalmıştır.

İki ülkenin de kendine göre çekincelerin, "milli hassasiyetlerin" bulunduğunu vurgulayan yazar buna karşın karşılıklı adımların atılmasından yana olduğunu belirtmektedir. Öte yandan, yeni yıla girerken Ulus gazetesinde "1949 senesi" başlıklı yazısında Hüseyin Cahit Yalçın şu sözlere yer verir:

...Fakat ne çare ki bütün bu insani ve ahlaki düşünce ve teşebbüsler hepimizi mahvetmeğe azmetmiş müthiş, anlaşma kabul etmez bir düşman karşısında akim kalmağa mahkûm bulunuyor. Bu düşman Bolşevik Rusya'dır. Bunu artık saklamağa, teviletmeğe imkân yok. San Francisco'da Birleşmiş Milletler Anayasası kabul edildiği tarihten beri geçen üç sene içindeki vakalar Batı dünyasında herkesin gözünü açtı ve insanlığın nasıl bir felaket karşısında bulunduğunu ortaya koydu. Bolşevikler mi bizi mahvedecekler, bizler mi Bolşevik tehlikesini izale edeceğiz? Yani ölecek miyiz, kalacak mıyız? İşte 1949 senesine bu soru sorulmuş ve cevap aranarak giriyoruz.

Görüldüğü gibi 20 yıllık dönem içerisinde Sovyetlere karşı siyasi tutumun ekseni "dost ülke" konumundan, yok edilmesi gereken "müthiş düşman" konumuna kadar kaymıştır. Bu değişim kaçınılmaz olarak kültürel paylaşımlar alanını da daraltmıştır.

1940'lı yıllar döneminin az sayıdaki etkinlikleri arasında, 1946 yılında Mahir Canova tarafından sahneye konulan Gogol'ün **Müfettiş** oyunu ve uyandırdığı tartışmalar dikkatimizi çekmiştir. **Ulus** ve **Tanin** gibi gazetelerde olumlu değerlendirmeler çıkmış, oyunda eleştirilen Rus bürokrasi sistemiyle Türk gerçekliği arasında paralellikler kurulmuştur. Öte yandan Niyazi Çatakoğlu kaleminden çıkan ve **Başkent** gazetesinde yayımlanan yazıda, Kültür Bakanlığı'na hitaben bu oyuna ve genel olarak Rus yazın yapıtlarına duyulan ilginin nedenleri sorulmuştur. 20 gün sahnede kalan oyun, repertuardan kaldırılmıştır (Sverçevskaya, 1983: 67-8).

Zayıflayan kültürel ilişkilerinin canlanma süreci, 1950'li yılların sonuna doğru başlamıştır.

3.2.4. 1951-1970 dönemi

Sverçevskaya kitabında bu dönemi şu sözlerle özetler: "Savaş sonrası yıllarında SSCB ve Türkiye arasındaki iletişimin başlıca özelliği, siyasi bağlantılarının gelişme hızının, kültürel olanlarına göre geride kalmasıdır." Kültür, sanat, bilim alanında ilk canlanma, Sovyet keman sanatçısı David Oistrakh'ın 1957 yılında Türkiye'de konser vermesiyle başlamıştır. Bu vesileyle bazı gazeteler iki ülke arasında son yıllardaki iletişimsizliğe dikkat çeken yazılar yayımlamıştır. Örneğin, Coşkun Kırca **Yeni Gün** gazetesinde 28 Nisan 1957 tarihinde bu olayı değerlendirirken Türk hükümetinin, halkın olumsuz tepkisinden çekindiği için Sovyetlerle olan kültür ve sanat münasebetlerini minimumda tuttuğunu söyler. Oysa "Sovyetler, Stalin'in ölümünden beri, Türkiye ile spor ve san'at sahasında kültür mübadelelerine tevessül etmek için bir hayli gayret sarf etmişler[...]". Yazının devamında Kırca, Türk müzikseverlerin Oistrakh'ın konserine gösterdikleri ilginin bu tür çekincelerin yersizliğini gösterdiğini söyler ancak "...Türkiye ile Sovyet Rusya arasında ilim, edebiyat, felsefe ve sosyal ilimler sahalarında da kültür münasebetlerine girilip girilemeyeceği..." sorusuna temkinli yaklaşır. Ona göre önce Rusya'nın kendini Batı'nın iyileştirici etkisine açarak özgürleşmesini beklemek daha doğru bir karar olacaktır.

Bu temkinli yaklaşıma karşın karşılıklı kültürel etkinlikler hızını istikrarlı bir şekilde arttırmaya devam etmiştir; örneğin, Oistrakh'ın ziyaretine bir anlamda yanıt olarak Leyla Gencer 1960 yılında Moskova'da birkaç konser vermiştir.

Savaş sonrası yıllarda bütün dünyanın siyasi gündemini Soğuk Savaş belirlemiştir. Türkiye, Amerika'yla yakınlaştığı dönemlerde Sovyetlere karşı mesafeli bir tutum benimsemekte, Amerika'dan (örneğin, 1970'li yıllarda olduğu gibi) uzaklaştığında ise Moskova'yla yeniden bağlar kurmaktaydı. Bu dinamiğin yanı sıra, 1950-1970 yılları döneminde hem Rusya'nın hem Türkiye'nin tarihinde köklü değişimler yaşanmıştır: 1953 yılında Stalin'in ölümü ve **Hruşev Baharı**'nın başlaması, Türkiye'de ise Demokrat Partinin izlediği çizgi ve 1960 Askeri Darbesi her iki ülkenin de genel siyasi atmosferini değiştirmiştir. Rusya'da, özellikle Stalin'in yaşamının son yıllarında, totaliter rejim ülkenin iç ve dış politikasını en ağır biçimde etkilemekteydi. Yasama, yürütme, yargı sistemleri tek bir kişinin elinde

toplanmış, düşünce suçlarından on binlerce kişi yargılanmadan hapse atılmış ya da Sibiryaya gibi bölgelere sürgüne yollanmıştı. Eğitim, bilim, kültür ve sanat ağır bir ideolojik baskı altındaydı. Ülke, dışarıdan gelen gerçek ya da hayali tehlikeler korkusuyla dünyayla olan iletişimini minimuma indirmiştir. Bu ortamda ülkenin başına geçen Nikita Hruşev, 14 Şubat 1956 tarihinde toplanan XX. Parti Kongresinde stalinizmi eleştirmiş, Stalin'i, Lenin'in çizgisinden uzaklaşmakla, komünizminin ilkelerine ihanet etmekle suçlamıştır. Ülkede, **ottepel** (buzların erimesi) ya da **Hruşev Baharı** olarak adlandırılan bir dönem başlamıştır. Rejimin en olumsuz yönleri törpülenmiş, birçok alanda iyileştirmeler yapılmış, dış politikasında daha ılımlı ve yapıcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Türkiye'de ise 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti liberalleşme niyetiyle Türkçe ezan okunmasını kaldırmak, radyoda din programlarını yayımlamak ve okul müfredatına din derslerini eklemek gibi adımlar atmıştır. Bu gelişmelerden rahatsızlık duyan ordu, Bayar-Menderes hükümetini ülkede baskı rejimini oluşturmak, Atatürk'ün çizgisinden uzaklaşmak ve toplumu kardeş kavgasına sürüklemek suçlamalarıyla 27 Mayıs 1960 tarihinde Askeri Darbe düzenlemiştir. Hükümet, ordu, akademi ve yargı temsilcileri görevlerinden ayrılmak zorunda kalmış, bazıları hapse atılmıştır. Siyasi arenada ortanın solu olarak adlandırılan kanadın belirginleşmesi ve Bülent Ecevit'in etkin bir siyasi figür olmasıyla Sovyetler Birliğiyle bağlantılar giderek güçlenmiştir.

1963 yılının sonlarına doğru patlak veren Kıbrıs sorunu ve Amerika'dan gelen olumsuz tepkiler, ardından Haziran 1964 tarihinde başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen malum Johnson mektubu Türkiye'yi ABD'den uzaklaştırmış, Sovyetlerle olan yakınlaşmayı ise daha da hızlandırmıştır. Önde gelen siyasetçilerin birkaç karşılıklı ziyaretiyle yeniden yakınlaşmaya başlayan ülkeler, 5 Kasım 1964 tarihinde bu yakınlaşmanın somut bir sonucu olarak kültürel ve bilimsel işbirliği antlaşmasını imzalamıştır. Antlaşmada, çeşitli kültürel işbirliklerinin yanı sıra Rus üniversitelerinde Türk, Türk üniversitelerinde ise Rus dili ve edebiyatı bölümlerinin açılması, tarih derslerinin verilmesi, akademisyen ve öğrenci değişimi gibi konular yer almıştır.² Söz konusu antlaşma, Sovyet hükümeti tarafından hemen onaylanarak

---

²Tercüman gazetesi 6.11.1964 tarihli baskısında Antlaşmanın tam metnini yayımlamıştır.

yürürlüğe girmiştir. Ancak Türkiye’de bu süreç bu kadar sorunsuz geçmemiştir. Adalet Partisi, konuyu meclis oylamasına sunma talebinde bulunmuştur. Oylama olumsuz sonuçlanmıştır; böylelikle bu antlaşma Türkiye tarafından hiçbir zaman onaylanmamış ve içinde yer alan düzenlemeler o dönemde hayata geçmemiştir.³

Tüm bunlara karşın normalleşme süreci devam etmekteydi: 1966 yılında Sovyet Dış İşleri Bakanı Kosigin Ankara’ya gelmiş, sonraki yılda Süleyman Demirel, 1969’da ise Cevdet Sunay Moskova’yı ziyaret etmiştir. 1960’lı yıllarda Sovyet sanatçıların yurt dışı turneleriyle VOKS yerine Dış İşleri Bakanlığına bağlı Kültürel İlişkiler Dairesi ilgilenmektedir. 1964 kültür anlaşmasından sonra iki ülke tarafından yıllık etkinlik programları düzenlenerek protokoller imzalanmış ve iletişim böylece devlet tarafından kontrol edilerek sürdürülmüştür. 1974 yılından sonra bu protokoller, iki yıllık olarak hazırlanmaya başlanmıştır.

Temel aldığımız kaynakların verdiği istatistiğe göre 1960’lı yıllarda Rusya, Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde 30’dan fazla etkinlik düzenlemiş, karşılıklı etkinlikleri sayısı ise yaklaşık olarak 10 olmuştur.

Sinema alanında canlanma çok daha sonra, 1970’li yıllarda görülmeye başlanmıştır. 1961 yılında Sovyetler, Türk yetkililere başvurarak Reşat Nuri Güntekin’in Rusya’da özellikle sevilen **Çalıkuşu** romanının ortak sinema uyarlanması yapma önerisini sunmuştur. Ancak bu öneri Türk tarafının çekingen tutumu nedeniyle reddedilmiştir.

Tiyatro alanında ise 1960’lı yıllarda birçok klasik Rus yapıt seyircisiyle buluşmuştur. Örneğin,

1962-63 sezonu – Çehov, **Martı** (Kent Oyuncuları, İstanbul), **Vişne Bahçesi** (İstanbul Devlet Tiyatrosu), Gogol, **Ölü Canlar** ve **Müfettiş** (Ankara Devlet Tiyatrosu), **Palto** (Gülriş Sururi-Engin Cezzar tiyatro grubu), Gorki, **Ayaktakımı Arasında** (Avni Diligil Özel Tiyatrosu), Dostoyevski, **Suç ve Ceza**.

1966, 6 sezon boyunca –Gogol, **Bir Delinin Hatıra Defteri** (Genco Erkal, Ankara Devlet Tiyatrosu).

---

³ Bkz. Bölüm 3.2.6. 1980’li yıllardan bugüne.

3.2.5. 1970'li Yıllar Dönemi

Bilindiği gibi bu dönem, Türkiye'de sol kanadının güçlendiği ve aynı zamanda sağ/sol geriliminin doruğa çıktığı dönemdir. Sovyetlerle olan bağlantılar ise gelişmeyi sürdürmüştür. SSCB'in dönem başkanı Leonid Brejnev'in 1970 yılında söylediği sözler genel durumu özetler nitelikte:

Ülke hükümetlerinin önde gelen temsilcilerinin, parlamento üyelerinin ve diğer önemli siyasi figürlerin karşılıklı ziyaretleri sonucunda aramızdaki anlayışın güçlenmesi ve güven ilişkilerinin adım adım yeniden kurulması için elverişli koşullar oluşmuştur. (Sverçevskaya, 1983:76)

Bu, biraz temkinli de olsa genel olarak iyimser hava 1970'li yıllar boyunca kendini hissettirmiştir. Bu alanda devam eden çalışmalar iki önemli belgenin imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. İlki, 1972'de imzalanan İyi Komşuluk Deklarasyonu; söz konusu belge, zayıflayan ilişkilerin yeniden kurulması yolunda atılan adımları özetlemekteydi. Diğeri ise 1978 yılında Bülent Ecevit'in Rusya ziyareti sırasında imzalanan ve Türk basınında Siyasi Belge olarak adlandırılan bir dizi anlaşmalardır. Bu yıllar arasında Türkiye Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmiş, ABD ise tepki olarak ülkeye ambargo uygulamıştır. Bu dış ve iç siyasi dinamikler Rus-Türk ilişkilerini biçimlendirmiştir.

1978 yılının Haziran ayında gerçekleşen ve çeşitli anlaşmaların imzalanmasıyla sonuçlanan Ecevit'in Rusya ziyareti ülke gündeminin odağına yerleşmiştir. Örneğin, Milliyet gazetesi 23 Haziran baskısında ön sayfanın tamamını bu olayın haberlerine ayırmıştır. "Brejnev ile Ecevit birçok konuda anlaştı" manşetiyle çıkan gazete, manşetin altına bir resim yerleştirmiştir. Resimde, Atatürk ve Lenin'in el sıkışırken görüldüğü büyük tablonun önünde duran Brejnev ile Ecevit, ellerindeki ıslak bezlerle tablonun tozunu alırken çizilmiştir. Böylece her ülkenin kendi tarihinin belirli dönemine dönüş yaptığını anlatan gazete, ekonomik işbirliklerinin yanı sıra kültürel anlaşmalara da dikkat çekmiştir. Moskova'da Türk ressamların sergisinin açılması, Ecevit'in Türk resim sanatı konusunda bilgi vermesi, bu tür etkinlikleri sürdürülmesi kararları haberlerinde yer bulmuştur. Örneğin, "Türk Gazetelerinin Rusya'da Türkçe Konuşulan Yerlerde Satılması Sağlanacak" başlıklı yazıda şunlar söylenmiştir:

Kültürel mübadele programının ana hatları belli olmuş ve iki ülke arasında önceki yıllara göre daha kapsamlı bir işbirliği kurulması kararlaştırılmıştır [...] her yıl üç öğrenciye belli bilim dalları için burs verilmesi, sanatçıların, bilim adamlarının, sporcuların karşılıklı ziyaret yapmaları da öngörülmektedir.

Bu Siyasi Belgenin imzalanmasıyla ilgili yaptığı konuşmada Ecevit, durumu şu sözlerle değerlendirmiştir:

...bu belge, SSCB ve Türkiye arasındaki dostluk ve işbirliği ilişkilerinin gelişmesi için sağlam bir temel oluşturmakta ve aynı zamanda, son yıllarda ülkelerimiz arasındaki sağlam bir güven atmosferinin yaratıldığını kanıtlamaktadır... İki tarafın da, devletlerimiz arasındaki ilişkilerini Lenin ve Atatürk döneminde ulaştıkları seviyeye yeniden çıkarma konusunda kararlı olduklarına dair inancım tamdır.

Doğal olarak, bu olumlu gelişmeler üzerine ülkelerarası kültür alışverişi ivme kazanmıştır. İdil Biret, Mete Uğur, Barış Manço, Suna Kan, Emel Sayın gibi isimler ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası gibi topluluklar Moskova, Riga, Tallin, Bakü, Taşkent, Tiflis ve diğer birçok şehirde konserler vermiştir. Sovyet sanatçıları da Türkiye'nin birçok şehrinde 40'tan fazla etkinlik düzenlemiştir.

Bu bağlamda Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı tarafından 1978 yılında Rus Hükümetinin özel davetiyesiyle gerçekleşen ziyaret özellikle verimli geçmiştir. Leningrad, Bakü ve Taşkent'i dolaşan bakan, restorasyon, bale ve halk dansları gibi sanat dallarında eğitim gören Türk öğrencilerin bir yıl süreyle Rusya'da staj yapmaları için anlaşma yapmış, Nazım Hikmet'in librettosuyla **Muhabbet Efsanesi (Bir Aşk Masalı)** adlı balenin Türkiye'de sergilenmesi için görüşmelerde bulunmuştur.

Bu dönemde gerçekleşen etkinlikler arasında Azeri ses sanatçısı Zeynab Hanlarova'nın 1970 yılının Mart ayındaki İstanbul ve Ankara konserleri anılabilir. Planlanan Eskişehir, İzmir, Antalya ve Kars konserleri ise Türk yetkililerce yasaklandığından gerçekleştirilememiştir.

1970'li yılların ikinci yarısından başlayarak Sovyet bale eğitimcileri **Don Kişot, Giselle, Kuğu Gölü** gibi çeşitli balelerin hazırlıklarında rol almak üzere Türkiye'ye davet edilmiştir, 1977 yılından itibaren ise Sovyet bale eğitimcileri ve

yönetmenleri Ankara Konservatuarında ve Ankara Opera ve Bale Tiyatrosunda resmi olarak görev almıştır.

1972 yılında Rus **Ekran** film stüdyosu İstanbul hakkında bir belgesel çekmiş ve Ekim ayında **İstanbul'un Günlükleri** adıyla Sovyet televizyon kanalında yayımlamıştır.

1978 yılında İstanbul'da Çağdaş Sahne sinema salonunda Rus filmlerin gösterimi düzenlenmiştir. Aynı yılda Nazım Hikmet'in **Muhabbet Efsanesi** piyesinden uyarlanan sinema filmi, Rus ve Türk yönetmenlerin ortak çalışma sonucunda çekilmiştir. Sovyetler tarafından bu çekime Devlet Sinema Stüdyosu **Mosfilm**, Türkiye'den ise Yılmaz ve Sabah Duru'nun **Tuğra Film** şirketi katılmıştır. Ünlü Rus oyuncularıyla birlikte filmde Mehmene Banu rolünde Türkan Şoray oynamıştır. Filmin prömiyeri önce 1979 yılının Ekim ayında Rusya'nın Ankara Elçiliğinde kapalı olarak yapılmış, sonraki ayda ise yine başkentte Akün sinemasında izleyiciyle buluşmuştur. Sovyet ekranlarına ise bu film 1980 yılının baharında çıkmıştır (Sverçevskaya, 114-135).

Özetle, 1970'li yıllarda Türkiye'de sol siyasi kanadın yükselmesiyle birlikte Rus kültürüne karşı ilgi artmış, Rusçadan yapılan çevirilerde artış yaşanmıştır. Bununla birlikte, sonraki bölümde de değinileceği gibi Tolstoy, Dostoyevski, Çehov gibi yazarların yapıtları adım adım "sol" niteliğini yitirerek "klasik" kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu gelişme, Marx, Lenin, Stalin gibi siyasetçilerin kaleme aldıkları metinleri kapsamamaktadır. Sosyalist düşüncenin taşıyıcısı olan bu metinlerin çevirmenleri ve onları yayımlayan yayın evleri sahipleri 1970'li ve 1980'li yıllarda baskı görmüş, tutuklanmış ve hapse atılmıştır. Bu konu, Rusçadan yapılan çevirilerin tarihçesi bölümünde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

3.2.6. 1980'li Yıllardan Bugüne

1980 sonrası dönemini tek çerçeve içinde ele almak olası. Bu yıllardan başlayarak hem dünya konjonktüründe hem iki ülkenin tarihinde yaşanan askeri darbe veya rejimin çöküşü gibi köklü değişimler sonucunda o güne kadar ilişki dinamiğini belirleyen ideolojik öğe ortadan kalkmıştır. Bir başka deyişle, Rusya kaynaklı olan her şey "sol/ komünist/sosyalist" olmaktan çıkmış, Rus yazını da

benzer biçimde "sol" sıfatını yitirerek klasikler kategorisinde yerini almıştır.⁴ Doğal olarak belli bir zaman dilimine yayılan bu geçiş dönemi, 1980'li yılların özellikle ikinci yarısında başlamış ve Sovyetler Birliğinin çökmesi ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle tamamlanmıştır.⁵ Önemli gelişmeler açısından oldukça zengin olan bu dönem birçok araştırmacı tarafından mercek altına alınmıştır; ne var ki olgunun siyasi, askeri, ekonomik boyutuna odaklanan çalışmaların sayısı oldukça fazla iken, ilişkilerin kültürel ve bilimsel boyutuna eğilen çalışma örneklerine neredeyse rastlanmamıştır. Bu boşluğu doldurmak bizim alanımız ve konumuz olmadığından, elimizdeki kaynaklardan yola çıkarak durumun genel çerçevesi çizilecek, başlıca gelişim evreleri ve öne çıkan olayları özetlenecektir. Söz konusu kaynaklar arasında Muhamatcan Ziganşin (2008) tarafından kaleme alınan "Rus-Türk ilişkilerinin evrimi: iki taraflı işbirliğinden çok boyutlu ortaklığa" başlıklı doktora tezi. Tezin on sayfalık bölümü "bilimsel-beşeri" ilişkilere ayrılmıştır. Bunun yanı sıra aynı alanda savunulan diğer doktora tezlerinden (Başaran 2013, Erşen 2009), Akşin, Koçak vd. tarafından kaleme alınan "Türkiye Tarihi" çalışmasından, Rus ve Türk Dış İşleri Bakanlıkları ve Elçiliklerin çevrimiçi erişilebilen arşivlerinden yararlanılmıştır.

İncelenen alandaki son 20-30 yılda oluşan durum en kısa biçimde **serbest rejim** olarak özetlenebilir. Kültürel etkileşim artık devlet kanalıyla değil, ticari kurumlar, çeşitli sivil toplum kuruluşları, vakıflar, üniversiteler, bazen de bireyler kanalıyla yürütülmekte ve dolayısıyla daha az kayıt ve kontrol altında tutulmaktadır. Kültürel ilişkilerini başlatan ve biçimlendiren etken ise geçmiş yıllarda olduğu gibi ekonomik ve siyasi ortamdır. Öğrenci ve öğretim görevlisi değişim programları, programlı bir biçimde yürütülen karşılıklı sanatsal etkinlikler, ortak bilimsel projeler ve özellikle turizm sektöründeki gelişmeler bu alanın hızlı büyümesini

---

⁴ Bunu söylerken, Tercüme Dergisi'nin ilk sayısında yayımlanan öncelikli listelerde **Savaş ve Barış** ve **Budala** gibi yapıtlarının daha o yıllarda diğer dünya klasikleriyle aynı sınıfta yer aldığını unutmamak gerekir. Ancak ideolojik baskı her zaman Rus yazınsal yapıtların üzerinde etkisini hissettirmiş ve ancak Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla tamamen ortadan kalkmıştır.

⁵ Bu dönemin tarihsel sınırlarını daha geniş tutmak olasıdır. Örneğin E. Hasanoğlu (2005) konuyu şu sözlerle değerlendirir: "Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde 1960'lı yılların başlarından itibaren tehdit algılamaları giderek azalmış ve ilişkilerdeki iyileşme döneminde üst düzeyde çok sayıda siyasi, teknik ve askeri ziyaret gerçekleştirilmiştir."

sağlamaktadır.⁶ Bununla birlikte kültür, eğitim, bilim alanındaki çalışmalar halen ekonomik ve siyasi işbirliklerinin gerisinde kaldığı ve gücül kapasitesini henüz tümüyle gerçekleştiremediği söylenebilir.

1964 yılında imzalanan ancak Türkiye tarafından Adalet Partisinin direnciyle karşılaştığı için onaylanamayan Kültürel ve Bilimsel İşbirliği Anlaşmasından sonra aynı başlıklı anlaşma 19 Haziran 1994 yılında imzalanmış ve onaylanmıştır. Anlaşma halen geçerliliğini korumakta ve bu alanda yapılan her türlü çalışmalar için yasal zemin oluşturmaktadır; etkinlikler ise çoğu zaman doğrudan tiyatrolar, müzeler, sanat galerileri, festival komiteleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Anlaşmanın 22. Maddesi kültür, bilim, eğitim, gençlik ve spor alanlarında 3 yıllık programların düzenlenmesini öngörmektedir.

1980'li yıllardan bu yana Rusya'nın önde gelen opera, bale ve tiyatro toplulukları Ankara, İstanbul, İzmir gibi şehirlerde gösteriler düzenlemiş, Bursa Altın Karagöz Festivaline, Antalya Uluslararası Opera ve Bale Festivaline, Trabzon Karadeniz Bölgesi Ülkelerin Tiyatro festivaline katılmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul ve Ankara opera ve bale tiyatrolarında, Bilkent Üniversitesi senfoni orkestrasında uzun süreli iş anlaşmalarıyla birçok Rusyalı müzisyen ve uzman görev almaktadır.

Öte yandan Suna Kan, Ferhan ve Ferzan Önder, İdil Biret, Fazıl Say gibi Türk sanatçıları Rusya'nın çeşitli şehirlerinde çok sayıda konser vermiştir. Bunların dışında öne çıkan etkinlikler arasında şunlar sayılabilir:

- 2002 yılında Nazım Hikmet'in 100. Yıldönümü nedeniyle düzenlenen etkinlikler dizisi;
- 2003 yılında Aleksandr Puşkin'in **Yevgeniy Onegin** adlı şiir-romanının ilk kez Türkçeye çevrilmesi nedeniyle Ankara'daki RF Elçiliğinde düzenlenen söyleşi ve Ankara Opera ve Bale Tiyatrosu tarafından sahnelenen aynı adlı operası.

---

⁶ Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer toplumsal olgu ise Türk-Rus karma evlilikleridir. İstatistiksel veriler son derece tutarsız olsa da genel olarak on binlerle ölçülen karma evlilik sayısından söz edilebilir: (çevrimiçi) <http://t24.com.tr/haber/turkiyedeki-gizli-rus-ordusu,266239>, Şubat 2015

Türkiye'ye yerleşen birçok Rusya ve diğer Sovyet ardılı ülkelerin vatandaşı sözlü ve yazılı çeviri alanlarında çalışmaktadır. Tezimizin 3.3 bölümünde de söz edildiği gibi, 1920'li yıllarda Devrim sonrası iç savaştan kurtulmaya çalışan 200 bin kadar Rusun Türkiye'ye yerleşmiş, bazıları sanat ve kültür alanlarında emek vermiştir. İki ülkedeki çeşitli toplumsal çalkantıların ve rejim değişimlerinin bu tür öngörülemeyen, baştan hesaplanamayan, geniş etki alanlı yankıları olabilmektedir.

- 2005 yılında II. Dünya savaşı zaferinin 60. Yılında Ankara, İstanbul ve Antalya’da düzenlenen fotoğraf sergileri;
- 2004 yılının Kasım ayında İstanbul Üniversitesinde açılan **Rus Kitap Fonu**;
- 2006 yılı Nisan ayında başlatılan **Türk Üniversitelerine Rusça Kitap Armağanı** programı.

Bu bağlamda 1964 tarihinde dönemin Dış İşleri Bakanları Erkin ve Gromiko’nun imzaladıkları İşbirliği Antlaşmasını anmak yerinde olacaktır. Anlaşmanın çerçevesinde karşılıklı Türk/Rus Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılması ve Türk üniversitelerinde Rusya’nın tarihi ve edebiyatı konulu derslerin verilmesi planlanmıştır. Rus Meclisi anlaşmayı hemen onaylarken Türkiye’de Adalet Partisi konuyu meclise taşımıştır. Tartışmalar sonucunda anlaşma onaylanmamış ve 1994 yılında imzalanan yeni anlaşmaya kadar bu haliyle kalmıştır. 19 Kasım 1964 tarihinde ise Ali Rıza Alp **Tercüman** gazetesinde konuya ilişkin olarak şunları yazmıştır:

Son 50 yılında Rusya eski düşünce biçimini yıkmış, Marx ve Lenin’e dayanan yeni bir kültür kurmuştur. Bu nedenle ne Dostoyevski ne de Çaykovski bu yeni komünist kültürünü temsil eder. Kütüphanelerimizde Tolstoy, Puşkin, Dostoyevski eserleri var, radyodan Çaykovski müziğini dinliyoruz. Başka bir kültürel değişim programına niçin ihtiyacımız var? Yabancı bir kültürün vereceği zarar bir hidrojen bombasının vereceği zarardan daha fazla olabilir. (Sverçevskaya, s.73-74)

Bu alıntı, Rus klasiklerinin "sol" kapsamından çıkması sürecinin 1960’lı yıllarda başladığına işaret eder. Ancak bununla birlikte, Tahir Gürçağlar’ın (2005:181) kitabındaki Varlık dergisinde okur mektuplarına verilen cevaplardan şu örneği anmak yerinde olacaktır. Nikos Kazancakis’in yapıtlarının neden çevrilmediğini soran okura yayınevi, yazara ilişkin "...bir ara...bizim resmi makamlarımızca komünist olarak belenmiş. [...] işte o yüzden eserlerini çeviremiyoruz." şeklinde bir yanıt vermiş ve Modern Rus yazarlarının eserlerini de aynı nedenle yayımlamadıklarını açıklamıştır (1955-1958 yılları). Dolayısıyla burada verdiğimiz iki alıntıda, Rus Klasikleri teriminin erek dizgede Ekim Devrimi öncesinde yazılan eserleri kapsadığı ve bunların komünist Rusya’yı temsil etmediği, varlıklarıyla ve içerikleriyle ideolojik bir ileti taşımadığı gösterir. Öte yandan Devrim sonrasında çağdaş Rus yazını temsil eden yapıtlar, içeriklerine bakılmaksızın ideoloji yüklü ve dolayısıyla yasaklı olarak görülür. Bununla birlikte, **Ölü Canlar**’ın

2000’li yıllara kadar "kölelik rejiminin eleştirisi" olarak tanıtılması, onun bir ölçüde "sol" bir nitelik taşıdığına, daha doğrusu bu biçimde sunulduğuna işaret eder. Dolayısıyla "klasik" bile olsa, bir Rus yazınsal yapıt erek çeviri yazını haritasında sola yakın bir yere konumlandırılır. 2000’li yıllarda ise çeşitli çevirilerin (E.M.2007, E.M. 2010) yanmetinlerinde veya ayrı bir kitap olarak yayımlanan makalelerde **Ölü Canlar**’ın çözümlemeleri erek okura ulaşmış ve okur alımlamasında değişimi tetiklemiştir.

İki ülke arasında kültürel paylaşım alanında düzenlenen en önemli etkinlikler ise, 2007 yılının Türkiye’de Rusya Yılı, 2008 yılının ise Rusya’da Türkiye Yılı olarak ilan edilmesi olmuştur. Ancak bunun öncesinde 21 Mayıs – 4 Haziran 2004 tarihlerinde Rusya’da Türkiye Günleri (Festivali) düzenlenmiştir. Festival kapsamında 120’ye yakın Türk sanatçısı Moskova’da bulunmuştur. Moskovalı izleyiciler ilk kez canlı olarak sema gösterisini ve Karagöz gölge tiyatrosu oyunlarını görme olanağı bulmuştur. 2008 yılında ise Türkiye 250 kişilik bir sanatçı, müzisyen, yazar grubuyla temsil edilmiştir; açılıştan kapanışa kadar Nazım Hikmet, iki kültürü birleştiren kaderi ve sanatsal kimliğiyle etkinliklerin ana teması olmuştur.⁷ Nitekim 2010 yılında karşılıklı olarak kaldırılan ülkeye giriş vizeleri her türlü etkileşime yeni bir ivme kazandırmış, ülkeleri bir anlamda özel, istisnai bir komşuluk konumuna getirmiştir.

Bilim ve eğitim alanında ise ülkeler uzun yıllardır öğrenci değişimi programlarını yürütmektedir. Bu programlara duyulan talep, kontenjan arzını fazlasıyla aşmaktadır. Bunun dışında bazı üniversiteler arasında ayrı programlar imzalanmakta, öğrenciler Erasmus, AIESEC gibi programlar kapsamında çeşitli sürelerle ülkede yaşama ve okuma olanağına kavuşmaktadır.

Rusça ve Türkçenin öğrenimine, ülkelerin kültür ve tarihine duyulan ilgi artışı, yeni ders kitaplarını hazırlama veya eski eğitim metinlerini gözden geçirme sürecini tetiklemiştir. 2003 yılında Rusya gezisi sırasında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, tarih kitaplarında ülkeler arası ilişkilerin çoğu zaman yanlış ve

---

⁷ Detaylı bilgiler için şu çevrimiçi kaynaklara bakılabilir: <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-son-zamanlarda-duzenlenen-turk-yillari-ve-mevsimleri.tr.mfa>, Şubat 2015. Moskova’da Mütferrika Sergisi: <http://www.hurhaber.com/moskova-da-mutferrika-sergisi/haber-160672>, Şubat 2015.

gerçeğe uymayan biçimlerde yansıtıldığı vurgulanmış, bir düzeltme ve yenilenme çalışmalarının gereksinimine dikkat çekmiştir. Bu sözlerden yola çıkarak, ideolojik bileşenin sadece bugününden değil, geçmişinden de silindiği sonucuna varılabilir. Ancak hızla değişen siyasi konjonktür her zaman kültürel alanda yansımaları bulmaktadır. Örneğin, 17 Aralık 2013 tarihinde başlatılan hükümet/paralel yapı çekişmesi özellikle Kazakistan, Tacikistan, Tataristan, Kırgızistan gibi eski Sovyet ülkelerinde yıllar boyunca eğitim veren "Türk Liselerini" de etkilemiştir. Fetullah Gülen'in adıyla anılan liselerden bazıları kapatılmış veya teftişten geçirilmiştir. Son yıllarda Rusya ile Avrupa ve Amerika arasında yaşanan Ukrayna gerginliği benzer biçimde öncelikle ekonomi ve siyaset alanlarını, dolaylı olarak da Türkiye'de turizm, eğitim ve kültür alanlarını olumsuz biçimde etkilemiştir.

Sonuç olarak, 1980'li yıllardan bu yana iki ülke arasındaki ilişkilerde ideolojik sansürün kalkmasıyla büyük canlanma ve özgürleşme yaşanmıştır. Ancak bu özgürleşme tüm olumlu niteliğine karşın kültürel etkinliklerinin izlenmesini ve dolayısıyla değerlendirilip planlanmasını zorlaştırmaktadır. Bir diğer önemli nokta ise kültürel etkileşim sürecinin her zaman siyasi gelişmelere karşın hassas, onların etkisiyle kolayca yön değiştirebiliyor olmasıdır.

3.3. Türkiye'de Rus Yazın Çevirisi

Cumhuriyet döneminden günümüze Rusçadan yapılan çevirileri geniş açıyla ele alacak, tarihsel, sayısal ve metinsel verileri bir arada işleyecek bir çalışma Türkiye'de halen araştırmacısını beklemektedir. Genellikle bir makale veya kitap içinde bir bölüm uzunluğunda olan çalışmalar ya belli bir dönemi ya da belli bir yazarı mercek altına alır. Bu bölümde hem bu çalışmalardan hem de ülkemizde çeşitli dönemlerin çeviri durumunu tarihsel çerçevede ele alan diğer çalışmalardan yararlanılmıştır. İnceleme konusu olan yazar ve yapıta ilişkin istatistiksel veriler için Milli Kütüphane veritabanı kullanılmıştır.

Rus klasiklerin Türkçe çevirileriyle ilgili Rusya'da yapılan araştırmalar arasında V.A. Gordlevski'nin 1960-68 yılları arasında yayımlanan ve diğer yazıların yanı sıra "Türkiye'de Gogol" başlıklı makaleyi içeren 4 ciltlik **Seçilmiş Eserleri** ve L.O. Alkayeva'nın, 1982 yılında yayımlanan **Doğu Ülkelerinde Rus Klasikleri**

kitabındaki "Türkiye’de Rus klasikleri" başlıklı yazısı anılabilir. Türkiye’de konuya ilişkin yapılan araştırmalar arasında Gariper (1999), Aykut (2006), Olcay (2003, 2004, 2010), Arslan (2012), Günal (2005) gibi çalışmalardan söz edilebilir. Söz konusu çalışmalar Gorki, Çehov, Lermontov, Puşkin, Tolstoy gibi klasik Rus yazarlara odaklanır. Bilgimiz dâhilinde, Gogol çevirilerine odaklanan kapsamlı bir çalışma henüz yapılmamıştır.

Rus yazınından çeviriler ülkemizde Fransız, İngiliz, Alman yazınından çevirilerden yaklaşık 25 yıl sonra başlamıştır (Gariper 1999:106, Aykut 2006:3)⁸. Griboyedov’un **Akıldan Bela** (Gore ot Uma) yapıtı 1884 yılında Mizancı Mehmet Murad tarafından Türkçeye aktarılmıştır.⁹ 1887-1900 yılları arasında Rusçadan toplam 27 şiir çevrilmiştir (Aykut, 2006:3). Aralarında Puşkin, Lermontov, Koltzov, Kırlov gibi şairlerin şiir, halk şarkısı veya fabl türünden yapıtlar sayılabilir. Çeviriler çoğu zaman Fransızcadan yapılmış, yazarın adı bazen belirtilmemiş, çeviriler zaman zaman uyarlamalara dönüşmüştür.¹⁰

Yine XIX. yüzyılın sonunda Madam Gülnar adıyla bilinen Kazan valisinin eşi Olga Lebedeva Ahmet Mithat’ın daveti üzerine 1890 yılında Türkiye’ye gelerek burada bir edebiyat çevirmeni ve tarih araştırmacı olarak çalışmalar yapmıştır¹¹. XX. yüzyılın başında en çok çevrilen yazar ise Lev Tolstoy olmuştur. Yazarın çevrilmesinde ve tanıtılmasında yayımcı İbrahim Hilmi’nin rolü büyüktür; Tolstoy’un hayranı olan yayımcı hem çevirmenleri bu yönde çalışmalarını için teşvik eder (örn., Ahmet Rasim, **Kroyçer Sonatı**) hem de çıkan çeviriler için önsözleri kaleme alır. 1905 yılında Turgenev’in **Duman** ve **İlkbahar Selleri** adlı kısa romanları Fransızcadan ve yazar adı belirtilmeden çevrilir. Araştırmacılar bunun II. Abdülhamid dönemindeki sıkı sansür uygulamalarıyla açıklanabileceğini dile getirir.

⁸ Türk yazın yapıtları ise Rusçaya XVIII. yüzyıldan itibaren çevrilmeye başlanmıştır. Tanzimat yıllarında Namık Kemal’in **Vatan Yahut Silistre** adlı yapıtı 1876 yılında Rusçaya çevrilmiş ve basında büyük yankı uyandırmıştır. Bkz. Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", İslam Ansiklopedisi, C. 9, MEB Yay., İstanbul 1993, s. 66. (Gariper, a.g.e.: dipnot 11)

⁹ Mizancı Mehmet Murad, büyük olasılıkla Petersburg’ta eğitim aldıktan sonra 20 yaşında Türkiye’ye göç etmiş ve bir süre boyunca İstanbul’da Mektebi Mülkiye’de tarih dersleri vermiştir.

¹⁰ Aykut (a.g.e.:3-4) bu durumu şu sözlerle betimler: "Çevirinin sunuş bölümünde tanzim edildi sözünün kullanılması boşuna değildir. Çünkü o dönemde batı dillerinden gerçekleştirilen çevirilerde sıkça rastlandığı gibi, burada da Lermontov’un şiirinin paralellik içeren teknik yapısına belirli ölçüde sadık kalınmışsa da bazı dizeleri çevrilmemiş, bazı sözcüklerle deyimler değiştirilmiştir."

¹¹ Daha detaylı bilgiler için bkz.: Hülya Arslan, "Kültürlerarası İletişimde Örnek Bir Çevirmen Kimliği: Olga Lebedeva", **Littera**, C:16, Ankara, 2005, s.133

(Aykut, 2006:8 içinde Habib, 1941:272) II. Meşrutiyet'in ilanından sonra (1908) sansür kaldırılmış, gazetecilik, dergicilik ve çeviri alanlarında yeniden bir canlanma yaşanmıştır. Yukarıda anılan araştırmacılara göre, XIX. yüzyıl sonu- XX. yüzyıl başı Rus yazarlarına karşı her zaman büyük bir ilginin söz konusu olduğu dönemlerdir; en çok çevrilen yazar ise yine Tolstoy'dur. Bu yazarın yazınsal yapıtlarının yanında düşünce yazıları da Türkçeye o dönemde çevrilmiştir. (Aykut, a.g.e.: 9). Bir diğer Rus yazarı, önce Fransa'da ün kazanmış olan Maksim Gorki, Tolstoy'yla birlikte 1905 Rus ihtilâlinin "kıvılcımları" olarak erek dizgeye tanıtılmıştır.¹² Bir başka deyişle Rus yazının devrim, sol, sosyalizm, halkçılık gibi terimlerle ilişkilendirilme geleneği bu erken dönemde bile kendini göstermiştir.

Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşına katılmasıyla tüm diğer dillerde olduğu gibi Rusça çeviriler alanında da durgunluk yaşanmıştır. Savaş bitiminde ise en çok çevrilen yazar yine Tolstoy olmuş ancak bu kez dini ve felsefi konulara eğilen yapıtları yeğlenmiştir. Tolstoy dışındaki yazarlar arasında Aykut; Puşkin, Lermontov, Gogol, Turgenev, Dostoyevski, Tolstoy, Çehov ve Gorki'nin isimleri sayar ancak şunun da altını çizer: "Rus yazarları arasında Gogol gibi, Dostoyevski'nin de Türk edebiyatına oldukça geç tanıtıldığını belirtmeliyiz." (a.g.e.: 15). Tercüme Bürosu döneminde ise Dostoyevski'ye ilişkin durumunun değiştiği ancak Gogol için aynı sıralamanın devam ettiği görülür: Gogol, Tolstoy ve Dostoyevski gibi yazarlardan sonra çevrilmiştir. Bunun ayrıntılı açıklaması bölümün ilerleyen sayfalarında yapılacaktır.

Rusya'da Ekim Devrimi'nden sonra başlayan iç savaş nedeniyle (1920'li yıllar) binlerce Rus vatandaşı ülkelerinden kaçarak İstanbul'a yerleşmiştir; toplam sayı 200 000 olarak tahmin edilmektedir. Bunlardan bazıları yeni vatanlarının sanat ve kültür yaşamlarına katılmış, çeşitli dernekler ve dergiler kurmuş, çeviri alanında da emek vermiştir. Örneğin, E.M.1950'nin çevirmenlerinden Erol Güney (Michel Rottenberg. Oral&Özsoy, 2005:77) de bu tür bir "Beyaz Rus" ailesinden gelmektedir.

---

¹² "Türkolog Svetlana Uturgaui, kitabın 1911'de yayımlanmasının, Türk toplumunda 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile ateşlenen ihtilâl ruhunun henüz sönmediğinin göstergesi olarak değerlendirir. Ayrıca, kitabın ön kapağındaki resimde yaşlı bir kadınla genç bir işçinin, ellerinde kırmızı bayrakla polislin süngüsüne karşı en önde ilerledikleri bir gösteri yürüyüşü sahnesi canlandırılmıştır." (Aykut, 2006:13)

1930'lu yıllarda ise, belki de önceki on yıllık dönemde kazanılan ivmeyle, Rusçadan yapılan çevirilerde artış görülür. Yukarıda andığımız yazarlar dışında Mihail Şolohov (Михаил Шолохов), Mihail Zoşçenko (Михаил Зощенко), Valentin Katayev (Валентин Катаев) gibi çağdaş Rus yazarları da çevrilmeye başlar. 3.2.3. numaralı bölümden de hatırlanacağı gibi bu dönemde Rusya bir "dost ülke" olarak tanımlanmakta, ülkeler arası ilişkiler olumlu çerçevede yürümekteydi. Süreli yayın organlarında çıkan çeviriler dışında kitap halinde basılan çevirilerin sayısı ise 50'ye yakındır (Aykut, 2006:15 içinde Habib, 1941: 267-283).

1940'lı yıllara gelindiğinde ülkemizde Hasan Âli Yücel önderliğinde Tercüme Bürosu ve dergisi kurulmuş, yazın çevirisi "...medeniyet dâvamız için müessir" olarak kabul edilmiştir.¹³ Büro, 1940-1966 yılları arasında **Dünya Edebiyatından Tercümeler** serisinde 1120 yapıt (1247 cilt) yayımlamıştır. Bunlardan 75'i (88 cilt) Rus yazın çevirileridir; Fransız, Alman, Yunan ve İngiliz yazınından sonra beşinci sırada yer almaktadır (Olçay, 2004:270). Rus Klasikleri serisinde yayımlanan çeviriler, yazar ve yapıt sayısı açısından aşağıdaki tabloda sunulmuştur.¹⁴

---

¹³ Tercüme Bürosunun tarihini, kuruluş nedenlerini, ürettiği çevirileri çeşitli açılardan ele alan pek çok araştırma mevcuttur. Burada Büro döneminde Rusçadan çevrilen yapıtlara odaklanılacaktır. Ancak kapsamlı okuma için bkz., örn., Berk, Özlem. **Translation and Westernisation in Turkey**, İstanbul: Ege Yayınları, 2004., Gürçağlar, Şehnaz Tahir. **The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960**, Amsterdam: Rodopi B.V., 2008., Karantay, Suat. "Tercüme Bürosu" Normlar ve İşlevler", **Metis Çeviri**, Sayı: 16, 1991, s.96-101., Kurultay, Turgay "Cumhuriyet Türkiye'sinde Çevirinin Ağır Yüğü ve Türk Hümanizması", **Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı: XI, 1999, s.13-36. Yağcı, Öner. (Ed.), **Cumhuriyet dönemi edebiyat çevirileri seçkisi**.Ankara: Kültür Bakanlığı., 1999.

¹⁴ Adnan Ötügen, **Klasikler Bibliyografyası 1940-1966**. Ayyıldız Matbaası, 1967, s. 258-278.

Tablo 3: Tercüme Bürosu tarafından yayımlanan Rus Klasikleri serisi.

Yazar	Çevrilen yapıt sayısı
Dostoyevski, F.M.	14
Turgenev, İ.S. ¹⁵	11
Tolstoy L.N.	10
Puşkin, A.S.	8
Çehov A.P., Gogol N.V.	7
Lermontov, M.Yu	6
Ostrovski, A.N.	3
Fonvizin, D.İ., Saltıkov-Şchedrin, M.Ye	2
Griboyedov, A.S., Gonçarov İ.A., piskopos Avvakum	1

14 yapıtıyla Dostoyevski en çok çevrilen yazar olmuştur. Gogol'un ise yedi yapıtı çevrilmiştir. Ancak Gogol genel olarak yaşamı boyunca Dostoyevski veya Tolstoy'a göre daha az sayıda yapıtı kaleme almıştır; dolayısıyla Gogol'un eserlerinin ne zaman ve hangi sırayla çevrildiklerine bakmak daha aydınlatıcı olacaktır. Milli Kütüphane veritabanından yararlanarak şu bilgiler elde edilmiştir:

Tablo 4: Milli Eğitim Basımevinden 1940-1966 yılları arasında çıkan Gogol çevirileri

Eser Adı	Yayımlama Yılı
Müfettiş	1944, 1946 (2. Basım?)
Üç hikâye	1945
İvan İvanoviç ve İvan Nikiforoviç Hikâyesi	1945
Bir Komedyanın İlk Temsilinden Sonra Tiyatrodan Çıkış	1946
Kumarcılar	1946
Mirgorod Hikâyeleri	1946
Ölü Canlar	1950

¹⁵ 2012 yılında Moskova'da düzenlenen bir konferansta tezin yazarı, Tercüme Bürosu etkinliklerini ve çağdaş dönem Türkiye'sinde çeviri intihali durumu üzerine bir bildiri sunmuştur (Denisova, 2013). Sunumdan sonra dinleyicilerden gelen sorular özellikle bu liste içindeki Turgenev'in konumuna ve Büro tarafından yapılan Turgenev çevirilerinde piyeslerin sayıca fazla olmasına ilişkindi. Oysaki Rus okuruna göre klasik yazar olmakla birlikte Turgenev geleneksel olarak Puşkin, Gogol, Tolstoy ve Dostoyevski gibi yazarlardan sonraki sırada konumlandırılır ve öncelikle bir roman yazarı, ikincil olarak ise bir piyes yazarı olarak görülür. 1940'lı yılların Türkiye'sinde oluşan bu durum, tiyatronun dönemin başat ideolojik düşünceyi büyük kitlelere ulaştıran bir araç olarak kullanılmasıyla açıklanabilir. Bunun yanı sıra Turgenev, karakterlerin yaşantıları üzerinden Rus toplumunun güncel sorunlarını yansıtır ve bu bakımdan, örneğin, **Ölü Canlar**'daki **İlahi Komediya** veya **Yedi Ölümcül Günah** göndermesi gibi anlatı katmanlarını içermez.

Buna göre **Ölü Canlar**, tüm diğer yapıtlardan sonra en son olarak çevrilmiştir; Gogol'un yapıtları ise genel olarak 1944-1950 yılları arasında çevrilmiştir. **Tercüme Dergisinin** ilk sayısında (1940, s. 80-81) yayımlanan öncelikli olarak çevrilmesi gereken yazar ve eserlerin listelerinde üç Rus yazar yer alır: **Savaş ve Barış (Harp ve Sulh)** romanıyla Tolstoy, **Zamanımızın Kahramanı** (Lermontov) ve **Budala** (Dostoyevski). Yine **Tercüme Dergisinde** yer alan 19 Eylül 1944 tarihli yazıda Hasan Âli Ediz yıllık çeviri etkinlikleri içinde Rus klasiklerinin konumu şöyle açıklar:

Bu yıl çıkan klasikler arasında, gene üç yıla göre Rus klasiklerinden de bir ilerleme göze çarpmaktadır. Geçen üç yılda, biri Puşkin'den, diğeri de Tolstoy'dan olmak üzere, ancak iki klasik tercüme edilmişti. Bu yıl ise Rus klasiklerinin sayısı 14'dür. Bunların arasında Çehov 4 eseriyle birinciliği, Turgenev 2 eseriyle ikinciliği almaktadır. Rus klasikleri içinde, Tolstoy'un "Harb ve Sulh" eserinin ikinci cildi, Puşkin'in "Maça Kızı", Gogol'un "Müfettiş"i, Çehov'un "Üç Kız Kardeş" piyesi Lermontov'un "Zamanımızın Kahramanı" eserleri dikkat çekmektedir. (Ediz,1944:230-232)¹⁶

Görüldüğü gibi sözü geçen yapıtlar arasında **Ölü Canlar** bulunmamaktadır. Burada değinilmesi gereken bir başka konu, 1944-1950 döneminin Büro'nun tarihsel gelişimindeki yeridir. Bilindiği gibi, Hasan Âli Yücel Milli Eğitim Bakanlığı görevinden 1946 yılında ayrılmış ve yerine, eğitim alanında sol etkilerini kaldırma sürecini başlatan Şemseddin Sirer geçmiştir. O zamana kadar Türk aydın çevrelerinde oluşan hümanist düşünce bir devlet politikası olarak uygulanma olanağını bulmuştur. Bundan sonra ise Batı Blok'una yaklaşma çabası, liberalleşme talepleri, Demokrat Partinin güçlenmesi, Cumhuriyet Halk Partisinin temel ilkelerini gözden geçirilmesi ve Soğuk Savaş gibi etkilerle milli politikasında bir yön değişimi yaşanmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda Tercüme Bürosu kendini lağvetmiş, Köy Enstitüleri gibi sembol nitelikli kurum komünist faaliyetleri ve propagandasıyla suçlanarak kapatılmıştır. 3.2.4. bölümden de hatırlanacağı gibi, 1950 yılında Rusya **Ulus** gazetesinde "müthiş, anlaşma kabul etmez düşman" sözleriyle tanımlanmıştır. 1945 yılında Tolstoy'un **Harp ve Sulh** çevirisinin ilk iki cildi yayımlanmıştır; çevirmenin adı Zeki Baştımar olarak belirtilmiştir. Ancak gerçek çevirmeni, o günlerde Bursa Hapishanesinde yatan Nazım Hikmet'tir ve komünizmle doğrudan

---

¹⁶ Aynı yazı için başka kaynak: Yağcı, 1999:247-249

ilişkilendirilen yasaklı isimi, kitabın üstünde yer alamamıştır¹⁷ (Oral & Özsoy, 2005:95). 1947 yılı Temmuz ayında Büyük Millet Meclisinin bir oturumunda Lermontov'un Türkçeye **Vadim** adıyla çevrilen **Demon** şiiri, Türkleri eleştiren bölümler içerdiği için tartışmalar uyandırmıştır. Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş, bu bölümleri çıkarma önerisinde bulunmuştur (Tahir Gürçağlar 2008:90 içinde Karpat 1959:377). Yine 1947 yılında, içinde Doğu yazınlarının ağırlıklı olduğu yeni çevrilecek eserler listeleri hazırlanmıştır (Berk 2009:517).

Özetle, **Ölü Canlar**'ın çevirisi iki ülke arasındaki ilişkilerin gergin olduğu, iç politikada yön değişiminin yaşandığı ve Büro'nun gittikçe zayıflamaya, etkinliğini kaybetmeye başladığı dönemde kaleme alınmıştır. Bunların dışında, kısa zamanda çok eseri çevirmek zorunluluğuyla yola çıkan Büronun yoğun çalışma temposu, diğer dillerin, yazarların ve yapıtların öncelikli görülmesi gibi daha spesifik etkilerden de söz etmek gerekebilir. Öte yandan şunu da hatırlatmakta yarar vardır: 1944 yılında **Tercüme Dergisi**'nin 22. sayısında "**Ölü Canlar**" başlıklı yazıyı kaleme alan Hasan Âli Ediz, Fransızcadan yapılan 1937 tarihli çeviriyi eleştirirken yapıtın önemine dikkat çeker. (Ediz, 1944:347-351) Özetle, kültür ortamı eyleyenleri tarafından yapıtın önemi gündeme getirilmiş olsa bile, ülke siyasetinde kendini hissettiren eğilimler, çevirinin daha geç dönemde yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Çevirinin erek dizge içinde nasıl konumlandırıldığına ve metinsel inceleme sonuçlarına ayrıntılı olarak 6. Bölümde yer verilecektir. Ancak şimdiden, söz konusu çevirinin **matrîks** normları¹⁸ düzeyinde oldukça fazla değiştirilmiş bir metin olmakla birlikte **metinsel-dilsel** normlar açısından **eksik** olarak değerlendirilemeyecek bir çalışmadır.

¹⁷ Yazarın ölümünün 60. yılı dolayısıyla 2013 yılı Rusya'da Nazım Hikmet yılı ilan edilmiştir. Orhan Pamuk ve diğer Türk yazarların çevirmeni Apollinaria Avrutina, Hikmet'in yapıtlarını içeren bir kitabın yayımlanması için yayımcılarla ve maddi destek verebilecek kuruluşlarla ortak bir çalışma başlatmıştır. Sembolik değeri olması düşüncesiyle Türk tarafından da (TEDA Projesi) destek sözü alınmıştır. Kitabın yayımlanması aşamasında TEDA, Nazım Hikmet'in yapıtlarının Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığının önceliklerine uymadığı gerekçesiyle destek veremeyeceği bildirmiştir. Avrutina, Apollinaria (apollinaria1@yahoo.com), 2 Haziran 2015. RE: вопросы для статьи (makale için sorular). E-mail to Denissova, N. (nilufernatalia@mail.ru). Bu örnek, Hikmet'e karşı ideolojik tutumunun günümüzde de değişmediğini veya kısa bir düzelme döneminin ardından tekrar eski hale döndüğünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

¹⁸ Gideon Toury'nin tanıttığı norm sınıflandırılmasında **matrîks normları**, metnin dağılımına ve bölümlendirilmesine ilişkindir; yapıt bütünüyle çevrilmiş midir, atlanan kısımlar var mı, sözdizimiyle ilgili ne tür kararlar alınmıştır gibi sorulara yanıt arar. **Metinsel-dilsel normlar** ise "erek metni oluşturacak, ya da özgün metinsel ve dilsel malzemenin yerini alacak malzemenin seçimini yönlendirir." (Toury, 1995; Türkçesi Rifat, 2004, s. 240). E.M.1950'de özgün yapıtın tüm bölümleri çevrilmemiş, tümce bölünmesine sıklıkla başvurulmuştur. Öte yandan, bu çeviri metnin anlamsal çok

Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle başlayan ve Bayar-Menderes hükümetine karşı 27 Mayıs 1960 tarihinde düzenlenen darbeye sona eren 1950'li yıllar döneminde toplumda milliyetçi ve muhafazakâr eğilimler belirginlik kazanmıştır. Tercüme Bürosu'nun etkinliği ve yaptığı çevirilerin sayısı gün geçtikçe azalmış, Büro döneminde yapılan çevirilere elitizm ve taklitçilik eleştirileri yöneltmiştir (Berk, 2009:a.y.). Bu yıllarda yeni bir **Ölü Canlar** çevirisi yapılmamıştır.

1960'lı yıllarda ülkede bir yandan askeri rejim(ler) kurulmuş, öte yandan siyasi arenanın sosyalist kanadı güçlenmeye başlamıştır. Süreli yayınlar, yerel yazın ve çeviri alanında canlanma yaşanmıştır. Vedat Üretürk'ün Fransızcadan yaptığı **Ölü Canlar** çevirisi 1960 yılında yayımlanmış, 1962 yılında ise Melih Cevdet Anday, Erol Güneşli'le birlikte yaptıkları çeviriyi gözden geçirmiş ve İngilizce kaynaklardan yararlanarak tamamlamıştır; bu yeni basım Varlık Yayınları'ndan cep formatında çıkmıştır. Amerika'yla Türkiye arasında Kıbrıs sorunuyla başlayan soğuma, Sovyetlerle olan yakınlaşmayı hızlandırmış ve bunun sonucunda, diğer olayların da yanı sıra 1964 yılında kültürel ve bilimsel işbirliği antlaşmasını imzalamıştır.

Bu görece olarak olumlu gelişmelerin yanında özellikle sol aydın kesim temsilcilerine karşı yasal kovuşturmalar yapılmış, Vedat Günyol, Can Yücel gibi isimler yaptıkları çeviriler yüzünden mahkemeye verilmiş, yasaklanmış ve hapse atılmıştır. Yukarıda sözü edilen 1964 antlaşması ise Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmamıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde genel olarak tüm çeviri yazın dizgesinde %6 gibi bir orana sahip Rusçadan çevirilerde artış yaşanmış, bu oran ikiye katlanarak %12'ye çıkmıştır; yazınsal yapıtların yanı sıra Marx, Lenin ve Stalin'in siyasi düşünce yazıları da bu yıllarda çevrilmiştir (Berk, 2004:182, 194). Öte yandan, özellikle sol literatürün yasaklanması, yasaklı kitap listelerine alınması, çevirmen ve yayıncıların hapse atılması olayları da aynı zaman diliminde yaşanmıştır. Güçlenen sol siyasi kanadıyla birlikte Rusçadan çevirilerde yaşanan artışa paralel olarak baskının şiddeti de artmıştır. Toplumun kutuplaşması çeviri alanında da yansımaları bulmuştur.

---

boyutluluğunu akıcı bir Türkçeye dönüştüren bir metindir. **Eksik çeviri** (undertranslation) – çevirmenin kaynak metnin anlamını verecek bir erek metin üretmek amacıyla telafi, genişletme ya da belirtik çeviri gibi işlemleri uygulamadığı bir çeviri hatası. (Berk, 2005)

1970’li yıllarda Rus yazın yapıtlarının çok çevrilmesi, en azından bizim incelediğimiz örnekte, çeviri kalitesinde bir artışa neden olmamıştır. 1975 yılında Halk El Sanatları ve Neşriyat Anonim Şirketinin Altın Kalem Klasik Romanlar serisinden çıkan **Ölü Canlar** çevirisi gerek matriks normları, gerekse metinsel-dilsel normlar açısından yoğun değişiklikler gösteren, ne tam olarak **kabul edilebilir** ne de **yeterli**¹⁹ olarak değerlendirilebilecek bir çalışmadır. Belki de bunun nedeni çeviriye yüklenen sembolik değerde aranmalıdır. Her olgunun ya sağ ya da sol olarak değerlendirildiği kutuplaşma döneminde Rusçadan yapılan her çeviri, özgün estetik değeriyle değil, sol kanadı temsil ediyor olmasıyla önem kazanır. Bu yaklaşım ise çevirinin **skoposunu** (Vermeer, 1996/2008) ve normlarını belirler. Nitekim 1970’li yıllar döneminde yayımlanan çevirilerin düşük kalitesi diğer araştırmacılar tarafından da dile getirilmiştir (Berk, 2009:518).

Türkiye’nin en köklü süreli yayınlarından olan Varlık Dergisi’nde bu dönemde çeviri üzerine yazılan değerlendirmeler, sundukları farklı bakış açılarıyla dikkat çekmektedir. 1970-1980 yılları arasında yayımlanan sayılarda (748. sayısından 879. sayısına kadar) konuya ilişkin yazılar incelenmiş ve bu bölüm kapsamında ele alınabilecek üç yazı seçilmiştir. Bu yazılar hem genel bir durum değerlendirmesini içerdiği hem de farklı görüşleri temsil ettiği için yeğlenmiştir. Burhan Arpad’ın kaleme aldığı "Çeviriye Saygı" yazısı (Sayı:750/1970), İhsan Akay’ın "Kendi işini kendi görmek" yazısı (Sayı:814/1975) ve Azra Erhat’ın "Eskiden İntihal denirmiş, şimdi ne denir?" başlıklı yazısı (Sayı:822/1976). İlk yazıda Burhan Arpad çeviri alanında süregelen durumunu şu sözlerle değerlendirir:

Türkiye’de son yıllarda yüzlerce, binlerce çeviri kitap yayınlandı. 1960’tan sonra başlayan bu hızlı çeviricilik, Türk yazarlardan bazılarını bir kaygıya götürdü. Bu gidişle günümüz Türk yazarı körlenecek, eserlerini bastırarak bir yayınevi bulmaz duruma düşecek diye yakınmalar oldu. Bu arada yersiz bir politika suçlamasıyla çeviri edebiyatları Kültür emperyalizmi diye görmek isteyen sesler de yükseldi.

Yakınmalar ve suçlamalarda doğruyu görebilmek için İkinci Dünya Savaşı yılları çeviri bolluğunun Türk edebiyatı üzerine tesirini düşünmeliyiz. O yıllarda yüzlerce çeviri kitabından sonra ve gelişen yeni toplum şartlarına uygun olarak yepyeni bir Türk romanı ortaya çıkmadı mı? [...] Milli Eğitim Bakanlığın dünya klasiklerinin yüzlerce çevirisi Türk

---

¹⁹ "...kaynak normlarına uyum, çevirinin kaynak metne ilişkin yeterliliğini belirlerken, erek kültür kaynaklı normlara bağlı kalmak da çevirinin kabul edilebilirliğini belirler." (Rifat 2004 içinde Toury, s. 237)

okurunun görüş açısını ve düşün dünyasını genişletmeseydi Türk şiir ve düzyazısında yeni bir dönem başlayabilir miydi? [...]

Edebiyatta çeviri, bir kültür emperyalizmi değil, milletlerin düşün ve sanat yapısını geliştiren ve insanları ortak ölküye yönelten birleştirci bir sanattır. Çeviriye saygı.

Bu yazılanlardan yola çıkarak, çeviriden bu tarihsel dönemde eğitici, geliştirici ve yönlendirici bir rol oynaması beklendiği söylenebilir. Bu anlamda, Tercüme Bürosu dönemiyle paralellik çizilebilir. Çevrilen metinlerin niteliği değişmiş, yazınsal eserlerin yerini felsefe ve bilim eserleri almıştır. Burhan Arpad, bu hareketi olumlu bulur, yararlı yönlerini öne çıkartır. Ancak büyük ölçüde savunmacı olan bu yazıda farklı kanallardan gelen eleştiriler de hissedilmektedir. Örneğin, İhsan Akay, bu "çeviri emperyalizmine" olumsuz açıdan bakar. Almanya'da yaşarken edindiği deneyimleri ve bu ölküyle Türkiye arasındaki farklılıkların nedenleri üzerine düşüncelerini aktaran Akay, sözünü çeviri konusuna getirir:

Çeviri bolluğuna da bu açıdan bakılabilir. Bir ölkede basın ve yayın alanında yabancı dillerden çeviriler, ana dil yapıtlarından sayıca daha kabarık ise o ölkede yaratıcı yazarlığın yaygınlığına nasıl inanılabilir? Bir toplum ki, kendi düşündüklerini, kendi duyduklarını yansıtan yapıtlardan çok yabancıların duyup düşündüğünü yansıtan yapıtlarla oyalanmayı yeğler, kendi sorunlarını nasıl izleyebilir? (Akay, 1975:6)

"Çeviri bolluğu", yukarıda da gözlemlediğimiz gibi, kimileri tarafından olumlu, kimileri tarafından ise olumsuz karşılanır. Ancak ele alacağımız 3. yazıdan, çeviri dünyasında yalnızca sayı anlamında değil, kalite anlamında da sorunların bulunduğu anlaşılmaktadır. Azra Erhat, çeviriye üretme sürecindeki aksaklıkları sert bir dille eleştirir; yorumunda, Tercüme Bürosu dönemiyle süregelen dönem arasında paralellikler çizilir:

Batı edebiyatına yöneldiğimizde ilkin Batının üçüncü, dördüncü derecede yazarlarına öykündüğümüz herkesçe bilinir. Bunları çalakalem Türkçeleştirmek, nerede anlaşılması güç bir yer varsa onu atlamak, kimi yerleri, düşünce ve dil bilgisizliği yüzünden çarpıtarak aktarmak günlük olaylarındandı. [...] Bunun tabanında, kökeninde bizim dil bilmememiz, kafamızın bir yabancı dilin yapıtlarına anlayacak ve aktaracak uygarlık düzeyine erişememiş olmamız, hiçbir zaman da erişemeyeceğimiz kanısı yatar. Aslından çeviri pek yapılmamıştı Türkiye'de. Tercüme Bürosu kurulduğunda aslından çeviri yapmaya girişilirdi olanaklar ölçüsünde, ama neydi ki olanaklar, fransızca, onun ötesinde ingilizce, ya da almanca bilenler o denli azdı ki! Bu çaresizlik karşısında böyle akademik ve iddialı bir kurul bile ne yapsın, ikinci elden çevirelim de çıksın, bir kez eğilimine gitti. Daha iyisi daha sonra yapılır dendi. [...]

Tercüme kuruluna korkunç yanlışlarla dolu çeviriler gelirdi [...] Gel zaman git zaman bu bir gelenek halini almıştır ne yazık ki, bugün de bunca çok çeviri çıkmasını kuşku ile karşılamaktan başka yol görmüyorum ben. [...]

Tuhaf olaylara da tanık oluyoruz: çevirmenin biri günde 10-14 sayfa çeviri yapabiliyor, en kötü koşullar içinde bile, bir bakıyorsunuz, yorulup da kitabı bırakınca, başka bir çeviriciyi koşuyor işe...Ne yapsın çevirmen, ekmek parası! ...Uygarlığın en büyük öğretilerini biz öyle özensiz bezensiz ve düşüncenin özü ile ayrıntısına saygısız çevirilerden öğreniyoruz. Bu yoldan kavram kargaşasına ve adı üstünde ‘anarşiye’ vardığınıza hiç şaşılmaz. (Erhat, 1976:4)

Çevirmenlerin olumsuz çalışma koşulları ve buna bağlı olarak kalitesi sorgulanabilir çevirilerin ortaya çıkması gibi sorunların dışında, bu dönemde genel çeviri stratejisinde de değişim gözlemlenmiştir. 1940’lı yıllarda benimsenen yerlileştirici strateji yerine, yerli ve yabancı yapıtlar arasındaki ayrımı belirginleştiren kaynak odaklı yaklaşım yaygınlık kazanmıştır (Berk, 2009:518).

Türk toplumu 1980’li yıllara 12 Eylül darbesiyle girmiştir. Son derece politize olan 1970’li yıllardan sonra, Anayasanın da değişmesiyle toplum yaşamının her alanında depolitizasyon hareketi baş göstermiştir. Daha bireyci, yararçı (pragmatik) bir vatandaş profili belirginlik kazanmıştır. Sağ kanat güçlenmiş, dini inancın toplumu komünizm tehlikesine karşı dayanıklı hale getireceği düşüncesi ortaya çıkmış, ilk olarak 1970’li yıllarda dile getirilen Türk-İslam sentezi gittikçe yaygınlık kazanmıştır. 1990’lı yıllarda kendini daha çok gösterecek olan küreselleşme, medya, bilgi kanallarının çeşitlenmesi gibi faktörler bu dönemde etkisini hissettirmeye başlamıştır.

Gün geçtikçe daha ulaşılabilir olan ülke sınırları dışındaki dünyayı tanıma ve yeni kimliğini oluşturma sürecindeki Türk toplumunda çevrilen metinlerin sayısı artmış ancak çeviri için seçilen metinlerde köklü değişim yaşanmıştır. Sol olarak nitelenen siyasi metinler yerini ödüllü romanlar, popüler literatür, çocuk edebiyatı, çeşitli sosyal bilimler konulu metinlere bırakmıştır. Çeviri alanında yaşanan bu canlanma, akademi ve dergicilik alanlarını da etkilemiştir: Boğaziçi ve Hacettepe Üniversitelerinde Çeviribilim bölümleri kurulmuş, **Yazko Çeviri** (1980-1984) ve **Metis Çeviri** (1987-1992) dergileri yayımlanmıştır. Bu ve diğer dergilerde, düşük kaliteli çevirilerin Türkçeyi olumsuz etkilemesi, hatalı gramer ve sözcük kullanımlarına yol açması gibi kaygılar dile getirilmiştir. Özellikle **Metis Çeviri**

dergisinin sayfalarında sürdürülen tartışmada, çeviride yerlileştirme örneklerine karşı olumsuz yaklaşmıştır (Berk 2004: 241-242).

1980'li yıllara gelindiğinde Rusçadan yapılan çevirilerde önceki on yıllık dönemine göre düşüş yaşanmış, onun yerine genel olarak erek çeviri dizgesi içinde %4 gibi bir paya sahip olan Arapçadan çevirilerde artış gözlemlenmiştir. **Ölü Canlar** 1987 yılında Ahmet Ekeş'in çevirisiyle Cem Yayınlarından yeniden çeviri olarak çıkmıştır. Metinsel inceleme bölümünde daha ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, söz konusu erek metinde yerlileştirme, genişletme ve somutlaştırma gibi işlemler çokça uygulanmıştır.

Günümüzde ise Rus yazın çevirisi alanında yaşanan durum, diğer ülkelerin çevirilerinden farklı değildir. Unesco'nun Index Translationum web sitesinde verilen istatistiklere göre 2000'li yıllarda Rusçadan yapılan çeviriler, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapçadan sonra beşinci sırada yer almaktadır²⁰. Hatırlanırsa, Tercüme Bürosunun çevirdiği yapıtlar arasında Rusçadan çevrilenler yine aynı biçimde beşinci sırayı tutmuştur (Fransız, Alman, Yunan ve İngiliz yazınından sonra). Özellikle 2000'li yıllarında Bulgakov, Platonov, Pasternak, Zamyatin gibi Sovyet döneminde yasaklı olan yazarlar çevrilmeye başlamıştır. Bununla birlikte, popüler Rus edebiyatından polisiye, bilim kurgu, macera, aşk romanları türünden eserler Türkçe de dâhil diğer dillere çevrilmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle Türk okurunun Rus edebiyatına olan bakışında değişimlerin yaşandığı söylenebilir.²¹

Rus klasik yazarlarına ilişkin 2000'li yıllarda belirginlik kazanan bir başka görüş, onların yaşamlarının bir döneminde İslam'a ilgili duyduklarıdır. Özellikle Tolstoy'u merkeze alan bu tartışma zaman zaman diğer yazarları da kapsamaktadır²². Rusya'da akademik alanda geçerli kabul edilmeyen bu görüşlerin Türkiye'de ortaya çıkması, süregelen tarihsel döneminin siyasi ve kültürel eğilimleriyle açıklanabilir.

XIX. yüzyılın diğer Rus yazarlarıyla birlikte Gogol, klasik yazarlar arasında yerini almış, klasikler dizisini yayımlamaya karar veren yayınevleri için listeye

²⁰ Index Translationum: "TOP 10 Languages Translated to a Given Target Language" (çevrimiçi) <http://www.unesco.org/xtrans/bsstatexp.aspx>, Nisan 2015. Sitenin Türkiye için son güncellenme tarihi 2011 olarak belirtilmiştir.

²¹ Bkz. örn. Nerdun Hacıoğlu, "Büyük Rus Edebiyatı yumuşadı, kuştüyü edebiyatı oldu", **Hürriyet**, 25 Şubat 2007 (çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/6010122.asp>, Mart 2013

²² Bkz., örn. Sevinç Özarslan, "Rus yazarların İslâm merakı", **Zaman**, 15 Temmuz 2012 (çevrimiçi) http://www.zaman.com.tr/pazar_rus-yazarlarin-islam-meraki_1317955.html, Mayıs 2015

eklenmesi gereken bir isim olmuştur. Bunun dışında **Ölü Canlar**, 100 Temel Eser listesinde de yer alan dört Rus yazın yapıtından biridir. Bu bakımdan 1940 yılında **Tercüme Dergisi** listesinde bu yana **Ölü Canlar**'ın erek yazın dizgesi içindeki konumunun nasıl değiştiğine tanık oluruz. İntihal çeviriler ise, birçok diğer yapıt için olduğu gibi, **Ölü Canlar** için de geçerli olan üzücü bir durumdur.²³ Bu konulara ayrıntılı olarak sonraki bölümlerde değinilecektir ancak özetle, 90'lı yıllardaki Sovyetler Birliğinin dağılmasından ve ülkeler arası ilişkilerin ideolojik bileşeninin ortadan kalkmasından sonra Rus yazın eserleri erek kültür dizgesi içindeki "özel" konumlarını yitirmiş, dünya edebiyat klasikleri kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır.

3.4. **Ölü Canlar** Çevirmenleri ve Yayınevleri

2.2 numaralı bölümde de açıklandığı gibi araştırmanın başında 24 erek metinle yola çıkılmış, intihal çevirileri elediğimizde kalan 10 erek metin yanmetinler incelenmesi aşamasında kullanılmıştır. Metinsel-dilsel inceleme aşamasında ise yalnızca özgün dilden yapılan altı çevirinin ele alınacağı açıklanmıştır; bu nedenle burada yalnızca söz konusu altı çevirinin çevirmenleriyle ilgili bilgi verilecektir (görüşmelerimiz de, böyle bir olanağın elde edilebildiği durumlarda, bu çevirmenlerle gerçekleştirilmiştir). İkinci dilden yapılan çevirilerin çevirmenlerine ilişkin bilgi ise yanmetinlerin inceleme sonuçları bölümünde (6.1.) sunulmuştur.

3.4.1. **Ölü Canlar** Çevirmenleri

Melih Cevdet Anday (1915-2002). Şair, roman, piyes ve deneme yazarı, çevirmen. Belçika'da eğitim görmüş, Hasan Âli Yücel döneminde Tercüme Bürosu için çalışmıştır. Yaptığı roman çevirileri arasında ona 1973 TDK Çeviri Ödülü'nü

---

²³ Sabri Gürses, çevrimiçi yayınlanan **Çeviribilim** dergisinde bu konuyu birkaç kez gündeme getirmiştir. Bkz., örn., "Ölü Ruhlar'dan Ölü Canlar'a: Çeviri Patenti", (çevrimiçi) <http://ceviribilim.com/?p=2456>, Ocak 2014, "Gogol: Gerçekten Ölü Canlar" (çevrimiçi) <http://ceviribilim.com/?p=135>, Ocak 2014, "Bakü'den New Castle'a Çeviri İntihali Macerası: Her Yer İntihal, Her Yer..." (çevrimiçi) <http://ceviribilim.com/?p=6740>, Temmuz 2014

kazandıran Tarjei Vesaas'ın **Buz Sarayı** adlı eserin çevirisi vardır. Bunun dışında Rus yazınından **Ölü Canlar** ve **Babalar ve Oğullar** romanlarını çevirmiştir.²⁴

Erol Güney (1914-2009). Çevirmen ve gazeteci. Odesa (Ukrayna) doğumlu; 1920 yılında ülkedeki iç savaştan kaçarak ailesiyle İstanbul'a yerleşmiştir. Saint Joseph Lisesini bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesinde felsefe, Fransız ve İngiliz Edebiyatı okumuştur. 1944-1950 yılları arasında Tercüme Bürosu için 20 eseri Türk yazarlarla birlikte çalışarak Rusçadan (16 eser) ve Fransızcadan çevirmiştir.²⁵

Prof.Dr. Lale Feridunoğlu (1943). Ankara doğumlu. Müzisyen, yorumcu ve akademisyen kimliğiyle tanınmaktadır. İstanbul Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve Okan Üniversitesi konservatuarlarında ders vermektedir. **Ölü Canlar** dışında Vitali Margulis'in **Bagateller Op.14 (Bir Piyanistin Özdeyişleri ve Düşünceleri)** adlı kitabını Rusçadan çevirmiştir.

Ahmet Ekeş. (1944). Kastamonu doğumlu. 1961'de Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirdi. 1963'te 21 Mayıs olayları nedeniyle Harp okulundan ayrılarak DTCTF Rus Dili Edebiyatı Bölümünü bitirerek subay oldu. Kuleli Askeri Lisesi, K.K. Lisan Okulu gibi okullarda Rusça öğretmenliği yaptıktan sonra 1987'de emekli oldu. 1968 yılından itibaren Rus klasiklerinin çevirisini yapmaktadır. **Ölü Canlar** dışında **Suç ve Ceza, Budala, Yeraltıdan Notlar** (Dostoyevski), **Kazaklar, Baskın** (Tolstoy) gibi yapıtların çevirilerini yapmıştır.²⁶ Cem, Doğu Batı gibi yayınevleriyle çalışmıştır.

---

²⁴ "Melih Cevdet Anday" (çevrimiçi) <http://www.everestyayinlari.com/tr/yazar.asp?id=126>, Kasım 2014.

"Melih Cevdet Anday Dosyası", **TÖMER Edebiyat-Çeviri Dergisi**, Sayı: 7, 1996.

Özdemir, İhsan, "Edgar Allan Poe'nun "Annabel Lee" Adlı Şiirinin Melih Cevdet Anday Tarafından Yapılan Çevirisine Eleştirel Bir Çözümleme", **Ana Dili Eğitimi Dergisi**, 2(4), 2014, s. 16-31.

²⁵ Haluk Oral, M.Şeref Özsoy, **Erol Güney'in ke(n)disi. Göçmen-Çevirmen-Gazeteci-Sevgili**, İstanbul, YKY, 2005.

Can Dünder, "Erol Güney" (çevrimiçi) http://candundar.com.tr/_v3/index.php#!#Did=2978, Haziran 2015. Adnan Ötüken, a.g.e, s. 258-278.

²⁶ "Kişi Bilgisi. Ahmet Ekeş." (çevrimiçi) https://www.imge.com.tr/person.php?person_id=6424, Kasım 2013.

"Ahmet Ekeş" (çevrimiçi) <http://kitap.antoloji.com/ahmet-ekes/sayfa-1/?P=1&SER=&CAT=&CAS=&PUB=&ara=&yer>, Kasım 2013. Son bağlantıda çevirmene ait 13 çeviri gösterilmektedir.

Ergin Altay. (1937). Edirne doğumlu. 1953'te Kuleli Askeri Lisesi'nde eğitim görmeye başladı, Rusça dersi aldı. 1956'da DTCF Rusça bölümünden mezun oldu. Askeri Lise'de Rusça öğretmenliği yanında Rusçadan Türkçeye çeviri ile ilgilenmeye başladı. İletişim Yayınları'ndan çıkan çok sayıda çevirisi bulunmaktadır: **Anna Karenina, Karamazov Kardeşler, Oblomov, Suç ve Ceza, Kumarbaz, Yüzbaşının Kızı, Zamanımızın Kahramanı** bunlardan bazılarıdır. XIX. yüzyıl klasiklerinin dışında Can Yayınlarında **Genç Bir Köy Hekimi** ve **Kol Manşetinde Notlar** (Bulgakov) gibi çağdaş Rus Klasiklerinden çevirileri yayımlanmıştır.²⁷

Günay Çetao Kızılırmak. (1981). Türkiye doğumlu. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, ailesiyle birlikte anavatanları olan, Rusya'ya bağlı Adigey Cumhuriyetine yerleştiler. Çevirmen, 13 yaşından itibaren ikinci ana dili olarak Rusça öğrendi. Oradayken lise ve Rus Dili ve Edebiyatı (Rus Filolojisi) bölümünü bitirdi ve 26 yaşında Türkiye'ye döndü. Klasiklerin çevirisiyle başlayan kariyeri Platonov gibi çağdaş bir yazarın çevirileriyle devam etti. **Ölü Canlar**'ın yanı sıra **Holstomer, Üç Ölüm** (Tolstoy, İş Bankası Kültür Yayınları), **Mutlu Moskova, Muhteşem Vahşi Dünya, Dönüş, Can** (Platonov, Metis) gibi yapıtları çevirdi.²⁸

Mazlum Beyhan. (1948). Ankara doğumlu. 1973'te DTCF Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Dostoyevski, Tolstoy, Gogol, Gorki, Çehov gibi iyi tanınan yazarların yanı sıra Bulgakov, Simonov, Ehrenburg, Vasiyev gibi erek dizge için yeni sayılabilecek isimlerin yapıtlarını çevirdi. Kropotkin'in **Çağdaş Bilim ve Anarşi, Bir Devrimcinin Anıları, Ekmeğin Fethi**, Belinski'nin **Gogol'e Mektup**, Lenin'in **Karl Marx ve Marksizm Üzerine** gibi yazın-dışı yapıtlarını da ilk kez Türkçeye kazandırdı.

Özgeçmişlerine baktığımızda şu özetlemeyi yapmak olası: Lale Feridunoğlu dışındaki tüm çevirmenler Rusça alanında lisans eğitimi almış ve/veya Rusçası ana dili olan ve profesyonel olarak çeviri yapan kişilerdir. MEB'den çıkan çeviri üzerinde Türkçesi ana dili olan ünlü bir şair/yazarla birlikte Rusçası ana dili olan bir çevirmen birlikte çalışmıştır; bu da çevirinin lehine, olumlu bir beklenti oluşturan bir bulgudur. Bunun yanı sıra yayınevlerinin kitap tanıtımlarında çevirmenin adının bir

²⁷ "Ergin Altay" (çevrimiçi) <http://www.iletisim.com.tr/kisi/ergin-altay/6437#.VanmQPntmkp> ve <https://canyayinlari.com/Ergin-Altay/357>, Haziran 2015

²⁸ Mustafa Yılmaz, "Söyleşi: Günay Çetao ile Rusça, Rus Edebiyatı ve Çeviri üzerine" (çevrimiçi) <https://sarapdumanlari.wordpress.com/2014/05/29/gunay-cetao-soylesisi/#comments>, Haziran 2015

marka olarak sunulduğu da gözlemlenmiştir. Bu durum, çeviride uzmanlaşma, çevirmen görünürlüğü gibi konularda olumlu yönde gelişmelerin yaşandığına işaret eder.

Dikkat çeken bir diğer olgu ise, sözünü ettiğimiz altı çevirmenden ikisinin Kuleli Askeri Lisesi mezunu olmalarıdır. Türkiye’de iyi bilinen bir diğer Rusça çevirmeni Mehmet Özgül de lise ve üniversite eğitimi aynı okullarda tamamlamıştır. Gariper (1999:4-6), Osmanlıda ve Cumhuriyet Türkiye’sinde askeri okullarda verilen Rusça eğitimi konusunu makalesinin ayrı bir bölümünde ele alır. Rusça eğitimi Osmanlı döneminde ilk kez bu okullarda 1883-1884 yıllarında başlamıştır. Nedeni ise, iki ülke arasında çoğu zaman gergin bir seyir izleyen askeri ilişkilerdir. Bu okullarda öğretmenler tarafından önce Fransızca, ilerleyen yıllarda ise Türkçe açıklamalı ders kitapları hazırlanmış, genel sözlükler ve özel askeri terimler sözlükleri yazılmıştır. Rus yazın eserleri ise özgün dilde okutulmuştur. Araştırma konumuz açısından bakıldığında, ülkenin siyasi nedenlerle aldığı bir kararın çeviri alanında yankılanması gözleminde bulunabiliriz. Başlangıç noktasında büyük olasılıkla çeviriyle ilişkilendirilmeyen bu girişim, erek yazın dizgesine üç çevirmeni ve onların aracılığıyla birçok yapıtı kazandırmıştır. Bu derslerin müfredat programları, çeviri eğitiminde (eğer böyle bir eğitim verildiyse) yeğlenen yöntem ve yaklaşımlar, askeri kökenli çevirmenlerin ürettiği metinlerinin metinsel-dilsel özellikleri ve diğer birçok konu, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılar için gelecek vaat etmektedir (Hakan, 2012). Ancak erek yazın dizgesine yeni bir yapıt kazandıran ve – olasılık olarak – bu yapıt üzerinden dizgenin çeşitli katmanlarında değişimleri tetikleyebilen çevirmenin uzmanlığı ve çeviri eğitimi, önemi azımsanmayacak bir çalışma konusu olarak karşımıza çıktığı şimdiden söylenebilir.

3.4.2. Yayınevleri

Ölü Canlar çevirisinin çıktığı yayınevleri ise şunlardır: MEB (1950), Halk El Sanatları ve Neşriyat A.Ş. (1975), Cem Yayınları (1987), Bordo Siyah (2007), İletişim (2010) ve İş Bankası Kültür Yayınları (2010a). Milli Eğitim Bakanlığının Tercüme Bürosu döneminde yayımladığı çevirilere, çalışma ilkelerine ve düşünsel çerçevesine daha önce değinilmiş, kapsamlı okuma için literatür önerilmiştir (Bkz.

dipnot 26). Halk El Sanatları ve Neşriyat A.Ş., 1970’li yıllarda Altın Kalem Klasik Romanlar serisini yayımlanmış olan, günümüzde faaliyet göstermeyen yayınevidir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Kütüphanenin çevrimiçi arşivlerinden yararlanarak söz konusu yayınevinin bastığı yapıtların sayısını en az 65 olarak hesaplanmıştır.²⁹ Cem Yayınevi, 1964 yılında Oğuz Akkan tarafından kurulan ve günümüzde de yayıncılık faaliyetini sürdüren bir kurumdur. Nobel, Yirminci Yüzyıl Klasikleri, Türk Sanatçıları, Antoloji, Kültür gibi dizileri hazırlamıştır. **Ölü Canlar** çevirisi, Dünya Klasikleri dizisinde yayımlanmıştır. Bordo Siyah, 2000’li yılların başında İstanbul’da kurulmuş yayınevidir. Uygun fiyata kaliteli yapıtları sunma ilkesiyle yola çıkan yayınevi, çeviride telif hakkı tartışmalarıyla gündeme gelmiştir. Ancak, bu yayınevinin Dünya Klasikleri dizisinden çıkan **Ölü Canlar**, özgün ve tam çeviridir. İletişim Yayınları, 12 Eylül 1980 darbe günlerinden hemen sonra kurulmuştur. Web sitesinde yer alan **Hakkımızda** yazısında yayınevinin ilkelerine ve profiline ilişkin şu bilgiler yer alır:

Yayınevi’ni kurmaya girişenler [...] Askerî yönetimin, siyaseti topluma çok gören, bu ülke halkını reşit saymayan tavrının ve bu tavrın meşruiyet kazanabilmesinin, derin ve ciddi bir sorunu işaret ettiği fikrindeydiler... Ki zaten İletişim Yayınları projesini başlatanlar, 12 Eylül 1980 öncesinde de “Türkiye’nin düzeni” ile sorunu olmuş, radikal bir toplumsal dönüşüm için, **özgürlükçü bir sosyalizm** arayışı için bulundukları ortamlarda faaliyet göstermiş, kafa yormuş, yazı yazmış, yayıncılık yapmış insanlardı.³⁰

Bu sözlerden yola çıkarak, İletişim Yayınevinin kuruluş yıllarında kendini siyasi arananın sol kanadında konumlandırıldığı anlaşılabılır. Aynı yazıda Dünya Klasikleri dizisine ilişkin söylenen şu sözler de dikkatimizi çekmiştir: " Sadece büyük Rus klasiklerini değil dünya edebiyatının farklı dillerdeki klasiklerini de ufkuna dahil ediyor dizimiz." Buradan, yayınevinin Rus klasiklerin çevirileriyle özellikle meşhur olduğu, onları daha farklı, öncelikli/ayrıcalıklı konumda tuttuğu sonucuna varılabilir.

İş Bankası Kültür Yayınları, 1956 yılında Hasan Âli Yücel tarafından kurulan ve bir anlamda Tercüme Bürosunun başlattığı süreci devam ettiren yayınevidir. **Ölü Canlar**, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi’nden çıkmıştır.

²⁹ Arşivlerde **Altın Kalem** bazı kayıtlarda yayınevi, bazı kayıtlarda ise dizi adı olarak girilmiştir. Halk El Sanatları ve Neşriyat A.Ş. bazen hiç geçmemektedir. Dolayısıyla yapabildiğimiz hesaplama yaklaşıktır. Tarama: "Altın Kalem Klasik Romanlar" (çevrimiçi) <http://bit.ly/1losFOq>, Haziran 2015

³⁰ "Neden "İletişim" Var?" (çevrimiçi) <http://www.iletisim.com.tr/neden-iletisim-var>, Haziran 2015 (bir ifadenin kalın olarak belirtilmesi tez yazarına aittir)

Bu verilere bakıldığında şu sonuçlara varmak olası: İnceleme konumuz olan yapıt, Türkçeye ilk olarak çevrildiği günden itibaren erek yazınsal dizgede klasik ve İletişim Yayınları örneğinde olduğu gibi diğer Rus klasikleriyle birlikte bir çeşit "solculuk çağrışımı" yapan bir metindir. Bu metni yayımlayan yayınevlerinin neredeyse tamamı köklü, yapıt seçimi ve çeviri kalitesi bakımından iyi birer isme sahip, saygın kurumlardır.

3.4.3. Çevirmenlerle görüşmeler

Yürütülen görüşmelerin başlıca amacı, o dönemde geçerli olan çeviri normlarının çeviri sürecine nasıl yansıdığına ışık tutmaktır. Çevirmen-editör/yayınevi ilişkilerinin nasıl bir yol izlediğini, çalışma sürecinde çevirmenin herhangi bir yönlendirmeye karşılaşıp karşılaşmadığını öğrenmektir. Burada sözü edilen yöndendirme, örneğin, editör tarafından dile getirilen bir tavsiye, öneri, beklenti olabilir. Bu tür açık bir yönlendirmenin olmadığı durumlarda ise anket sorularımız çevirmenin ne tür kişisel ve profesyonel görüş ve inançları doğrultusunda hareket ettiğini ortaya koymayı amaçlar. Ayrıca, bu hareketin bilinçli mi yoksa daha çok sezgisel mi olduğunu anlamak bu görüşmenin amaçlarından bir diğeridir.

Yaptığımız çalışma sürecinde hayatta olan beş çevirmenden dört tanesiyle iletişim kurulmuştur; Ahmet Ekeş'le bağlantı kurulamamıştır. 2.1.3 numaralı bölümde verilen soruları bir kez daha hatırlatmak gerekirse:

1. **Ölü Canlar** romanının çevirisini yapma düşüncesi nasıl ortaya çıktı? Bu çeviriyi gündeme getiren, öneren, kararlaştıran taraf(lar) konusunda ne söyleyebilirsiniz?
2. Çeviri öncesinde çalışma koşullarınızı netleştirilmiş miydiniz? Örneğin, verilecek olan süreyi, bu çalışma üzerindeki maddi ve manevi haklarınızı ve diğer hususları belirten resmi bir belge imzaladınız mı?
3. Edebiyat çevirisine genel bakışınız nedir, sizce bir edebi eserin çevirisi nasıl olmalı? **Ölü Canlar**'ı çevirirken edebiyat çevirisine genel bakışınız, çeviri kararlarınızı yönlendirdi mi?
4. Çeviri sırasında yayıneviyle, editörle olan diyalogunuz nasıldı? Çeviri stratejisi kim(ler) tarafından belirleniyordu? Metnin kendisinden veya dış etkilerden kaynaklanan nedenlerle belli bir çeviri stratejisi uyguladığınızı söyleyebilir mi?
5. **Ölü Canlar**'ın önceki çevirileriyle ilgili bir okuma ve değerlendirme deneyiminiz olmuş muydu?

Alınan cevaplara tez metni içinde gerekli olduğu noktalarda tekrar dönülecektir. Yanıtların özetleri ise aşağıdaki gibidir:

Lale Feridunoğlu (E.M.1975):³¹

Rus Edebiyatına ve genel olarak Rusya'ya eskiden beri kendimi yakın hissetmişimdir. 'Russkaya duşa' denilen o kırılğan, naif, saf ruh yapısını hep sevdim ve merak ettim. Lise yıllarımdan beri Tolstoy, Çehov, Dostoyevski, Gogol eserlerini Türkçe olarak okudum. 1963-1971 yılları arasında Moskova'da konservatuar eğitimini alırken Rusça öğrendim, daha önce Türkçe olarak okuduğum eserleri orijinalleriyle okuma imkânına kavuştum.

Çevirmenin bu sözlerinde dikkatimizi çeken onun Moskova'da bulunduğu dönem olmuştur. Hatırlanırsa, 1960'lı yılların başında Rusya'yla olan ilişkilerde iyileşme başlamış ve bunun sonucunda 5 Kasım 1964 tarihinde kültürel işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Türkiye tarafından onaylanmasa da bu antlaşma iki ülke arasında öğrenci değişimlerini, karşılıklı kültürel ziyaretleri daha kolay hale getirmiştir. Feridunoğlu'nun Moskova'daki konservatuar eğitimi de bu iyileşme sürecinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'ye döndükten iki yıl sonra bir tanıdık vasıtasıyla Halk Yayınevinin sahibi benimle iletişim kurarak Ölü Canlar çevirmemi önerdi. Belli bir bedel üzerine anlaşılmış, zaman sınırı geniş tutulmuştur. [...] Çevirinin nasıl yapılacağına ilişkin editörün herhangi bir müdahalesi olmadı; yalnızca Rusçaya özgü uzun cümleleri bölmek için 've' yerine 'ile' kullanmamı önermişti.

Özetle, **Ölü Canlar**'ı çevirme düşüncesi yayınevi sahibinden gelmiş, çevirmen seçimi ise Feridunoğlu'nun Rusça bilmesinden ve bir ölçüde ortak çevre etkisinden kaynaklanmıştır. Yayınevi sahibinin yapının biçimine ilişkin gözlemi onun **Ölü Canlar** hakkında bilgili olduğuna ve en azından tümce uzunluğu konusunda bu biçimi korumayı önemseydiğine işaret eder.

Çeviriyi, bitirdiğim bölümleri yayınevime parça parça göndererek, iki yılda bitirdim. Çeviri yaparken sadece Rusça metninden yararlandım. Çalışmanın ortasında İngilizce çevirisiyle karşılaştım; orada bazı betimlemelerde farklılıklar vardı ancak ben onlara bakmayarak özgün esere sadık kalmaya karar verdim. O dönemin gerçek, akıcı Türkçesiyle aktarmaya çalıştım. Çeviriyi teslim ettikten sonra bana herhangi bir düzeltilme talebi gelmedi, basıldıktan sonra ise 8-9 nüsha hediye edildi. Çok iyi incelemedim ama belirgin bir editör müdahalesini fark etmedim, belki gramerde düzeltmeler yapılmıştır. İki yıl sonra aynı yayıncı bana **Harp ve**

³¹ (laleferidunoglu@hotmail.com), 20 Ağustos 2015. RE: Ölü Canlar doktora tezi_görüşme ricası. E-mail to Denissova, N.(nilufer.denissova@gmail.com). Bu ve sonraki görüşme metinlerinde özgün yazım konunmuş, bazı yerlerde kısaltılmaya gidilmiştir.

Sulh çevirmeyi teklif etti ama ben zamanım olmadığı için kabul etmedim. Başka bir edebiyat çevirim yok [...].

Çevirinin, iki yıl gibi geniş sayılabilecek bir zaman dilimine yayıldığını ve bölümler halinde yayınevine gönderildiğini öğrenmekteyiz. Bunun etkisi olumsuz olabileceği gibi olumlu da olabilir: Bölümler arasına zaman girdiği için çalışma sürecinden kopmalar yaşanmış olabilir ya da tam tersine çeviriyi kontrol etmek ve düzeltmek için çevirmenin yeterince zamanı olduğunu düşünülebilir. Konuya ışık tutmak için mikro-düzey incelenmesi sonuçlarına başvurulmalıdır. Bulunduğumuz aşamada ise çevirmenin anlamsal düzlemde "özgün esere sadık kalmaya" ve metni "akıcı Türkçesiyle" aktarmaya karar verdiğini öğrenmekteyiz. Yukarıda sözü edilen tümce uzunluklarını koruma kararıyla birlikte ortaya kaynağa yakın duran bir çeviri stratejisinin çıktığını söylemek olası. Bu stratejinin gerçekleşip gerçekleşmediğini görmek ise mikro-düzey incelenmesiyle mümkün olacaktır. Düzeltme talebinin gelmemesi ve yeni bir çeviri teklifi yayınevinin çevirinin kalitesinden memnun kaldığını gösteriyor olabilir; ancak bütünlüklü sonuca varabilmek için 1970'li yılların çeviri piyasasının çalışma koşullarını ve ekonomik etkenleri de göz önünde bulundurmak gerekir.

Günay Çetao Kızılırmak (E.M.2007):³²

Ölü Canlar'ı Bordo&Siyah Yayınları için çalıştığım yıllarda çevirdim. Kitap çevirisine yeni başladığım yıllardı. *Yüzbaşı'nın Kızı* ve *Öteki Ben* çevirilerimden sonra yayınevi *Ölü Canlar*'ı önerdi. Onlar açısından bu tercihin en önemli nedenlerinden birisi, o dönem MEB'in 100 Temel Eser listesinin devreye girmesiydi belki. Bu listedeki eserlerden biri de Gogol'ün *Ölü Canlar*'ıdır. Listedeki kitaplar okul çağındaki çocuklara bakanlık tarafından tavsiye edildiği için satışları hep yüksek olacaktır. *Ölü Canlar*'ın Türkiye'de en çok çevirisi bulunan Rus edebiyatı eserlerinden biri olmasının da bunda bir rolü olmalı. Bana gelince, *Ölü Canlar* çok sevdiğim bir roman olduğu ve Rus edebiyatındaki yerini iyi bildiğim için öneriye sevinmişim. [...]

Yanıtların bu bölümünden, yapıtı çevirme kararının hangi taraftan geldiğini (yayınevi) ve hangi başlıca gerekçelere dayandığını (100 Temel Eser, ekonomik nedenler) öğrenmekteyiz. Bunun dışında çevirmenin, **Ölü Canlar**'ın kaynak dizge içindeki yerinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Editörlük işleminin kim

³²(gunaycetao@gmail.com), 21 Haziran 2015. RE: Ölü Canlar doktora tezi_görüşme ricası. E-mail to Denissova, N.(nilufer.denissova@gmail.com)

tarafından ve nasıl yürütüleceği, çeviride metnin spesifik boyutlarına (örn., toplumsal düzen eleştirisi) yaklaşımının nasıl olacağı gibi sorulara verilen yanıtlar ise şöyledir:

Çeviri koşulları biraz muğlakti. Çeviriyi kimin redakte ettiğini bile açıkçası bilmiyorum. Şahsi gözlemim, kitabın yoğun bir edisyondan geçirilmemiş olduğudur. [...] Zira basılmış kitapla benim yolladığım çeviri arasında çok derin bir fark yoktu. Dolayısıyla çeviriye bir müdahale de söz konusu olamazdı.

Önceki çevirilerden yararlanma/yararlanmama konusunun da konusulduğunu anımsamıyorum. Esinlenmek ve etkilenmek beni korkuttuğu için klasik çevirilerimde benden önceki çevirileri okumadım. (Oysaki dürüst bir çevirmen için bu okumalar bilakis faydalı olabilir, diye düşünüyorum artık). Yalnız *Ölü Canlar*'da zaman zaman elimdeki Melih Cevdet Anday çevirisine göz attığım oldu. (Bu kitap şu an elimde yok ama Melih Cevdet Anday-Erol Güney ortak çevirisi olmalı). Benim çok bocaladığım yerlerde nasıl çözümler bulmuşlar görmek istedim. Elimdeki Anday çevirisinde eksik cümle ve pasajlar olduğunu anımsıyorum. Yine de usta ellerden çıkan bu çevirinin güzel bir dili vardı.

Dediğim gibi çalıştığım yayınevi herhangi bir talimat veya olumlu ya da olumsuz bir yönlendirmede bulunmuş değildi. [...]

Bu yanıtlardan yola çıkarak şu sonuçlara varılabilir: Çeviri sürecine ilişkin başlıca kararlar büyük ölçüde (neredeyse bütünüyle) çevirmene bırakılmıştır. Bu bulgu, Rus Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olan ve o dönemde az sayıda da olsa yazın çevirileri bulunan çevirmene karşı bir güven duygusunun oluştuğuna işaret ediyor olabilir. Önceki çevirilerden uzak durma kararının aynı biçimde çevirmene ait olduğunu görmekteyiz; bu kararın zaman içinde değişime uğradığı, deneyimi artan çevirmenin önceki çevirilerle ilişki kurulmasının öneminin farkına vardığı da Yeniden Çeviri Savı'nın iddiası açısından gözden kaçırılmaması gereken bir bulgudur. Kızılırmak'ın, Anday-Güney çevirisine bir rakip gözüyle değil, farklı bir yorum gözüyle baktığı ve hata avcılığı değil, nesnel bir değerlendirme yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Öncül normlar sorununa ilişkin çevirmenin açıklamaları şöyle olmuştur:

Çabam Gogol'ün üslubuna yakın bir üslup tutturmaktı. Eserin alt metnini, çeşitli kültürel katmanlarını göz önünde bulundurmaya çalışmışımdır elbet, ama benim için asıl patika, metnin okura ilk bakışta görünen o yalın haliydi. Şu konuda şanslıydım belki: Eserlerin bol dipnotlu, açıklamalı, önsöz/sonsözlü eski Sovyet basımlarına ulaşabiliyordum. Bu tür basımların çok faydasını gördüm, aklıma bile gelmeyecek anlamlar ve göndermeler konusunda epeyce gözümü açmıştır bu basımlar. Hem elbette bizimkiler, internetli

dönemlerin çevirileri, bilgi çok yakında ve bolca yan okuma yapmak mümkün. Şu an anımsamadığım araştırma ve çözümlemelere de internet üzerinden ulaşmak zor olmamıştır.

Bu yanıtlardan çevirmenin, söz konusu çalışmasını kaynak ve erek kutupları arasında kaynağa daha yakın bir yere konumlandığı ve anlamsal katmanları aktarmakla birlikte yapının biçimine ağırlık verme kararıyla yola çıktığı anlaşılabilir. "Çevirinin stili" konusunda ise çok sayıda ek açıklama içeren "eski Sovyet basımları[n]" örnek alındığı sonucuna varılabilir.

Çevirmenlerle görüşmeler aşamasını içermese de Lambert-van Gorp modeli, her inceleme aşaması bitiminde bir sonraki aşamaya ilişkin bir takım beklentiler oluşturmamızı öngörür. Kızılırmak'ın sözlerinden yola çıkarak, metinsel-dilsel inceleme aşamasında kaynak odaklı, kaynak kültüre ilişkin ek bilgiler veren bir çalışmayla karşılaşmayı bekleyebiliriz.

E.M.2010'un çevirmeni Ergin Altay, süreç öncesi normlarıyla ilgili şu bilgiler vermiştir:

Ergin Altay (E.M.2010)³³

Sorularınızın cevapları kısaca şöyle:

“Ölü Canlar” ın çevirisini 1960 larda Varlık yayınevi sahibi Yaşar Nabi istemişti benden Kitabı inceleyince kendisine cevabım şöyle olmuştü: “Bu kitabı çevirecek yetkinlikte değilim. Bunu ancak, Aziz Nesin’in Rusça öğrenip çevirmesi gerekir” Zira dili Aziz Nesin’in diliyle tam kıvamında çevrilebilecek kadar özeldi. Bilirsiniz, Gogol’un dili çok özeldir. Ne var ki, yıllar sonra Orhan Pamuk “Ölü Canlar”ı çevirmemi istediğinde kitabı tekrar inceledim. Bu arada benim kendime güvenim arttığından, çeviriyi yaptım. Elbette, Türkçenin yetebildiğince bir çeviri oldu, ileride Türkçemiz daha da geliştiğinde daha sağlam, yeterli çevirileri de yapılacaktır.

Dediğim gibi, daha önceki çeviriler, dilimiz bugünkü kadar gelişmiş olmadığı için, Gogol’un diline şimdiki kadar yakın olmayabilir. Hiçbirini incelemediğim için bilmiyorum. Yayınevinin bana herhangi bir yönlendirmesi olmadı.

Bu yanıtta altını çizmek istediğimiz noktalar şunlardır: Yaşar Nabi Nayır ve Orhan Pamuk gibi erek kültür dizgesinin önemli isimleri, **Ölü Canlar** çevirisinin yapılması konusunda işi başlatan eyleyenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçek söz konusu yapının bir klasik olarak benimsendiğini bir kez daha gösterir. Öte yandan, son sözün çevirmene ait olması ve bu sözün geçerli olması, çevirmenin

³³ (e37altay@gmail.com), 29 Mayıs 2015. RE: Ölü Canlar doktora tezi _görüşme ricası. E-mail to Denissova, N.(nilufer.denissova@gmail.com)

durumu doğru değerlendirebilecek yetkinlikte bir uzman olarak görüldüğünü gösterir. Çeviri sürecinde yayınevinin müdahalesiyle karşılaşılması, çevirmene duyulan güvenin bir göstergesi olarak bu tespitimizi destekler niteliktedir.

Çevirmen, Gogol'ün yazı diline ilişkin gözlemlerinde onu Aziz Nesin'in diline yakın bulduğunu ifade eder. Hem bir hiciv yazarı olmaları bakımından hem de ölçünlü imla kurallarını farklı nedenlerle de olsa esneten birer yazar olmaları bakımından Gogol ve Nesin'le ilgili bu gözlemin yerinde olduğu söylenebilir.³⁴

Kızılırmak gibi Altay da, yazarın dil kullanımına, yapıtın biçimsel yönüne önem vermiştir. Dolayısıyla beklenti oluşturma noktasında burada da en azından biçimsel açıdan kaynak odaklılığa yakın duran bir çalışmayla karşılaşabileceğimiz tahmin edilebilir.

E.M.2010a çevirmeni Mazlum Beyhan, **Ölü Canlar**'ın nasıl gündeme geldiğini şöyle aktarır:

Mazlum Beyhan (E.M.2010a)³⁵

Ölü Canlar romanının çevirisini yapma düşüncem, romanın özgün dilinden yapılmış bir çevirisinin bulunmamasından kaynaklandı. Melih Cevdet tarafından, anadili Rusça olan (adını şimdi çıkaramadığım) biriyle birlikte yapılmış bir çeviri vardı, ama sanıyorum romanın ilk cildinde birlikte çalışma fırsatı bulan ikili, sonraki ciltte ayrılmış ve Melih Cevdet 2. Cildin çevirisini tek başına yapmıştı... Belki de elindeki İngilizce ya da Fransızca (?) metinler sağlam metinler değildi, bilemeyeceğim, ama ikinci cilt yanlışlarla doluydu. İlk cilt, kusursuz sayılabilirdi. İşkültür'deki editör arkadaşım bana "Bizim için başka neler yapabilirsiniz?" sorusunu yöneltince, "Yapacak gücü bulabilir miyim, sonunu getirebilir miyim, emin değilim, ama Ölü Canlar'la ilgili durum şöyle şöyledir" diyerek durumu özetledim. Bunun üzerine benden kesinlikle romanın bir çevirisini istediklerini söyledi....

Çevirmen-yayınevi ilişkisi çok şükür ki eskiden olduğu gibi ilkel değil, daha bir özenli ve kuralları olan bir ilişki. Dolayısıyla metinlere müdahale edilip edilemeyeceği ya da kimin ne kadar müdahale edebileceği gibi konular, imzalanan "tip sözleşme"lerde öngörülmüş durumda. [...] doğrusu karşı çıkılacak önemli bir müdahale koşulu falan görmedim ben bu güne dek. Uzun yıllardır bu sektörün içinde olan biri sektörde iyi kötü bir güven yaratmış olmalıdır....

Ben hayatını çeviriyle kazanan bir çevirmen olmama karşın, "erek kültür hassasiyeti" gibi mülahazaları gereksiz, yakışsız bulurum ve kabul etmem. Vaktiyle Karamazovlar'da Türklerin Balkanlarda insan kestikleri gibi bir cümlemin...atılmış olduğunu bulup çıkarmıştı,

³⁴ Ezgi Görgü, "İmlaya Gelmeyen Yazar: Aziz Nesin", **Evrensel**, 13 Haziran 2015 baskısı (çevrimiçi) <http://www.evrensel.net/haber/115169/imlaya-gelmeyen-yazar-aziz-nesin>, Haziran 2015

³⁵ (mazlumbeyhan@gmail.com), 30 Mayıs 2015. RE: Ölü Canlar doktora tezi_görüşme ricası. E-mail to Denissova, N.(nilufer.denissova@gmail.com)

külyutmaz bir okur. Kastettiğiniz hassasiyet böyle bir şey olmalı? Ben olsam asla atmazdım o cümleyi. Netice itibariyle bu benim değil, Dostoyevskiy'nin bir değerlendirmesi. Hatta belki Dostoyevskiy'nin bile değil, kahramanının bir değerlendirmesi?...

Önceki yanıtlarda olduğu gibi burada da alanın uzmanı konumunda bulunan bir çevirmen figürünü görmekteyiz: Çevrilecek metin seçimi ve konuyla ilgili genel değerlendirme çevirmen tarafından yapılmıştır. Çalışmanın herhangi bir aşamasında yayınevi müdahalesiyle karşılaşılmamış, ilişkiler sözleşme ve kişisel güven temelinde yürütülmüştür. Bu noktada önemli olan, Beyhan'ın deneyimli ve alanda bilinen bir çevirmen olmasıdır. Benzer durum, Kızılırmak ve özellikle Altay'la ilgili de söz konusudur.

Lefevere'in **himaye** yapısını anımsayacak olursak, diğer yeniden yazım uzmanlarıyla birlikte çevirmen iç kontrol düzeyinde yer alan ve dış kontrol düzeyi (himaye) tarafından belirlenen kısıtlamalar ve normlar doğrultusunda üretim yapan bir uzman olarak tanımlanmıştır. Bir başka deyişle etken değil, edilgen konumdadır; oysa bu görüşmelerden elde edilen bilgiler bizi daha farklı bir sonuca götürmektedir. Görülen o ki kimi durumlarda süreç öncesi çeviri normları tümüyle veya büyük ölçüde çevirmen tarafından belirlenebilmektedir. Böylece artan bilgi, statü ve deneyimle birlikte çevirmenin himaye grubuna dâhil olabileceği sonucuna varılabilir.

Bunun dışında, Beyhan'ın "erek kültür hassasiyeti" konusunda söylenenlerden yola çıkarak Pym'in "risk yönetimi" önerisini de sorgulamak olası. Beyhan'ın da vurguladığı gibi, "hayatını çeviriyle kazanan bir çevirmen olma[sına] karşın" kendisi metni daha kolay okunacak ya da rahatsız edici konular içermeyecek hale getirme çabasını doğru bulmamaktadır. Dolayısıyla metinsel-dilsel inceleme aşamasında biz, en azından anlam düzleminde kaynak odaklı bir çalışmayla karşılaşmayı bekleyebiliriz.

Yapıtın çevirmenlerine ve yayınevlerine odaklanan bu bölümde, **Ölü Canlar**'ın uzun yıllardan beri erek yazın dizgesinde klasikler konumunda yer aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, en azından 1940'lı-50'li yıllarda, Tolstoy, Dostoyevski, Turgenev gibi diğer Rus klasik yazarlarından sonra geldiği, 2000'li yıllara doğru konumunun değiştiği görülmüştür. Çevirmenlerin ise çoğunlukla ilgili eğitimi almış ve bu alanda uzmanlaşmış kimseler olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan çevirmenlerden hiç biri, Rusça Mütercim Tercümanlık veya Çeviribilim

bölümlerinden mezun olmamıştır ancak bu tür bölümler ülkemizde çok yakın zaman önce açılmıştır (Okan Üniversitesindeki bölümün kuruluş yılı 2004'tür). Bununla birlikte, çevirmenlerin mezun oldukları Rus Dili ve Edebiyatı bölümlerinde çeviri dersinin verilip verilmediği ancak özel bir araştırma kapsamında yanıtı bulunabilecek bir sorudur. Her durumda, özellikle 2000'li yıllarına gelindiğinde alanda eğitimli ve deneyimli, uzmanlaşmış çevirmen figürünün çeviri sürecinde gittikçe önem kazandığı söylemek olasıdır.

3.5. **Ölü Canlar**'ın Okuru

Romanın erek okur tarafından nasıl algılandığını görmek için Idefix ve Kitapyurdu gibi internet üzerinden kitap satışı gerçekleştiren kuruluşların web sitelerinden ve Ekşi Sözlük adıyla bilinen çevrimiçi bilgi ve düşünce paylaşım platformundan yararlanılmıştır. Bu incelemeyi yapmamızın gerekçesi, yanmetinleriyle (Bölüm 6.1.) okur alımlaması arasındaki olası ilişkiyi görmek, yapıtın erek dizge içinde nasıl konumlandırıldığına daha doğrusu bu konumlandırmanın ne gibi sonuçlar verdiğini anlamaktır. Bu gerekçeyle yukarıda anılan kaynaklarda **Ölü Canlar** terimiyle tarama yapılmış, büyük çoğu son 7-8 yıl içinde yapılmış 125 yorum incelenmiştir. Sözcük kullanım sıklıklarını ölçmek için **Wordsmith** yazılımı yardımıyla tarama yapılmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir: **Rus** (35), **güzel** (30), **klasik-** (14), **Roman** (14), **gerçek-** (11), **zengin** (11), **akıcı** (8), **kötü** (7), **mizah** (7).³⁶ Bu verilerden yola çıkarak yapılabilecek ilk tespit, **Ölü Canlar**'ın Rus klasiklerinden biri olarak kabul edildiğidir. Yazınsal tür olarak bir 'şiiir' veya 'epik şiiir' olarak değil, bir roman olarak yerini almıştır. Okurun görüşüne göre bu yapıtın, mizah unsuru içeren gerçekçi bir metin olduğu da söylenebilir.

Idefix web sitesinde (www.idefix.com) söz konusu tarama 42 sonuç vermiştir; Gogol'e ait olanların sayısı 40'tır.³⁷ Kitapyurdu web sitesinde ise (www.kitapyurdu.com) elde edilen sonuç sayısı 49'dur. Ekşi sözlükte (www.eksisozluk.com) yapılan tarama, en eskisi Aralık 2002, en yenisi ise Mart 2015 tarihli 23 sonuç vermiştir. İnceleme, bütüncede yer alan altı erek metinle

³⁶ Sonuçlar arasında anlamlı bulduğumuz sözcüklerin sayıları verilmiştir. Örneğin, **bir** (199), **ve** (92), **bu** (76) gibi sıkça kullanılan ancak bizce bir veri olarak anlamlı olmayan sözcüklerden söz edilmemiştir.

³⁷ Fatih Atıla'nın aynı isimli bir romanı vardır.

başlatılmış, gerektiğinde sınırları genişletilerek sınıflandırmamıza göre ara dilden çevrilen ve intihal edilen metinleri de kapsamıştır. Farklı çeviriler ve baskılar için yapılan yorum sayısı farklıdır ancak en yüksek yorum sayısı (42) Kitapyurdu websitesinde Lacivert Yayıncılık Antik Batı Klasikleri basımı için yapılmıştır. Söz konusu basım, yaptığımız karşılaştırmalı inceleme sonuçlarına göre (Bölüm 5.1.3.) E.M.1950 çevirisi üzerinden yapılan bir intihal yayındır. Bu olgu, bu tür yayınların geniş bir okur kitlesine ulaştığına ilişkin ikinci bir tespitte bulunmamıza izin verir ve bu bakımdan Lefevre'in (1992: 4-5) uzman olmayan okurun '...edebiyatı, yazarın yazdığı biçimiyle değil, yeniden-yazarın yazdığı biçimiyle tanı[dığına]' ilişkin söylediklerini destekler.

Yaptığımız üçüncü ve son tespit ise, özellikle son 5 yıllık dönemde okur alımlamasında gözlemlenen değişime ilişkindir. Bu dönemde yazar ve yapıtla ilgili birkaç yeni yazınbilimsel inceleme çevrilmiş ve bazen bağımsız bir yayın olarak, bazen de çevirinin yanmetni olarak basılmıştır. Bu yeni metinlerin etkisi geniş bir okur kitlesinde olmasa bile birkaç okurun yorumlarında kendini hissettirmiştir. Bu üç tespit aşağıda verilen alıntılarla desteklenmiş ve örneklendirilmiştir.

Yapılan yorumların neredeyse tamamında, kitabın bir klasik olduğu, klasik eser okuruna hitap ettiği vurgulanmıştır. Çoğu yorumcunun yapıtı bir toplumsal düzen eleştirisi, bir dolandırıcılık öyküsü olarak algıladığı anlaşılmıştır. Ayrıca, bazı okurların önsöz, ek makaleler veya çevirmen açıklamalarından yararlanarak kitabın yazılış tarihçesiyle ilgili bilgi edindiği gözlemlenmiştir. Öte yandan, önsöz veya bu türden bir açıklayıcı metin içermeyen bir çeviriyi okuyanlar ölen kölelerin satışı konusunu anlamakta zorlandıkları görülmüştür. Aşağıda, bu tür yorumları temsil eden örnekler verilmiştir (yorumlar özgün imla korunarak aktarılmış, önemli bulduğumuz ifadelerin altı çizilmiştir).

DRETNOT (Kitapyurdu, Lacivert Yayıncılık Antik Batı Klasikleri için)

14.03.2010

Gogol'un Ölü Canlar kitabını genel olarak beğendim. Öncelikle yazarın seçtiği kahraman çok ilginç. Kitaplarda beklediğimiz kahramanların aksine çok da temiz bir adam olmadığını öğreniyoruz Pavel Ivanoviç Çiçikov'un, ama tabii bunun yanında insani yönleri de yok değil. Kitapta diğer ilgimi çeken şey ise Gogol'un tasvir kabiliyeti, öyle betimlemeler kullanmış ki gözünüzün önünde canlanıyor Çiçikov'un gezdiği diyarlar ve çiftlikler[...]Fakat bence

kitaptaki asıl vurucu yan; zamanın insanlarına, sistemine ve diğer yazarlara getirilen eleştirel bakış açısıdır [...]Antik yayınlarının basım kalitesi ve çevirisi de güzel, keyifli okumalar...

adabal

11.04.2008

KİTAP BAŞINDAN NERDEYSE ORTALARINA KADAR BİR İNSAN NEDEN ÖLÜ KÖLELER ALMAK İSTER DİYE DÜŞÜNDÜM DİĞER OKUYANLAR GİBİ [...] DERİS NİTELİĞİNDE OLDUĞUNDAN YENİ BAŞLAYAN OKUYUCULAR İÇİN EDEBİ ZENGİNLİK ...

Bazı okurlar, belli bir çevirmeni yeğlediği, kitabı satın alma kararında çevirmen adının da etkili olduğu vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de klasik çeviri kitap alanında sıklıkla görülen intihal, düşük kaliteli çevirilerden haberdar olan okurların da olduğu gözlemlenmiştir. Çeviriyi olumlu olarak değerlendiren okurlar onun genellikle "akıcı, Türkçe yazılmış gibi, kolay okunan" olduğu dile getirmiştir.

raskoly (Kitapyurdu, E.M.2010 için)

22.11.2007

gogol deyince şöyle bir durmalı. gogolu ben anlatmam okuyun ama ben tercümeyle ilgili bir şeyler söyleyebilirim. her türlü saygıyı hakeden sayın ergin altay mükemmel bir iş çıkarmış. bu kitabın abuk sabuk tercümeleri yanında bu tercüme pırlanta gibi parlıyor. gogol sanki türkmiş gibi hissettim. tercüme adeta tercüme havasında çıkmış da sanki türkçe yazılmış gibi. bu az-buz birşeyler değil. gogol kadar övgüyü hak ediyor.

[Tosunkedi](#), 17.04.2012

Eski bir Rus klasiği olmasına rağmen son derece sürükleyici ve rahat okunabilen bir roman. Çeviride oldukça sade bir dil kullanılmış; Rusça aslından daha sadedir büyük olasılıkla.

Bazı yorumcular ise Ölü Canlar’ın onlarda uyandırdığı erek kültüre ilişkin çağrışımlarını paylaşmıştır.

[sarolik](#) (Kitapyurdu, E.M.2010a için)

01.10.2010

Bazı şeyler bazı şeyleri hatırlatır ya; bu kitapta bana kemal sunalın oynadığı bir filmi hatırlattı. Hani çocuk parası almak için Almanyadan Türkiye'ye gelip ismi ve soyismi ile anne babası uyan çocukların bilgilerini toplayıp bir sürü para alan tiplere

[Özgür KÖKTÜRK](#)

29.10.2004

Ölü canları okuduğum zaman hemen aklıma Orhan KEMAL'in "Üçkağıtçı" romanı gelmişti....

Bu çağrışımlar bir kez daha romanın Türk okuru tarafından mizahi bir dolandırıcılık öyküsü olarak alımlandığına işaret eder. Benzer görüşlere, en çok yorum yapılan Lacivert Yayıncılık Antik Batı Klasikleri sayfasında da rastlamaktayız:

[aygx](#)

19.08.2013

çok keyifli bir kitap uyanık olma sanatının incelikleri.mutlaka okunmalı günümüzde de benzer taktikleri bulabiliriz.

[demoisher](#)

27.01.2008

O zamanın değer yargıları insana bakis kitapta ustaca hikayenin icine islenmiş. Olu kolelerin kayıtlarını alan bir adamin ilginç oykusu anlatılıyor. Modernlesmenin daha insanların hayatına yeni yeni girdiği bir dönemde değişen toplum ve güzel bir hikaye...

[youngwerther](#)

11.01.2013

dönemin köle simsarlarına vurgu yapan okunması gereken kitap

Yukarıda da vurgulandığı gibi, verilerle ilgili yapılabilecek bir başka tespit ise, özellikle son 4-5 yıllık döneminde çevirilerle birlikte sunulan ek metinlerin etkisiyle okur alımlamasında bir değişimin başlamış olduğudur. Bu metinler, 6.1. bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır ancak kısaca özetlemek gerekirse, İletişim Yayınlarından ilk baskını 2007, ikinci baskısı 2010 yılında çıkan çeviride, Vladimir Nabokov'un **Ölü Canlar (1842)** makalesi sonsöz olarak verilmiştir.³⁸ 2015 yılının Ocak ayında çıkan yeni baskıda ise biri önsöz, ikisi sonsöz olarak toplam üç ek metin yer almıştır.³⁹ Bordo-Siyah ve Say gibi yayın evleri de çevirinin yanı sıra kitaplarına yazınbilimsel çözümleme yazılarını eklemiştir. Bunun dışında Nabokov'un Gogol'le ilgili yazıları, 2012 yılında İletişim Yayınevi tarafından tek kitapta toplanarak yayımlanmıştır.⁴⁰ Özetle, son yıllarda yazar ve yapıtlarıyla ilgili birçok yazı, erek okuruna ulaşmıştır. Ekşi sözlükte yer alan Şubat 2015 tarihli yazıda, bu yanmetinlerin etkisini gözlemlemek olası:

---

³⁸ Nikolay Gogol, **Ölü Canlar**, 1. ve 2. bs., çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007 ve 2010 içinde Vladimir Nabokov, "Ölü Canlar (1842)", çev. Yüce Aydoğan, s. 397

³⁹ Edmund Wilson, "Gogol: Bakımsız Bahçedeki Şeytan", çev. Emrah Serdan (önsöz), s. 21-25. Viktor Şklovski, "Ölü Canları'nın Edebi Türü", çev. Emrah Serdan (sonsöz), s. 427-432. Mihail M. Bahtin, "Söz Sanatı ve Kahkahanın Halk Kültüründeki Yeri", çev. Emrah Serdan (sonsöz), s. 433-441.

⁴⁰ Vladimir Nabokov, **Nikolay Gogol**, çev. Yiğit Yavuz, İstanbul, İletişim, 2012

[#49249437 17.02.2015 19:43ebit](#)

gogol'un uzun yıllar sonucu yazdığı kitap. yarım kalmışlığına pek takılmadan diyebileceğim en önemli şeylerden biri neden epik şiir olarak gördüğünü anlayabildiğimdir. evet ölü canlar aslında bir şiirdir. ama buna ne şiirsel anlatım etken olmuştur, ne de mısralar barındırır bünyesinde. imgeler vardır. [...] ve en önemlisi iletişim yayınlarında olan nabokov'un son sözünü okumanızı tavsiye ediyorum. onu okumadan bu kitabı anlamak yarımıdır. gerçi okuyunca bile yarımıdır da neyse.

İdefix web sitesinde, İletişim Yayınlarının 2007 baskısı sayfasında yer alan 14.12.2009 tarihli yorum (yazarın adı Ziyaretçi olarak belirtilmiştir), uzunluğu, biçemi ve içeriği açısından diğerlerinden ayrılmaktadır. **Bilinçli Kötülük** başlığıyla beş paragrafa bölünerek yazılan yorumda erek yazın dizgesinde romana ilişkin alışlagelmiş görüşe karşı çıkmış, metinlerarası bağlantılar, anlamsal katmanlar ve söz sanatlarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Tüm bunlar, yazarın yaş, eğitim ve kültür seviyesi bakımından "uzman olmayan okur" ("non-professional reader", Lefevere, 1992:4) tanımına uymadığı gösteriyor olabilir. Ancak içerdiği tespitler, ülkemizde nitelikli okur profilinin oluştuğuna işaret eder:

Romana başlamadan önce "ölü canlar"ın köleler olduğunu biliyordum ve romanın da kölelik düzeninin eleştirisi olduğunu düşünüyordum. Ne büyük yanılgı![...] Daha sonra araştırdığımda çoğu yerde romanın bu şekilde tanıtıldığını gördüm. Bu yanlış kanının edebiyatı...dar kalıplara ve şablonlara sığdırmaya çalışan ders verme meraklısı zihniyetin sonucu ... olduğunu gördüm daha sonra. Çünkü kitabı okumaya başladığımda gördüm ki kölelik romanda sadece bir arka plan. Kölelik düzenine öyle ..."ağır eleştiriler" yok. [...] Roman kahramanı Çiçikov orta sınıfa dahil bir devlet memuru. [...] Rönesans dönemi tablolarındaki melek tasvirlerini andırıyor; tombul pembe yanaklı, nerdeyse bir bebek cildine sahip. Burda müthiş bir kinaye var aslında. [...] bir melekten çok bir şeytan.

Gogol'un asıl sorunsalı ve romanın kemiği burada ortaya çıkıyor. [...] Gogol'ün asıl sorunu "bilinçli kötülük". Bu nedenle "Ölü Canlar" toplumsal olmaktan çok bireysel bir roman. Daha doğrusu bireyden topluma ulaşmayı hedefleyen bir roman. Bunu yaparken de bol bol alegorilere, kinayelere başvuruyor Gogol.[...] Eli kalem tutan orta sınıfın yaptığı kötülükleri bilinçli yapmasının, bunu yaparken eğitimi kullanmasının örneklemesi.⁴¹

⁴¹ Ziyaretçi, **Bilinçli Kötülük**, 14.12.2009 (çevrimiçi) <http://www.idefix.com/kitap/olu-canlar-nikolay-vasilyevic-gogol/tanim.asp?sid=APG0FI21NC3C0FSLK1UX>, Ocak 2015

Bu okurun, hem **Ölü Canlar**'ın anlamsal alt katmanlarının farkına vardığı hem de alegori, kinaye gibi teknikleri tespit ettiği anlaşılmakta. Bunun yanı sıra, yapıtın tanıtımına ilişkin bir araştırma yaptığı, gördüğü çelişkinin açıklamasını bulmaya çalıştığı görülmektedir. Bir kez daha hatırlatmak gerekirse söz konusu yayın, Nabokov'un **Ölü Canlar (1842)** makalesi sonsöz olarak verilmiştir. Böylece, bilinen bir yayıncının hazırladığı, özgün çevirinin yanı sıra ek metinler içeren bir yayının okurun alımlamasının nasıl genişletebildiğini, zenginleştirebildiğini bu örnek üzerinden gözlemlemek olası.

Tezin bu bölümünde iki ülke arasındaki siyasi ve kültürel bağlantıların tarihçesiyle başlayarak ve genelden özele doğru hareket ederek Rus yazın çevirilerinin erek dizgede içindeki konumu, yazar ve yapıtın yeri ve okur alımlaması gibi konularda veriler toplanmış ve değerlendirilmiştir. Sonraki bölümde kaynak metnin araştırmamız açısından önemli olabilecek özellikleri ele alınacak, erek metinlerin incelenmesi için çerçeve çizilecektir.

4. KAYNAK METİN

Araştırma için seçilen metin, Nikolay Gogol'un **Ölü Canlar** romanı olarak belirlenmiştir. Bu seçimin nedenleri şöyle sıralanabilir: Gogol, Rus yazın dizgesinde düzyazı yapıtlarının öncüsü olarak kabul edilmektedir. "Klasik" olarak tanımlanan birçok Rus yazarın farklı düzey ve ölçüde Gogol'den etkilendiğini kanıtlayan araştırmalar vardır. Bu nedenle Gogol yapıtlarının çevirilerini ve erek dizgedeki konumlarını araştırmak, genel olarak klasik ve çağdaş Rus yazınının çevirilerini daha iyi anlamının bir yöntemi olarak görülebilir.

Geçmişten bu yana Gogol'un kişiliği ve yapıtları dünyanın çeşitli yerlerinde düzenlenen bilimsel toplantılara konu olmaktadır. Bir başka deyişle, Gogol konusu akademik alanda kalıcı bir konuma sahiptir. Örneğin, yazarın 200. doğum yıldönümünün kutlandığı 2009 yılında düzenlenen konferanslardan bazıları şunlardır:

'Gogol ve XX. Yüzyıl', 5-7 Kasım 2009, Budapeşte.

'Nikolay Gogol ve çağdaş tarihsel-ekinsel ortam', Nisan 2009, Erivan.

'Nikolay Gogol ve XXI yüzyılın dünyası', Mart 2009, Kiev

'XXI yüzyılın kültürel ortamında Gogol' Mart 2009, Mahaçkala/Dağistan.

'Gogol ve Slav Edebiyatları', Kasım 2009, Moskova¹.

'Gogol ve Ortodoks Kilise', Moskova Ruhban Akademisi, Şubat 2008

'Nikolay Gogol. Rusya'da ve İtalya'da yazar'/Nikolaj Gogol'. Uno scrittore tra Russia e Italia', 30 Eylül-1 Ekim 2002, Roma

Konu başlıklarından bazıları ise şöyle:

Rus ve dünya yazın dizgesinde bir fenomen olarak Gogol; metinlerarasılık, yazın tarihi, felsefe, psikoloji, yazın kuramı açısından incelenmesi.

Gogol ve diğer Slav halklarının yazınları arasındaki etkileşimler.

Okur alımlaması ve yazınbilimsel yorum

Sinema, resim, müzik sanatlarında Gogol'un imgeleri

Gogol metni: anlam ve biçim

Gogol'de söylem

---

¹ Bu bilgilere ulaşmak için kullanılan çevrimiçi kaynaklar: www.konferencii.ru, <http://www.mepar.ru/news/2008/02/29/4155/> , <http://www.utoronto.ca/tsq/02/gogol.shtml>, Aralık 2012

Etnokültürel bir fenomen olarak Gogol'ün metni

Gogol yapıtlarının dinî boyutu, vd.

Gogol ile ilgili çalışmalarıyla bilinen Amerikalı araştırmacı Robert Maguire, bundan 30 yıl öncesine kadar Gogol üzerine araştırma yapan bir bilimciye rastlamak zor iken, artık birçok üniversitede bu konuda doktora tezlerinin ve kitapların yazıldığını dile getirir (Maguire, 1994:9). Özetle, Gogol üzerine yapılan akademik araştırmalarda son yıllarda artış gözlemlenmektedir. Ancak bununla birlikte bu alanda halen birçok boşluk bulunmaktadır. Nekrasov'un 1855 yılında söylediği Gogol'ün kaynak dizge içindeki konumuna ilişkin sözleri buna örnek olarak gösterilebilir:

Gogol, tartışmasız, yaratma gücü verilmiş olanlar arasında yepyeni, başka yazarların yazdıkları üzerinden oluşturulan kuramlara sığmayan bir fenomendir. Dolayısıyla onun hakkında yapılacak yorumların temelleri de yepyeni olmalıdır. Toprağımız yeteneklerle doludur – belki de bir gün bize Gogol'ü açıklayacak bir yazar ortaya çıkacaktır; şimdilik ise onun kahramanlarıyla ilgili yazacağımız kısa notlarla yetinelim ve beklemeye devam edelim – hem daha yararlı, hem daha mütevazı olacaktır (Mann, 2007:329).

Gogol konusuna eğilen bir diğer bilimci Yuri Mann ise bu sözlere atıf yaparak 2007 yılında şunları söylemektedir:

Bu satırların yazılmasından bu yana bir yüzyıldan fazla zaman geçmiştir. Bu süre içinde hem ülkemizde hem yurt dışında Gogol üzerinde çok kapsamlı bir literatür ortaya çıkmıştır ancak Nekrasov'un sözleri yine de güncelliğini korumaktadır. Biz halen tüketici bilimsel araştırmalardan çok 'kısa notlarla' karşı karşıyayız. Buradaki sorun birçok derinlikli çalışmaya imza atmış olan eleştirel düşüncenin yetersizliği değil; 'araştırma konusunun' şaşırtıcı gizemi ve karmaşıklığıdır (a.y.).

Türkiye Rusya ve dünyada bu konuda yazılan akademik çalışmalar çeşitli veritabanlarından yararlanarak incelenmiş, elde edilen sonuçlardan tezimizin çeşitli bölümlerinde yeri geldikçe söz edilmiştir. Bu alanda yapılan literatür taraması, gerek yazar gerekse kaynak metin üzerine pek çok akademik çalışma yapıldığını göstermektedir. Bu çalışmalar konuya çok çeşitli açılardan yaklaşmaktadır. Örneğin, bazıları yazarın yapıtlarındaki dini göndermelere veya cinsiyet sorunsalına odaklanırken, diğerleri folklor çizgilerini merkeze almıştır. Bu alanda Rusya'da

yapılan akademik çalışmaların büyük bir bölümü yazar hakkındadır, eseri konu alan 23 çalışma bulunmaktadır, sadece altı tanesi çevirisiyle ilgilidir.²

Türkiye’deki araştırmalar için YÖK Ulusal Tez merkezinde yapılan **Gogol** sorgulama sonucunda dokuz başlık elde edilmiştir.³ Tamamı Yüksek Lisans tezlerinden oluşan listedeki altı çalışma Sahne ve Görüntü Sanatları bölümünde yapılmış, yazarın sahneye konulan yapıtlarına odaklanılmıştır. Ankara, Erciyes ve İstanbul Üniversitelerinin Batı Dilleri ve Edebiyatları bölümlerinde yapılan diğer üç araştırmada, yazarın yapıtlarındaki hiciv sanatı, halk gelenekleri ve mistik olayları, Rus gerçekçiliği bağlamında Gogol – Perov etkileşimi gibi konulara odaklanılmıştır. Çeviribilimsel bir araştırma örneğine rastlanmamıştır. Ayrıca **Ölü Canlar**’ın, TC Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan 100 Temel Eser listesinde dört Rus yazın örneğinden biri olduğunu anımsatmamız bu çalışma açısından önemlidir.⁴

Kaynak metin ve yazarı ile ilgili uluslararası araştırmalar için Web of Science veritabanında **Gogol** sözcüğüyle yapılan sorgulamada 633 sonuç elde edilmiştir.⁵ **Dead Souls** filtrelemesi sonucunda 38 başlık elde edilmiştir. İki çalışma çeviriye ilişkin olduğundan özellikle dikkatimizi çekmiştir. Biri, Finlandiya’nın yazınsal dizgesinde yeniden çeviri olgusunu incelerken,⁶ diğeri Almanya’nın kitap

---

²Rusya’nın en büyük çevrimiçi akademik tez ve yayın kütüphanesinde (www.dissercat.com) yapılan **Gogol** (Гоголь, sadece tez başlıkları) sorgulamasının sonucunda 172 başlık elde edilmektedir. **Ölü Canlar** (Мертвые души) sorgulamasının sonucu ise 23 başlıktır, onlardan çeviriyle ilgili olanların sayısı 6’dır. Söz konusu çalışmalar, 1984-2012 yılları arasında yapılmıştır ve romanın İngilizce (2), Almanca (2), Sırpça-Hırvatça ve Fransızca çevirilerini incelemektedir. Araştırmalar; okur alımlaması açısından, dilbilimsel-bilişsel, tarihsel ve kültürel açılarından çeviriye yaklaşmaktadır.

³(çevrimiçi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, Mayıs 2014

⁴(çevrimiçi) <http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular/100temeleser/100temeleser.htm>, Mayıs 2014. Ortaöğretim için hazırlanan 100 Temel Eser listesi 59. Hükümetinin Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik tarafından 2004 yılında kamuya açıklanmış ve Resmi Gazetede yayımlanmıştır. İlköğretim için olan ikinci liste ise 2005 yılında hazırlanmıştır. Türk ve Dünya yazınından örnekler içeren listelerin başlıca işlevleri, ders müfredatına destek olmak ve çocuklarda okuma alışkanlığını geliştirmek olarak tanıtılmıştır. Liste; yapıtların seçimi, içeriği, yanlı veya intihal edilen çeviri gibi nedenlerle eleştirilmiştir (Bkz. örn., Necdet Neydim, "Masumiyetini Tamamen Kaybeden Seçki: 100 Temel Eser", Radikal, 30 Ağustos 2006. (çevrimiçi): <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=197202>, Mayıs 2015

⁵Literatür taraması tez yazarının bildiği dillerde (Rusça, Türkçe, İngilizce) yapılmıştır. Diğer dillerde yazılan kaynaklar tarama kapsamının dışında kalmıştır.

⁶Paloposki, O. & Koskinen, K. "Reprocessing Text. The Fine Line Between Retranslating and Revising", **Across Languages and Cultures**, Cilt: 11, Sayı: 1, ss. 29-49, 2010

piyasetında Rus klasik romanların çevirilerinin yerini ve konumunu incelenmektedir.⁷

Yapılan literatür taramaları ve araştırmalar sayesinde genel olarak Gogol ve daha spesifik biçimde **Ölü Canlar** adlı romanının, gerek dünyanın, gerekse Türkiye'nin bilimsel gündeminde uzun zamandır merkezi konumunu korumakta olduğu ve hatta son zamanlarda bu alandaki akademik çalışmalarda artışın gözlemlendiği söylenebilir. Bununla birlikte çeviribilimsel açıdan konuyu ele alan çalışmaların sayısı yetersizdir. Araştırmamız, bu boşluğu doldurmaya yönelik bir adım niteliği de taşımaktadır.

Bu tezin konusu ve araştırma nesnesi, gerek bu alanda tespit edilen araştırma eksikliği nedeniyle, gerekse incelemeye konu olan kaynak metnin içerik açısından çok katmanlı, biçem açısından özgün olması nedeniyle belirlenmiştir. Farklı çevirmenlerin farklı zaman dilimlerinde yapıtın dilini, anlatısal ve söylemsel boyutlarını nasıl aktardıklarını incelemenin kültür politikaları ve mikro düzeydeki çeviri kararları arasındaki bağlatılara ışık tutabileceği savıyla hareket edilmiştir.

4.1. Yazarın Kimliği ve Romanın Yazılış Öyküsü

Kaynak metnin araştırmamız açısından önemli olabilecek özellikleri ve yazılış tarihçesi şöyle özetlenebilir:⁸

Anlatının temelini oluşturan olay – resmi kayıtlara göre canlı görünen ancak gerçekte ölmüş olan köleleri satın alan, onları teminat olarak kullanıp bankadan kredi çeken ve kayıplara karışan bir kişinin dolandırıcılık öyküsü – gerçekte yaşanmış ve Gogol'e Puşkin tarafından anlatılmıştır. 7.10.1835 tarihinde Puşkin'e yazdığı mektupta Gogol **Ölü Canlar** üzerine çalışmaya başladığını söylemektedir:

---

⁷Kasper, K., "Classics, Persecuted Authors, Contemporaries Russian Literature in German Translation 2009", **Osteuropa**, Cilt: 60, Sayı: 1, s. 115+, 2010

⁸Tez için kullanılan başlıca kaynak: Gogol, N.V. **Toplu Eserler**, 14 cilt. Rus Bilimler Akademisi, Moskova, Leningrad, 1937-1952. Metin içindeki alıntılarda parantez içinde Roma rakamlarıyla cilt, Arap rakamlarıyla sayfa belirtilecektir. Diğer kaynaklara ise **Rus Edebiyatı ve Folklor: Federal Elektronik Kütüphanesi** web sitesinden erişilmiştir. (çevrimiçi) <http://feb-web.ru/feb/gogol/default.asp>, Temmuz 2014 Bunun dışında kullanılan kaynaklar: Mann 1984, 1988, 1987, 1994, 2007; Nabokov 2010, 2012; Boçarov 2008; Dmitriyeva, 2003, 2011.

Ölü Canlar'ı yazmaya başladım. Öyküsü upuzun bir romana yayıldı ve sanırım çok komik olacaktır. Ancak şimdilik onu üçüncü bölümde bıraktım. [...] Bu romanda bütün Rusya'yı hiç olmazsa bir yönüyle göstermek istiyorum. (X;375)

1835-36 tarihinde Gogol'un, **Dikanka yakınındaki köyün akşamları, Mirgorod, Nevskiy Caddesi, Portre, Burun, Bir Delinin Hatıra Defteri, Müfettiş** gibi yapıtları yayımlanmış ve ona öncelikle mizah, hiciv, toplum eleştirisi yazarı şöhretini getirmiştir. Yukarıda alıntılanan mektuptan öğrendiğimiz gibi **Ölü Canlar** da ilk aşamada bir hiciv olarak düşünülmüş ancak daha sonra kapsamı genişletilmiş ve köklü bir değişime uğramıştır. Örneğin, 12.11.1836 tarihli mektubunda yazar bu değişimi şu sözlerle anlatmaktadır:

[...] Petersburg'ta başladığım **Ölü Canlar**'a yeniden döndüm. Yazdığım her şeyi sil baştan yeniden yaptım, bütün planı tekrar düşündüm ve artık onu yavaşça, bir yıllık gibi yazıyorum [...] Eğer bu yapıtı olması gerektiği gibi yazabilirsem, o zaman... ne devasa, ne özgün bir süje! Ne rengârenk bir yığın! Bu benim ilk düzgün çalışmam olacak, adımları taşıyacak bir çalışma! (XI;73)

Diğer mektuplarda da bu romana yüklediği önemi vurgulayan Gogol, onu bir üçleme olarak kurguladığını belirtmektedir. Buna işaret eden sözler anlatının içinde de yer alır:

Ve mucizevî güç tarafından, daha uzun süre tuhaf kahramanlarımla birlikte el ele yürümeye, bu müthiş ve hızla geçen hayatı izlemeye, dünyanın gördüğü kahkahanın ve görmediği, bilmediği gözyaşlarının arkasından onu takip etmeye mahkûm edildim! (VI; 134)

Yapıtın bir üçleme oluşu ve diğer özellikleri **Ölü Canlar** ile Dante'nin **İlahi Komedya**'sı arasında metinlerarası bağların kurulmasına olanak vermiştir. Bu tespitler ilgili bölümde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Romanın birinci cildi 1842 yılında yayımlanmıştır; ikinci cilt ilk kez 1845'te, ikinci kez 1852'de ruhsal bunalım geçiren yazar tarafından yakılmıştır. İlk cilt 11 bölüm içermektedir. Kısmen korunmuş olan 2. Cilt, yazar tarafından farklı zamanlarda yapılmış düzeltmelerle 5 bölüm içerir: İlk dört bölüm ve 2. cildi tamamlayan son bölüm. Yayımlanan bölümler Gogol'un ölümünden sonra bulunan 5 yazı defterinin içeriğine dayanmaktadır. Buna göre, ilk dört bölüm yazar tarafından daha fazla çalışılmış ve büyük ölçüde tamamlanmıştır. Son bölüm ise daha erken bir

çalışma döneminde bulunmaktadır. Bununla birlikte tüm bölümlerde farklı kalemlerle yazılmış düzeltmeler ve notlar söz konusudur, ayrıca defterlerdeki bazı sayfalar eksiktir ve bazı tümceler okunamamaktadır. Sonuç olarak, hâlihazırda yayımlanan hiçbir bölüm bütünüyle tamamlanmış değildir ve 2. cilt konu açısından bütünlüklü izlenim verememektedir. Ancak yazarın mektuplarından ve anılarından öğrendiğimize göre, birinci bölümünde Rusya'nın en olumsuz yönlerinin gösterilmesi planlanmış, ikinci bölümde ise daha olumlu, ilk ciltte işaret edilen sorunlara çözüm olabilecek karakter ve olaylara yer verilmesi düşünülmüştür.⁹ **İlahi Komedy** ile olan bağlantılardan yola çıkarak 1. Cildin **Cehennem** olarak düşünüldüğü, 2. Cildin **Araf**, 3. Cildin ise **Cennet** olacağı kanısı akademik alanda genel kabul görmektedir.

2. cildin yakılma nedenleri birçok araştırmaya konu olmuştur. Belgelenmiş bilgilere göre Gogol, **Ölü Canlar**'ın yazılmasıyla birlikte ruhani arayışlara girmiş, aralarında **İlahi Komedy**'nin de bulunduğu çeşitli dinî metinleri derinlemesine incelemeye başlamış, kilise görevlileriyle düzenli görüşmelerde bulunmuştur.¹⁰ İnsan ve yazar olarak mükemmelliğe ulaşmayı hedef edinen Gogol, yapıtıyla ülkesine kurtuluş yolunu göstermek için Tanrı tarafından seçildiğine inanmıştır. Bunun için gereken ruhsal kusursuzluğa ulaşmak amacıyla dua ve oruç gibi yöntemlere başvurmuştur; ancak zaten zayıf olan sağlığı bu yöntemlerin etkisiyle daha da sarsılmıştır. Sonuç olarak, hedeflediği ülkeye ulaşmak için kendini fiziksel ve ruhsal açıdan yetersiz hisseden yazar, kusurlu bulduğu 2. cildi ilk kez 1845 yılında, ikinci kez ise 1852 yılında ateşe vermiş ve son olaydan birkaç gün sonra vefat etmiştir.¹¹

Eser, 1842 yılında yayımlanmış ve birçok tartışma uyandırmıştır. Tartışmanın başlıca odaklarından biri yapıtın yazınsal türüne, diğeri ise biçimine ilişkindi. Yazar, yapıtı için epik şiir (poem)¹² adını uygun görmüştür; ancak yazınbilimde ve Rus

⁹ Bkz., örn. VII; 397-398

¹⁰ Yazar, yaşamının son yıllarında şiddetlenen manik-depresif psikoz hastasıydı. Bkz. örn., E.M.2010a, ikinci cilt için çevirmenin önsözü.

¹¹ Kimi araştırmacılara göre yazar 1845 yılında çalışmasını yakmamış ancak tümüyle yok ederek baştan yazmıştır. Bir diğer versiyonuna göre 1852 yılında Gogol taslak yerine yanlışlıkla romanın tamamlanmış halini ateşe vermiştir. Nitekim son yıllarda gazetelerde çıkan haberlere göre Amerika'da yaşayan Rus asıllı bir işadama **Ölü Canlar**'ın 2. cildinin henüz bilinmeyen tamamlanmış halini arşivinde bulundurmaktadır. Söylentilere konu olmaya devam eden bu romanın yazılışına ilişkin akademik alanda kabul edilen versiyonu ise yukarıda anlatıldığı gibidir.

¹² **Poem** – (Yun. *poiëma*, 'yapılmış, yaratılmış bir şey'). Bir sanat eseri, bir kompozisyon, şiirsel bir yapıt; uyaklı olabileceği gibi uyaksız olarak da yazılmış olabilir ya da ikisinin bir birleşimi olabilir.

yazınsal geleneğinde poem, öncelikle şiir biçiminde yazılmış bir yapıttır. Gogol'un mektuplarından onun bu terime daha farklı, duruma özgü bir anlam yüklediği anlaşılmaktadır; yazınsal türün standart tanımından çok yapıtının kapsamına ve öneminde işaret etmektedir. Yukarıda da açıklandığı gibi yazar, Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanmaktadır; bu görev ise hem **bütün Rusya'yı olduğu gibi** göstermek hem insanlara ruhani kurtuluş yolunu göstermektir. Bunun dışında **Ölü Canlar** hayatının en önemli, adını tarihe taşıyacak bir çalışması olacaktır. Örneğin, 1. Cildin yayımlanmasından sonra kaleme aldığı "**Ölü Canlar** Konusunda Farklı Kişilere Yazılmış Dört Mektup" başlıklı yazılarında bu amaçlarını şu sözlerle açıklanmıştır:

Tanrı beni yarattı ve görevimi benden saklamadı. Ben, yazın alanında bir milat yaratmak için dünyaya gelmedim. Görevim daha sade ve yakın: Görevim, yalnızca benim değil, her insanın öncelikle düşünmesi gereken bir görevdir aslında. Görevim – ruh ve hayatın kalıcı emeğidir. (VIII;286)

Özetle, yazar yapıtını bir çeşit çağdaş ulusal destan olarak görmüş ve türünü ona göre belirlemiştir. Bunun dışında metnin biçimsel özellikleri de onun basit bir toplumsal eleştiri, tek boyutlu bir güldürü olmadığına işaret etmektedir. Yazarın yanı sıra birçok araştırmacının üzerinde durduğu tespit, metnin barok veya grotesk çizgilerini içermesidir; bir başka deyişle anlatı, birbirine göre karşıt kutuplarda bulunan boyutlardan oluşan bir anlatıdır. Bizim de yukarıda alıntıladığımız " [...]" dünyanın gördüğü kahkaha ve görmediği, bilmediği gözyaşları [...]" bu tespiti desteklemek için kullanılan en yaygın örnektir. Bunun dışında anlatının asıl öyküsüyle ilgisiz gibi görünen, yazarın çeşitli konularda düşüncelerini içeren uzun paragraflar ve anlatının içindeki çeşitli çelişkiler ve tutarsızlıklar da aynı bağlamda incelenmektedir¹³. Dünyevi, somut ve ruhani, soyut olan iki paralel evreni tek metin içinde buluşturma bakımından bir kez daha **İlahi Komedya**'ya bağlanan bu özellik, çalışmamızın ilgili bölümünde incelenecek ve örneklendirilecektir.

Ya da *haiku* örneğinde olduğu gibi sabit bir hece sayısına bağlı olabilir. Son tahlilde bir poemi başka herhangi bir kompozisyon türünden farklı kılan şey, sırrı anlam ve ritimde saklı bir çeşit büyüdür; söz konusu büyü hecelerden bir çeşit nağme oluşturur, zarıfçe değişen ritim ve melodisi poemi düzyazıdan ayırır. (Cuddon, J.A., Preston, C., 1998)

¹³ Burada daha ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız Dante-Gogol ekseni dışında, **Ölü Canlar** başta olmak üzere Gogol'un diğer eserleri de Homer, Rabelais, Swift, Byron, Poe, Molier gibi birçok yazarın eserleriyle birlikte incelenmiş, aralarında biçimsel ve yapısal benzerlikler tespit edilmiştir. (Örn., Dmitriyeva 2003, 2011, Wilson 2015, Bahtin 2015)

Daha önce de belirttiğimiz gibi yayımladıktan sonra **Ölü Canlar**'ın dili ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır. Gogol'ün Ukraynalı oluşu bir yandan ve uzun süre İtalya'da yaşaması diğer yandan onun Rusça'yı iyi bilmediği, yanlış kullandığı yönündeki eleştirilerin yolunu açmıştır. Bu özelliğe, biçemle ilgili olan bölümde değinilecektir.

4.2. İlahi Komedya ve Ölü Canlar

Eleştirmenler iki yapıt arasındaki bağlantıları genel olarak yapı ve içerik düzlemlerinde ele almaktadır. Yapı düzleminde, hem **İlahi Komedya**'nın hem **Ölü Canlar**'ın birer üçleme olmaları dikkat çeken ilk özellikleridir. Buna paralel olarak, üçlemeyi dikey ekseninde birleştiren Cehennem-Araf-Cennet motifi **Ölü Canlar**'ın da temelini oluşturmaktadır. Bu tasarımın düşüncesi bize, Gogol'ün mektup ve notları aracılığıyla ulaşmıştır. Örneğin, "Çeşitli Kişilere **Ölü Canlar** Hakkında Dört Mektup" başlıklı yazısında Gogol, birinci cildin bütünüyle "alçaklık" hakkında olduğunu, "içindeki istisnasız herkesin alçak olmak zorunda" olduğunu yazar. Bu açıklamaya ayrıca "Nedenini sorma...: bunun cevabını sana sonraki ciltler verecektir..." biçiminde yapılan ekleme ikinci ve üçüncü ciltlerin olası içeriklerine ışık tutar. İkinci cildine ilişkin daha somut sözler yine aynı yazıda bulunmaktadır; buna göre cildin amacı "toplumu, hatta bütün bir kuşağı mükemmele yönlendirmektir." Cildin günümüze ulaşan bölümlerindeki karakterlerin ilk ciltteki "alçaklık" ve olası son ciltteki "mükemmellik" nitelikleri arasında geçiş durumunu simgeledikleri düşünülür. Üçüncü cildin içeriğine ilişkin düşünceler örneğin, yazarın 1844 yılında kaleme aldığı "Zamanımızın şairi için konular"¹⁴ başlıklı yazısında paylaşılır (VIII; 278-281). Gogol'e göre çağdaş şairin öncelikli konusu "mükemmel, ancak uyumakta olan insana" çağrı yapmak, onu uyandırmaktır; yazar, metnini şu sözlerle tamamlar: "Ah, üçüncü cilde varabilirsem eğer, oradaki Plüşkin'in söyleyeceklerini sen o insana şimdi söyleyebilseydin keşke!" (VIII; 281) Bu ve diğer ipuçları üçlemenin genel yapısal çerçevesinin **İlahi Komedya**'ya öykündüğünü desteklemektedir.

---

¹⁴ "Предметы для лирического поэта в нынешнее время. (Два письма к Н.М. Я...у)". Полное собрание сочинений в 14 томах. Т.8, с. 278-281

Yapısal benzerlikler bununla sınırlı değildir. Hristiyan öğretisine dayanan iki yapıtta da üç sayısı önemli konumda bulunmaktadır. **İlahi Komedya**'nın her bölümü, giriş kantosunu saymazsak, 33 kantodan oluşmaktadır. **Ölü Canlar**'ın ilk cildi, 11 bölüm içermektedir. Gogol'ün çağdaşlarının anılarından, ikinci cildinin de aynı sayıda bölüm içerdiği öğrenilmiştir (Smirnova, 1987:112). Bu paralelliğin üçüncü ciltte de devam edeceği ve böylece üçlemenin tamamının 33 bölümden oluşacağı tahmin edilmektedir.

Dante'nin yapıtında **Cehennem**, iç içe geçmiş ve gittikçe daralan dokuz çemberin oluşturduğu çukur biçiminde tasarlanmıştır. Dante'nin ve Virgilius'un yolculuğu aşağıya doğru iniş biçiminde gerçekleşmektedir. Benzer biçimde **Ölü Canlar**'da başkarakterin, yolculuğu sırasında sürekli aşağıya indiği, düştüğü, aşağıda bulunan mekânlara yöneldiği görülmektedir. Örneğin, ilk kez Koroboçka evinin önünde Çiçikov'un arabası devrilir ve yolcuları aşağıya düşer. Daha sonra Nozdrev'in çiftliğini gezerken bir kez daha çamura saplama sahnesi yaşanır. İlk cildin sonunda Çiçikov'un şehre dönüşü şöyle anlatılır: "...büyükçe bir atlayış yaptıktan sonra arabası çukura iner gibi hanın önüne düşmüştür...". Son sayfalarda ise arabanın hareketi şu sözlerle betimlenir: "...troyka, zor fark edilen, hafif bir eğilimi olan engebeli yolda kah bir tepeye çıkıp, kah tüm hızıyla aşağıya iniyordu."

Cehennem'in son sahnesinde Dante, karşı yarımkürede yeniden yüzeye çıkarak gökyüzüne bakmaktadır:

...gökyüzünün taşıdığı güzel nesnelere baktık;
139 buradan dışarı çıktık, görmek için yıldızları. (XXXIV)¹⁵

Ölü Canlar'ın son sahnesi de benzer görüntüler içermektedir: "...sadece üzerimizdeki gökyüzü, hafif bulutlar ve aralarında gözüken ay hareketsiz durmaktadır."

İlahi Komedya'da **Cehennem**'in girişinde ilk çemberi Limbus bulunmaktadır. Dante'nin yapıtında Limbus'un betimlemesi şöyledir:

106 Soylu bir şatonun önüne geldik,
Yedi kat yüksek duvarla çevrili,
Şatoyu güzel bir akarsu koruyordu.

¹⁵ Bu ve sonraki alıntılar: **İlahi Komedya**, çev. Rekin Teksoy, Oğlak Klasikleri, 13. Baskı, 2012

109 Akarsuyun üstünden kuru toprakmış gibi geçtik,
Yedi kapıdan girip bilgilerle birlikte,
Çimeni taze bitmiş bir çayıra geldik...
115 Bir kenara çekildik biz de,
Herkesi görebileceğimiz açıklık,
Aydınlık, güzel bir yerde durakladık.
118 Karşıda yemyeşil çayırdan duran
Yüce ruhları gösterdiler bize...(IV)

Çiçikov'un ilk olarak ziyaret ettiği Manilov'un çiftliğinde de benzer biçimde su ve yeşillik manzaraları vardır. Bunun yanı sıra Çiçikov'un ziyaret ettiği diğer çiftlikler arasında sadece bu mekân bir yükseltinin üstünde yer almaktadır, sonraki tüm yolculukları, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, aşağıya iniş biçiminde yapılmıştır.

Beyin evi tek başına, esmek isteyen tüm rüzgârlara açık bir tepede duruyordu, tepenin etekleri ise biçilmiş çimenle kaplıydı. Onun üzerinde İngiliz tarzında iki üç tane kısa leylak ve sarı akasya ağacı serpiştirilmişti; beş altı tane huş ağacı, ufak yapraklı seyrek dallarıyla yükseliyordu. Onlardan ikisinin altında düz yeşil çatısı, mavi ahşap sütunları ve "İnzivada düşünmenin mabedi" yazısıyla bir kameriye görünüyordu; az aşağıda ise yeşil yosunla kaplı ki aslında Rus çiftlik sahiplerinin İngiliz usulü bahçelerinde görülmemiş şey değil, bir yapay gölet vardı.¹⁶

Dante'nin **Cehennem**'inde her çemberde (katta) çeşitli, aşağıya inildikçe ağırlaşan günahları işlemiş olanlar bulunmaktadır. Bu genel yaklaşım Gogol'un yapıtında da korunmuştur; her çiftlik sahibi, öncekine göre gittikçe yozlaşan bir kişilik örneğini sergilemektedir. Araştırmacılara göre bu aşamada **Cehennem** motifi yedi ölümcül günah motifleriyle iç içe geçmekte ve ortak anlatı örgüsünü oluşturmaktadır. **İlahi Komedya**'da ilk çemberde vaftiz edilmemiş olanlar, ikincisinde şehvet düşkünleri, üçüncüsünde oburlar, dördüncüsünde cimriler ve savurganlar, beşinci çemberde ise öfkeli olanlar yer almaktadır. **Ölü Canlar**'da ise ilk çiftlik sahibi Manilov bir anlamda Dante'nin metninde "34 ...kötülük de, iyilik de yapmadan yaşamış olanlar..." biçiminde tanımlanmış ruhları temsil eder. Yedi ölümcül günah temasına dönüldüğünde ise onun, tembelliği temsil ettiği görülür. İkinci çiftlik sahibi Koroboçka da Manilov gibi boş bir yaşam sürmektedir ancak Manilov'a göre daha yozlaşmış bir insan örneğidir. Bunun yanı sıra, Koroboçka'yla

¹⁶ Kontrol Çeviri Yöntemiyle ilgili bkz. 2.3

ilgili sahnelerde öne çıkan yatak teması ve Çiçikov'u merhum eşi yerine koyma iması nedeniyle onun aynı zamanda şehveti temsil ettiği düşünülmektedir. Üçüncü çiftlik sahibi Nozdrev savurganlığı ve öfkeyi, Sobakeviç oburluğu, Plüşkin ise hastalık boyutuna varan cimriliği temsil eder. Özetle, **Ölü Canlar** metninin, kısmen ve değiştirilmiş sırayla de olsa hem **Cehennem**'e hem yedi ölümcül günah temasına öykündüğüne ilişkin somut kanıtlar söz konusudur.

Son olarak, beşinci çemberi tamamlayan Dante ve Virgilius, ağır günahları işlemiş olanların ruhlarının tutulduğu altıncı çembere ve onun sınırındaki Dite kentine yaklaşır. Burada gördükleri sahne şöyle anlatılmıştır:

37 kulenin bir yerinde birden kan rengi
üç cehennem cadısı belirdi;
görünüşleri, yürüyüşleri kadın gibiydi (IX)

Tüm ziyaretlerini bitiren Çiçikov ise şehre dönüşünde şu sahneyle karşılaşmaktadır:

Fenerler henüz yakılmamış, evlerin pencereleri tek tek aydınlanmaya başlamış, çıkmaz sokaklarda ve köşelerde ise askerlerin, arabacıların ve yollardan yarasa gibi hızlı geçişleri, kırmızı şalları ve çorapsız ayaklarına giydikleri pabuçlarıyla kadın görünümlü o özel yaratıkların yaşadığı her şehirde akşamın bu saatinde kaçınılmaz olan sahneler ve konuşmalar canlanmıştır.

Nitekim devlet dairesinde yaşanan sahneyi anlatırken Gogol, İlahi **Komedy**'yı doğrudan anmaktadır: "... işte bu memur kahramanlarımıza yardımcı oldu, tıpkı Virgilius'un bir zamanlar Dante'ye yardımcı olduğu gibi..." (Bölüm VII:144)

Dolayısıyla, metinsel inceleme aşamasında yukarıda açıkladığımız metinler arası bağlantıların, karakterlerin ve mekânların betimlemelerinin, örtük ve açık göndermelerin çevirilerde nasıl gerçekleştiklerine, çevirmenlerin anlatının bu boyutu için seçtikleri stratejilerin neler olduklarına odaklanılacaktır.

4.3. Biçem Özellikleri. Barok/Grotesk

Daha önce de vurgulandığı gibi, birçok araştırmacı, **Ölü Canlar**'ın biçem açısından barok ve/ya grotesk çizgileri içerdiğini tespit etmiştir. Tanım için yazın

terimleri sözlüklerine¹⁷ başvurduğumuzda, **barok** teriminin şöyle açıklandığını görürüz:

"[Fr.baroque]: Batı yazınında dengeden çok devinime, düşünceden çok duyuma, biçimlerin serbestçe yaratılmasından duyulan coşkuya önem veren abartmalı, etkileyici, çelişkiden çekinmeyen ve daha çok 1560-1660 yılları arasında gelişen bir yazın akımı." (Gencan).

Cuddon-Preston sözlüğü ise **barocco**, **baroque** terimi için **gongorizm** ve **grotesque** gibi terimlere gönderme yapmaktadır.

Gongorizm – Bir yazı biçimidir... Barok ve yapay olan bu biçimin başlıca özellikleri ise şunlardır: Latinistik sözcükler ve sözdizim kullanımı, girift eğretilmeler, aşırı abartmalar, zengin rengârenk imgeler, mitolojik anırtmalar ve genel söyleyiş tuhaflığı.

Grotesque – Yazında, grotesk bileşenleri daha çok karikatür, parodi, hiciv, burlesk, kara komedi veya Absürd Tiyatrosunda bulunur. [...] Mükemmel örnekleri Rabelais, Swift, Byron, Hoffmann, Poe, Kafka, Beckett gibi yazarların eserlerinde görülebilir.

Somut metinsel düzlemde yukarıda anılan özellikler, öyküyle ilgisiz gibi görünen uzun paragraf, sahne ve karakterlerde, gelişmiş, abartılı ve karmaşık eğretilmelerde, kapsamlayış¹⁸ kullanımlarında gerçekleşir. Bu çizgiler eserin ana temasıyla (cehennem) ve metinlerarası göndermeleriyle organik olarak birleşir ve bütünleşik anlatı dokusunu oluşturur.

4.4. Yazı dilinin özellikleri

Gogol'e yönelik yapılan eleştirilerin büyük kısmı, yapıtlarının diline, biçimine ilişkin olmuştur. Yazarın, Ukraynalı olması ve uzun yıllar Rusya dışında, İtalya'da yaşaması nedeniyle Rus Dili konusunda yetkin olmadığı, dilbilgisel, sözdizimsel ve anlamsal yanlışlıklar yaptığı ileri sürülmüştür.

Ölü Canlar hakkında dört mektuplardan ilkinde Gogol, bu tür eleştirilerin yazarları arasında Nikolay Polevoy'u¹⁹ anmaktadır ve söylediklerine kısmen hak

¹⁷ Bölüm için kullanılan kaynaklar: (1) Cuddon, J.A., Preston, C. **A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**. Oxford; Madlen, Mass.: Blackwell, 1998, (2) Gencan, Tahir Nejat, **Yazın Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974

¹⁸ Kapsamlayış (sinedok) – Dizisel boyutta yer alan kapsamlayışta doğal olarak beklenen A sözcüğü içerme ilişkisi çerçevesinde başka bir sözcükle, B sözcüğüyle karşılanır. ... "çoğu azla, azı çokla anlatan bir değişmece" (Kıran, 2006:368)

¹⁹ Nikolay Alekseyeviç Polevoy (1796-1846). Eleştirmen, yazar, oyun yazarı, tarihçi. 1825-1834 yılları arasında dönemin en iyi sanat ve kültür dergilerinden olan **Moskova Telgrafı** dergisini çıkarmaktaydı.

vermektedir. Polevoy, **Ölü Canlar** konusunda kaleme aldığı makalesinde²⁰ yazarın erken dönem yapıtlarından, özellikle Ukrayna temalı öykü dizisinden övgüyle söz ederek Gogol'ün asıl yeteneğinin bu alanda, doğduğu toprakların folklorik kaynaklarının işlenmesinde yattığı tespitinde bulunur. Bu alanın sınırları dışına çıkarak daha büyük ölçekli yapıtları yaratmaya çalıştığında ise devamlı olarak başarısız olduğunu, zayıf çalışmalar ortaya koyduğunu vurgular. Söz konusu zayıflıkların en büyüğü, eleştirmene göre, Gogol'ün yazın dilidir.

Roma ve **Müfettiş** gibi çalışmalarından yanlış dil kullanımı için yaklaşık yedi sayfa boyunca çeşitli örnekler vererek başlayan Polevoy **Ölü Canlar**'a geldiğinde daha önce işaret ettiği eksikliklerin burada da aynı biçimde tekrarlandığının altını çizer ve böylece tespitlerinin Gogol'ün yalnızca belli bir yapıtı için değil, yazdıklarının geneli için geçerli olduğunu söyler. Örneklendirdiği yanlışlıkları ve tespitleri genel olarak şöyle sınıflandırmak olası:

(1) dilbilgisi hataları: Yanlış edat kullanımları, isim ve sıfat çekimlerinde yanlışlıklar, koşul kipi kullanımında yapısal yanlışlıklar, vd.

(2) biçemsel yanlışlıklar veya biçem açısından zayıf, kusurlu kullanımlar: Bu sınıfta çoğu zaman **tam olarak Rusça olmayan, Rusçada bunun böyle söylenmediğine** ilişkin örnekler yer almaktadır. Buradaki örnekler sayıca oldukça fazladır ve hem Polevoy'un hem de diğer eleştirmenlerin yazılarında başlıca ağırlık noktasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra halk ağzında yaygın olan kullanımların fazlalığı, eleştirmenin üzerine durduğu bir diğer biçemsel özellik türüdür.

Örneğin Polevoy, incelemek için yukarıda anılan ikinci gruptan şu tümceyi seçmiştir (alıntıdaki vurgular Polevoy'a aittir):

"Her şeyin dilin en temiz, en kurallı ve en asil haliyle yazılmış olmasını isterler kesinlikle, - kısaca, düzgünce işlenmiş Rus Dili *bulutlar arasından insin ve tam dillerinin uçlarına konuversin* diye isterler, onlara ise sadece *ağızlarını ayırıp dillerini dışarıya çıkarmak* kalsın" (yani okurlar *ağızlarını ayırıyor, dillerini çıkarıyor* ve Rusça *dillerine konuveriyor*!!)... Her tarafsız okurumuza şunu soruyoruz: Bu tür şakalar sizce de bayağı değil midir?... Ona şunu diyebilirdik: Saygıdeğer bayım, mantık ve dilbilgisine karşı savaş açarak bizi, onları da en az Rusçayı bildiğiniz kadar kötü bildiğinizi düşünmeye sevk ediyorsunuz. Görünen o ki, düzgün bir toplumda kullanılması uygun olmayan birçok sözcük öğrenmişsiniz. Birinci tespitimizi destekleyen kanıtlar, etimoloji ve sözdizimine karşı yaptığınız sürekli yanlışlıklarınızdır, öyle ki virgüller bile çoğu zaman gereken yerlerde

²⁰ Sobolev, L.İ., Ed.: **XX. Yüzyılın 40'lı yıllar döneminin eleştirisi**, Olimp, 2002 (çevrimiçi) http://az.lib.ru/p/polewoj_n_a/text_0360.shtml, Ekim, 2014. Söz konusu makale bu tür eleştirilerin bir anlamda özeti, genel örneği olarak ele alınabileceğinden çalışmamızda daha yakından incelenecektir.

değildir; bunun yanı sıra birbiriyle bağdaşmayan düşüncelerinizin arasındaki tutarsızlık da söz konusudur. İkinci tespitimize ilişkin kanıtlar ise sizin durmaksızın kullandığımız Fransızca kökenli sözcükler, barbarizmler ve Rusya’da hiç duyulmamış söz kullanımları.

Devamında eleştirmen, okurlardan özür dileyerek, **Ölü Canlar**’da yanlış bulduğu birçok sözcük ve ifadeyi sıralar, onları ölçsüz, zevksiz ve hatalı bulduğunu dile getirir. Yazarın kendi mizahını bir sokak palyaçosunun mizahından farklı olduğunu iddia ettiği tümceye²¹ başvurarak bu iddianın temelsiz olduğunu ifade eder. Ona göre, Gogol’ü Goethe, Dickens, Byron, Hugo, Cervantes, Shakespeare gibi ünlü yazarlarla aynı sınıfa koymak haksız bir karşılaştırmadır; yazar, "...biraz Rusça öğrenip bize İvan İvanoviç, araba, burun hakkında eski küçük masalları anlatmaya devam etmeli ve **Roma** veya **Ölü Canlar** gibi saçma eserleri yazmamalı...".

Eleştirmenin yapıtların yazınsal değeriyle ilgili yaptığı tespitlerin haksızlığı zaman içinde anlaşılmıştır; ancak bu bölümün başlıca konusu **Ölü Canlar**’ın biçemi olduğundan, onun işaret ettiği dilbilgisel, sözdizimsel ve diğer türden yanlışlıklara daha yakından bakmakta yararlı olduğunu düşünüyoruz. Öncelikle şu söylenmeli ki Gogol bu tür eleştirilerde bir haklılık payının olduğunu kabul etmiştir. Örneğin, andığımız dört mektuplardan ilkinde yazar şunları söylemektedir:

Bulgarin’in, Senkovski’nin ve Polevoy’un eleştirilerinde birçok haklı nokta vardır, önce Rusçanın dilbilgisini öğrenip, sonra yazmam için bana verdikleri tavsiyeler bile. Gerçekten de, elyazmasının basımıyla acele etmeyip onu bir yıl kadar bekletseydim, bu kadar dağınık halde yayımlanmasının hiç doğru olmadığını kendim de görecektim...

Yazım hataları dışında, **Ölü Canlar**’da Rus toplumunun düzeniyle veya bürokratik işleyişiyle ilgili birçok tutarsızlığın, yanlış anlatımların olduğu, eleştirmenlerin vurguladığı bir diğer gerçektir. Örneğin, o dönemde evli olan köylülerin tek başına satılmadığı, yalnızca ailesiyle birlikte satılabildiği bilinir, oysa romanda Çiçikov, sadece erkekleri alacağını, kadınları satın almak istemediğini belirtir. Ayrıca, köylüleri satış işlemlerinin romanda anlatıldığı gibi yapılmıyor

---

²¹ Çünkü çağdaş yargımız, güneşleri izleyen camlarla, fark edilmeyen böceklerin hareketlerini izleyen camların aynı ölçüde müthiş olduklarını kabul etmez; çünkü çağdaş yargımız, adi yaşamdan alınan bir sahneyi aydınlatıp onu muhteşem bir inci haline getirmek için büyük bir ruhsal çaba gerektiğini kabul etmez; çünkü çağdaş yargımız, asil ve coşkulu bir mizahın asil şiirsel bir yapıtla yan yana durabileceğini ve onunla sokak palyaçosunun ucuz taklitleri arasında bir uçurumun olduğunu kabul etmez! (Bölüm VII:134)

olması aynı duruma verilebilecek bir başka örnektir. Yazar, bu tür suçlamaları da yukarıda andığımız mektupta haklı bulmaktadır:

Beni Rusya'yı bilmemekle suçluyorlar! Sanki mucizevî bir gücün yardımıyla ülkenin her köşesinde olup biteni öğrenmem mümkünmüş gibi – üstelik bana öğretecek kimse olmadan öğrenmem! Fakat hangi yollarla ben, yazar mesleğinin doğası gereği münzevi, kapalı bir hayata mahkûm edilmiş olan, üstelik hasta, üstelik Rusya'dan uzakta yaşamak zorunda olan ben, hangi yollarla Rusya'yı öğrenebilirim?

Görüldüğü gibi, eleştirmenlerin bazı tespitlerine yazar da katılmaktaydı; çağdaş araştırmacılar ise **Ölü Canlar**'da dilbilgisel ve mantıksal anlamda eksikliklerin bulunduğu yönündeki eleştirileri tamamıyla reddetmeseler de onların büyük bölümünün anlatı içinde anlamlı ve amaçlı biçimde kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Manilov'un ziyaretine giden Çiçikov'un "fosforlu kırmızı frakını ve üzerine ayı postu kaputunu" giydiği öğreniyoruz. Bu giyim, çetin bir kış mevsimini akla getirir. Ancak Manilov'un evine yaklaşırken etrafta "kısacık kesilmiş çimler üzerinde İngiliz bahçelerindeki gibi birkaç leylak tarhı" görülür. Peyzajın diğer ayrıntıları da yaz ya da bahar mevsimini anlatmaktadır. Araştırmacıların açıklamalarına göre, Gogol her seferinde kendi içinde tutarlı bir portre yaratmaya çalışır. Bu nedenle Çiçikov açısından yaşamının en önemli projesinin ilk adımını atarken oldukça şık ve pahalı bir giysi olan ayı postu kaputunu giymesi doğal bir davranıştır. Tembellik, yararsız ve boş bir yaşam sürmek gibi özelliklerle anlatılan Manilov için İngiliz tarzı yeşil, çiçeklerle bezenmiş bahçede yaşamak da benzer biçimde doğaldır. Kendi içinde bütünlük taşıyan bu portreler, anlatı akışıyla tutarsız olabilmektedir. Bir diğer bakış açısına göre bu tür sapmalar gerçeklik düzlemini kırarak anlatının gerçek dışı boyutunu yaratmak için kullanılmıştır.

Eleştirmenlerin zevksiz buldukları halk ağzı, sokak ağzı, barbarizm kullanımları, benzer biçimde karakterlerin bütünlüklü portrelerini yaratma amacıyla kullanılmıştır. Örneğin, içki ve kumar düşkünü, çapkın bir karakter olan Nozdrev'in konuşmasında bol sayıda kumar terimlerini kullanması, sokak ağzıyla konuşması böyle açıklanabilmektedir. Bir başka deyişle, karaktere uygun dil kullanımının yaratılıp yaratılmadığı göz önüne alınmamıştır. Ayrıca, çalışmasının ilk cildinde **cehennem** ortamını yaratmaya, ülkenin yalnızca olumsuz yönlerini göstermeye çalışan yazarın, bir taşra kentinin yüzeyselliğini, eğitimsizliğini betimlemek amacıyla

yukarıda anılan dilsel kullanımlardan yararlanmış olabileceğine inanılmaktadır. Bununla birlikte, Gogol'ün yazın dilinin tam anlamıyla ölçünlü Rusça olmadığı, akademik alanda kabul gören bir kanıdır.

Aşağıda, yine Polevoy'un hazırladığı seçkiden yararlanarak yazarın dil kullanımı ve eleştirinin odak noktalarının anlaşılabilmesi için birkaç örnek verilecek ve açıklanmaya çalışılacaktır. İşlemin amacı gereği hem Gogol'ün hem de Polevoy'un ifadelerinin sözcüğü sözcüğüne çevirisine başvurulacak ve ek açıklamalar yapılacaktır. Yuvarlak parantez içinde temel olarak aldığımız makalede yapılan eleştiriler ve (varsa) eleştirmenin çeviri önerileri verilecektir. Eleştiriye konu sözcük ya da ifade italik ile gösterilecektir.

1. Bu hoşluğa fazladan şeker verilmiş sanki (*katılmış veya eklenmiş* olmalı)
В эту приятность чересчур передано сахару (переложить)
2. Başını *çalkalayarak* (sallayarak)
Болтая головою (качая)
3. Suyun üzerindeki *çıban* gibi kayboldu (*kabarcık*)
Пропал, как волдырь на воде (пузырь)
4. Onlar, *dibine kadar içip zilzurna gibi olacaklar* (*dibine kadar içip denmez, zilzurna sarhoş olmak* olmalı)
Они изопьются и будут стельки (пьяны, как стелька)
5. *Kulağının kenarı* çok can acıtıcı bir şekilde bükülüyordu (*kulağı bükülüyordu* olmalı, *kulağın kenarı* kullanılmaz)
краюшка уха его скручивалась очень больно (не употребляется)
6. ...elinde, her an *dağıtmaktan* korkarak, bir sıvıyı taşıyordu sanki... (*dökmekten* olmalı)
...как будто бы нес какую-нибудь жидкость, ежеминутно боясь расхлестать ее...
7. ...gıcırtyla açılan kapıyı *karşıladı*... (karşıdan size doğru gelen birini karşılayabilirsiniz)
...он встретил отворившуюся со скрипом дверь... (встретить можно то, что идет навстречу)
8. ...yüzünden *sağlık fışkırıyordu* sanki (kullanılmaz, biçemsel açıdan estetik değil)
...здоровье, казалось, так и прыскало с лица его...(не употребляется)
9. *Yahudileşti* (kullanılmaz, biçemsel açıdan estetik değil, *cimrileşti* olmalı)
Ожидовел (не употребляется)
10. ...*doyum olmaz dumanlarla* insanların gözlerini *dumanladı*... (anlamsal açıdan karışık, biçemsel açıdan estetik değil)

...он окурил упоительным куревом людские очи...

11. ...yükseklerden...yücelttiği imgelerinin içine düşüyordu (yukarı ve aşağı yönlerinin kullanımı açısından karışık, biçimsel açıdan estetik değil)
...весь повергался в свои...возвеличенные образы...
12. ...yaşamımızı saran küçük şeylerin korkunç, sarsıcı yosunu... (sarsıcı sıfatının yosun için kullanılması anlamsal açıdan karışık)
...всю страшную, потрясающую тину мелочей, опутавших нашу жизнь...
13. ...soğuk, parçalanmış, rutin karakterlerin tüm derinliğini... (anlamsal açıdan karışık, sıfat/ad uyumu sorgulanabilir)
...всю глубину холодных, раздробленных, повседневных характеров...
14. Ailesiz yolcu (sıfat/ad uyumu)
Бессемейный путник
15. ...beden yerine bir deri bir kaburga kalmıştır (bir deri bir kemik olmalı)
...остались только ребра да кожа вместо тела...
16. ...aşağıya doğru hafif bir eğilimi olan yol... (eğim yerine eğilim sözcüğünün kullanımı, aşağıya doğru ifadesi gereksiz, fazla)
...дорога, стремившаяся с чуть заметным накатом вниз... (покатостью или наклоном, накат означает совсем не то)
17. ... kutsal bir dehşet ve ışıkla kuşatılmış başından ilhamın tehditkâr fırtınası yükselecek ... (bütün tümce anlamsal açıdan karışık)
...грозная вьюга вдохновения подымется из облеченной в святой ужас и в блистанье головы...
18. ...konuşmasının mağrur gök gürültüsü... (anlamsal açıdan karışık)
...величавый гром... речей...

Polevoy bu tür örneklerin yanı sıra metinde salt dilbilgisel alanda, örneğin, koşul kipinin yapımında veya ortaçların (sıfat-fiillerinin) zaman ve çatı çekimlerinde yanlışlıklar tespit etmiştir. Sıraladığımız örnekler çoğu zaman yapıtın biçimine ilişkin eleştirilerden çok Polevoy'un kişisel yargılarını yansıtmaktadır. Belli bir toplumsal kesimin ve tarihsel dönemin temsilcisi olan eleştirmen, metni kendine özgü kültürel filtrelerden geçirmekte ve sonuç olarak ona yanlı ve dar bir açıyla yaklaşmaktadır. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi, **Ölü Canlar**'ın yayımlanmasının ardından bu tür eleştiriler çokça yapıldığı için ve Polevoy'un yazısı onların bir anlamda genel örneği olabileceği için burada özetlenmiştir. Bu ve diğer örnekler çevirilerin metinsel incelemesi aşamasında gerektiğinde mercek altına alınacaktır.

5. EREK METİNLER

5.1. Sınıflandırma

Kitap piyasasında satışta bulunan **Ölü Canlar** çevirilerini tespit etmek için kitapyurdu.com, idefix.com, nadirkitap.com gibi çevrimiçi kanallardan yararlanılmıştır. Ulaşılan 24 yayın 3 kategoride toplanmıştır.

5.1.1. Özgün dilden yapılan çeviriler.

1. Melih Cevdet Anday, Erol Güney, M.E.B. 1950
2. Lale Feridunoğlu, Halk, 1975
3. Ahmet Ekeş, Cem Yayınları, 1987
4. Ergin Altay, İletişim, 1. Baskı 2007, 2. Baskı 2010 (tezimizde kullanılan), 3. Baskı 2012, 4. Baskı 2015
5. Günay Kızılırmak, Bordo Siyah, 2007
6. Mazlum Beyhan, İş Bankası, 2010

Doğrudan özgün dilden yapılan tüm çeviriler bu listede yer almaktadır.

5.1.2. Ara dilden yapılan çeviriler

1. Ragıp Rıfkı, Hilmi Kitabevi, 1937
2. Vedat Gülşen Üretürk, Ak, 1960
3. Nuriye Yiğitler, Alfa, 2002
4. Nazan Altay, SAY, 2007

Bu kategorideki ilk 3 çeviri Fransızcadan, son çeviri ise Almancadan yapılmıştır.

5.1.3. İntihal çeviriler

Özellikle klasiklerin çevirilerinde intihal vakaları son yıllarda Türk kitap piyasasında sıkça karşılaşılan bir gerçektir.¹ 100 Temel Eser listesinde yer alan **Ölü Canlar** için de durum farklı değildir. Yöntem bölümünde açıklandığı gibi inceleme,

---

¹Çeviri intihali konusu çeşitli araştırmacılarca incelenmiş, bilimsel toplantılarda tartışılmıştır Bkz. örn. **Çeviri Etiği: Çeviri ve Çevirmenliğin Etik Sorunları**, 7-8 Aralık 2006, İstanbul Üniversitesi Yayınları 2007.

24 erek metinle başlamıştır; yapıtın çeşitli bölümlerinden alınan, her biri yaklaşık 100-150 sözcük uzunluğunda kısımların karşılaştırılmasıyla intihal edilen 14 metin belirlenmiş, kaynak metin olarak kullandıkları çeviriler tespit edilmiştir. Bu tür metinlerde kullanılan teknikler arasında eşanlamli veya yakın anlamli sözcüklerin kullanımı, sözcük, tümce ve paragraf bazında çıkarma, bölüm adları gibi özgün metinde ve kaynak olarak alınan çeviride yer almayan detayların eklenmesi, sözdizimsel yapı değişiklikleri, tümce bölünmesi ve diğerler intihal teknikleri sayılabilir.² Bunun dışında çevirmen adının belirtilmediği, "yayına hazırlayan" veya "Türkçeleştiren" olarak belirtildiği durumlar da gözlemlenmiştir. Kimi durumlarda çevirinin İngilizce aslından yapıldığı açıklanmıştır. Bu metinleri intihal edilenler arasında anmamızın nedeni, kaynak olarak aldıkları çevirinin kitabın hiçbir yerinde belirtilmemiş olmasıdır. Sonuçlar, Tablo 5'te sunulmuş, örnekler ise Ek 2'de verilmiştir. Tabloda, E.M.1975'in intihal işlemleri için kaynak oluşturmaması dikkat çekmektedir. Çevirmeniyle yapılan görüşmeden, onunda bu olgunun nedenleri konusunda bir açıklamasının olmadığı anlaşılmıştır; yayıncıyla çevirmen arasındaki tanışma ve iş teklifi ortak tanıdıklar aracılığıyla gerçekleşmiş, anlaşma sözlü olarak yapılmıştır. Dolayısıyla söz konusu erek metni intihallerden koruyan sözleşme, yayınevine ait telif hakkı gibi yasal bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca, bu tür yasal engellerin çoğu zaman intihal girişimlerini durduramadığı da bir gerçektir. Özetle, hangi metinlerin ve hangi nedenlerle intihal için seçildiğini araştırmak, ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturabilir.

İntihal çevirilerin yanmetinleri, önemle üzerinde durulması gereken bir diğer konudur; örneklerden de görüleceği gibi 14 kitaptan 6'sı 100 Temel Eser amblemi taşımakta, MEB tarafından tavsiye edilen yapıtlardan biri olduğu vurgulanmaktadır. Fiyatlarının da özgün çevirilere göre daha düşük olmasıyla bu yayınların okul çağındaki öğrenciye ulaşma olasılığını daha da yükseltilmektedir. Dolayısıyla, okur alımlaması değerlendirilmesi yapılırken tespit edilen durum (yapıtının bir macera/yolculuk romanı ve mizah öğeleri içeren bir toplum eleştirisi olduğu görüşü, bkz. 3.5) bu yanmetinlerin yönlendirilmesiyle oluşmuş görünmektedir. Bu savı

---

² Sınıflandırma için bkz. Sabri Gürses, "Çeviri İntihali: Kültür Ekosisteminin Paraziti", **Çeviri Etiği Toplantısı**, 2008, s. 133-146

desteklemek için arka kapak yazıları ve çevrimiçin tanıtım yazıları incelenmiş, örnekler aşağıda gösterilmiştir:

...devlet yönetimindeki adaletsizlikleri ile feodal Rusya'yı yansıtır...Bu amaçla komik ve acı günleri ile bir maceraya atılır Çiçikov. (Kitapzamanı)

...19. asır Rus insanlarına bir eleştiri niteliği taşımaktadır... günlük yaşamı en ince ayrıntısına kadar betimlemiştir...realist bir dille Rus ülkesindeki bayağılık ve ruhî boşluğu anlatmayı istemiştir. (Gönül)

...eleştiri dozu hayli yüksek, mizahi yönü baskındır. (Beyan)

...Rusya'nın feodal yapısını ve toprakları kullanım anlayışını mizahî bir dille eleştirir. (Karanfil)

...başta büyük toprak sahipleri ve devlet memurları olmak üzere, Rusya'da giderek artan kirlenme ve yozlaşmayı anlattığı romandır. (Aden)

Bu örneklerde **Ölü Canlar**'ı gerçekçi ve mizah yönü güçlü bir toplumsal eleştiri olduğunu vurgulanmış, metinlerarası bağlantılara ya da dini göndermelere değinilmemiştir. Örneğin, yukarıda sözü edilen 100 Temel Eser amblemlili altı metinden biri olan Karanfil Yayınları kitabının iç sayfasında şu açıklama yer alır:

Türkçe ve Edebiyat öğretmenleri kontrolünde, bazı tasvir ve ayrıntılar özet haline getirilmiş; yeni işleme tekniği ve basitleştirmeler ile öğrencilerin istifadesi dikkate alınmıştır.

Böylece metnin eğitici yönüne, eğitim amaçlı hazırlanmış olmasına ve basitleştirme gibi bazı metinsel özelliklerine dikkat çekilmiştir. Bu veriler, yukarıda öne sürülen savı destekler nitelikte: Bu tür yayınların yanmetinleriyle okur alımlaması arasında bir sebep-sonuç ilişkisini görmek olası.

Karşılaştırmalı inceleme sonucunda elde edilen veriler Tablo 5'te özetlenmiş, ayrıntılı örnekler Ek 2'de verilmiştir.

Tablo 5. İntihal çevirileri

	1	2	3	4	5
Kaynak Çeviri	E.M. 1937	E.M.1950	E.M.1960	E.M.1975	E.M.1987
	Karanfil, 2004 ³	Lacivert, 2011	Oda, 2004		Alter, 2009
	Kare, 2006	Gönül, t.y	Aden, 2005		Elips, 2009
	Ihlamur, 2011		Metropol, 2006		Kitapzamanı, 2010
	Boyut, t.y		Beyan, 2008		İskele, t.y
	4	2	4		4

Dolayısıyla, E.M.1937, 1960⁴ ve 1987 dörder kez, E.M.1950 ise 2 kez intihal çeviri için kaynak olarak kullanılmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi E.M.1975 intihal için kullanılmamıştır; bu tür seçimlerin altında yatan nedenler konusu, halen araştırmacısını beklemektedir. İntihal çevirilerin geniş bir okur kitlesine ulaştığı gerçeğini göz önünde tutarak, bu tezin başında alıntılanan Lefever'e'in sözünü bir kez daha anmak yerinde olacaktır:

Özetlemek gerekirse, okulda öğretilen klasikler baskısı yapılan klasikler olacaktır ve bu yüzden baskısı yapılan klasikler pek çok çağdaş toplumda eğitim sisteminden geçen insanların çoğunluğunun tanıdığı klasikler olacaktır. (Lefever, 1992:20)

İntihal konusunun bu bağlamda araştırılması önemli ve acil bir görev olarak karşımızda durmaktadır.

5.2. Bütüncü

Araştırma amacını göz önünde tutarak, önceki bölümde anılan metinlerle ilgili şu sonuçlara varmak olası: Hem özgün dilden hem ara dilden yapılan çeviriler dönemin kültür politikalarıyla ilgili önemli ipuçları içerebileceğinden araştırma kapsamına katılabilir. Ancak makro ve mikro düzey incelemesi aşamasında ara dilden yapılan çeviriler, tespit edilen strateji ve kararların hangi çevirmene ait olduğu belirsiz olduğundan, güvenilir sonuçlar vermeyecektir. Bununla birlikte, bu metinler

³Yayınevi ve yayın yılı

⁴ Bu erekle metinle ve onun üzerinden yapılan intihalle ilgili bkz. Gürses, Sabri. "Gogol: Gerçekten Ölü Canlar", *Çeviribilim* 30 Nisan 2006, (çevrimiçi) <http://ceviribilim.com/?p=135>, Temmuz 2015.

iki açıdan araştırmamıza katkıda bulunabilir: Birincisi, kültür politikası ve ara dilden çeviri bağlantısını araştırmak, süreç öncesi çeviri normları gibi önemli konulara ışık tutabilir. İkincisi, bu çevirilerin yanmetinleri araştırmanın bütünlüğü açısından değerli veriler içerebilir. Bu nedenle yanmetin incelemesi aşamasında hem özgün hem ara dilden yapılan çeviriler incelenecek; makro ve mikro düzey incelemesi aşamasında ise yalnızca özgün dilen yapılan çeviriler ele alınacaktır.

Ön Hazırlık (Yanmetinler):

- E.M.1937 – çev. Ragıp Rıfkı, 1937
- E.M. 1950 – çev. Melih Cevdet Anday, Erol Güney, 1950
- E.M. 1960 – Vedat Gülşen Üretürk, 1960
- E.M.1962 - çev. Melih Cevdet Anday, 1962
- E.M. 1975 – çev. Lale Feridunoğlu, 1975
- E.M. 1987 – çev. Ahmet Ekeş, 1987
- E.M. 2002 – çev. Nuriye Yiğitler, 2002
- E.M. 2007a – çev. Nazan Altay, 2007
- E.M. 2007 – çev. Günay Kızılırmak, 2007
- E.M. 2010 – çev. Ergin Altay, 2010
- E.M. 2010a – çev. Mazlum Beyhan, 2010

Makro ve mikro düzey:

- E.M. 1950 – çev. Melih Cevdet Anday, Erol Güney, 1950
- E.M. 1975 – çev. Lale Feridunoğlu, 1975
- E.M. 1987 – çev. Ahmet Ekeş, 1987
- E.M. 2010 – çev. Ergin Altay, 2010
- E.M. 2007 – çev. Günay Kızılırmak, 2007
- E.M. 2010a – çev. Mazlum Beyhan, 2010

Mikro-düzyey incelenmesi için seçilen kısımlar aşağıda gösterilmiş, seçimin gerekçeleri ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 6. Mikro-düzey incelenmesi bütünce (300 tümce)

Bölüm: Sayfa	Sahne(ler)	Gerekçe(ler)
I:7-10, 14-16	Şehre gelişi, yemek salonu, balo ve kâğıt oyunu	Yan karakterler, uzun betimlemeler, memurlar
II: 22-26, 29, 34-35	Manilov, betimleme ve diyalog	Yedi Temel Günah (YTG; Tembellik), konuşma biçemi
III: 45-57	Koroboçka, diyalog	YTG (Şehvet), taşra ağzı, yemek isimleri
IV: 61, 64-66	Nozdrev	YTG (Öfke), argo, yemek isimleri, Fransızca kullanımı
VI: 110-113 130-131	Yazar monologu, Plüşkin'in Bahçesi, Şehre dönüş	Biçemsel özellikler, uzun tümceler, betimlemeler İlahi Komedy a bağlantısı
VII: 133-138, 141	Yazar monoloğu, satın alınan kölelerin listesi, devlet dairesi	Biçemsel özellikler, uzun tümceler, betimlemeler, soyadları, memurlar, kapsamlayış tekniği
VIII: 157-159, 163	Şehrin memurları ve eşleri, balo	Eleştiri, giyim, kadınlar, kapsamlayış tekniği
IX: 180-184	Kadınlar diyalogu	Eleştiri, giyim, kadınlar
XII: 220-222	Yazar monologu	Biçemsel özellikler, uzun tümceler, betimlemeler

6. METİNSEL İNCELEME SONUÇLARI

6.1. Yanmetinler

Bu bölüm, yanmetinlerin ve dış metinlerin incelenmesine dayanarak yeniden çevirilerin nasıl gerekçelendirildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, tezimizin 1.2.5 bölümünde sıralanan sorular da bu bölüm için yönlendirici olmaktadır. Özetle, çevirinin genel olarak nasıl sunulduğuna ve özel olarak çevirinin nasıl gerekçelendirildiğine odaklanmaktayız.

Çalışma sürecinde, ilgili yan ve dış metinler incelenmiş, elde edilen verilerin doğrulanması için veya yetersizliği durumunda editör ya da çevirmenlerle bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Sonraki aşamada ise veriler yorumlanmış ve kendi içinde bir devamlılığın, tutarlı bir gelişmenin olup olmadığına bakılmıştır. Antoine Berman'ın Yeniden Çeviri Savı verilerin ışığında sınanmıştır.

Bu aşama bizi Gideon Toury'nin süreç öncesi çeviri normlarına götürmektedir.¹ Bilindiği gibi bu normlar, çeviri politikasıyla ilgili olanlar ve çevirinin "doğrudanlığıyla" ilgili olanlar olmak üzere iki grupta toplanır. Böylece tespit ettiğimiz gerekçeler - gerek metin seçimine ilişkin olanlar gerekse kaynak dil seçimine ilişkin olanlar - her zaman erek kültür tarafından biçimlendirilmiş olacak ve erek odaklı bakış açısıyla değerlendirilecektir.

Elde edilen veriler bir tablo yardımıyla özetlenmiştir. Bir genel çerçeve çizildikten sonra önemli bulduğumuz örneklerle ilgili ayrıntılı bilgiler verilecektir. Tabloda çevirmen adı, çevirinin yayın yılı ve yayınevi bilgileri, varsa dizi adı, kaynak dil, önsözler, dipnotlar gibi bölümler yer almaktadır. Bunun yanı sıra çevirmenin eğitim ve çalışma yaşamına ilişkin bilgilerin kitapta yer alıp almadığını gösteren bölüm ve notlar bölümü bulunmaktadır.

---

¹Gideon Toury, "Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü", **Çeviri Seçkisi – 2, Çeviri (bilim) nedir? Başkasının Bakışı**, haz. Mehmet Rifat, İstanbul, Dünya, 2004, ss. 233-254.

Tablo 7: Ön Hazırlık Aşaması. Yanmetinler

ÇEVİRMEN, YIL, YAYINEVİ	DİZİ	KAYNAK DİL	ÖNSÖZ, EK METİNLER	SONNOT, DİPNOT	ÇEVİRMEN ÖZGEÇMİŞİ	NOTLAR
			1. DÖNEM. 1937-75			
Ragıp Rıfkı, 1937, Hilmi Kitabevi	-	Belirtilmemiş. Fransızca	Önsöz. Yazar: İbrahim Hilmi, 10 sayfa	10 dipnot, yazarı belirtilmemiş	Yok	
Anday, Güney, 1950, M.E.B.	Dünya Edebiyatınd an Tercümele	Belirtilmemiş. Rusça	Önsöz, H. Mongaut'nun bir yazısından kısaltılarak çevrilmiştir, 19 sayfa	18 dipnot, bir kez 'çevirenler' diye belirtilmiş	Yok	İlk cildin 11 bölümünde n 9'u çevrilmiştir.
Üretürk, 1960, Ak Kitabevi	-	Belirtilmiş. Fransızca	Önsöz. Yazar: Üretürk, 6 sayfa	96 sonnot + dipnotlar	Yok	
Anday, 1962, Varlık	Büyük Eserler Kitaplığı	Belirtilmemiş. Rusça, İngilizce	Önsöz. Yazar: Anday, 2,5 sayfa	26 dipnot, yazarı bir yerde 'çeviren' olarak değiştirilmiş	Yok	Cep formatı
ÇEVİRMEN, YIL, YAYINEVİ	DİZİ	KAYNAK DİL	ÖNSÖZ, EK METİNLER	SONNOT, DİPNOT	ÇEVİRMEN ÖZGEÇMİŞİ	NOTLAR
			2. DÖNEM. 1975-2007			
Feridunoğlu, 1975, Halk	Altın Kalem. Klasik Romanlar	Belirtilmiş. Rusça	Önsöz. Yazar: Açıklanmamış, 2 sayfa	5 dipnot, yazarı belirtilmemiş	Yok	Rusça aslından ve kısaltılma dan yapılan ilk çeviri.
Ekeş, 1987, Cem Yayınları	Dünya Klasikleri	Belirtilmiş. Rusça	2. cildin başında çevirmenin açıklaması, 1 sayfa	67 dipnot, 15'i (ç.), (çe.) (çev.) ya da (ç. notu) olarak belirtilmiştir	Yok	

Yiğitler, 2002, ALFA	Dünya Klasikleri	Belirtilmemiş. Fransızca	Yok	10 dipnot, yazarı belirtilmemiş	Var	2. dönemde Rusça aslından yapılmam ış tek çeviri.
ÇEVİRMEN, YIL, YAYINEVİ	DİZİ	KAYNAK DİL	ÖNSÖZ, EK METİNLER	SONNOT, DİPNOT	ÇEVİRMEN ÖZGEÇMİŞİ	NOTLAR
			3. DÖNEM. 2007- 2010			
Kızılırmak, 2007, Bordo- Siyah	Dünya Klasikleri, Roman	Belirtilmemiş. Rusça	Yazarın yaşam öyküsü ve önsöz. Yazarı: Veysel Atayman. 35 sayfa	Metinde 102 dipnot, çoğu (ç.n.) olarak belirtilmişti r. Önsözde 28 dipnot.	Yok	
Nazan Altay, 2007, SAY	100 Temel Eser	Belirtilmemiş. Almanca	1.- Önsöz, yazarı: Birsen Karaca, 18 sayfa. 2.- <i>Yazardan Okura</i> , mektup, yazarı: Gogol. 3.- Çevirinin sonunda <i>Gogol ve Öyküleri</i> adlı bir yazı, yazarı: Birsen Karaca	Dipnot: Önsözde 27, çeviride 64, toplam 91. Çevirideki dipnotların 39'u ed.n., 22'si ç.n. olarak belirtilmiştir.	Yok. Önsöz yazarının özgeçmişi var.	3 ek metin.
Ergin Altay, 2010 (2. baskı), İletişim	Dünya Klasikleri	Belirtilmiş. Rusça	1.- <i>Yazardan Okura</i> , mektup, yazarı: Gogol. 2.- Çevirinin sonunda Ölü Canlar adlı yazı, yazarı: Nabokov	Dipnot: 11, 7'si ç.n. olarak belirtilmiştir	Yok	2 ek metin.
Beyhan, 2010, İş Bankası Kültür Yayınları	H.A. Yücel Klasikler Dizisi	Belirtilmiş. Rusça	1.-Yazardan Okura, mektup, yazarı: Gogol. 2.- İkinci cildin başında çevirmenin açıklaması	Dipnot: 61, 42'i ç.n. olarak belirtilmiştir	Var	2 ek metin.

Söz konusu on çeviriyi, ortak niteliklerini temel alarak üç tarihsel döneme ayırmak olasıdır. 1937-1975 yıllar aralığını kapsayan ilk dönemde çevirilerin ya ara dilden ya da kısaltılarak yapıldığı görülmüştür. Başlıca gerekçe erek kültüre yeni ve önemli bir yazınsal yapıt kazandırmaktır. Yapıta atfedilen önem, onun dünya kültüründeki klasik konumuyla belirlenir. Bilindiği gibi bu dönemde, özellikle 30’lu-40’lı yıllarda, Dünya Klasikleri çeviri hareketi başlatılmış ve doruğa ulaşmıştır. **Ölü Canlar**’ın çevirileri de amaç ve gerekçelendirme bakımından dönemin genel atmosferiyle uyumludur.

İlk dönem, Rusçadan ve kısaltılmadan yapılan ilk çevirinin çıktığı 1975 yılında sona erer. 2007 yılına kadar süren ikinci dönemde üç çeviri yayımlanmıştır. İkisinin yanmetinlerinde çevirinin asıl dilden ve kısaltılmadan yapıldığına ilişkin bilgi ayrı bir değer olarak sunulmuştur. Ancak 2002 yılında Alfa yayınlarından çıkan çeviri genel eğilimin aksine Fransızcadan yapılmıştır. Dolayısıyla söz konusu eğilimin hiç istisnasız, kesintisiz olarak gerçekleştiği söylenemez.

2007 yılından başlayan ve son çevirinin çıktığı 2010 yılına kadar süren dönemde çevirilerin birinci dilden ve kısaltılmadan yapılmasının yanı sıra, kitapta ek metinlerin verilmesi dikkat çekmektedir. Bu ek metinler çoğu zaman bir edebiyatçının ya da eleştirmenin kaleminden çıkan ve metni estetik, tarihsel, kültürel, metinsel açılardan çözümleyen yazılardır. Bu dönemde toplam üç yeni çeviri yayımlanmıştır. Onlardan ilki Say yayınlarından 2007 yılında çıkmıştır. İçinde toplam üç ek metin yer almaktadır. Bununla birlikte çeviri Almancadan yapılmıştır. Dolayısıyla burada da genel çizginin dışına çıkan, genel çerçeveye uymayan örnekler bulunmaktadır.

Bulgularımızı bu şekilde özetledikten sonra her çeviriye ilişkin daha ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Ragıp Rıfkı tarafından yapılan ilk çeviri Hilmi Kitabevinden 1937 yılında çıkmıştır. **Ölü Canlar** yerine **Ölü Ruhlar** başlığıyla yayımlanan tek çeviridir. Yanmetinlerde özel olarak belirtilmese de çevirinin Fransızcadan yapıldığı bilinir. Bu bilgiye **Tercüme Dergisi**’ndeki bir yazıdan ulaşılmaktadır (Ediz, 1944: 347-351). Hasan Âli Ediz metinde yanlış bulduğu noktaları eleştirir, kaymaların Fransızca çevirisinden de kaynaklanmış olabileceğini söyler. Böylece 1950 yılında yayımlanan Anday-Güney çevirisinin gerekçelendirmesi de bir anlamda belirlenmiş olur.

Bunun yanı sıra kitabın arka kapağında yer alan yanmetinler dikkatimizi çekmiştir. Burada Hilminin Koleksiyonu başlıklı bir listeye yer verilmiştir. Liste Stefan Swaig, Bayron, Puşkin, Turgenev, Çehov, Goethe gibi isimler içermektedir. Yapıtları ise şu sözlerle tanıtılmıştır: "*Kış gecelerinde, tatil günlerinde en çok okunan ve pek çok beğenilen hikâye ve romanlar...içtimaî, edebi, felsefî, klâsik eserlerdir.*" Bu tanımlama bu dönem için genel bir nitelik taşımaktadır. Yapıtın hem dünya yazın dizgesindeki özel konumu hem de bir anlamda eğlendirici özelliği öne çıkarılmakta, "okuru yormama" kaygısı burada özellikle hissedilmektedir. Yapıtın klasik konumuna ve erek dizge açısından önemine önsözünde bir kez daha gönderme yapılmıştır: "*Gogol'ün... üç eseri çok şöhrret buldu. [...] tüm medenî dillere çevrildi [...] Rus edebiyatının üç yıldızı gibi parladı ve dünya edebiyatında da mühim mevki tuttu ...türk gençlerine Gogol'ü pek iyi tanıtmış olduk. [...] Hasılı...çevrilerek basılması ... ehemmiyetli bir hadisedir.*"

1950 yılında M.E.B. yayınlarından 'Dünya Edebiyatından Tercümeler' dizisinde çıkan çeviri, M.C. Anday ve Erol Güney tarafından yapılmıştır. Kitapta özel olarak belirtilmese de Anday anılarında Rus klasiklerin çevirilerini Güney'le birlikte Rusçadan yaptıklarını söyler (Anday, 1984: 109). Ancak önsöz yüksek olasılıkla Fransızcadan çevrilmiştir (H. Mongault, kısaltılarak çevrilmiştir).

Yazardan, "büyük sanatkâr", "Dostoyevski ve Tolstoy'un öncüsü" şeklinde söz edilmiştir. Bununla birlikte iki ciltten oluşan romanın sadece ilk cildin bir kısmı çevrilmiştir. İlk cilt toplam 11 bölüm içerir; oysa çeviride yalnızca dokuz bölüm yer almaktadır. Bu eksiklik, 1962 yılında Anday tarafından giderilmiştir. **Büyük Eserler Kitaplığı** dizisinde Varlık yayınlarından çıkan bu çevirinin arka kapağında açıklayıcı bir yazı yer almaktadır. Yazıda Gogol'den "Rus realizminin kurucusu ve en büyük yazarı" olarak söz edilmiştir. Çevirinin gerekçesine ilişkin açıklama ise şöyledir:

Bütün dünya dillerine çevrilmiş olan bu roman[ı] Melih Cevdet'le Erol Güney tarafından dilimize çevrilmiş [...] O zamanlar yarım kalmış bu çeviriyi M.C. Anday bu sefer tamamladı. Dil bakımından da ilk kısım üzerinde gerekli düzeltme ve değişiklikler yaptı. İşte bugün size sunduğumuz eser bu eksiksiz ve tam çevirisidir. Bu derecede önemli bir kitabın tam çevirisini verebildiğimiz için memnunuz.

Güney anılarında Anday'ın bu çeviriyi İngilizceden tamamladığını söylemektedir (Oral & Özsöy, 2005:162).

Bu dönemde yayımlanan son çeviri (E.M.1960), çevirmenin görünürlüğü ve okurla kurduğu iletişim açısından ilginç bir örnektir. Çevirmen Vedat Gülşen Üretürk önsözün **Düşünceler** başlıklı bölümünde çeviri sürecine ve amaçlarına ilişkin bilgileri okurla şöyle paylaşır:

Ölü Canlar'ın bu son çevirisini, pek kısa bir zamanda, ancak altı ay içinde yaptık. Elimizdeki Fransızca metne olanca titizliği gösterirken, Gogol'un 'can'ını kırmamağı bir görev bildik. Daha önceki çevirilerden faydalandığımız gibi, onların atladığı ufak tefek yerleri de çevirdik. Böylece **Ölü Canlar**'ın aslındaki bütünlüğü vermeğe çalıştık.

Bütünlük çabasının yanı sıra yanmetinlerde çevirmen önceki çevirilere gönderme yapar, onlardan nasıl ve ne ölçüde yararlandığını açıklar. İncelenen on çevirinin içinde bu özelliğe yalnızca Anday'ın 1962 çevirisiyle Üretürk'ün çevirisinde rastlanır.

Çeviride toplam 96 sonnot bulunmaktadır. Burada da çevirmen hangi kaynaklardan yararlandığını ifade eder, diğer çevirilere göre farklı olan noktaların altını çizer:

Notların dilimizde çevrilmesinde...Henri Mongault'un notlarından yararlandık. Yalnız, Türk okurunu daha fazla sıkmamak için, bu notlarda, bazı kısaltma ve atlamalar yapma zorunluluğu duyduk.

Çevirmenin sesi sonnotlarda da net bir biçimde duyulur. Örneğin, 28. sonnotta, metindeki bir bölümle ilgili olarak şu bilgi verilir:

Çevirimizde bunu atlamak, büyük bir suç olurdu. Ölü Ruhlar adı altında yapılan çeviride (çevirmen, Ragıp Rıfkı) bu bölüm atlanmıştır.

Çevirinin bütününe baktığımızda, ikinci dilden yapılmış olsa da, içinde eksiksizliğe, tamlığa doğru yönelme çabası net bir biçimde hissedilmektedir. Ayrıca, daha önce de belirttiğimiz gibi burada eski çevirilerin varlığı kabul edilir ve temel alınarak yeni ve farklı bir duruş açıklanır.

Nitekim 15 yıl sonra çıkan Lale Feridunoğlu'nun çevirisinde başlıca iddia ve gerekçeyi iç sayfada görüyoruz: "Bu roman Rusça aslından kısaltılmadan çevrilmiştir". Bu ifadeyle önceki çevirilerle arasında adeta bir sınır çizilir ve diyalog sona erdirilir. **Altın Kalem. Klasik Romanlar** dizisi kapsamında çıkan bu çevirinin arka sayfalarında yayınevinin açıklamalarına yer verilmiştir. **Okurlara açık mektup** başlıklı yazıda şu ifadeler yer almakta:

Dünya edebiyatının gerçekten altın kalemle yazılmış bir kitabe...büyük yazarların nesillerden beri daima okunan, dünya edebiyatının temel taşları olan en değerli romanlarını en seçkin mütercimlerimizin eserlerin aslından yaptıkları çevirilerden, günümüz Türkçesiyle zevkle okuyacaksınız.

Bu açıklamada önceki çevirilerde görülen gerekçelere yenileri eklenmiştir. Yapıtın klasikleşmiş konumunun önemi tekrar edilirken, çevirmenin kimliği ve çağdaş bir dil kullanım iddiası yenilik olarak yer almıştır. Ancak birincil gerekçe asıl dilden ve kısaltılmamış bir çeviri yayımlamaktır.

Bir sonraki çeviri 13 yıllık bir sürenin ardından Cem Yayınlarından çıkmıştır. Burada da iç sayfada çevirinin birinci dilden yapıldığına dair bir açıklama görüyoruz: "Rusça aslından çeviren: Ahmet Ekeş." Çeviri, **Dünya Klasikleri** dizisinde yayımlanmıştır. İlk elden bilgi almak amacıyla Cem Yayıneviyle iletişim kurulmuş ancak yayınevi, çeviriyle ya da çevirmenle herhangi bir ilişkileri kalmadığını, bu nedenle de yardımcı olamayacaklarını belirtmiştir.² Ancak şunun gibi bir sonuca varmamız herhalde yanlış olmayacaktır: Dünya Klasikleri dizisini oluşturmaya karar veren yayınevi, **Ölü Canlar** gibi erek dizgede klasik konumunu yıllardan beri koruyan bir yapıtı bu diziye eklemeye karar vermiştir. Yayınevinin web sayfasında yer alan açıklama da bu tahminimizi destekler niteliktedir: "[Cem Yayınevi] Çağdaş Dünya yazarlarının özenle seçilen kitaplarının yanı sıra 'Dünya Klasikleri' ve 'Nobel' dizileri ve dünya edebiyatının ünlü eserlerini okurlarına sundu".³

Bundan sonraki çeviriler için de öne çıkan gerekçenin bu olacağını söylemek olasıdır. Bunun yanında çeviriyi asıl dilden ve eksiksiz yapma eğilimi geçerliliğini koruyacak ancak istisnalar da görülecektir. Söz konusu istisnalarda, bir nedenle "zayıf" bulunabilecek bir çeviriyi dengelemek için çevirmenin ya da editörün kimliğini öne çıkarma eğilimi gözlemlenecektir.

Örneğin 2002 yılında Alfa yayınlarından çıkan çeviri Fransızcadan yapılmıştır. Bu gerçek, yanmetinlerde doğrudan açıklanmamış, çevirmene ilişkin yazıda örtük olarak sunulmuştur: "...Çapa Eğitim Enstitüsü Fransızca Bölümü'nü bitiren Nuriye Yiğitler, [...] birçok Fransız yazarından çeviriler yapmıştır."

---

²(info@cemyayinlari.com), 22 Kasım 2013. RE: **Ölü Canlar** 1987 Çevirisi Doktora Araştırması. e-mail to Denissova, N.(ndnild@gmail.com)

³ (çevrimiçi) http://cemyayinevi.com/?page_id=56, Kasım 2013

Çevirmenin kariyer başarıları, çevirinin ikinci dilden yapılmış olma gerçeğinin yanında olumlu bir nitelik olarak sunulmuştur.

Benzer durum, 2007 yılının Nazan Altay çevirisinde gözlemlenmektedir. Ancak burada çevirmenin değil, önsöz yazarının kimliği öne çıkarılmaktadır. Kitabın ön kapağında "Önsöz: Doç. Dr. Birsen Karaca" ifadesi yer almaktadır. Bu ifade, her seferinde akademik unvanıyla birlikte, yanmetinlerde çevirmenin isminden daha sık karşımıza çıkar. Kitapta toplam üç ek metin yer almakta: Çevirisi Karaca'ya ait olan **Yazardan Okura** başlıklı açık mektup, önsöz ve kitabın sonunda yer alan bir yazı. Önsözde, metnin tarihsel ve yazınbilimsel çözümlemesi yapılmıştır. İkinci yazıyla ilgili verilen dipnotta bunun 9. Ankara Öykü Günlerinde sunulmuş olan bir bildiri metni olduğu belirtilir. Yazıların içerik ve biçiminde yazarın akademik kimliği fark edilmektedir. Örneğin, dipnotları ve kaynakçası akademik yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiştir.

İç sayfada yer alan açıklamada şu bilgi yer alır: "Bu kitap özgün yapı bozulmadan Alexander Eliasberg'in 1946'da Kiepenheuer tarafından yayınlanan 10. baskısı (1952) esas alınarak 10 yaş ve üstüne uygun biçimde indirgenmiş[tir]." Ancak bu açıklama çeviri için kullanılan kaynak dili anlamamız açısından yetersiz olmuştur. Yaptığımız araştırmanın sonucunda Alexander Eliasberg'in bir Rusça-Almanca çevirmeni olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Böylece kaynak dilin Almanca olduğuna ilişkin bir tahmin oluşmuştur. Kitabın oluşum süreciyle ilgili yaptığımız yazışmada Karaca bu tahminimizi destekleyen açıklamalarda bulunmuştur:

Bana Önsöz yazmam için teklif geldiği zaman çeviriyi okumak istedim...Anlam kaymaları olmuştu. Rusça metinle karşılaştırma gereksinmesi duydum. Problemlerin çok ciddi olduğunu görünce yayın yönetmeni ile görüştüm... O zaman, çeviri için Almanca çeviriden yararlanıldığını öğrendim. Sorun çevirmende değildi Almanca çevirideydi. Kitabın basımı durduruldu. Çevirmen yeniden ama yine Almancadan yaptı çevirisini ve basım işi altı ay - bir yıl kadar gecikti... Say yayınlarının o zamanki yayın yönetmeni ile olan diyalogumuz sayesinde kitabın çevirisinden tesadüfen haberdar olmuştum.⁴

Çeviri, 100 Temel Eser kapsamında basılmıştır. Elde edilen veri ve bilgilerden yola çıkarak şu sonuçlara varmak olasıdır: Bir kez daha çevrilecek yapıtın seçiminin o yapıtın erek dizgede sahip olduğu konumla belirlenmiştir. Bu sürece çok

⁴ karacabirsen@gmail.com, 18 Ekim 2013. RE: Beyaz Geceler ve Ölü Canlar hakkında. e-mail to Denissova, N.(ndnild@gmail.com)

çeşitli kültürel, yasal ve finansal etmenler de etki eder. Yayıncı, bir yandan piyasaya olabildiğince sağlam bir çeviri sürmeye çalışarak, öte yandan ise işletmenin finansal sınırları içerisinde hareket ederek bu etmenler arasında denge bulmaya çalışmıştır. İncelediğimiz örnekte bu denge, çeviriye bir akademisyenin kaleminden çıkan ek metinleri ekleme yoluyla kurulmuştur. Üstelik bu strateji planlı olmaktan çok o anki duruma uygun kararlara dayalı gibi görünmektedir.

Bütün bu bulguları değerlendirmeden önce şu tespitlerde bulunabiliriz: Eksiksiz bir çeviri yapmaya yönelik genel bir eğilimin gözlemlenmesiyle birlikte bu eğilime uymayan örneklerin sayısı görmezlikten gelinemeyecek kadar çoktur. Ayrıca, yeniden çeviri gerekçeleri tarihsel, ideolojik, kültürel, ekonomik etmenlerin etkisiyle oluşan son derece karmaşık bir olgudur. Bu olguyu yalın ve basite indirgeyici bir yaklaşımla ele almak birçok önemli noktayı gözden kaçırmamıza neden olabilir.

Bordo-Siyah Yayınlarından 2007 yılında çıkan çeviri, buraya kadar incelenen çevirilerden farklı olarak, metin türü öne çıkarılarak poem* (*şiir) tanımıyla sunulmuştur. Çevirmenin adı ön kapakta, yazar ve yapıt adlarının altında belirtilmiştir. Arka kapakta yer alan kısa tanıtım yazısında ölü can alışverişi konusu açıklanmış, romanın "yozlaşma tema'sı üzerine kurul[duğu]" ve "bir hiciv klasığı" olduğu vurgulanmıştır. Bir akademisyen⁵ tarafından kaleme alınan uzun önsöz, özellikle Türk okuruna yönelik hazırlanmıştır. Arayış, Romana Geçiş Sancısı, Savruluş, Politik İklim ve Sansür, Önce Cehenneme Yolculuk, Natüralizm mi Gerçekçilik mi?, Her Şeyi Bilen Anlatıcı, Cehennem ve Sonrası, Hiciv-Gerçekçilik İlişkisi Üzerine, Kısa Tarihçe başlıklı alt bölümlerinden oluşan önsöz yapıtın yazılış öyküsünü ayrıntılı bir biçimde anlatmakta, yazınbilimsel çözümlemesini yaparak alt metinlere, metinler arası bağlara ve erek yazın kültürüyle çizilebilecek paralelliklere değinmektedir. Dipnotlarda, kişi ve olaylara ilişkin ek bilgiler sunulmuştur. Böylelikle önsözle ve dipnotlar, yapıt ve daha geniş çerçevede Rus kültürü hakkında kapsamlı bilgileri okuruna sunar. Çeviri metninde bulunan dipnotlar, kaynak yazın kültürü geleneğini hatırlatır; bu gözlem, çevirmenle yapılan görüşmeyle

---

⁵ Dr. Veysel Atayman, İstanbul Üniversitesi Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (2013-2014)

doğrulanmıştır. Dipnotlar zaman zaman oldukça uzun olup, anlatı içinde özel bir önem taşımayan kültür-yüklü öğelerini de açıklar. Bu durum, mikro-düzey incelemesi aşamasında da benzer yönde sonuçların alınabileceğine ilişkin bir beklenti oluşturur.

Son iki çeviri konusunda da şunları söyleyebiliriz: İletişim Yayınlarından ilk basımı 2007’de, 2. basımı ise 2010’da çıkan çeviri, diğer tüm çevirilerden farklı yazarın adlandırdığı gibi ‘poem’ olarak sunulmuştur. "Bir Epik Şiir" ifadesine kitabın ön kapağında yer verilmiştir. Alanında bilinen bir çevirmen olan Ergin Altay’ın ismi de aynı şekilde ön kapakta belirtilmiştir. Son olarak, kitaba eklenen iki yanmetin de ön kapakta anılmıştır. Bu metinlerden biri, Gogol’ün **Yazardan Okura** başlıklı açık mektubu, diğeri ise Vladimir Nabokov’un **Ölü Canlar (1842)** başlıklı yazısıdır. Genel olarak, çeviri dilinin zaman içinde eskidiğinden ve yenilenmeye gereksinim duyduğundan söz edilir. Oysaki özgün metin de, parçası olduğu kültür içinde kuşaktan kuşağa değişen okumalardan, yeni yazınbilimsel çözümlemelerden geçer. Bu çözümlemeler kimi zaman yeni bulgularla ya da farklı bir yaklaşımın ortaya çıkmasıyla sonuçlanır; incelediğimiz özgün çevirilerin önsözlerinde sunulan çözümlemelere baktığımızda, bu yeni okumaların izlerini fark ederiz.⁶ Eğer ilk çevirilerde bu yapıt çoğu zaman yalnızca bir güldürü ve toplumsal eleştiri boyutlarıyla tanıtılmış ise, sonraki çevirilerde bunlara grotesk, metinlerarası bağlantılar, Gogol’ün etnik kimliğinin biçime yansımaları, Ukrayna kukla tiyatrosundan esinlenen anlatım teknikleri, anlatıcının sesiyle yazar sesinin örtüşmesi, romandaki çelişkili zaman kurgusu gibi farklı boyutlar eklenir.

Son çeviri, 2010 yılında İş Bankası Kültür Yayınlarından, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi kapsamında çıkmıştır. Burada da Hasan Âli Yücel’in 23 Haziran 1941 tarihli yazısı, **Yazardan Okura** mektubu ve ikinci cildin başında çevirmenin açıklaması olmak üzere üç ek metin verilmiştir. Çevirmenin kimliği ayrı bir değer olarak sunulmuştur: Mazlum Beyhan’ın Dostoyevski, Tolstoy, Gogol gibi klasik Rus yazarlardan çeviriler yaptığı ve "...hiç tartışmasız son 35 yılın en önemli Rus edebiyatı çevirmenlerinden biri" olduğu vurgulanır.

---

⁶Çevirilere baktığımızda, **Yazardan Okura** yazısının 2000’li yılların sonuna doğru verilmeye başlandığını görüyoruz. 2012 yılında ayrıca, Yiğit Yavuz’un çevirisiyle Nabokov’un **Gogol** başlıklı çalışması basılır. Böylece metin ereğ yazınsal dizgede sayısı gittikçe artan ve içeriği çeşitlenen yeni açıklayıcı metinlerin eşliğinde sunulur.

Dizi editörü Koray Karasulu ile yaptığımız yazışmada, genel çeviri gerekçesini ve özellikle Anday/Güney çevirisinin kullanılmamasının nedenini sormuştuk. Karasulu'nun açıklaması şöyledir:

Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Tercüme Bürosu'nun klasikler dizisinin bir tekrarı veya devamı olmaktan ziyade, o dönemde yayınlanan eserleri kılavuz alan ve yayın programının omurgası sayan bir dizidir. Çeviriler konusundaki bilgi de aslında tam tersi olacak: Bazı çeviriler elbette gözden geçirilerek tekrar basılıyor ama dizinin genel karakteri klasiklerin yeni ve özgün dilden çevirilerini yayınlamak yönünde. Bir de Tercüme Odası'nın listesinde yer almayan, alsa da çevirisi yapılmamış, aradan geçen yetmiş yılı aşkın bir zamandan sonra klasikleşmiş eserleri de diziye ekliyoruz doğal olarak.

Eski çevirilerin bir bölümü basbayağı klasikleşmiş çeviriler [...] Bu yüzden de bazı eski çevirileri yeniden basmaktan keyif ve gurur duyuyoruz doğrusu. Yine klasik mertebesindeki Melih Cevdet/Erol Güney **Ölü Canlar**'ını basamamamızın bir başka sebebiyse basitçe o güzel çevirinin telif haklarının bizde olmamasıdır [...]

Özetle dizinin mümkünse yeni ve özgün dilden çevirileri tercih etme eğilimi ve Anday/Güney çevirisinin haklarının başkasında olmasından dolayı Mazlum Beyhan çevirisini yayınladık diyebiliriz.⁷

Dolayısıyla burada da birden fazla etmenin etkisiyle oluşmuş birden fazla gerekçe söz konusudur. Bu sonuç, yazınsal çeviri gibi çok boyutlu bir olgu için aynı zamanda doğal ve beklenebilecek bir sonuçtur. Yaptığımız incelemeye dayanarak yeniden çeviri gerekçelerini önem sırasına göre şöyle sıralamak olası: Bir klasikler dizisini oluşturmak, asıl dilden ve kısaltılmamış bir çeviriyi yapmak ve nitekim, yeni bir çeviri yapmak, bilinen bir çevirmenin çalışmasını okurlara sunmak, daha önce basılmamış ek metinleri basmak gibi gerekçeler burada anılabilir.

Bu noktada Antoine Berman'ın Yeniden Çeviri Savına dönerek öncelikle şu açıklamayı yapmak gerekir: Berman'ın özgün metne gittikçe yaklaşan çeviriden kastettiği hiç kuşkusuz daha dilsel-metinsel bir yakınlıktır. Bizim bu bölümde sıklıkla kullandığımız "eksiksizlik" veya "tamlık" farklı bir olgudur, metinde atlamaların ve eksiltmelerin olmaması olgusudur. Ancak yine de Berman'dan esinlenerek her yeni çeviride, eksiksizliğe doğru giden bir hareket söz konusu mudur, eksiksiz bir çeviri ortaya koymak gerekçesiyle yola çıkılmış mıdır sorusu sorulabilir. Böyle baktığımızda genel olarak "tamlığa" doğru giden bir çizgi var ama bu çizgi

⁷(koray.karasulu@iskultur.com.tr), 22 Kasım 2013. RE: **Ölü Canlar** _Doktora Araştırması. e-mail to Denissova, N.(niluferk@sabanciuniv.edu)

düz ve kesintisiz değildir. Bazı çeviriler, yalnızca bir klasikler koleksiyonunu tamamlamak ve klasikler için bilinen ayrıcalıklı koşullardan yararlanarak yayınevinin adını taşıyan bir çeviri yayımlamak amacıyla basılmaktadır. Ek metinler burada sadece daha bütünlüklü bir okuma deneyimini yaşatmak amacıyla değil, aynı zamanda bir reklam etkisini yaratmak, okurun dikkatini çekmek amacıyla verilir.

6.2.Makro-düzey inceleme

Daha önce de belirtildiği gibi E.M.1950'de yalnızca Birinci cildin 11 bölümünden 9 tanesi çevrilmiştir. E.M.1962'de ise çeviri gözden geçirilmiş, eksik bölümler tamamlanmış ve ikinci cildinin de çevirisi yapılmıştır. Bu son cilt için kaynak metnin hangi dönemin düzeltmeleriyle kullanıldığı belirtilmemiştir. Paragraf düzeyinde ise bütünüyle çıkarılan paragraflar bulunmamaktadır. Öte yandan kısalan paragraflar söz konusudur ancak bu bulgunun gerçek ölçüsü ve niteliği tümce ve sözcük düzeyi incelenmesi sonucunda netleşecektir. Böylece, birinci ve ikinci aşamalarda elde edilen verilerin bir ölçüde çeliştikleri söylenebilir: Önemli ve "klasik" olarak tanımlanan bir yapının yalnızca bir kısmı çevrilmiştir. Bunun nedenleri çevirmenlerin çalışma koşullarında ve dönemin genel kültürel çerçevesinde aranmalıdır.

E.M.1975'te İkinci cilt, **İkinci Bölüm** olarak adlandırılmış, kullanılan redaksiyon konusunda ek bilgiye yer verilmemiştir. Bu ciltte, "Burada, eserin aslında bazı bölümler eksiktir./ Eserin burasında büyük bir eksiklik vardır./ Eserin, bundan sonraki kısmı eksiktir. Gogol'ün müsveddeleri burada son bulmaktadır." gibi açıklamalar bulunmaktadır. Ancak, romanın yakıldığına veya bir üçleme olduğuna dair önceden bir bilgi verilmediği için bu durumun nedenleri okur açısından belirsiz kalmış olabilir.

İlk ciltte bölüm sayısında özgün metne göre bir farklılık görülmemektedir, birleştirme veya farklı bir biçimde düzenlenme de söz konusu değildir. Paragrafların düzenlenmesinde ise yer yer birleştirmeler veya farklı bir tümceyle başlatmalar gözlemlenir. Karakterlerin konuşmaları kimi zaman satırın başında bir tire konularak, kimi zaman çift tırnak kullanılarak, kimi zamanlarda ise ikisi birden yazılarak belirtilmiştir. Örneğin, IV bölümde:

Nozdriyef de fısıltı hâlinde: «Haklısın?» dedi. «Böylelerinin ölümünü görmek istemem.»
Sonra yüksek sesle ilâve etti: «Cehennem ol! Karının yanına, kılıbık.»
- Yok kardeşim, bana kılıbık deme. Ben ona hayatımı borçluyum. [...]
Nozdriyef kâğıtları avucunda eğip bükerek:
- «Ne haber, dostum?» Dedi. «Vakit öldürmek için üç yüz rublesine oynar mısın?»

Görüldüğü gibi metinde yazım konusunda tutarsız örnekler söz konusudur. Dolayısıyla birinci ve ikinci aşamalarda elde edilen veriler bizi, inceleme düzeyi makro ölçeğinden mikro ölçeğine indikçe bu tür tutarsız örneklerin sayısında bir artışın olabileceği sonucuna götürmektedir.

E.M.1987’de romanın her iki cildi de çevrilmiş ancak ikinci cilt için hangi yılların redaksiyonlarının kullanıldığı açıklanmamıştır. Paragraf bölünmesinde belirgin bir farklılık görünmemektedir. Metinde bazı sözcük ve tümcelerın kalın olarak yazıldığı, bazı yerlerde ise (!) işaretinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Örnek vermek gerekirse:

(bazı tembel çiftlik sahipleriyle ilgili)

...yalnız kendileri gibi miskinlerle düşüp kalkarlar, adları Uykucu ve Yatıcı olan çiftlik sahipleriyle konuşurlardı. (Bu adamları **uyumak** ve **yatmak** gibi fiillerden başka kelime bilmezler, Rusya’da çok kullanılan **Sopikov** ve **Hrapovitskiy’e uğradım** – ki bu cümle sırtüstü, yan gelip yatmak, burnundan hırıltılı ıslıklar ve horultular çıkarmak anlamına gelirdi – gibi cümleleri sık sık kullanan insanlardır.)

Parantez içinde verilen kısım, özgün metinde yer almamakta.

Bir atasözü vardır: **İnsan öyle bir yaratıktır ki, nerede olursa oraya uyar; orada, burada, Bogdan kentinde, Selifan köyünde – her yerde apayrı bir kişi olur.**

Bu tümcenin kontrol çevirisi ise şöyledir:

Atasözünde dendiği gibi "Ne şehirde Boğdan, de köyde Selifan" diye bilinen, ne olduğu belirsiz bir insan türü vardır.

Burada anılan Boğdan ve Selifan, ilki genellikle kentte, diğeri ise kırsal bölgelerde sıkça kullanılan erkek isimleridir, kent ya da köy adları değil; dolayısıyla çevirmen/editör burada, belki de ifadenin erek okur tarafından kolayca algılanmasını sağlamak amacıyla, farklı bir yorumlama yapmıştır. Ancak burada asıl dikkat çeken bu geniş açımın metin içinde yerleştirilmiş ve kalın olarak yazılmış olması.

E.M.1987, örnek 26: Sonra bu beyefendinin davranışları da çok ağırbaşlı (!) olduğunu gösteriyordu.

Dolayısıyla burada, özellikle atasözlerinin veya deyimlerinin daha iyi anlaşılması için metin içi ek açıklamalara, eklemelere, açılımlara yer verildiği, bir eğretilmeye veya ironiye dikkat çekmek için (!) işaretine başvurulduğu söylemek olasıdır.

E.M.2007'nin içerdiği uzun önsözde okur, romanın ikinci cildinin tamamlanmadığı konusunda bilgilendirilmiştir. Çeviri iki cildi de içerir; ikinci cilt, "en son redaksiyon" notuyla ve dipnotta yer alan açıklamasıyla verilmiş, farklı redaksiyonlar hakkında bir kez daha açıklama yapılmıştır. Bölümler, Roma rakamlarıyla belirtilmiş, bölüm ve paragraf bazında özgün metne göre farklı bir düzenlemeye rastlanmamıştır. Konuşmalar, tutarlı olarak tüm metin boyunca çift tırnak içine alınarak yazılmıştır. E.M.2010'daki kadar sık olmasa da özellikle uzun olan bazı tümcelerin bir kısmının parantez içine alındığı gözlemlenmiştir; bu teknik, tümce bölünmesinden kaçınmak ve kaynak metne özgü olan uzun ve karmaşık sözdizimi korumak amacıyla kullanılmış görünmektedir.

E.M.2010'da romanın iki cildi çevrilmiş, ikinci cilt içinde **Son Bölümlerden Biri** başlığı verilmiş, metin içinde [Ölü Canlar'ın ikinci cildin ilk dört bölümünün el yazısı notları burada kesiliyor – ç.n.] biçiminde notlar eklenmiştir. **İçindekiler** bölümünden önceki iç sayfada yer alan yazar yaşamöyküsünde yapıtın yakılmasıyla ilgili bilgilerle okur, ikinci cildin neden tamamlanmadığı konusunda bilgilendirilmiştir. Romanın tüm bölümleri özgün yapıtın içyapısına uygun olarak çevrilmiş, bölüm başlıkları Roma rakamlarıyla belirtilmiştir. Paragraf bölümlenmesi de özgün metinle uyumlu biçimde yapılmış ancak tümcelerin bazı kısımlarının parantez içine alındığı gözlemlenmiştir. Konuşmalar, satır başında çizgi konularak düzenlenmiş, özgün metinde tırnak içinde geçen ifadeler burada da tırnak içine alınarak yazılmıştır. Özetle, parantez kullanımı dışında metin içinde farklılık gösteren bir uygulamaya rastlanmamıştır.

E.M.2010a romanın iki cildini de içermektedir. "İkinci Ciltten Önce" başlıklı notunda çevirmen yazarın manik-depresif psikoz hastası olduğundan ve hastalığın

depresif aşamasında ikinci cildi ateşe attığından söz eder. Cilt boyunca, kurtarılmış olan bölümlerin kısmi olmalarıyla veya farklı redaksiyonlarıyla ilgili ek açıklamalar dipnot olarak sunulur. Bölüm başlıkları, *Birinci Bölüm* biçiminde düzenlenmiştir. Bölüm ve paragraf düzeyinde bir çıkarma, birleştirme, farklı düzenleme yapılmamıştır. Az sayıda, E.M.2007'ye benzer bir tutumla, parantez kullanımı gözlemlenmiştir.

Özetle, E.M.2007, 2010 ve 2010a makro-düzey incelemesi aşamasında birbirine yakın sonuçlar vermektedir. Ancak okuma deneyimimiz, onların farklı izlenimler bıraktığını, biçem bakımından birbirinden ayrılan birer metin olduğunu göstermektedir; bu gözlemin sınanması ve anlaşılması mikro-düzey incelemesi aşamasında yapılacaktır.⁸

6.3.Mikro-düzey incelemesi

Mikro-düzey incelenmesine ilişkin altı çizilmesi gereken birbiriyle bağlantılı iki nokta vardır: Örneklerde tespit edilen çeviri işlemleri arasında net bir sınır çizmek her zaman olası değildir, aynı örnekte kullanılan birden fazla işlem belli bir strateji doğrultusunda erek dilde oluşturulan anlatı örgüsünün birer parçasıdır. Bu nedenle bir çeviri işlemini bu örgünün içerisinden kopararak yalıtım olası görünmemektedir. Bir başka deyişle bizim, örneğin, somutlaştırma olarak yorumladığımız işlem bir yönüyle daraltma olarak da yorumlanabilir. Bu ilk noktaya bağlı ikinci nokta ise şudur: İşlemlere ilişkin değerlendirmeler öznellik ve hata payı içerebilir. Ancak elde ettiğimiz istatistiksel veriler bütünüyle kesin olmamakla birlikte çevirinin genel durumu ve stratejisi hakkında yorum üretmek için yeterli ve güvenilir bir temel oluşturmaktadır.

---

⁸ Kitty M. van Leuven-Zwart (1989:153) **Don Quixote** çevirisiyle ilgili benzer okuma deneyimini aktarır. Araştırmacı, romanın Flemenkçe çevirisini "sıkıcı" bularak bunun nedenlerini araştırmaya karar verir: "Flemenkçe versiyonunun önsözünü dikkatle inceleyerek başladım, özellikle de çevirmenlerin *Don Quixote*'la ilgili görüş ve bakış açılarını anlattıkları kısımlarını. Bu, tatmin edici bir açıklama getirmemiştir. İki metnin kabaca yaptığım karşılaştırması da öyle. Çeviri tutarlıydı: Tüm bölümler ve başlıklar, önsözler ve atıflar, şiirle yazılmış olanlar da dahil ve bölüm uzunlukları iki dilde de göreceli olarak aynıydı." Araştırmacı, ancak yakın bir mikro-düzey incelemesiyle sorularına yanıt bulmuştur. Bu örnek ve bizim çalışmamızda buraya kadar elde edilen sonuç, görgül metinsel verilerin ve mikro-düzey incelemesinin önemine işaret eder.

6.3.1. Genel değerlendirme

Bu bölümde her erek metne ilişkin elde ettiğimiz istatistikler sunulacak, karşılaştırılacak ve değerlendirilecektir. Sonraki alt bölümde ise, **Kaynak Metin** bölümünde açıklanan metinsel özellikler dönemin kültür politikası bağlamında yorumlanacaktır.

6.3.1.1. Erek Metin 1950

Bütünce incelemesi sonucu elde edilen sayılar aşağıda verilmiştir. Bu ve sonraki tabloda işlemler alfabetik olarak sıralanmış, sayıca ne çıkan işlemler ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 8: E.M.1950. Çeviri işlemleri

Çeviri işlemleri	E.M.1950
Aımlama	5
Anlamsal kayma	2 (biri telafi edilmiştir)
ıkarma	8
Daraltma	44
Dönemsel dil kullanımı	49
Durumdil değişimi	9
Ekleme	3
Farklı yorumlama	4
Genişletme	26
Nötrleştirme	6
Basitleştirme	5
Somitlaştırma	9
Tümce bölünmesi	110

Tablodan da anlaşılacağı gibi söz konusu erek metinde sayısal olarak en çok görülen işlem, tümce bölünmesidir. Bu işlem kendi başına olumlu veya olumsuz bir değer taşımayan, diğer işlemlerin çerçevesinde ele alınması gereken işlemdir. Bununla birlikte uzun tümceler ve karmaşık, zaman zaman sıra dışı hatta tuhaf veya

yanlış gibi görülen sözdizimin özgün biçiminin bir özelliği olduğu da gözden kaçırmamak gerekir. Bu özellikler aynı zamanda metinlerarası göndermelerin ve alt metinlerin oluşturmalarına katkıda bulunur. Dolayısıyla bu çalışmada yapacağımız değerlendirmede tümce bölünmesi bir çeviri hatası olmayıp biçimsel özelliklerinin kısmi kaybına, zayıflamasına yol açabilecek bir işlem olarak yorumlanacaktır. Yukarıda da değindiğimiz gibi tümce bölünmesi sıklıkla somutlaştırma, basitleştirme, daraltma gibi işlemlerle birlikte kullanılmaktadır. Örnekler:

Örnek 10

Ö.M.: Покой был известного рода, ибо гостиница была тоже известного рода, то есть именно такая, как бывают гостиницы в губернских городах, где за два рубля в сутки проезжающие получают покойную комнату с тараканами, выглядывающими, как чернослив, из всех углов, и дверью в соседнее помещение, всегда заставленную комодом, где устроивается сосед, молчаливый и спокойный человек, но чрезвычайно любопытный, интересующийся знать о всех подробностях проезжающего.

K.Ç.: Oda bilinen türdendi çünkü han da bilinen türdendi, yani günde iki rubleye huzurlu, tüm köşelerden kuru erik gibi hamam böcekleri görünen, yan odanın kapısı bir konsolla kapanmış olan ve bu yan odadaki komşu her ne kadar sessiz ve sakin biri olsa da fazlasıyla meraklı ve yeni gelenin tüm ayrıntılarını bilmek isteyen, tek kelimeyle il merkezlerinde han odaları genellikle nasıl ise tam olarak öyleydi.

E.M.1950: Oda, bildiğimiz han odalarındandı. Zaten han da bildiğimiz hanlardandı. Yani, geceliği iki ruble olan vilâyet hanlarının eşiydi. İnsan bu parayla dört bir köşesinde siyah kuru erikler gibi hamam böcekleri görünen ve bitişik odaya da kapısı olan rahat bir oda tutabilir. Bu yan odaya açılan kapı bir konsol ile kapanmıştır. Yan odadaki komşu da sakin, sessiz bir adam olmakla beraber meraklıdır, komşusunun her haliyle adamakıllı ilgilidir.

E.M.1950-Yorum: Tümce bölünmesi (1/6). Bir uzun tümceyi kısaltma ve bölme tekniği anlatımı daha akıcı, okur algılaması açısından daha kolay bir biçime dönüştürmüş olabilir. **Vilayet, han, adamakıllı** – yerlileştirme veya döneme özgü anlandırma.

Örnek 248

Ö.M.: Ему не собрать народных рукоплесканий, ему не зреть признательных слез и единодушного восторга взволнованных им душ; к нему не полетит навстречу шестнадцатилетняя девушка с закружившейся головою и геройским увлечением; ему не позабыться в сладком обаянье им же исторгнутых звуков; ему не избежать, наконец, от современного суда, лицемерно-бесчувственного современного суда, который назовет ничтожными и низкими им лелеянные создания, ответит ему презренный угол в ряду

писателей, оскорбляющих человечество, придаст ему качества им же изображенных героев, отнимет от него и сердце, и душу, и божественное пламя таланта.

K.Ç.: Halkın alkışlarını toplayamayacak, heyecanlandığı ruhların ortak sevincini ve müteşekkir göz yaşlarını göremeyecektir; dönen başı ve atılğan coşkusuyla on altı yaşında bir genç kız ona doğru koşmayacak; kendi sözlerinin tatlı sihriyle dünyayı unutamayacak; nitekim, çağdaşların ikiyüzlü-hissiz yargısından da kaçamayacak; bu yargı, onun üstünde titrediği varlıklarını değersiz ve alçak bulacak, insanlığa hakaret eden yazarların arasında en adi köşesini ona ayıracak, resmetmeye çalıştığı kahramanların özelliklerini onda görecektir ve hem kalbini, hem ruhunu, hem de yeteneğinin Tanrısal alevini elinden alacaktır.

E.M.1950: O, halktan alkış toplayamaz; heyecanlandığı ruhlarda minnettar göz yaşları, ortak bir sevinç dalgası göremez. Ona doğru koşacak, başı dönmüş, kahraman olmak hevesinde on altısında bir kız yoktur. Çıkardığı tatlı seslerin sarhoşluğunda kendini unutamaz. Üstelik günümüzdeki duygusuz, iki yüzlü tenkidin yargısından da kendisini kurtaramaz. Bu yargı, onun eserlerini âdi sayar, küçümser. Ona, insanlığı aşağı gören yazarlar arasında hor görülen bir yer verir. Çizdiği kahramanlardaki özelliklerini onda bulur. Onda ne kalb, ne ruh, ne de Tanrı vergisi bir istidat tanır.

E.M.1950-Yorum: Tümce bölünmesi (1/8). Daraltma, dönemsel dil kullanımı

Tabloya döndüğümüzde sayısal açıdan sık rastlanan diğer özelliğin ise dönemsel dil kullanımı olduğunu görmekteyiz. Kültür politikasının dil politikasına yansımaları⁹ olarak ele alınabilecek bu durum özellikle bir metinden diğerine değişen belli başlı bazı sözcük veya â, î gibi harflerin yazılışlarında görülür:

herşey (E.M.1987, Örnek 218, 232, 279. E.M.1975, Örnek 279)

elele (E.M.1950, Örnek 252)

arasıra (E.M.1950, Örnek 267)

Rusyada (E.M.1950; Örnek 275)

Birşeyler (E.M.2010; Örnek 24, 29) ve diğerleri.

Daraltma ve genişletme, incelenen erek metinde çokça rastladığımız diğer işlemlerdir. Birbiriyle zıt iki işlem gibi görünmekle birlikte aslında aynı genel

⁹ Detaylar için, örneğin: İmer, Kâmile. **Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 2001. Uzmanlık alanımızın dışında olduğundan erek metinlerdeki tüm dönemsel dil kullanımı örneklerini tespit etmemiz mümkün olmamıştır; yalnızca çağdaş ölçünlü Türkçe kullanımından belirgin bir biçimde ayrılan, kolayca fark edilen örnekler alınmıştır. Göz ardı etmek istemediğimiz bu bulguların genel değişim dinamiğini göstermek için yeterli olduklarına inanıyoruz.

yerlileştirme stratejinin gerçekleşmesine katkıda bulunur: Amaç, okur açısından daha kolay algılanabilecek, daha sade, öyküleyici anlatıma sahip bir çeviriyi ortaya koymaktır.

Örnek 276

Ö.M.: А уснащивал он речь множеством разных частиц, как-то: «судырь ты мой, эдакой какой-нибудь, знаете, понимаете, можете себе представить, относительно так сказать, некоторым образом», и прочими, которые сыпал он мешками; уснащивал он речь тоже довольно удачно подмаргиванием, прищуриванием одного глаза, что все придавало весьма едкое выражение многим его сатирическим намекам.

K.Ç.: Sohbetini ise çeşitli ek ve yardımcı sözcüklerle süslerdi, örneğin: "Canım efendim, sözüm ona, bildiğiniz üzere, anladığınız üzere, hayal edebileceğiniz gibi, nispeten, kıyasla, başka bir ifadeyle, bir anlamda" ve bol bol, çuvaldan döker gibi kullandığı diğerleri; bu sohbet süsleme işine aynı zamanda göz kırpmaları ve göz süzmeleri de eklenir ve derinlikli şakalarına alaycı bir hava katardı.

E.M.1950: Bu işi de: "Paşam, sizce de malumdur ya, anlıyorsunuz, tasavvur edin, denilebilir ki, bu münasebetle" gibi sözleri yığınla kullanarak yapardı. Bundan başka konuşurken bir gözünü ustalıkla kapaması kinayeli sözlerine daha manidar bir hal verirdi.

E.M.1950-Yorum: Tümce bölünmesi, daraltma

Örnek 279

Ö.M.: Все было у них придумано и предусмотрено с необыкновенною осмотрительностью; шея, плечи были открыты именно настолько, насколько нужно, и никак не дальше; каждая обнажила свои владения до тех пор, пока чувствовала по собственному убеждению, что они способны погубить человека; остальное все было припрятано с необыкновенным вкусом: или какой-нибудь легонький галстучек из ленты, или шарф легче пирожного, известного под именем «поцелуя», эфирно обнимал шею, или выпущены были из-за плеч, из-под платья, маленькие зубчатые стенки из тонкого батиста, известные под именем «скромностей».

K.Ç.: Her detay olağanüstü bir dikkatle düşünülmüş, her şey öngörülmüştü; boyun ve omuzlar tam olarak gerektiği kadar açılmıştı, bir milimetre fazlası değil; her hanım sahip olduğu menkullerini, bir insanı günaha sokabileceğini düşündüğü noktaya kadar açıkta bırakıyordu, gerisini ise üstün bir zevkle saklıyordu: geniş kurdeleden yapılma bir boyunluk ya da bir bezeden bile hafif, *buse* olarak bilinen eşarp boynunu bir bulut gibi sarıyordu veya omuzlarda elbise kumaşının altından *edep* diye anılan patiska kumaşından dişli bir duvar yükseliyordu.

E.M.1950: Üstlerinde başlarındaki her şey büyük bir dikkatle önceden düşünülmüştü: gerdanları, omuzları, lâzım geldiği kadar açıktı. Her bayan,

güzel tarafını, bir erkeği kendine ne kadarla bendedebileceğini düşünüyorsa, o kadar açardı, fazla değil. Geri kalan taraflar ince bir zevkle örtülürdü; adına öpücük denen ince bir kordele boynu kapatır, yahut da elbisenin içinden adı iffet olan ince patiskadan dişli bir duvar görünürdü.

E.M.1950-Yorum: Tümce bölünmesi. Daraltma.

Örnek 25

Ö.M.: Впрочем, приезжий делал не всё пустые вопросы; он с чрезвычайною точностию расспросил, кто в городе губернатор, кто председатель палаты, кто прокурор, — словом, не пропустил ни одного значительного чиновника; но еще с большею точностию, если даже не с участием, расспросил обо всех значительных помещиках: сколько кто имеет душ крестьян, как далеко живет от города, какого даже характера и как часто приезжает в город; расспросил внимательно о состоянии края: не было ли каких болезней в их губернии — повальных горячек, убийственных какие-либо лихорадок, оспы и тому подобного, и все так обстоятельно и с такою точностию, которая показывала более, чем одно простое любопытство.

K.Ç.: Gerçi, yeni genel bey hepten boş sorular sormuyordu; il merkezinin valisinin, meclis başkanının, savcısının kim olduklarını büyük bir dikkatle soruşturdu, kısacası, tek bir önemli memuru atlamadı; ancak daha da büyük bir özen hatta hassasiyetle belli başlı çiftlik sahiplerini sordu: Kimin kaç can köylüsü vardır, yerleri merkezden uzak mıdır, hatta mizaçları nasıldır ve şehre sık sık geliyor mudur; ilin genel vaziyetini de ayrıntısıyla araştırdı: Salgın hastalıklar, ateşli ölümlü vakalar, çiçek veya benzeri toplu hastalıklar yaşanmış mıdır – tüm bunları öyle bir dikkat ve titizlikle sorguladı ki ilgisi, basit bir meraktan fazlasına işaret ediyordu.

E.M.1950: Ama bu yeni gelen bay büsbütün de boş sorular sormuyordu; inceden inceye, valinin, mahkeme başkanının, savcının kimler olduklarını, hiçbir büyük memuru atlamadan, öğrenmek istiyordu. Fakat çiftlik sahipleri içinde önemli olanlarını, daha büyük bir dikkat ve içten bir ilgiyle soruşturuyordu. Ne kadar can sahibidirler? Şehirden ne kadar uzakta oturuyorlar? Şehre çok gelip giderler mi? Hattâ huyları, tabiatları nasıldır? Bundan başka o bölgenin sağlık durumu hakkında da bazı sorular soruyordu. Vilâyet içinde ateşli hastalıklar, öldürücü sırmalar, çiçek, veya buna benzer salgınlar var mı, yok mu? Bütün bunları öyle inceden inceye soruyordu ki, bunun sadece bir meraktan ileri gelmediği belliydi.

E.M.1950-Yorum: Tümce bölünmesi (1/9) yapılmış, **inceden inceye, bundan başka** gibi ifadeler eklenmiştir; bu tekniklerin kullanımıyla tümcenin daha açıklayıcı bir anlatım biçimini kazandığı söylenebilir (genişletme).

Örnek 45

Ö.M.: Тоненькие служат больше по особенным поручениям или только числятся и виляют туда и сюда; их существование как-то слишком легко, воздушно и совсем ненадежно.

K.Ç.: Zayıflar çoğu zaman geçici görevlerde bulunurlar ya da bir yerde kayıtlı görünüp aslında oradan oraya atanırlar; varlıkları bir şekilde hava gibi fazlasıyla hafif ve hiç güvenilir değil.

E.M.1950: Zayıfların görevleri pek de o kadar önemli değildir. Zayıflar, hiçbir zaman esaslı bir işe sahip olamazlar, odadan odaya gider, gelirler; hayatları sudan, güvenilmez bir hayattır.

E.M.1950-Yorum: Tümce bölünmesi. Genişletme: **bir yerde kayıtlı görünüp aslında oradan oraya atanırlar/ esaslı bir işe sahip olamazlar, odadan odaya gider, gelirler.**

Buraya kadar olan genel değerlendirmemizde sayıca öne çıkan işlemlere odaklanılmıştır. Ancak, az sayıdaki işlemler de bu değerlendirmenin içinde önemli bir konum tutmaktadır. Bu açıdan bakıldığında erek metinde çıkarma, ekleme, anlamsal kayma veya yanlış yorumlama gibi çeviri olgularının payının düşük olduğu anlaşılmaktadır. Kuşkusuz, yalnızca sayısal verilerle yetinmek doğru bir yaklaşım olmayacak; özellikle de kültür politikasının olası etkisini görmek için örneklerle yakından bakmak ve çıkarma veya eklemelerin hangi noktada yapılmış olduklarını sorgulamak gerekir. Ancak tabloda gösterilen verilerden yola çıkarak E.M.1950'ye ilişkin şu genel değerlendirme yapmanın yanlış olmayacağını düşünüyoruz:

Erek metinde gözlemlenen başlıca özellik uzun tümcelerin bölünerek çevrilmesi ve yerleştirici çeviri stratejisidir. Birinci işlem yazarın özgün biçiminin önemli ögesi ve yapıtı **barok** veya **grotesk roman** olarak tanımlanmasının nedenlerinden biri olan uzun tümcelerinin ve bazı durumlarda abartılı, uzatılmış eğretilmelerinin erek metne aktarılamamasıyla sonuçlanmış olabilir. Öte yandan bu işlem ve aynı biçimde yerleştirici çeviri stratejisi metni okur açısından göreceli olarak daha "kolay okunur" hale getirmiş olabilir.

Dönemsel dil kullanımı doğal ve beklenebilir bir bulgudur; ekleme, çıkarma, anlamsal kayma veya farklı yorumlama işlemlerinden her biri sayısal olarak önemli bir ağırlık oluşturmamaktadır. Bir başka deyişle, söz konusu çevirinin bir eksik

çeviri¹⁰ olduğunu söylemek için elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. İncelenen metin tamamlanmamış, yerleştirilmiş ve hedef okurun rahat okuma deneyimini hedefleyen bir metindir; yapının içeriği aktarılırken, biçimsel yönü göz ardı edilebilmektedir. Bunun sonucunda yapının çok boyutlu yapısı tam olarak yansıtılamamaktadır, sosyal güldürü boyutu öne çıkarken grotesk çizgileri ve ona bağlı olarak **Cehennem** göndermesi, bütünüyle kaybolmasa da zayıflamaktadır.

6.3.1.2. Erek Metin 1975

Bütünce incelenmesi sonucu elde edilen sayılar aşağıda verilmiştir. Bu ve sonraki tabloda işlemler alfabetik sırasına göre sıralanmış, sayıca öne çıkan işlemler ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 9: E.M.1975. Çeviri İşlemleri

Çeviri işlemleri	E.M.1975
Açıklama	6
Anlamsal kayma	5
Çıkarma	18
Daraltma	89
Dönemsel dil kullanımı	12
Durumdil değişimi	37
Ekleme	9
Farklı yorumlama	7
Genişletme	8
Nötrleştirme	26
Basitleştirme	10
Somutlaştırma	5
Tümce bölünmesi	94

¹⁰ **Eksik çeviri** (undertranslation) – çevirmenin kaynak metnin anlamını verecek bir erek metin üretmek amacıyla telafi, genişletme ya da belirtik çeviri gibi işlemleri uygulamadığı bir çeviri hatası. (Berk, 2005). Newmark ise bu olguyu şöyle tanımlar (1998:285): "Çevirinin, özgün metne göre daha az detay verdiği ve daha genel olduğu durumdur. Çevirilerin çoğu birer eksik çeviridir ancak eksiklik dereceleri fazlasıyla yüksek." Eksiklik derecesi, incelediğimiz çevirilerle ilgili ayrıca sorgulanması gereken ve belki de yalnızca karşılaştırma sonucunda anlaşılabilecek bir olgudur. Örneğin, E.M.1950'nin eksiklik derecesi E.M.1975'e göre daha azdır.

E.M.1950 ve 1975 verilerini karşılaştırmalı olarak sunan tablo aşağıdadır. Belirgin sayısal artışın gözlemlendiği durumlar renkle belirtilmiştir.

Tablo 10: E.M.1950 ve 1975. Çeviri İşlemlerin Karşılaştırılması

Çeviri işlemleri	E.M.1950	E.M.1975
Açıklama	5	6
Anlamsal kayma	2	5
Çıkarma	8	18
Daraltma	44	89
Dönemsel dil kullanımı	49	12
Durumdil değişimi	9	37
Ekleme	3	9
Farklı yorumlama	4	7
Genişletme	26	8
Nötrleştirme	6	26
Basitleştirme	5	10
Somutlaştırma	9	5
Tümce bölünmesi	110	94

Özellikle karşılaştırmalı tablodan yola çıkarak şu tespitlerde bulunmak olası: Beklenebileceği gibi dönemsel dil kullanımında (çağdaş ölçünlü dile göre) azalma görülmüştür (49-12). Sayıca öne çıkan işlemler ve kaymalar ise sırayla Tümce bölünmesi, Daraltma, Durumdil değişimi, Nötrleştirme ve Çıkarmadır. Belirgin artış gösteren dokuz madde ise Anlamsal kayma, Çıkarma, Daraltma, Durumdil değişimi, Ekleme, Farklı yorumlama, Genişletme, Nötrleştirme ve Basitleştirmedir. Bunlardan Anlamsal kayma, Ekleme, Farklı yorumlama, Genişletme ve Basitleştirmenin sayısal ağırlığı düşüktür ancak E.M.1950 ile ilgili olarak da söylediğimiz gibi bu noktada önemli olan örneklerin çokluğu ya da azlığı değil, içeriğidir. Kültür politikası bağlamında ele alınacak bu ve diğer işlem örnekleri sonraki bölümde yorumlanacaktır. Bu aşamada ise yalnızca bu sayısal verilerden yola çıkarak şu değerlendirmeyi yapmak herhalde yanlış olmayacaktır:

E.M.1975 her şeyden önce biçimsel açıdan daraltılmış bir metindir. Bunun yanı sıra alay, ironi, eleştiri, güldürü ögesi içeren tümcelerın çoğı zaman nötrleştığı görülür. Hatırlatmak gerekirse önsözünde roman, bir komedi ve macera/yolculuk romanı olarak tanıtılmıştır. Oysaki nötrleştirmenin güldürü ögesinin büyük ölçüde kaybolmasıyla sonuçlandığı söylenebilir. Birçok örnekte daraltma, nötrleştirme ve durumdil¹¹ değişimi işlemlerinin bir arada kullanıldığı görülür; daha doğrusu daraltma ve nötrleştirmenin durumdil değişiminin oluşmasına katkıda bulunur. Örneklerden de anlaşılacağı gibi durumdil değişimi ve genel eleştiri seviyesinin azalması özellikle devlet görevlileri, ordu mensupları, asil sınıfın temsilcileri veya kadın-erkek ilişkileri söz konusu olduğunda uygulanmıştır. Bu bulgu ise doğrudan kültür politikasının ve erek dizge hassasiyetlerinin etkisi olarak yorumlanabilir. Bu yorum, aşağıdaki örneklerle desteklenebilir:

Örnek 39

Ö.M.: Мужчины здесь, как и везде, были двух родов: одни тоненькие, которые всё увивались около дам; некоторые из них были такого рода, что с трудом можно было отличить их от петербургских: имели так же весьма чисто, обдуманно и со вкусом зачесанные бакенбарды, или просто благовидные, весьма гладко выбритые овалы лиц, так же небрежно подседали к дамам, так же говорили по-французски и смешили дам так же, как и в Петербурге.

K.Ç.: Her yerde olduğu gibi burada da iki çeşit erkek vardı: Bir kısmı zayıf, sürekli kadınların etrafında pervane olan erkeklerdi; hatta bunlardan bazıları, Petersburglu beyefendilerden zor ayırt edilebilecek türdendi: Aynı şekilde tertemiz, ince düşünülmüş ve zevkle taranmış favorileri ya da düzgünce, pürüzsüz tıraş edilmiş yüzleri vardı, kadınların yanına aynı şekilde rahatlıkla oturuyor, aynı şekilde Fransızca konuşuyor ve kadınları tıpkı Petersburg'ta olduğu gibi aynı şekilde güldürüyorlardı.

E.M.1975: Erkekler her yerde olduğu gibi iki çeşitti: Kimisi zayıftı, kadınlara kur yapıyordu; bunlar Petersburg'takilerden hiç de farklı değildi. İtinayla taranmış favorileri, sinek kaydı oval yüzleri, aynı Petersburg'taki gibi hanımlarının yanında terbiyeli bir şekilde oturarak Fransızca konuşuyorlar, şakalar yaparak kadınları güldürüyorlardı.

¹¹ M. Halliday (1978:27) durumdili (register) şöyle tanımlar: "Durumdil, dilin işlevsel bir değişkesidir." Bir başka kitabında ise (Hatim & Mason, 1990:46 içinde Halliday v.d., 1964:87,) daha geniş bir tanım verilir: "Durumdil kategorisi, insanların dilleriyle ne yaptıklarını çözümlemek için önerilmiştir. Dil etkinliğini çeşitli bağlamlarda gözlemlerken, farklı durum türlerine uygun olmaları bakımından seçilen farklı dil türlerini buluruz." Alan, kip ve akış ("field, mode, tenor"; öneri terim çevirisi) bileşenlerinden oluşan durumdil, belli bir iletişim durumuna, iletinin amacına ve içeriğine, iletişimde bulunan kişilerin kişisel ve birbirine karşı olan özelliklerine göre oluşan karmaşık bir anlamsal yapıdır. Ayrıntılı tartışma için bkz.: Hatim & Mason (1990: 36-53. Context in Translating: Register Analysis). Newmark'ın ise durumdil için verdiği tanım şöyle (1998:284-5): "Belli bir anda oluşan ve belirli bir resmiyet derecesi, duygu tonu, zorluk, lehçe ve toplumsal sınıf; bazen de yaş ve cinsiyet gibi diğer etkenlerle de betimlenen 'toplumsal' dilin bir değişkesidir."

E.M.1975-Yorum: Tümce bölünmesi. Daraltma: **tertemiz, ince düşünülmüş ve zevkle taranmış favorileri ya da düzgünce, pürüzsüz tıraş edilmiş yüzleri - itinayla taranmış favorileri, sinek kaydı oval yüzleri.**

Anlamsal kayma: **rahatlıkla oturuyor - terbiyeli bir şekilde oturarak.** Önceki örneklerden birinde (Örn.35, s.17) **hanım** sözcüğü **eş** anlamında kullanılmıştır; burada da erkeklerin eşlerinin yanında oturdukları anlaşılabilir. Özgün metinde zayıf erkekler bekâr, uçarı ve çapkın, şişman erkekler ise evli, ciddi ve oturaklı kimseler olarak tanıtılmaktadır. E.M.'de ise daha farklı bir sahne söz konusudur. E.M.1987'de ise bu anlamsal kayma daha da belirgin olacaktır.

Örnek 45

Ö.M.: Тоненькие служат больше по особенным поручениям или только числятся и виляют туда и сюда; их существование как-то слишком легко, воздушно и совсем ненадежно.

K.Ç.: Zayıflar çoğu zaman geçici görevlerde bulunurlar ya da bir yerde kayıtlı görünüp aslında oradan oraya atanırlar; varlıkları bir şekilde hava gibi fazlasıyla hafif ve hiç güvenilir değil.

E.M.1975: Zayıf memurlar oradan oraya sürülürler, gereksiz ve ümitsiz hayatları vardır.

E.M.1975-Yorum: Daraltma. Devlet memurlarıyla ilgili olan birçok örnekte olduğu gibi burada da eleştiri seviyesini azaltacak işlemlere başvurulmuştur.

Örnek 58

Ö.M.: Приезжий наш гость также спорил, но как-то чрезвычайно искусно, так что все видели, что он спорил, а между тем приятно спорил.

K.Ç.: Yeni gelen bey de tartışıyordu fakat büyük bir incelikle tartışıyordu, öyle ki herkes onun tartıştığını görüyor ancak hoş bir şekilde tartıştığının da farkına varıyordu.

E.M.1975: Konuğumuz da ister istemez onlara katıldı, böylece herkes onun nasıl ustaca, tatlı bir şekilde tartıştığını gördü.

E.M.1975-Yorum: ...ister istemez..., ustaca ifadelerinin eklenmesi ve ...tartıştıyordu, fakat.../...herkes onun tartıştığını görüyor, ancak... ifadelerinin çıkarılmasıyla tümce anlamının da değiştiği söylenebilir. Ö.M.'deki sahne,

başkarakterin çekingen davranmadığı gibi nezaketsiz veya saldırgan da olmadığını, herkesin onayını ve güvenini kazanmaya çalışırken ölçülü ve dikkatli davrandığını anlatmaktadır. İncelenen tümcede ise Çiçikov'un iskambil oyunu hakkındaki boş tartışmaya girmeye isteksiz olduğu ve adab-ı muaşeret kurallarını ne derecede iyi bildiği gerçeği öne çıkarılmış, böylece karakter olumsuz yerine olumlu bir nitelik kazanmıştır (anlamsal kayma, durumdil değişimi, eleştiri seviyenin azalması).

Örnek 78:

Ö.M.: Есть род людей, известных под именем: люди так себе, ни то ни се, ни в городе Богдан ни в селе Селифан, по словам пословицы.

K.Ç.: Atasözünde dendiği gibi "Ne şehirde Boğdan, de köyde Selifan" diye bilinen, ne olduğu belirsiz bir insan türü vardır.

E.M.1975: Halk dilinde "Ne arabadan aşağı, ne arabadan yukarı" diye bir deyim vardır hani...Belki Manilov'u da bunlardan saymak yerinde olur.

E.M.1975-Yorum: Burada anılan Boğdan ve Selifan, ilki genellikle kentte, diğeri ise kırsal bölgelerde sıkça kullanılan erkek isimleridir; kullanılan atasözü ise "ne iyi ne de kötü, belirgin bir niteliği olmayan, hakkında söylenebilecek bir şey olmayan" anlamını taşımaktadır. Örnekte kullanılan deyim, TDK Atasözleri ve Deyimler sözlüğünde geçmemektedir, dolayısıyla yöreye özgü, az bilinen ya da o dönemde yaygın olan bir deyim olduğu düşünülebilir. Genel olarak, Ö.M'deki doğrudan ve açık eleştiri yerine erek metinde daha belirsiz, dolaylı ve örtük bir eleştiriye başvurulduğu söylemek olası. Benzer biçimde Manilov karakterinin tembellik sembolü olarak rol aldığı yedi ölümcül günah göndermesinin de belirsizleştiği söylenebilir (durumdil değişimi, eleştiri seviyenin azalması).

Çıkarma örnekleri konumuz açısından önemli ipuçları içermektedir. Metinde toplam 18 çıkarma tespit edilmiştir; bunlardan büyük çoğu kültür-yüklü sözcükler (bkz. 6.3.2.3. Fransızca Kullanımı) ya da yine yüksek rütbeli kamu görevlilerine yönelik eleştiri içeren tümcelerde uygulandığı görülmüştür. Çıkarmaların kimi zaman anlamsal boşluklar yaratma pahasına yapıldığı gözlemlenmiştir.

Örnek 193

Ö.M.: Шампанское у нас было такое — что пред ним губернаторское? просто квас.

K.Ç.: Bir şampanyamız vardı – valininki onun yanında nedir ki? Basit bir kvas!

E.M.1975: Bize çıkardığı şampanyası kvas(1) gibi kalır.

E.M.1975-Yorum: Vali göndermesi çıkarılmış, böylelikle tümce karşıt anlamlı hale gelmiş ve genel konuşma bağlamıyla tutarsız kalmıştır (anlamsal kayma, çıkarma).

(1) Buğdaydan yapılan bir çeşit içki

Çıkarmaların çoğu sözcük düzeyinde gerçekleşmiştir ancak iki örnekte tümcelerin tümüyle çıkarıldığı tespit edilmiştir:

Örnek 237

Ö.M.: Словом, те слова которые вдруг отдадут, как варом, какого-нибудь замечтавшегося двадцатилетнего юношу, когда, возвращаясь из театра, несет он в голове испанскую улицу, ночь, чудный женский образ с гитарой и кудрями.

K.Ç.: Kısaca, tiyatrodan dönerken hayallere dalan ve aklında İspanyol bir sokak, gece, gitarı ve lüle saçlarıyla müthiş bir kadın imgesini taşıyan yirmi yaşında genç bir erkekte başından dökülen sıcak su etkisini yaratabilecek sözler.

E.M.1975: Çıkarma

Örnek 238

Ö.M.: Чего нет и что не грезится в голове его? он в небесах и к Шиллеру заехал в гости — и вдруг раздаются над ним, как гром, роковые слова, и видит он, что вновь очутился на земле, и даже на Сенной площади, и даже близ кабака, и вновь пошла побудничному щеголять перед ним жизнь.

K.Ç.: Aklında neler yok ve hayallerinde neler geçmiyor ki? Bulutlara yükselip Schiller'in ziyaretine bile gitmiştir o – ancak birden gök gürültüsü gibi duyulur mukadder sözler, bir de bakar ki yine bu dünyada, hatta Sennaya Meydanında, üstüne üstlük bir içki evinin tam yanı başında bulur kendini ve yaşam yine tüm sıradanlığıyla oyunlar çevirir gözü önünde.

E.M.1975: Çıkarma

Söz konusu iki örnek, romanın VI. Bölümde Çiçikov'un çiftlik sahiplerini ziyaret ettikten sonra şehre geri dönüşü sahnesinde yer alır. Bu çalışmanın 4.2. bölümünden de hatırlanacağı gibi bu sahne, **İlahi Komediya**'daki Dite şehrine giriş sahnesine göndermeler barındırır. Çevirmen somut olay akışıyla doğrudan bağlantısı olmayan bu tümceleri aktarmamayı seçmiş olabilir. Çıkarmalar bu göndermenin belirsizleşmesine yol açmış olabilir.

6.3.1.3.Erek Metin 1987

Bütüncü incelenmesi sonucu elde edilen sayılar aşağıda verilmiştir. Bu ve sonraki tabloda işlemler alfabetik sırayla aktarılmış, sayıca öne çıkan işlemler ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 11: E.M.1987. Çeviri İşlemleri

Çeviri işlemleri	E.M.1987
Açıklama	6
Anlamsal kayma	4
Çıkarma	5
Daraltma	53
Dönemsel dil kullanımı	0
Durumdil değişimi	16
Ekleme	14
Farklı yorumlama	8
Genişletme	36
Nötrleştirme	9
Basitleştirme	6
Somitlaştırma	7
Tümce bölünmesi	92

Karşılaştırmalı tablo aşağıda verilmiştir. Üç erek metinde birbirine göre belirgin dalgalanma veya azaltma/yükselme dinamiğini gösteren maddeler koyu olarak vurgulanmıştır.

Tablo 12: E.M. 1950, 1975 ve 1987. Çeviri İşlemlerin Karşılaştırılması

Çeviri işlemleri	E.M.1950	E.M.1975	E.M.1987
Açıklama	5	6	6
Anlamsal kayma	2	5	4
Çıkarma	8	18	5
Daraltma	44	89	53
Dönemsel dil kullanımı	49	12	8
Durumdil değişimi	9	37	16
Ekleme	3	9	14
Farklı yorumlama	4	7	8
Genişletme	26	8	36
Nötrleştirme	6	26	9
Basitleştirme	5	10	6
Somutlaştırma	9	5	7
Tümce bölünmesi	110	94	92

İncelenen bütüncede belirgin dönemsel dil kullanımı örneklerinde azalma devam etmektedir (49-12-8, herşey, birşeyler, Rusyada, elele, vd). Tümce bölünmesi ise yaklaşık olarak aynı sıklıkla kullanılmıştır (110-94-92). Dolayısıyla burada da, E.M.1950 ile ilgili olarak vurguladığımız gibi, özgün biçim ve metinlerarası göndermeler düzleminde belli bir kayıptan söz etmek olası. Daraltma (44-89-53) ve durumdil değişimi (9-37-16), E.M.1975'e göre bir azalma göstermekle birlikte hala yüksek sayılabilecek düzeydedir. Ekleme (3-9-14), 37 yıllık süre boyunca tutarlı bir artış göstermektedir. Genişletme ise 1950 yılının da üzerindedir (26-8-36). Bununla birlikte ironi, alay, eleştiri gibi niteliklerde nötrleştirme uygulaması düşük seviyededir (6-26-9).

Bu verilerden ve aşağıda sunulan örneklerden yola çıkarak şu sonuca varmak olası: Veriler, E.M.1950 ve 1975'e göre oldukça farklı bir çeviriyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Birincisi, kaynak odaklı çeviri örneklerinin ortaya

çıktığı gözlemlenmektedir. Bu örneklerde çıkarma, ekleme, belirtik veya örtük çeviri işlemleri kullanılmamıştır, tümce içerik ve yapı açısından kaynak tümcelere yaklaşmaktadır. Çıkarma işlemi yapılmazken belirtik çeviri, hatta kimi zaman fazla çeviri örnekleriyle karşılaşmaktayız. Bunun dışında metnin bir ölçüde daraltılmış ve yerlileştirilmiş olduğunu söylemek olası. Ancak daraltma, örneğin E.M.1975'te kadar kapsamlı değildir, çoğu zaman az sayıda sözcük çıkarılarak gerçekleştirilir.

Söz konusu işlemlerin seçimi (ekleme, belirtik çeviri, fazla çeviri bir yandan ve daraltma diğer yandan) tümcenin anlamına göre yapılmıştır. Memurlara veya askerlere değinen tümcelerde, tümcenin anlamını olumluya çeviren işlemler yapılmıştır (Örnekler 39, 46, 67). Benzer tutum, kadın-erkek ilişkileri söz konusu olduğunda da görülmektedir; söz konusu ilişkiler daha resmi veya mesafeli olarak gösterilir (Örnek 39).¹² E.M.1975'te durumdil değişimiyle yapıtın güldürü boyutunun zayıfladığını söylenmişti; E.M.1987'de ise bu boyut korunmuştur. Hatta günlük konuşma sınırlarını zorlayan çeviri seçimleriyle güçlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin, X. Bölümde: **Öküze ne kadar uğraşırsan uğraş, tek damla süt sağlamazsın.**¹³ IV. Bölümde: Haydi, defol git, Allahın belâsı, karınla fingirdeşmeye git, kılıbık! XI. Bölümde: «İşte tam kapak atılacak yer, sınır burnunun dibinde...», vb. Çeviride kalın punto veya (!) gibi ek uygulamaların kullanımı, onu belirtik, zaman zaman fazla çeviri olarak değerlendirmemizi olanaklı kılar.

Tespit ettiğimiz bir başka bulgu ise, E.M.1975 ile paralellikler gösteren örneklerdir. Genel olarak, daha kolay okunan bir metni ortaya koyma çabasının ve okur algılaması kaygısının devam ettiğini görmekteyiz. Bu kaygıyla hareket edilerek genişletilmiş, belirtik bir çeviri örneği ortaya konulmuştur. Güldürü boyutunu öne çıkarılarak ve alt metinleri belirsizleştirerek tek boyutlu bir metin yaratılmıştır.

---

¹² Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta, bu örneklerin anlamlandırma ve sözcük seçimleri bakımından E.M.1975 veya E.M.1950 ile benzerlikler göstermeleridir. Dolayısıyla belki de burada erek dizgenin hassasiyetlerinden veya öz-sansür uygulamasından değil, önceki çeviriden yararlanmasından söz etmek gerekir. Bütüncemizde bu tür örneklerin sayısı 28'dir (%9,3); hem bu oranın hem de paralellik gösteren tümcelerin zorluk derecesinin yüksek olmaması dikkat çekicidir.

¹³ Erek metinde kalın yazılmıştır.

Anlamsal kayma/Farklı yorumlama:

Örnek 39

Ö.M.: Мужчины здесь, как и везде, были двух родов: одни тоненькие, которые всё увивались около дам; некоторые из них были такого рода, что с трудом можно было отличить их от петербургских: имели так же весьма чисто, обдуманно и со вкусом зачесанные бакенбарды, или просто благовидные, весьма гладко выбритые овалы лиц, так же небрежно подседали к дамам, так же говорили по-французски и смешили дам так же, как и в Петербурге.

K.Ç.: Her yerde olduğu gibi burada da iki çeşit erkek vardı: Bir kısmı zayıf, sürekli kadınların etrafında pervane olan erkeklerdi; hatta bunlardan bazıları, Petersburg’lu beyefendilerden zor ayırt edilebilecek türdendi: Aynı şekilde tertemiz, ince düşünülmüş ve zevkle taranmış favorileri ya da düzgünce, pürüzsüz tıraş edilmiş yüzleri vardı, kadınların yanına aynı şekilde rahatlıkla oturuyor, aynı şekilde Fransızca konuşuyor ve hanımları, tıpkı Petersburg’ta olduğu gibi aynı şekilde güldürüyorlardı.

E.M.1987: Erkekler ise her yerde olduğu gibi iki türdü: Kimisinin, karılarının yanından ayrılmayan zayıfların, pek de Petersburg’lularından farkları yoktu. Bunlar sanki Petersburg’taymış gibi favorilerini özene bezene zevkle taramışlar, yüzlerini sinek kaydı traş etmişler, eşlerinin yanında oldukça rahat oturuyorlar, Fransızca konuşuyorlar, kadınları gülmekten kırıp geçiyorlardı.

E.M.1987-Yorum: Erek metinde anlamsal kayma sonucu bütünüyle değişik bir sahne söz konusudur. Özgün metinde zayıf erkekler bekâr, uçarı ve çapkın, şişman erkekler ise evli, ciddi ve oturaklı kimseler olarak tanıtılmaktadır. İncelenen örnekte ise kadınların etrafında pervane olmak yerine karılarının yanından ayrılmamak ya da kadınların yanına... rahatlıkla oturuyor yerine eşlerinin yanında oldukça rahat oturuyorlar gibi seçimler nedeniyle karşıt anlamlı bir imge oluşturulmuştur. E.M.1975’ile paralellikler, bkz:

E.M.1975: Erkekler her yerde olduğu gibi iki çeşitti: Kimisi zayıftı, kadınlara kur yapıyordu; bunlar Petersburg’takilerden hiç de farklı değildi. İtinayla taranmış favorileri, sinek kaydı oval yüzleri, aynı Petersburg’taki gibi hanımlarının yanında terbiyeli bir şekilde oturarak Fransızca konuşuyorlar, şakalar yaparak kadınları güldürüyorlardı.

Örnek 46

Ö.M.: Толстые же никогда не занимают косвенных мест, а всё прямые, и уж если сядут где, то сядут надежно и крепко, так что скорей место затрещит и угнется под ними, а уж они не слетят.

K.Ç.: Şişmanlar ise asla yan görevlerde değil, hep asıl görevlerde bulunurlar ve bir kez bir koltuğa oturdular mı güvenli ve sapasağlam otururlar, öyle ki altlarındaki koltuk çatırdayıp eğilse de onlar düşmez.

E.M.1987: Şişmanlar ise hiçbir zaman önemsiz bir işe bağlanmaz, tersine en önemli yere bağlanır, eğer yer sağlam ve iyiye oraya bir kene gibi yapışırlar; koltuklarına öyle otururlar ki, koltuk kırılrsa yerlerinden kıpırdanmaz, yuvarlanmazlar.

E.M.1987-Yorum: Genişletme: bir kez bir koltuğa oturdular mı güvenli ve sapasağlam otururlar/yer sağlam ve iyiye oraya bir kene gibi yapışırlar. Memurlar söz konusu olduğunda erek metin daha olumlu bir karakter kazanır, kaynak metne göre eleştiri dozu daha azdır. E.M.1975 ile paralellikler, bkz:

E.M.1975: Halbuki şişmanlar hiçbir zaman dolaylı işlere girmezler, ancak doğrudan doğruya sağlam, iyi işlere bağlanırlar, daha doğrusu kene gibi yapışırlar. Yani onlar terk edene kadar altlarındaki koltuk ezilip kırılır.

Örnek 67

Ö.M.: Даже самая погода весьма кстати прислужилась: день был не то ясный, не то мрачный, а какого-то светло-серого цвета, какой бывает только на старых мундирах гарнизонных солдат, этого, впрочем, мирного войска, но отчасти нетрезвого по воскресным дням.

K.Ç.: Hava bile genel manzaraya katkıda bulundu: Gün ne açık ne de kapalı, bir çeşit açık gri rengindeydi; bu renk bir tek kışlada kalan askeri birliğin ki kendileri Pazar günlerinde biraz alkollü olsalar da aslında barışçıl bir ordu birimidir, eski kaputlarında olur.

E.M.1987: Hava da sıkıntılıydı zaten: Gökyüzü ne açık, ne de kapalı; kül rengindeydi. Hani eskiden barış isteyen, hiçbir pazar ayık gezmeyen garnizon erkekleri kül renkli elbise giyerlerdi ya, aşağı yukarı o renkteydi.

E.M.1987-Yorum: Farklı yorumlama. Ö.M.'de askerler ve kaputlar E.M.'de garnizon erkekleri ve elbise olarak aktarılmıştır. Tümce bölünmesi. E.M.1975 ile paralellikler, bkz:

E.M.1975: Gökyüzü ne aydınlık ne de kapalıydı, açık kurşuniydi. Eskiden barış isteyen, pazar günleri hiç ayık gezmeyen askerlerin giydiği üniformanın rengindeydi.

Belirtik Çeviri:

Örnek 20

Ö.M.: Подобная игра природы, впрочем, случается на разных исторических картинах, неизвестно в какое время, откуда и кем привезенных к нам в Россию, иной раз даже нашими вельможами, любителями искусств, накупившими их в Италии по совету везших их курьеров.

K.Ç.: Gerçi, bunun gibi doğa oyunlarına bizim Rusya'ya ne zaman, nereden ve kimler tarafından getirildiği belli olmayan, hatta bazen bizzat sanat aşığı asilzadelerimiz tarafından arabalarını süren kuryelerin önerisiyle İtalya'da bol bol alınan birçok tarihi tabloda rastlanır.

E.M.1987: Doğanın bu tür cilveleri, ne zaman, kimin, ne yolla Rusya'ya getirdiği bilinmeyen böyle tarihî tablolarda görülür yalnız. Kimbilir, belki de İtalya'ya giden soylu sanat hastalarımızın oradaki kılavuzun sözlerine kanarak aldıkları ve getirdikleri sanat eserlerinden (!) biridir.

E.M.1987-Yorum: Tümce bölünmesi. Kaynak metindeki örtük ironi erek metinde (!) ünlem işareti kullanımıyla daha belirgin hale getirilmiş olabilir (belirtik çeviri).

Örnek 26

Ö.M.: В приемах своих господин имел что-то солидное и высмаркивался чрезвычайно громко.

K.Ç.: Beyin davranışlarında ağırbaşlı bir hava vardı ve burnunu olağanüstü bir gürültüyle temizliyordu.

E.M.1987: Sonra bu beyefendinin davranışları da çok ağırbaşlı (!) olduğunu gösteriyordu: Burnunu büyük bir gürültüyle siliyordu.

E.M.1987-Yorum: Tümce bölünmesi. Kaynak metindeki örtük ironi erek metinde (!) ünlem işareti kullanımıyla daha belirgin hale getirilmiş olabilir (belirtik çeviri).

Fazla çeviri:

Örnek 24

Ö.M.: Как в просвещенной Европе, так и в просвещенной России есть теперь весьма много почтенных людей, которые без того не могут покушать в трактире, чтоб не поговорить с слугою, а иногда даже забавно пошутить над ним.

K.Ç.: Artık medeni Avrupa'da olduğu gibi medeni Rusya'da da uşakla sohbet etmeden, hatta zaman zaman onunla şakalaşmadan yemek yiyemeyen birçok saygıdeğer insanımız vardır.

E.M.1987: Rusya da Avrupa gibi uygarlığa ayak uydurmuştur; orada da yemek yerken garsonla ahbaplık eden, konuşan soylular vardır.

E.M.1987-Yorum: Fazla çeviri: Erek metinde tümcenin anlamı net ve açık bir biçimde ortaya koyacak ek sözcük ve ifadeler kullanılmıştır.

Örnek 36

Ö.M.: Приезжий гость и тут не уронил себя: он сказал какой-то комплимент, весьма приличный для человека средних лет, имеющего чин не слишком большой и не слишком малый.

K.Ç.: Yeni gelen konuk burada da kendini düşürmemiştir: orta yaşlı, ne çok büyük ne de çok küçük bir unvana sahip biri için çok uygun bir iltifat söylemiştir.

E.M.1987: Yeni konuk ne denli terbiyeli olduğunu bir kez daha gösterdi. Orta yaşlı, orta rütbeli bir memura pek yaraşan güzel komplimanlar yaptı.

E.M.1987-Yorum: Fazla çeviri: Erek metinde tümcenin anlamı net ve açık bir biçimde ortaya koyacak ek sözcük ve ifadeler kullanılmıştır. Ekleme: **bir iltifat – komplimanlar.**

Örnek 66

Ö.M.: Поодаль в стороне темнел каким-то скучно-синеватым цветом сосновый лес.

K.Ç.: Uzakta yan tarafta sıkıcı mavimsi rengiyle karanlık bir çam ormanı vardı.

E.M.1987: Ötelerde, uzak bir yerde, koyu kurşunî renkli bir çam ormanı insana iyice sıkıntı veriyordu.

E.M.1987-Yorum: Fazla çeviri (insana iyice sıkıntı veriyordu).

6.3.1.4.Erek Metin 2007

Bütünce incelemesi sonucu elde edilen sayılar aşağıda verilmiştir. Bu ve sonraki tabloda işlemler alfabetik sırasına göre sıralanmış, sayıca öne çıkan işlemler ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 13: E.M.2007. Çeviri İşlemleri

Çeviri işlemleri	E.M.2007
Açıklama	1
Anlamsal kayma	1
Çıkarma	1
Daraltma	12

Durumdil değişimi	5
Ekleme	0
Farklı yorumlama	1
Genişletme	14
Nötrleştirme	0
Basitleştirme	3
Somutlaştırma	0
Tümce bölünmesi	42

Verilerden de anlaşılacağı gibi tüm kategorilerde belirgin bir azalma söz konusudur. Tümce bölünmesinden büyük ölçüde kaçınılmıştır. Özellikle uzun olan tümceler bu çeviride çoğu zaman bölünür ancak sadeleştirilmez. Tümce yapısı ve özellikleri (örn., devriklik) korunmaya çalışılır.

Örnek 33

Ö.M.: Черные фраки мелькали и носились врознь и кучами там и там, как носятся мухи на белом сияющем рафинаде в пору жаркого июльского лета, когда старая ключница рубит и делит его на сверкающие обломки перед открытым окном; дети все глядят, собравшись вокруг, следя любопытно за движениями жестких рук ее, подымающих молот, а воздушные эскадроны мух, поднятые легким воздухом, влетают смело, как полные хозяева, и, пользуясь подслеповатостью старухи и солнцем, беспокоящим глаза ее, обсыпают лакомые куски где вразбитную, где густыми кучами.

K.Ç.: Siyah fraklar teker teker ya da gruplar halinde her yerde bir görünüp bir kayboluyordu, tıpkı sıcak bir Temmuz günü büyük bir kalıp kar beyazı şekere konan sinekler gibi, yaşlı bir hizmetçi kadın açık pencerenin önünde oturup onu küçük parlak parçalara bölerken; çocuklar etrafında toplanıp çekici kaldıran sert ellerinin hareketlerine pürdikkat bakıyor, sinekler ordusu ise hava dalgasıyla yükselerek evin sahibi onlarmış gibi cüretle birden odaya dahlıyor ve hem yaşlı kadının iyi görmemesinden hem de güneşin gözü kamaştıran ışığından yararlanarak tatlı parçalara birer birer ya da kalabalık birlikler halinde saldırıyor.

E.M.2007: Siyah fraklar bir görünüp bir kayboluyor, teker teker ve hep birlikte bir oraya bir buraya koşturup duruyorlardı; aynı, kızgın bir temmuz gününde kilerci kadının pencere önünde kırıp, ısıltılı parçalara böldüğü parlak beyaz kesmeşekere konup kalkan kara sinekler gibiydiler. Çocuklar, hizmetçi kadının etrafını sarıp, çekici kaldıran sert elleri izlerler hayretle; hafif bir esintiyle ayaklanan sineklerin oluşturdukları alaylar ise, sanki ev sahipleri kendileriymiş gibi korkusuzca içeri dalar, ihtiyar kadının miyopluğundan ve güneşin yansımasından faydalanarak, en leziz parçaların üzerine dağınık ve kalabalık yığınlar halinde konarlar.

E.M.2007-Yorum: Tümce bölünmesi (1/2).

Örnek 64

Ö.M.: У подошвы этого возвышения, и частью по самому скату, темнели вдоль и поперек серенькие бревенчатые избы, которые герой наш, неизвестно по каким причинам, в ту ж минуту принялся считать и насчитал более двухсот; нигде между ними растущего деревца или какой-нибудь зелени; везде глядело только одно бревно.

K.Ç.: Tepenin eteğinde, kısmen de yükseklerle çıkarak, koyu gri köy evleri biri orada biri burada düzensizce serpiştirilmişti; kahramanımız bilinmeyen nedenlerle onları hemen saymaya koyuldu ve iki yüzden fazlasını saydı; aralarında ne bir fidan ne de herhangi bir yeşillik; her yerden yalnızca evlerin kalasları bakıyordu.

E.M.2010: Bu tepenin eteğinde ve kısmen yamaç üzerinde enine boyuna, tomruktan, kurşun renkte köylü kulübeleri görülüyordu. Kahramanımız bilmediğimiz bir nedenle, bu evleri saymaya koyuldu derhal - iki yüzden fazlaydılar. Evlerin aralarında tek bir ağaç ya da herhangi bir yeşillik görülüyordu; yalnızca kütüklerdi göze çarpan.

E.M.2007-Yorum: Tümce bölünmesi

Örnek 85

Ö.M.: У всякого есть свой задор: у одного задор обратился на борзых собак; другому кажется, что он сильный любитель музыки и удивительно чувствует все глубокие места в ней; третий мастер лихо пообедать; четвертый сыграть роль хоть одним вершком повыше той, которая ему назначена; пятый, с желанием более ограниченным, спит и грезит о том, как бы пройтись на гулянье с флигель-адъютантом, напоказ своим приятелям, знакомым и даже незнакомым; шестой уже одарен такою рукою, которая чувствует желание сверхъестественное заломить угол какому-нибудь бубновому тузу или двойке, тогда как рука седьмого так и лезет произвести где-нибудь порядок, подобраться поближе к личности станционного смотрителя или ямщиков, — словом, у всякого есть свое, но у Манилова ничего не было.

K.Ç.: Herkesin kendine göre bir tutkusu vardır: Birisi tüm heyecanını köpeklere yönelmiş; diğeri, müziği çok sevdiğini ve en derin notalarını olağanüstü bir anlayışla hissettiğini sanır; üçüncüsü yeme içme konusunda usta; dördüncüsü kendine biçilen rolün hiç olmazsa bir basamak üstüne çıkmak ister; beşincisi, daha mütevazı arzularla, tüm tanıdık ve tanımadıklarının gözü önünde bir üst subayla kol kola gezinme hayallerini görür; altıncısı, bir karo asının veya ikilisinin kösesini bükme için karşı konulmaz bir istek duyar; yedincisi ise istasyon görevlisi olsun, arabacı olsun, herhangi bir görevliye yaklaşıp işlerini yeniden düzenlemek ve denetlemek için yerinde duramaz – kısaca, herkesin kendine göre bir tutkusu vardı fakat Manilov'da hiç öyle şeyler yoktu.

E.M.2007: Herkesin bir tutkusu vardır: Kiminin tutkusu tazi köpekleridir; bir başkası, çok güçlü bir müzik sevgisi olduğuna ve müziğin en derin anlarını hissedebildiğine inanır; üçüncü iştahla yemek yeme konusunda ustadır; dördüncü, kendisine biçilen en azından bir karış yukarısında bir rol oynamaktan hoşlanır; beşinci, daha sınırlı bir hayal gücüyle, yatar kalkar da bir yaverle gezintiye çıktığını görür rüyalarında, hem de sırf tanıdık tanımadık ahabplarına gösteriş olsun diye; altıncı, karo birlinin ya da ikilinin yolunu kesme konusunda doğa üstü bir arzuyla donatılmıştır; bu sırada

yedincinin eli, her girdiği yere düzen getirmek için uzanıp durur, istasyon bekçilerinin ya da arabacıların şahıslarına bir şekilde yaklaşmaktır ereği, kısacası herkesin kendisine göre bir tutkusu vardır işte. Manilov'un yoktu.

E.M.2007-Yorum: Tümce bölünmesi (1/2). Son kısa tümce (Manilov'un yoktu.) karşıtlık durumunu daha iyi aktarmak için ayrı bir tümce biçiminde düzenlenmiş olabilir.

Yabancılaştırıcı strateji yalnızca sözdizim düzleminde değil, sözcük seçimlerinde de gözlemlenmektedir; ancak aynı zamanda yerlileştirme örnekleri de söz konusudur.

Örnek 1

Ö.M.: В ворота гостиницы губернского города NN въехала довольно красивая рессорная небольшая бричка, в какой ездят холостяки: отставные подполковники, штабс-капитаны, помещики, имеющие около сотни душ крестьян, — словом, все те, которых называют господами средней руки.

K.Ç.: NN il merkezindeki bir hanın giriş kapısından içeri genellikle çeşitli bekâr adamların: Emekli albaylar, yüzbaşılar, yüz can civarında köylüsü olan çiftlik sahipleri, kısaca orta sınıftan bey dediklerinin bindiği oldukça güzel, küçük, üstü açık bir atlı araba girdi.

E.M.2007: N. ilinde bir hanın avlu kapısından içeri, daha çok bekârların bindiği türden yaylı, küçük, güzel bir brıçka* girdi. Emekli yarbayların, yüzbaşı ve üsteğmenlerin yüz civarında cana sahip toprak ağalarının, kısacası "orta halli" dediğimiz tüm beylerin arabasıdır bu.

* Ruslarda, oturulacak yeri iki yan sıradan ibaret yaylı bir at arabası (ç.n.)

E.M.2007-Yorum: Ödünçleme ve dipnotta açıklama (brıçka). Yerlileştirme: toprak ağaları

Örnek 288

Ö.M.: И опять по обеим сторонам столбового пути пошли вновь писать версты, станционные смотрители, колодцы, обозы, серые деревни с самоварами, бабами и бойким бородатым хозяином, бегущим из постоянного двора с овсом в руке, пешеход в протертых лаптях, плетущийся за восемьсот верст, городишки, выстроенные живьем, с деревянными лавчонками, мучными бочками, лаптями, калачами и прочей мелюзгой, рябые шлагбаумы, чинимые мосты, поля неоглядные и по ту сторону и по другую, помещичьи рыдваны, солдат верхом на лошади, везущий зеленый ящик с свинцовым горохом и подписью: такой-то артиллерийской батареи, зеленые, желтые и свежеразрытые черные полосы, мелькающие по степям, затянута вдали песня, сосновые верхушки в тумане, пропадающий далече колокольный звон, вороны как мухи и горизонт без конца...

K.Ç.: İşte başladılar yine gelip geçmeye yolun iki tarafında kilometre taşları, istasyon bekçileri, kuyular, arabalar, semaverleri, köylü kadınları ve elinde bir yulaf torbasıyla handan koşarak uzaklaşan hınzır bir köylü erkeğiyle gri renkli köyler, sekiz yüz versttir yaya

olarak yürüyen yırtık pabuçlu bir yolcu, küçük ahşap dükkanları, un fiçıları, pabuçlar, ekmekler ve diğer öteberiyle zavallı taşra kentleri, alacalı geçit engelleri, tamir edilen köprüler, sağda ve solda ucu bucağı görünmeyen bozkırlar, çiftlik sahiplerinin kırık dökük faytonları, üzerinde "filanca topçu bataryası" yazısı olan kuşun saçma dolu yeşil bir kutu taşıyan süvari, bozkırlara serpiştirilmiş yeşil, sarı ve yeni sürülmüş siyah tarlalar, uzaklardan gelen uzun bir şarkı, çamların sisin içinde kaybolan uçları, uzaklarda dağılıp kaybolan çan sesi, sinekler gibi kargalar ve sonu gelmeyen ufuk çizgisi...

E.M.2007: Ana yolun iki tarafında tekrar istasyon bekçileri, kuyular, kervanlar; gri köyler içinde elinde yulaf çuvalı, handan dönen sakallı, hamarat bir erkek, köylü kadınlar, semaverler; aşınmış pabuçlarıyla kendisini sekiz yüz verstlik yola vurmuş bir yaya; ahşap dükkânları, un fiçılan, pabuçları, kalaçları ve çeşitli ıvır zıvırıyla küçük şehirler; alacalı iner kalkar parmaklıklar, tamir edilen köprüler, uçsuz bucaksız tarlalar, kağnılar, içi kurşun dolu, "filanca topçu bataryası" damgalı yeşil bir kutuyu götüren, atlı bir asker; yeşil, sarı ve siyah çizgileriyle bozkır; çan sesleri, uzakta birinin söylediği türkü; çam ağaçlarının siste sallanan tepeleri, sinekler kadar çok kargalar ve sonsuz bir ufuk...

E.M.2007-Yorum: Kalaç, versta sözcükleri önceki tümcelerde dipnot verilerek açıklanmıştır (yabancılaştırma). **Kervan, türkü** – erek dizgeye özgü sözcük seçimleri.

Örnek 253

Ö.M.: И далеко еще то время, когда иным ключом грозная вьюга вдохновенья подымется из облеченной в святой ужас и в блистанье главы и почуют в смущенном трепете величавый гром других речей...

K.Ç.: Kutsal bir dehşet ve ışıkla kuşanmış başımdan ilhamın tehditkar fırtınasının bambaşka bir şekilde yükseleceği ve gök gürültüsü kadar azametli sözlerimi titreyerek dinleyecekleri zamanlar da henüz çok uzaktadır...

E.M.2007: Korkunç esin fırtınasının başka bir havayla, kutsal bir dehşet ve parıltıyı kuşanmış benlikten fışkıracığı, tedirgin bir titremenin içinden başka sözlerin gürleyeceği zamana daha çok var...

E.M.2007-Yorum: Ö.M.'de başımdan... ilhamın tehditkar fırtınası yükselecek gibi tam anlaşılmayan ve zamanında, yanlış dil kullanımı nedeniyle eleştiri uyandırmış bir eğretileme yer almaktadır. E.M.'de de **esin fırtınasının...kutsal bir dehşet ve parıltıyı kuşanmış benlikten fışkıracığı** gibi kaynak odaklı sayılabilecek bir seçim yapılmıştır. Mona Baker, (1993:244) "dilbilgisileştirme" (grammaticality) olarak adlandırdığı bir tümel çeviri işleminden söz eder. Ona göre çevirmenler, kaynak metinde görülen sıra dışı dil kullanımları daha ölçünlü, düzeltilmiş biçimiyle çevirmeye eğilimlidir. İncelenen örnekte bu işlemin uygulanmadığı görülür; çevirmen, "düzensiz" özgün biçimi korumayı yeğlemiştir. Pym'in (2005) risk yönetimi görüşü de bu açıdan sorgulanabilir: Çevirmen, yarattığı ürünün ekonomik

başarısını garantilemek adına metni daha kolay okunan ve anlaşılır hale getirmeye çalışmamıştır. Dolayısıyla her iki görüşün de istisnasız tüm durumlar için geçerli oldukları söylenemez.

Genişletmeye çoğu zaman kaynak kültüre özgü nesne, olay, söz oyunlarını açıklamak için başvurulmuştur:

Örnek 32

Ö.M.: На бумажке половой, спускаясь с лестницы, прочитал по складам следующее: «Коллежский советник Павел Иванович Чичиков, помещик, по своим надобностям».

K.Ç.: Merdivenden inen polovoy, hece hece şunları okudu: "Kolej Müşaviri Pavel İvanoviç Çiçikov, çiftlik sahibi, kendi işleri için seyahat etmektedir."

E.M.2007: Merdivenlerden inen polovoy, kağıttaki sözcükleri şöyle heceledi: "Altıncı dereceden devlet memuru*, Pavel İvanoviç Çiçikov, toprak ağası, özel işleri için seyahat etmektedir".

* Çar 1. Pyotr tarafından 1722 yılında yayımlanan "rütbeler tablosu", memurların görev derecelerini belirliyordu. Bu tabloya göre Rusya'da 4 tür memur vardı: askeri ordu memurları, askeri deniz kuvvetleri memurları, sivil memurlar ve saray memurları. Her bir kategori, 14 dereceye ayrılıyordu. Birinci derece her birinde, en yüksek rütbeye denk düşüyordu. Bu tablo bürokratik hiyerarşiyi, sınıfsal hiyerarşinin üstüne koyuyor; insanın asil bir soydan gelmesinin bir anlamı olmadığını, hükümdara ve devlete hizmet vermeyen birinin saygıyı hak etmediğini vurguluyordu. Ayrıca ilk sekiz rütbeye girebilen memur asilzade ilan ediliyor, böylece asiler, 'doğuştan' ve "sonradan" olmak üzere ikiye ayrılıyorlardı. (ç.n.)

E.M.2007-Yorum: Genişletme: **Altıncı dereceden devlet memuru.** Kaynak kültürüne, dönemin tarihine ilişkin ayrıntılı dipnot verilmiştir. Yerlileştirme: toprak ağası.

Örnek 211

Ö.M.: Зато Ноздрев налег на вина: еще не подавали супа, он уже налил гостям по большому стакану портвейна и по другому госотерна, потому что в губернских и уездных городах не бывает простого сотерна.

K.Ç.: Onun yerine Nozdrev şaraba abandı: Henüz çorba bile servis edilmemişken konuklarına büyük birer bardak Porto şarabı, yanına da Gosauternes diye bir başka şarap doldurmuştu, çünkü il ve ilçe merkezlerinde bildiğimiz sıradan Sauternes bulunmaz.

E.M.2007: Buna karşılık şarap konusunda iddialı çıktı Nozdriyov. Daha çorba getirilmeden konuklarına birer büyük bardak porto şarabı, birer de en kalitelisinden Sauternes şarabı doldurdu, çünkü taşra illerinde sıradan Sauternes şarabı bulunmaz.

E.M.2007-Yorum: Ö.M.’de bir söz oyunu yer alır: Erek kültürde iyi bilinen Fransız tatlı beyaz şarap çeşidi olan Sauternes [sotern] yerine Nozdrev konuklarına, kendi uydurduğu isimle Gosauternes [gosotern] diye bir şarap sunar. E.M.’de bunu aktarmak için genişletme yapılmıştır (Gosauternes – en kalitesinden Sauternes).Tümce bölünmesi.

Örnek 41

Ö.M.: Эти, напротив того, косились и пятились от дам и посматривали только по сторонам, не расставлял ли где губернаторский слуга зеленого стола для виста.

K.Ç.: Bunlar, tam tersine, hanımlara temkinli kaçamak bakışlar atarak geri çekiliyor ve valinin hizmetçileri yeşil bir whist* masası kurmaya başlamış mıdır diye etrafını gözlüyordu.

* whist – bir iskambil oyunu

E.M.2007: Bunlar ise aksine, uzak durmaya çalıştıkları hanımlara yan yan bakıyor ve hizmetkârın, yeşil vist* masasını kuracağı anı özlemle bekliyorlardı.

* Genellikle dört kişiyle oynanan bir kart oyunu (ç.n.)

E.M.2007-Yorum: Ödünçleme, dipnot

Bu bilgilerden yola çıkarak şu genel değerlendirmeyi yapmak olası: E.M.2007, özgün yapıtın metinsel-dilsel özelliklerini korurken erek okura kaynak kültüre ilişkin bilgi veren bir metindir. Dolayısıyla söz konusu çevirinin kaynak metne yakın duran, bilgilendirici bir çalışma olduğu söylenebilir. Bununla birlikte dipnotlarda açıklamalar verildiği veya genişletme işlemi kullanıldığı için metin, bir eksik çeviri olarak tanımlanamaz. Nötrleştirme ve somutlaştırma yapılmadığı için yapıtın güldürü boyutunun ve metinlerarası göndermelerinin korunduğu sonucuna varılabilir.

6.3.1.5.Erek Metin 2010

Bütünce incelemesi sonucu elde edilen sayılar aşağıda verilmiştir. Bu ve sonraki tabloda işlemler alfabetik sırasına göre sıralanmış, sayıca öne çıkan işlemler belirtilmiştir.

Tablo 14: E.M.2010. Çeviri İşlemleri

Çeviri işlemleri	E.M.2010
Açıklama	8
Anlamsal kayma	3

Çıkarma	2
Daraltma	33
Durumdil değişimi	6
Ekleme	6
Farklı yorumlama	34
Genişletme	35
Nötrleştirme	5
Basitleştirme	4
Somutlaştırma	Metin boyunca
Tümce bölünmesi	85

Karşılaştırmalı tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 15: E.M.1950, 1975, 1987, 2007 ve 2010. Çeviri İşlemleri Karşılaştırılması

Çeviri işlemleri	E.M.1950	E.M.1975	E.M.1987	E.M.2007	E.M.2010
Açıklama	5	6	6	1	8
Anlamsal kayma	2	5	4	1	3
Çıkarma	8	18	5	1	2
Daraltma	44	89	53	12	33
Durumdil değişimi	9	37	16	5	6
Ekleme	3	9	14	0	6
Farklı yorumlama	4	7	8	1	34
Genişletme	26	8	36	14	35
Nötrleştirme	6	26	9	0	5
Basitleştirme	5	10	6	3	4
Somutlaştırma	9	5	7	0	Metin boyunca
Tümce bölünmesi	110	94	92	42	85

Bu erek metinle ilgili verilerde farklı yorumlama sayısındaki artış (4-7-8-1-34)¹⁴ ve metin boyunca uygulanan somutlaştırma işlemi dikkat çekmektedir.

Somitlaştırma söz konusu olduğunda, İletişim Yayınlarından yine Klasikler Dizisi kapsamında çıkan başka bir yapıtın çevirisiyle ilgili yaptığımız çalışmada benzer bulgular elde edilmiştir.¹⁵ Dizi editörü Orhan Pamuk, **Beyaz Geceler** için yazdığı önsözünde yapıtı bir **melodram** olarak tanımlar, Sabri Gürses ise bu tek boyutlu izlenimin çeviriden kaynaklanmış olabileceğini söyler. E.M.2010'un çevirmeni Ergin Altay'la yapılan görüşmede **Ölü Canlar**'ın çevrilmesini isteyen kişinin yine Orhan Pamuk olduğu öğrenilmiştir.¹⁶ Kitabın arka kapağında ise yapıt "Hinoğluhin Çiçikov'un akıllardan çıkmayacak maceralarını anlatan epik şiir" olarak tanıtılmıştır. Böylelikle her iki çevirinin yanmetinlerinde yapıtın somut boyutunu (melodram ve macera romanı) öne çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Yaptığımız inceleme ve Mazlum Beyhan'ın dipnotta andığımız değerlendirmesi, **Ölü Canlar**'la ilgili burada karşılaştığımız farklı izlenimin yine çeviriden kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir. Dikkatimizi çeken bir diğer gerçek ise şudur: Hem **Beyaz Geceler**'in çevirmeni Mehmet Özgül, hem **Ölü Canlar**'ın (E.M.2010) çevirmeni Ergin Altay, hem de **Ölü Canlar**'ın (E.M.1987) diğer çevirmeni Ahmet Ekeş aynı eğitim kurumunda Rusça öğrenmişlerdir.¹⁷ Çevirmenin kimliği – erek metnin metinsel-dilsel özellikleri arasındaki ilişki konusu bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Ancak, Kuleli Askeri Lisesinin Türk çeviri dünyasına üç çevirmeni kazandırmış olması ülkenin kültür politikasının bir yansıması olarak incelenebilecek bir gerçektir. En azından bu tespiti önemsiz bularak göz ardı etmek yanlış olacağına

---

¹⁴ E.M.2010a'nın çevirmeni Mazlum Beyhan görüşmemizde bu farklı yorumlamaları yanlış çözümleme olarak gördüğünü, örnekleriyle ilgili karşılaştırılmalı inceleme yapıp sonuçlarını yayıneviyle paylaştığını söylemiştir. Ancak 2007 yılında yapılan ilk baskıdan sonra aynı çeviri 2010, 2012 ve 2015 yıllarında üç baskı daha yapmıştır. Beyhan, Mazlum (mazlumbeyhan@gmail.com), 29 Mayıs 2015. Re: **Ölü Canlar** çevirileri doktora tezi_görüşme ricası. E-mail to Denissova, N. (nilufer.denissova@gmail.com)

¹⁵ Denissova, N. (2010). "Hayalperestin Türkçedeki Yolculuğu. Fedor Dostoyevski ve *Beyaz Geceler*"/İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi, C.1, Sayı:2 (çevrimiçi) <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuceviri/issue/view/1023000792/showToc>, Mayıs 2015

¹⁶ Altay, Ergin (e37altay@gmail.com), 29 Mayıs 2015. Re: **Ölü Canlar** çevirileri doktora tezi_görüşme ricası. E-mail to Denissova, N. (nilufer.denissova@gmail.com)

¹⁷ Kuleli Askeri Lisesi. Hepsisi daha sonra AÜ DTCF Rus Dili ve Edebiyatı bölümünde lisans eğitimlerini tamamlamışlardır.

inanmaktayız. Bu ve diğer bilgiler Sonuçlar bölümünde daha geniş kapsamlı olarak tartışılacaktır.

Farklı yorumlama örneklerine dönecek olursak: Örneğin, Çiçikov'un şehre gelişi sahnesinden üç örneğin incelenmesi bütün sahnenin farklı yorumlanarak somutlaştırmaya uğradığını göstermektedir:

Örnek 7

Ö.M.: Молодой человек оборотился назад, посмотрел экипаж, придержал рукою картуз, чуть не слетевший от ветра, и пошел своей дорогой.

K.Ç.: Genç başını çevirdi, arabaya bir göz attı, rüzgârdan az kalsın uçacak gibi olan kasketini tuttu ve yoluna devam etti.

E.M.2010: Yaylının çevresinde şöyle bir dolanmıştı, her yanını gözden geçirmiş, o anda rüzgârın başından az kaldı uçurduğu şapkasını yakalamış, yoluna gitmişti.

E.M.2010-Yorum: Farklı yorumlama, somutlaştırma. Erek metinde daha farklı bir sahne söz konusudur: Genç, yalnızca dönüp bakış atmak yerine yaylının **çevresinde dolanmış, her yanını gözden geçirmiş**. Bu örnekte görülen teknik, bazı Gogol araştırmacıları tarafından **düş tekniği**¹⁸ (Mann 2007:234-236, 248) veya **yan karakterler** (Nabokov/Yavuz, 2012:77) olarak adlandırılır. Romanın olaylar dizisi veya diğer karakterleriyle doğrudan bağlantısı olmayan, anlatıya yalnızca bir an için giren karakterler en ince ayrıntısına kadar betimlenir. Örneğin burada, söz konusu gencin kim olduğu, neden burada olduğu belirtilmez ve romanın devamında ona tekrar rastlanmaz. Buna rağmen giyimi, dış görünümü ayrıntılarıyla betimlenmiştir. Yine araştırmacılara göre bu teknik anlatıda somut düzlemin yanı sıra daha farklı, doğaüstü, gizlenmiş bir düzlemin varlığını hissettirmek amacıyla kullanılmakta ve genel cehennem göndermesine katkıda bulunmaktadır. E.M.'de görülen somutlaştırma bu etkinin kaybolmasına yol açmış olabilir.

Örnek 9

Ö.M.: Он выбежал проворно, с салфеткой в руке, — весь длинный и в длинном демикотонном сюртуке со спинкою чуть не на самом затылке, встряхнул волосами и повел проворно господина вверх по всей деревянной галдарее показывать ниспосланный ему богом покой.

K.Ç.: Kolunda peçetesiyle hızlıca yaklaştı – kendi de upuzun, üzerinde sırtı neredeyse ensesine dayanan uzun pamuklu ceketiyile – saçlarını arkaya attı ve gelen beyi ahşap koridordan geçirerek yukarıya, Tanrının ona bahsettiği odaya götürdü.

¹⁸ Mann burada "фигура фикции" ya da "нефантастическая фантастика" ifadeleri kullanır. Makalenin genel bağlamına dayanarak bu tezde "düş tekniği" çevirisi önerilmiştir.

E.M.2010: Elinde peçetesiyle, üzerinde yakası arkadan neredeyse ensesine dayanmış kalın pamuklu setresiyle, saçlarını savurarak rüzgâr gibi çıkmıştı kapıdan. Beyi, Tanrı'nın bu gecelik kendisine armağan ettiği odayı göstermek için çabucak, ahşap üst kata çıkardı.

E.M.2010-Yorum: Tümce bölünmesi. Daraltma: Han uşağının genel görüntüsünün başlıca özelliği uzunluğudur; bu imgeyi yaratmak Ö.M.'de **uzun** sözcüğü iki kez kullanılmıştır. E.M.'de bu özellikten söz edilmemiştir.

Örnek 12:

Ö.M. В угольной из этих лавочек, или, лучше, в окне, помещался сбитенщик с самоваром из красной меди и лицом так же красным, как самовар, так что издали можно бы подумать, что на окне стояло два самовара, если б один самовар не был с черною как смоль бороною.

K.Ç.: Bu dükkânların köşedeki olanında ya da, iyisi mi, penceresinde, kızıl bakırdan bir semaverle ve onun kadar kızıl suratıyla bir sbiten* oturuyordu, öyle ki, semaverlerden birinin katran karası sakalı olmasa uzaktan iki semaver yan yana duruyor diye sanılabilirdi.

* *Sbiten adlı, bal, su ve baharatlardan yapılan sıcak bir içeceğin satıcısı*

E.M.2010: Bu dükkânların köşede olanının, daha doğrusu, en köşedekinin penceresinde bir sbiten* semaveri duruyordu. Bu bakır sbiten semaveri insan yüzünü çok andırıyordu; öyle ki, uzaktan bakıldığında pencerede (biri simsiyah sakallı olmasa), iki semaver olduğu düşünülebilirdi.

* Bal ve baharatla yapılan, sıcak içilen eski bir tür Rus içkisi – ç.n.

E.M.2010-Yorum: Gönderme yerinin değişmesi: Ö.M.'de sbiten satıcısının yüzü semavere benzetilir, E.M.'de ise tam tersine, semaver insan yüzünü andırmaktadır. Tümce bölünmesi, daraltma. Buraya kadar olan bölümde örnek 7, 9 ve 12'de rüya tekniği ve groteske özgü abartma tekniği kullanılarak üç tuhaf görünümlü varlık tanıtılmıştır: Kim olduğu belli olmayan bir genç, upuzun bir uşak ve semavere benzeyen satıcı. Onlardan her biri tuhaf, kendilerini sıradan insanlar arasında farklı kılan bir niteliğe sahiptir. Çiçikov'un geldiği şehrin anlatıda cehennemin merkezi olduğunu hatırlarsak bu "varlıkların" işlevi daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak E.M.'de üç örnekte de farklı yorumlama, daraltma ve/veya somutlaştırma yapıldığından anlatının örtük düzleminin, örtük cehennem göndermesinin kaybolduğu söylenebilir.

Farklı yorumlama dışında istatistiklerde dikkat çeken veri, genişletme uygulamasına ilişkindir (26-8-36-14-35). "Kaynak metindeki bir düşüncüyü daha iyi anlatabilmek ya da bir sözcüğün anlamını güçlendirmek amacıyla çevirmenin erek metne açıklayıcı bilgi eklemesi" (Berk, 2005:124) olarak tanımlanan genişletmenin

uygulaması bir kez daha "okuru zorlamayan" bir metin yaratma kararıyla açıklanabilir.

Örnek 78. (Karşılaştırma için bkz. E.M.1975, aynı örnek, s. 129)

Ö.M.: Есть род людей, известных под именем: люди так себе, ни то ни се, ни в городе Богдан ни в селе Селифан, по словам пословицы.

K.Ç.: Atasözünde dendiği gibi "Ne şehirde Boğdan, de köyde Selifan" diye bilinen, ne olduğu belirsiz bir insan türü vardır.

E.M.2010: Kendilerinden söz edilirken şöyle söylenen insanlar vardır: Kendi halinde biridir, etliye sütlüye karışmaz, ondan ne köy olur ne kasaba... birer deyimdir bunlar.

E.M.2010-Yorum: Yerlileştirme, genişletme (bir deyim yerine üç deyim)

Örnek 268

Ö.M.: — Вот он вас проведет в присутствие! — сказал Иван Антонович, кивнув головою, и один из священнодействующих, тут же находившихся, приносивший с таким усердием жертвы Фемиде, что оба рукава лопнули на локтях и давно лезла оттуда подкладка, за что и получил в свое время коллежского регистратора, прислужился нашим приятелям, как некогда Virgilius прислужился Данту, и провел их в комнату присутствия, где стояли одни только широкие кресла и в них перед столом, за зеркалом и двумя толстыми книгами, сидел один, как солнце, председатель.

K.Ç.: İvan Antonoviç başıyla birini göstererek, - İşte şuradaki memur sizi başkana götürecekt! – dedi ve orada bulunan kutsal adalet hizmetçilerinden biri, ki Femida'ya büyük bir şevkle hizmet veriyor olmalıydı ki ceketin kolları dirseklerde çatlamış ve içinden astarı çıkıyordu, aslında kolej sekreteri görevini de tam olarak bu nedenle almıştı, işte bu memur kahramanlarımıza yardımcı oldu, tıpkı Virgilius'un bir zamanlar Dante'ye yardımcı olduğu gibi ve onları, yalnızca birkaç geniş koltuğun durduğu ve masanın başında Büyük Petro'un kanunları ve iki kalın kitabın arkasında, Daire Başkanının tıpkı güneş gibi tek başına oturduğu kabul odasına götürdü.

E.M.2010: Femida'ya hizmet aşkıyla çalışmaktan ceketinin dirsekleri aşınmış, uzun zamandır astarları gözüken, bunun sonucu olarak kâtipliğe yükselmeyi başarmış kutsal devlet görevlisi, kahramanlarımıza (bir zamanlar Virgilius'un Dante'ye hizmet ettiği gibi) hizmet ederek, Manilov'la Çiçikov'u yalnızca kocaman koltukların bulunduğu ve üzerinde iki kalın kitapla I. Petro'un emirleri yazılı üç köşeli levhanın olduğu masanın arkasında bir güneş gibi oturan meclis başkanının odasına götürdü.

E.M.2010-Yorum: Tümce bölünmesi. Daraltma (daha az sözcük kullanımı) ve genişletme (**I. Petro'un emirleri yazılı üç köşeli levha**); parantez kullanımı

Örnek 24

Ö.M.: Как в просвещенной Европе, так и в просвещенной России есть теперь весьма много почтенных людей, которые без того не могут покушать в трактире, чтоб не поговорить с слугою, а иногда даже забавно пошутить над ним.

K.Ç.: Artık medeni Avrupa'da olduğu gibi medeni Rusya'da da uşakla sohbet etmeden, hatta zaman zaman onunla şakalaşmadan yemek yiyemeyen birçok saygıdeğer insanımız vardır.

E.M.7: Günümüzde, Avrupa'nın kültürlü çevrelerinde olduğu gibi, Rusya'nın kültürlü çevrelerinde de meyhanede birşeyler yerken hizmetliyle sohbet etmeden, hatta bazen onlarla şakalaşmadan yapamayan oldukça çok sayıda insan vardır.

E.M.7-Yorum: Genişletme. Daraltma: ...birçok saygıdeğer insanımız vardır – oldukça çok sayıda insan vardır.

Bu erek metinde uygulanan somutlaştırma işlemi ise ayrıca vurgulanması gereken bir durumdur. Buradaki somutlaştırma bir işlem olmaktan çok kapsamlı ve temel bir çeviri yaklaşımı niteliğindedir. Aşağıdaki örnekte ve yorumunda açıklandığı gibi, kitabın ön kapağı dışında hiçbir yerinde **ölü can** ifadesi geçmemektedir:

Örnek 1

Ö.M.: В ворота гостиницы губернского города NN въехала довольно красивая рессорная небольшая бричка, в какой ездят холостяки: отставные подполковники, штабс-капитаны, помещики, имеющие около сотни душ крестьян, — словом, все те, которых называют господами средней руки.

K.Ç.: NN il merkezindeki bir hanın giriş kapısından içeri genellikle çeşitli bekâr adamların: Emekli albaylar, yüzbaşılar, yüz can civarında köylüsü olan çiftlik sahipleri, kısaca orta sınıftan bey dediklerinin bindiği oldukça güzel, küçük, üstü açık bir atlı araba girdi.

E.M.7: Genelde, ordudan ayrılmış bekar yarbayların, piyade ve topçu yüzbaşılardan, yaklaşık yüz kölesi olan toprak sahiplerinin, kısacası, orta sınıftan bey dedikleri bekar erkeklerin kullandıkları çeşidinden oldukça güzel bir yaylı, N. ili merkezinde bir otelin avlu kapısından girdi.

E.M.7-Yorum: Genişletme (piyade ve topçu yüzbaşılardan). Daraltma: arabayla ilgili **küçük, üstü açık** ifadeleri ve somutlaştırma: Köylülerle ilgili **can** sözcüğü kullanılmamıştır (yüz can köylü – yüz köle). **Can** sözcüğünü kullanmama kararı tüm erek metin boyunca tutarlı bir biçimde uygulanacaktır.

Örnek 106

Ö.M.: — Вы спрашиваете, для каких причин? причины вот такие: я хотел бы купить крестьян... — сказал Чичиков, заикнулся и не кончил речи.

K.Ç.: - Bana, hangi nedenlerle diye mi soruyorsunuz? Nedenler şöyle: Ben, köylüleri almak isterim... - dedi Çiçikov, takıldı ve sözünü bitiremedi.

E.M.7: — Niçin, diye soruyorsunuz. Bunun nedenini söyleyeyim size: Toprağa bağlı köle köylüler satın almak istiyordum da... Çiçikov kekeledi, sözünün sonunu getiremedi.

E.M.7-Yorum: Genişletme, somutlaştırma (toprağa bağlı köle köylüler). Bu kullanım, çevirinin bütününde tutarlı olarak uygulanmıştır. Çevirmen, **Ölü Canlar** ifadesi yerine istisnasız olarak **ölü köleler, ölü köylüler, ölü köle köylüler** gibi ifadeler yer vermektedir. Bilindiği gibi **ölü can** doğrudan anlamlı bir ifade olmaktan çok bir eğretilerdir. Yazar, okurun karşısına çıkan karakterlerin yüzeysel, kof ve gelişime kapalı oluşlarıyla birer **ölü can** oldukları düşüncesini anlatının alt metnine yerleştirir. Bir başka deyişle, yapının temelinde bir eğretiler yatmaktadır ve böylece anlatının tamamı değişmeceli (metaforik) bir nitelik kazanmaktadır. Bu değişmece yerine her seferinde doğrudan anlamlı bir sözcük kullanma kararının ise somutlaştırılmış bir çevirinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandığını söylemek olası.¹⁹

Bizce, E.M.2010'da **can/köle** sözcük seçiminde uygulanan somutlaştırma kararı, okurun sözü ettiği "yanılgının" güçlenmesine katkıda bulunuyor olabilir. Yapılan görüşmede çevirmen bu kararı şu sözlerle açıklamıştır:²⁰

Türkçede ölü can diye bir tabir yok. Canlar sözcüğünün Rusçada anlamı köle, toprağa bağlı köle, veya köylüler anlamına gelen души sözcüğü yerine kullanıldığını okura arada bir hatırlatmayı uygun gördüm. Türkçede "**Ölü Canlar**" ismi oturmuş olmasaydı kitabı "Ölü toprağa bağlı köleler" adıyla çevirmek isterdim.

Özetle, E.M.1987 ve E.M.2010 genişletme ve somutlaştırma işlemlerine başvurmaları açısından belli ölçüde aynı çizgide ilerleyen iki çeviridir. Ancak E.M.1987'de görülen durum dil değişimi E.M.2010'da tespit edilmemiştir; onun yerine farklı yorumlama ve tüm çeviriyi kapsayan somutlaştırma işlemi uygulanmıştır.

¹⁹ Bu bağlamda, E.M.2010 ile ilgili yazılan ve yukarıda da alıntılarladığımız bir okur yorumunu hatırlatmakta yarar vardır. "Gogol ve Bilinçli Kötülük" başlığıyla yayımlanan yorumdan anlaşıldığı gibi okur, **can** sözcüğünün yan anlamlarının ve yapının yalnızca bir köle düzeni eleştirisi olmadığını farkında: "Romana başlamadan önce "Ölü Canlar"ın köleler olduğunu biliyordum ve romanın da kölelik düzeninin eleştirisi olduğunu düşünüyordum. Ne büyük yanılgı! Bu kanı bende nerde oluştu bilmiyorum. Daha sonra araştırdığımda çoğu yerde romanın bu şekilde tanıtıldığını gördüm...Gogol'un asıl sorunsalı ve romanın kemiği burada ortaya çıkıyor. Sorun kölelik ya da başka bir şey değil: Sorun kişilerin yozlaşmışlığı."

²⁰ Altay, Ergin (e37altay@gmail.com), 4 Haziran 2015. Re: **Ölü Canlar** çevirileri doktora tezi_görüşme ricası. E-mail to Denissova, N. (nilufer.denissova@gmail.com)

6.3.1.6.Erek Metin 2010a

Bütünce incelemesi sonucu elde edilen sayılar aşağıda verilmiştir. Bu ve sonraki tabloda işlemler alfabetik sırasına göre sıralanmış, sayıca öne çıkan işlemler belirtilmiştir.

Tablo 16: E.M.2010a. Çeviri İşlemleri

Çeviri işlemleri	E.M.2010a
Açıklama	5
Anlamsal kayma	3
Çıkarma	0
Daraltma	17
Durumdil değişimi	6
Ekleme	0
Farklı yorumlama	0
Genişletme	38
Nötrleştirme	2
Basitleştirme	0
Somutlaştırma	6
Tümce bölünmesi	35

Verilere bakıldığında, E.M.2007 ve E.M.2010a'nın aynı doğrultuda ilerledikleri görülür. Bu nedenle özellikle bu iki metnin istatistiklerini karşılaştırmalı olarak sunmak gerekebilir.

Tablo 17: E.M.2007 ve 2010a. Çeviri İşlemlerin Karşılaştırılması

Çeviri işlemleri	E.M.2007	E.M.2010a
Açıklama	1	5
Anlamsal kayma	1	3
Çıkarma	1	0
Daraltma	12	17
Durumdil değişimi	5	6
Ekleme	0	0
Farklı yorumlama	1	0

Genişletme	14	38
Nötrleştirme	0	2
Basitleştirme	3	0
Somutlaştırma	0	6
Tümce bölünmesi	42	35

Diğer erek metinlerin genel değerlendirmesinde olduğu gibi, burada da sayıca en çok öne çıkan tümce bölünmesi işleminden söz edilebilir. E.M.1950'teki 110'dan burada 35'e kadar bir düşüş söz konusudur (%36,6 – %11,6). Ayrıca, ilk dönem çevirilerinde görülen altıya, yediye veya sekize bölme işlemi burada görülmemekte, tümce çoğu zaman ikiye veya üçe bölünmektedir. Bu yapılırken de anlatımı daha fazla kolaylaştıran basitleştirme işlemi de uygulanmamaktadır. Bunun yanı sıra incelenen erek metinde 10 örnekte tümce birleştirilmesi yapılarak, iki kısa tümce göreceli olarak daha uzun ve sözdizimsel açıdan karmaşık bir tümceye dönüştürülmüştür. Özetle, eğer tümce uzunluğunu yapının biçimsel profilinin bir bileşeni olarak kabul edersek, E.M.2010a bu bileşeni koruyan bir metin olarak görülebilir.

Tümce bölünmesi:

Örnek 8

Ö.M.: Когда экипаж въехал на двор, господин был встречен трактирным слугою, или половым, как их называют в русских трактирах, живым и вертлявым до такой степени, что даже нельзя было рассмотреть, какое у него было лицо.

K.Ç.: Araba avluya girdiğinde bey, yüzü bile doğru dürüst seçilemeyecek derecede aceleci ve hareketli bir han uşağı, ya da Rus hanlarında dendiği gibi polovoy tarafından karşılandı.

E.M.2010a: Araba avluya girince, eskinin lokantalı hanlarında "polovoy" denilen ve ortalık işlerine bakan hizmetli tarafından karşılandı. Bu öyle kıpır kıpır, öyle durduğu yerde duramaz bir adamdı ki yüzünü bile doğru dürüst görebilmek kolay değildi.

E.M.2010a-Yorum: Tümce bölünmesi, genişletme, yerlileştirme: **eskinin lokantalı hanlarında "polovoy" denilen ve ortalık işlerine bakan hizmetli**

Örnek 19

Ö.M.: Какие бывают эти общие залы — всякий проезжающий знает очень хорошо: те же стены, выкрашенные масляной краской, потемневшиеверху от трубочного дыма и залосненные снизу спинами разных проезжающих, а еще более туземными купеческими, ибо купцы по

торговым дням приходили сюда сам-шест и сам-сём испивать свою известную пару чаю; тот же закопченный потолок; та же копченая люстра со множеством висящих стеклышек, которые прыгали и звенели всякий раз, когда половой бегал по истертым клеенкам, помахивая бойко подносом, на котором сидела такая же бездна чайных чашек, как птиц на морском берегу; те же картины во всю стену, писанные масляными красками, — словом, все то же, что и везде; только и разницы, что на одной картине изображена была нимфа с такими огромными грудями, какие читатель, верно, никогда не видывал.

К.Ç.: Bu tür ortak salonların nasıl olduklarını her yolcu çok iyi bilir: Yukarısı pipo dumanıyla islenmiş, aşağısı ise çeşitli yolcuların, hatta onlardan çok pazarın kurulduğu günlerde buraya altışar yedişer gelip o meşhur iki bardak çayını içen yerli tüccarların sırtlarıyla parlatılmış aynı yağlı boya duvarlar; aynı islenmiş tavan; polovoy'un, deniz kıyısında kuşlar gibi bir sürü çay fincanların dizildiği tepsiyi ustalıklı sallayarak yerdeki eski muşambanın üstünde her geçişinde hoplayıp çınlayan cam misketleriyle süslü aynı isli avize; tüm duvarı kaplayan aynı yağlı boya tablolar – kısaca, her şey her yerde nasıl ise, aynı; tek bir farkla, o da bir tablodaki denizkızının memeleri o kadar kocaman yapılmış ki okur herhalde böylesini hiçbir zaman görmemiştir.

E.M.2010a: Yolculuk yapan hemen herkesin çok iyi bildiği salonlardandı burası da: Bütün öbür han salonları gibi yağlıboya ile boyanmış duvarların üst bölümleri isten kararmış, alt bölümleriyse, oraya gelip gidenlerin, ama daha çok da kent pazarının kurulduğu günlerde, ünlü "bir iki bardak çay"larını içmek için altışarlı yedişerli gruplar halinde hana uğrayan yerel tüccarların sırtlarını sürtmelerinden parlamıştı; duvarlar gibi is karası içindeki tavanda her yanından küçük cam parçaları sarkan, isten kararmış, bir avize asılıydı, üzeri deniz kıyısına üşüşmüş kuşlar gibi tepeleme boş çay fincanı yığılı tepsisini korkusuzca sallayacak yıpranmış muşambalar üzerinde koşturup duran garsonun rüzgârıyla avizenin canları ince ince titreşip şıngırdıyordu. Duvarlar yağlıboya resimlerle doluydu; kısacası bütün han salonları gibiydi burası da. Aradaki tek fark tablolardan birindeki perinin göğüslerinin çok büyük olmasıydı; perinin göğüsleri o kadar büyüktü ki okurlarımdan hiçbirinin bu kadar büyük göğüs gördüğünü sanmam.

E.M.2010a-Yorum: Tümce bölünmesi (1/3), bunun dışında kaynak odaklı

Örnek 58

Ö.M.: Приезжий наш гость также спорил, но как-то чрезвычайно искусно, так что все видели, что он спорил, а между тем приятно спорил.

К.Ç.: Yeni gelen bey de tartışıyordu fakat büyük bir incelikle tartışıyordu, öyle ki herkes onun tartıştığını görüyor ancak hoş bir şekilde tartıştığının da farkına varıyordu.

E.M.2010a: Yeni gelen de katıldı bu tartışmaya, ama olağanüstü bir ustalıklı. Böylece de herkes ne kadar incelikli, tatlı bir dili olduğunu görmüş oldu.

E.M.2010a-Yorum: Tümce bölünmesi. Belirtik çeviri: herkes onun tartıştığını görüyor ancak hoş bir şekilde tartıştığının da farkına varıyordu - **herkes ne kadar incelikli, tatlı bir dili olduğunu görmüş oldu**

Örnek 63

Ö.M.: Под двумя из них видна была беседка с плоским зеленым куполом, деревянными голубыми колоннами и надписью: «Храм уединенного размышления»; пониже пруд, покрытый зеленью, что, впрочем, не в диковинку в аглицких садах русских помещиков.

K.Ç.: Onlardan ikisinin altında düz yeşil çatısı, mavi ahşap sütunları ve "İnzivada düşünmenin mabedi" yazısıyla bir kameriye görünüyordu; az aşağıda ise yeşil yosunla kaplı, ki aslında Rus çiftlik sahiplerinin İngiliz usulü bahçelerinde görülmemiş şey değil, bir yapay gölet vardı.

E.M.2010a: Ağaçlardan ikisinin altında kubbemsi çatısı yeşil, ayakları mavi boyalı ahşap bir kameriye vardı; kameriyenin üzerine "Tenha Tefekkür Tapınağı" diye yazılmıştı. Daha aşağıda Rus toprak sahiplerinin İngiliz usulü bahçelerinde o kadar da harika durmayan, üzeri otlarla kaplanmış bir göl vardı.

E.M.2010a-Yorum: Tümce bölünmesi. Belirtik çeviri: (Rus çiftlik sahiplerinin İngiliz usulü bahçelerinde görülmemiş şey değil - **Rus toprak sahiplerinin İngiliz usulü bahçelerinde o kadar da harika durmayan**)

Tümce birleştirilmesi:

Örnek 78:

Ö.M.: Есть род людей, известных под именем: люди так себе, ни то ни се, ни в городе Богдан ни в селе Селифан, по словам пословицы.

K.Ç.: Atasözünde dendiği gibi "Ne şehirde Boğdan, de köyde Selifan" diye bilinen, ne olduğu belirsiz bir insan türü vardır.

E.M.2010a: Kendi halinde, suya sabuna dokunmaz, etliye sütlüye karışmaz, ondan ne köy olur ne kasaba... gibi deyimlerle tanımladığı tipler vardır hani, Manilov da galiba bu tiplerdendi.

E.M.2010a-Yorum: Yerlileştirme, genişletme (bir deyim yerine üç deyim). Tümce birleştirilmesi

Örnek 79

Ö.M.: Может быть, к ним следует примкнуть и Манилова.

K.Ç.: Belki de Manilov da onlara eklenmeli.

E.M.2010a: Önceki örnekle birleştirilmiştir.

Örnek 88

Ö.M.: Когда приказчик говорил: «Хорошо бы, барин, то и то сделать», — «Да, недурно», — отвечал он обыкновенно, куря трубку, которую курить сделал привычку, когда еще служил в армии, где считался скромнейшим, деликатнейшим и образованнейшим офицером.

K.Ç.: Kâhyanın: "Şunu ve şunu yapsak iyi olurdu, beyim" – dediği zamanlarda "Evet, fena olmazdı" – diye cevap verirdi, son derece mütevazı, nazik ve eğitilmiş bir subay olarak sayıldığı orduda görevini yaparken içmeye alıştığı pipoyu tütürerek.

E.M.2010a: Kâhya, "Efendim, şöyle şöyle yapsak iyi olur," diyecek oldu mu, alçakgönüllü, incelikli, eğitilmiş bir subay olarak tanındığı ordudaki yıllarının alışkanlığı olan piposunu çekiştirerek, "Evet, hiç fena olmaz," der, az sonra yinelerdi: "Evet, evet, hiç fena olmaz."

E.M.2010a-Yorum: Tümce birleştirilmesi

Örnek 89

Ö.M.: «Да, именно недурно», — повторял он.

K.Ç.: "Evet, hiç fena olmazdı" – diye tekrar ederdi.

E.M.2010a: Önceki tümceyle birleştirilmiştir.

Sayıda öne çıkan diğer işlem ise genişletmedir. E.M.2007'deki 14'ten burada 38'e varan bir artış söz konusudur. Öte yandan, dipnot sayısında bir azalma gözlemlenmektedir: 102 – 61. Dolayısıyla iki erek metinde eksik çeviriden kaçınmak için farklı yöntemlerin kullanıldığı söylenebilir.

Örnek 90

Ö.M.: Когда приходил к нему мужик и, почесавши рукою затылок, говорил: «Барин, позволь отлучиться на работу, подать заработать», — «Ступай», — говорил он, куря трубку, и ему даже в голову не приходило, что мужик шел пьянствовать.

K.Ç.: Yanına köylülerden biri gelip, ensesini kaşıyarak: "Beyim, müsaade et işe gireyim, vergimi kazanayım" dediğinde "Git, çalış" derdi piposunu içerek ve adamın içmeye gittiği aklına bile gelmezdi.

E.M.2010a: Bir köylü gelip ensesini kaşıyarak, "İzniniz olursa beyim, biraz dışarıda çalışıp yevmiyeyi doğrultayım... meteliğim kalmadı!" dediğinde, yine piposunu çekiştire çekiştire, "Peki, git," der ve bu sırada köylünün kafayı çekmeye gittiği aklının köşesinden geçmezdi.

E.M.2010a-Yorum: Genişletme, yerlileştirme

Örnek 117

Ö.M.: Здесь Манилов, сделавши некоторое движение головою, посмотрел очень значительно в лицо Чичикова, показав во всех чертах лица своего и сжатых губах такое глубокое выражение, какого, может быть, и не видано было на человеческом лице, разве только у какого-нибудь слишком умного министра, да и то в минуту самого головоломного дела.

K.Ç.: Burada Manilov, başıyla bir hareket yaparak, Çiçikov'un yüzüne son derece anlamlı, yüzünün her çizgisine ve sımsıkı kapanmış dudaklarına öylesine derin bir ifade vererek baktı ki, bu ifade bugüne kadar hiçbir insanda görülmemiştir, belki bir tek aşırı akıllı bir bakanın, o da pek çetrefilli bir sorun çözerken görülmüştür.

E.M.2010a: Söylediği bu sözlerden sonra Manilov başını bir iki kez oynatıp Çiçikov'un yüzüne azametle, vakarla bakmaya başladı; yüzünün bütün çizgilerinde ve sıkılı dudaklarında öyle derin bir anlam vardı ki korkunç derecede karmaşık bir soruna çözüm bulmaya çalışan çok zeki bir bakandan başka herhalde hiçbir insan yüzünde böylesi görülmemiştir.

E.M.2010a-Yorum: Genişletme, ironi korunmuştur

Örnek 180

Ö.M.: Но мимо, мимо! зачем говорить об этом?

K.Ç.: Ancak geçelim, geçelim! Bunu konuşmak niye?

E.M.2010a: Girmeyelim, hiç girmeyelim bu konulara! Ne diye dalalım bu sevimsiz konulara?

E.M.2010a-Yorum: Genişletme

Daraltma işlemi metinde çok fazla uygulanmamış; çoğu zaman kaynak kültüre özgü, anlatı içinde özel bir önem taşımayan (örneğin, yemek isimleri gibi) sözcüklerde uygulanmıştır.

Örnek 182

Ö.M.: Но господа средней руки, что на одной станции потребуют ветчины, на другой поросенка, на третьей ломоть осетра или какую-нибудь запеканную колбасу с луком и потом как ни в чем не бывало садятся за стол в какое хочешь время, и стерляжья уха с налимками и молоками шипит и ворчит у них меж зубами, заедаемая расстегаем или кулебякой с сомовьим плёсом, так что вчуже пронимает аппетит, — вот эти господа, точно, пользуются завидным даянием неба!

K.Ç.: Fakat şu orta sınıftan beyler, ki bir istasyonda jambon, diğerinde süt domuzu, üçüncüsünde ise bir dilim mersin balığı veya fırında soğanlı salam isteyip, sonra da hiçbir şey olmamış gibi istediğin zaman masaya geçip çuka ve gelincik balıklı çorbayı dişlerinde cızırdatarak ve yanında som balıklı içli börekleri yutarak öyle bir girişirler ki bakarken senin

de iştahın açılır – işte şu orta sınıf beyleri gerçekten de gıpta edilecek bir Tanrı'nın lütfüne sahiptir !

E.M.2010a: Ama yol istasyonlarından birinde jambon, bir başkasında süt domuzu kızartması, bir üçüncüsünde mersin balığı ya da sucuklu yumurta yedikten sonra, bütün o yiyecekleri yiyen onlar değilmiş gibi, ne zaman isterlerse yeniden sofraya oturabilen ve höpürdete höpürdete malzemeden yana zengin bir balık çorbasını mideye indiren, üzerine yayın balığı etli, lahanalı bir böreği götüren orta halli insanların iştahı gerçekten kıskanılacak bir Tanrı vergisidir yazarın gözünde.

E.M.2010a-Yorum: Yerlileştirme (sucuklu yumurta), daraltma (malzemeden yana zengin)

Örnek 229

Ö.M.: Заглянул бы кто-нибудь к нему на рабочий двор, где наготовлено было на запас всякого дерева и посуды, никогда не употреблявшейся, — ему бы показалось, уж не попал ли он как-нибудь в Москву на щепной двор, куда ежедневно отправляются расторопные тещи и свекрухи, с кухарками позади, делать свои хозяйственные запасы и где горами белеет всякое дерево — шитое, точеное, леченое и плетеное: бочки, пересеки, ушаты, лагуны, жбаны с рыльцами и без рылец, поворотимы, лукошки, мыкольники, куда бабы кладут свои мочки и прочий дряг, коробы из тонкой гнутой осины, бураки из плетеной берестки и много всего, что идет на потребу богатой и бедной Руси.

K.Ç.: Biri onun hiçbir zaman kullanılmayan tahta ve cam çanak çömleklerinin depolandığı iç avlusuna bir göz atsa yanlışlıkla kendisini Moskova'daki mutfak gereçleri pazarında sanabilirdi – hani telaşlı kayıinvalidelerin arkasına aşçı kadınlarını da takıp her gün ev eksikliklerini tamamlamak için geldikleri ve çeşitli ahşap eşyaların dağlar gibi yığıldıkları şu pazara –ayrı parçalardan yapılmış, tornadan tek parça çıkmış, tamir edilmiş, örülmüş tahta eşyalar: fiçılar, yarım fiçılar, leğenler, kapaklı geniş kovalar, kapaksız uzun kovalar, burunlu ve burunsuz sürahiler, küçük sepetler, kadınların örgü iplerini ve diğer öteberiyi koydukları kutular, yaş kavak ağacından sandıklar, huş kabuğundan örülmüş büyük sepetler ve Rusya'da zengin fakir herkesin ihtiyaç duydukları tüm diğer eşyalar.

E.M.2010a: İşliklerinde kullanılmadan duran o kadar çok kereste, tahta ve tahtadan yapılmış kap kakac vardı ki insan kendini hamarat kaynana ve kaynataların, artlarına aşçı kadınlarını takıp, kovalar, fiçılar, tekneler, kepçeler, kapaklı kapaksız ibrikler, yuvarlak ve dört köşe kutular, huş ağacından örme sepetler, kısacası varıl yoksul bütün Rusların kullandığı el yapımı ya da tornadan çıkma öteberi arasından ihtiyaçları olanları almaya gittikleri Moskova marangozlar çarşısında sanabilirdi.

E.M.2010a-Yorum: Daraltma

Açıklama işlemi de, genişletme gibi, kaynak kültüre özgü sözcük ve ifadelerinin çevirisinde kullanılmıştır. Bunlarla birlikte şu noktaya değinmekte yarar vardır: Somutlaştırma işlemi bazı örneklerde cehennem göndermesinin ve **İlahi**

Komedya bağlantısının bir derece zayıflamasına, belirsizleşmesine yol açmış olabilir:

Örnek 234

Ö.M.: Фонари еще не зажигались, кое-где только начинались освещаться окна домов, а в переулках и закоулках происходили сцены и разговоры, неразлучные с этим временем во всех городах, где много солдат, извозчиков, работников и особенного рода существ, в виде дам в красных шалих и башмаках без чулок, которые, как летучие мыши, шныряют по перекресткам.

K.Ç.: Fenerler henüz yakılmadı, evlerin pencereleri tek tek aydınlanmaya başladı, çıkmaz sokaklarda ve köşelerde ise askerlerin, arabacıların, işçilerin ve yollardan yarasa gibi hızlı geçişleri, kırmızı şalları ve çorapsız ayaklarına giydikleri pabuçlarıyla kadın görümlü o özel varlıkların yaşadığı her şehirde akşamın bu saatinde kaçınılmaz olan sahneler ve konuşmalar canlanıyordu.

E.M.2010a: Sokak lambaları henüz yakılmamıştı; birkaç evin penceresinde tek tük ışıklar görölüyordu. Dar yan sokaklarda kulağa gelen seslerin ve tanık olunan sahnelerinse, çok sayıda asker, arabacı, işçi ve özellikle de kırmızı şalları ve çorapsız ayaklarına giydikleri ayakkabılarıyla kavşaklarda yarasalar gibi gidip gelen özel varlıkların —kadınların— çokça bulundukları bütün öteki kentlerde günün bu saatlerinde tanık olunan sahnelerden bir farkı yoktu.

E.M.2010a-Yorum: 4.2.1. Bölümünde belirtildiği gibi bu sahne, **İlahi Komedy**'daki Dante ve Vergilius'un Dite kentine yaklaştıkları sırada görülen sahneyle paralellikler içerir. Bu nedenle de anlatı içinde yapısal ve biçimsel açıdan önemli konumdadır. Dante'nin metninde

37 kulenin bir yerinde birden kan rengi
üç cehennem cadısı belirdi;
görünüşleri, yürüyüşleri kadın gibiydi (IX)

olarak anlatılanlar **Ölü Canlar**'da **kırmızı şalları[yla] kadın görünümlü o özel yaratıklar** biçiminde anlatılmıştır. Söz konusu "varlıkların" birer kadın olduğu doğrudan söylenmemiş, somutlaştırılmamıştır. Böylelikle bütün sahne doğaüstü, çarpık ve gizemli bir karakter kazanmıştır. E.M.2010a'da ise **kadınlar** biçiminde bir somutlaştırma yapılmıştır.

Örnek 236

Ö.M.: Изредка доходили до слуха его какие-то, казалось, женские восклицания: «Врешь, пьяница, я никогда не позволяла ему такого грубиянства!» — или: «Ты не дерись, невежа, а ступай в часть, там я тебе докажу!..»

K.Ç.: Arada bir kulağına kadın sesine benzer bir sesin bağırımları geliyordu: "Yalan söylüyorsun, pis sarhoş, ben onun böyle bir terbiyesizlik yapmasına asla izin vermedim! – ya da: "Sen bana elini kaldırma, terbiyesiz, karakola git, ben orada sana her şeyi ispatlarım!..."

E.M.2010a: Arada bir kadın sesleri çalınıyordu kulağına: "Yalan söylüyorsun sarhoş! Onun kabalaşmasına hiçbir zaman göz yummadım!" Ya da, "Vurma diyorum sersem! Karakolda gününü gösteririm sana!"

E.M.2010a-Yorum: Somutlaştırma (kadın sesleri)

Örnek 238

Ö.M.: Чего нет и что не грезится в голове его? он в небесах и к Шиллеру заехал в гости — и вдруг раздаются над ним, как гром, роковые слова, и видит он, что вновь очутился на земле, и даже на Сенной площади, и даже близ кабака, и вновь пошла побудничному щеголять перед ним жизнь.

K.Ç.: Aklında neler yok ve hayallerinde neler geçmiyor ki? Bulutlara yükselip Schiller'in ziyaretine bile gitmiştir o – ancak birden gök gürültüsü gibi duyulur mukadder sözler, bir de bakar ki yine bu dünyada, hatta Sennaya Meydanında, üstüne üstlük bir içki evinin tam yanı başında bulur kendini ve yaşam yine tüm sıradanlığıyla oyunlar çevirir gözü önünde.

E.M.2010a: Oysa gencimizin kafası kim bilir ne hayallerle doludur! Göklerde kanat çırpırmaktayken bir ara belki Schiller'e bile konukluğa gitmiştir! Derken gök gürültüsünü andıran bu korkunç sözlerle gencimiz yeniden yeryüzünde, hatta saman pazarının oralarda bir yerde buluverir kendini; hatta galiba tam da bir meyhanenin önündedir, olanca sıradanlığıyla her günkü yaşamının ortasında!

E.M.2010a-Yorum: Daraltma ve somutlaştırma: Ö.M.'de bir kez daha anlatı içinde belli bir karaktere ait olmayan, farklı bir boyuttan/dünyadan gelmiş gibi bir biçimsel etki yaratmayı amaçlayan **birden gökgürültüsü gibi duyulur mukadder sözler** yerine E.M.'de yukarıdaki örneklerde anılan kadınların sözlerine gönderme yaparak **bu korkunç sözlerle** çevirisi yeğlenmiştir. Böylece somutlaştırma işlemi tüm paragraf boyunca uygulanmıştır. Açıklama: Sennaya Meydanında – saman pazarında (Rusça **seno** – kurumuş ot)

Özetle, önemli anlamsal kaymaların veya çıkarmaların bulunmaması çevirinin lehine bir bulgudur. Dipnot, genişletme veya daraltma işlemleri ise metni eksik çeviri olmaktan uzaklaştırmıştır. Dolayısıyla E.M.2010a'nın kaynak odaklılık-erek odaklılık kutupları arasında denge bulmayı amaçlayan bir çeviri olduğu söylenebilir. Somutlaştırma işleminin doğurmuş olabileceği sonuçlara ise Özel Değerlendirme bölümünde odaklanılacaktır. Çevirmenle yapılan görüşmeden özgün

metnin özelliklerini bildiği, bunun yanı sıra erek dizge sınırlamalarına göre çeviri yapmanın doğru bulmadığı öğrenilmiştir:

[...] İşkültür'deki editor arkadaşım bana “Bizim için başka neler yapabilirsiniz?” sorusunu yöneltince, “Yapacak gücü bulabilir miyim, sonunu getirebilir miyim, emin değilim, ama **Ölü Canlar**’la ilgili durum şöyle şöyledir” diyerek durumu özetledim. Bunun üzerine benden kesinlikle romanın bir çevirisini istediklerini söyledi. [...]Ben hayatını çeviriyle kazanan bir çevirmen olmama karşın, “erek kültür hassasiyeti” falan gibi mülahazaları gereksiz, yakışsız bulurum ve kabul etmem. Vaktiyle Karamazovlar’da Türklerin Balkanlarda insan kestikleri gibi bir cümlemin, aralarında Ergin Altay’ın, Nihal Yalaza Taluy’un da bulunduğu pek çok çevirmen tarafından atılmış olduğunu bulup çıkarmıştı, külyutmaz bir okur. Kastettiğiniz hassasiyet böyle bir şey olmalı? Ben olsam asla atmazdım o cümleyi. Netice itibariyle bu benim değil, Dostoyevskiy’nin bir değerlendirmesi. Hatta belki Dostoyevskiy’nin bile değil, kahramanının bir değerlendirmesi? Kabul edersiniz ki, herkes bizim gibi düşünmek zorunda değil.

Bu bölümde erek metinlerin genel değerlendirmesi yapılmıştır; Metinlerarası bağlantılar, dini göndermeler, grotesk özellikleri kapsamında deyim aktarması, alegori, ironi gibi söz sanatlarının kullanımı ve diğer özel kategoriler sonraki bölümde ele alınacaktır.

6.3.2.Özel Değerlendirme

6.3.2.1.Eleştiri ve güldürü boyutu

Genel Değerlendirme bölümünde de tespit ettiğimiz gibi, özellikle E.M.1975, 1987, 2010’da yüksek rütbeli askerlere, hâkim, emniyet müdürü, savcı gibi devlet memurlarına veya genel olarak asil sınıfının temsilcilerine yönelik eleştiri içeren örneklerde daraltma veya farklı yorumlama gibi tekniklerin yardımıyla eleştiri dozunun azaltıldığı gözlemlenmiştir. Bu tespiti kanıtlamak amacıyla aşağıda yapıtın I. Bölümünden Çiçikov’un şehre gelişi sahnesi, zayıf erkekleriyle şişman erkeklerinin karşılaştırıldığı sahne ve kâğıt oynama sahnesinden örnekler verilecektir.²¹

Örnek 1

Ö.M.: В ворота гостиницы губернского города NN въехала довольно красивая рессорная небольшая бричка, в какой ездят холостяки: отставные подполковники, штабс-капитаны,

²¹ Tez metini gereksizce uzun ve hantal hale getirmemek için bu ve sonraki alt bölümlerde sadece belirgin bir kayma sergileyen, konu bakımından önemli bulduğumuz örnekler sunulacaktır.

помещики, имеющие около сотни душ крестьян, — словом, все те, которых называют господами средней руки.

K.Ç.: NN il merkezindeki bir hanın giriş kapısından içeri genellikle çeşitli bekâr adamların: Emekli albaylar, yüzbaşılar, yüz can civarında köylüsü olan çiftlik sahipleri, kısaca orta sınıftan bey dediklerinin bindiği oldukça güzel, küçük, üstü açık bir atlı araba girdi.

E.M.1975: N... şehrinin hanlarından birinin avlu kapısından, oldukça güzel, küçük, yaylı bir kupa arabası girdi. Bu tip arabalara emekli üsteğmenler, kurmay yüzbaşılar, yüze yakın canı olan çiftlik sahipleri, sözün kısası orta halli halkın bey dediği kimseler binerdi.

E.M.1975-Yorum: Tümce bölünmesi. Göndermenin yerinin değişmesi, anlamsal kaydırma: **orta sınıftan bey dedikleri – orta halli halkın bey dediği**

Bu örnek için E.M.1975’de gözlemlenen anlamsal kayma dikkatimizi çekmiştir. Tümcede adları geçen kişiler orta değil, üst sınıf mensubu olarak tanıtılmıştır. İlk tümceden itibaren görülen bu tutum çeviri boyunca izlenecek ve diğer erek metinlerde de gözlemlenecektir.

Bölümün ilerleyen kısmında zayıf memurlarla şişman memurların betimlenmesi ve karşılaştırılması yapılır:

Örnek 45

Ö.M.: Тоненькие служат больше по особенным поручениям или только числятся и влият туда и сюда; их существование как-то слишком легко, воздушно и совсем ненадежно.

K.Ç.: Zayıflar çoğu zaman geçici görevlerde bulunurlar ya da bir yerde kayıtlı görünüp aslında oradan oraya atanırlar; varlıkları bir şekilde hava gibi fazlasıyla hafif ve hiç güvenilir değil.

E.M.1975: Zayıf memurlar oradan oraya sürülürler, gereksiz ve ümitsiz hayatları vardır.

E.M.1975-Yorum: Daraltma. Eleştiri seviyesinin azalması.

E.M.2010: Zayıflar çoğunlukla özel görevlerde bulunurlar ya da oraya buraya koşuşturup dururlar. Yaşamları oldukça rahat, hafif, ama güvensizdir.

E.M.2010-Yorum: Tümce bölünmesi. Anlamsal kayma, eleştiri seviyesinin azalması: geçici görev – **özel görev**; oradan oraya atanırlar – **oraya buraya koşuşturup dururlar**; varlıkları hafif – **yaşamları rahat**.

E.M.1975'te daraltma dışında anlamsal kaymadan da söz etmek olası. Ö.M.'de zayıf memurların kariyer başarısızlığı ciddiyet eksikliği, güvenilmezlik gibi kişisel özellikleriyle açıklanmaktadır; oysa E.M.1975'te bu durum, dışarıdan gelen bir takım talihsizliklerle açıklanmıştır. Benzer yönde ancak daha yüksek dereceli kayma E.M.2010'da söz konusudur. Burada zayıf memurların çalışkanlıkları (koşuşturmak) sayesinde rahat bir yaşama ulaştıkları, ancak özel görevlerde çalıştıkları için yeterince güvende olmadıkları ifade edilmiştir. Şişman memurlara ilişkin örnek aşağıdadır:

Örnek 46

Ö.M.: Толстые же никогда не занимают косвенных мест, а всё прямые, и уж если сядут где, то сядут надежно и крепко, так что скорей место затрещит и угнется под ними, а уж они не слетят.

K.Ç.: Şişmanlar ise asla yan görevlerde değil, hep asıl görevlerde bulunurlar ve bir kez bir koltuğa oturdular mı güvenli ve sapsağlam otururlar, öyle ki altlarındaki koltuk çatırdayıp eğilse de onlar düşmez.

E.M.1950: Halbuki şişmanlar hiç de öyle iğreti, önemsiz mevkilere bağlanmazlar; onlar doğrudan doğruya en esaslı mevkileri tutarlar, bir kere de oraya geçip yerleştiler mi öyle bir oturmuş otururlar ki, altlarındaki sandalye ezilir, bükülür ama onlar gene yerlerinden kıpırdamaz, yuvarlanmazlar.

E.M.1950-Yorum: Genişletme.

E.M.1975: Halbuki şişmanlar hiçbir zaman dolaylı işlere girmezler, ancak doğrudan doğruya sağlam, iyi işlere bağlanırlar, daha doğrusu kene gibi yapışırlar. Yani onlar terk edene kadar altlarındaki koltuk ezilip kırılır.

E.M.1975-Yorum: Tümce bölünmesi. Yerlileştirme: kene gibi yapışmak.

E.M.1987: Şişmanlar ise hiçbir zaman önemsiz bir işe bağlanmaz, tersine en önemli yere bağlanır, eğer yer sağlam ve iyiye oraya bir kene gibi yapışırlar; koltuklarına öyle otururlar ki, koltuk kırılrsa yerlerinden kıpırdanmaz, yuvarlanmazlar.

E.M.1987-Yorum: Yerlileştirme: bir kez bir koltuğa oturdular mı güvenli ve sapsağlam otururlar/yer sağlam ve iyiye oraya bir kene gibi yapışırlar. E.M.1975 ve 1950 ile paralellikler

E.M.2010: Şişmanlar ikinci dereceden bir göreve kesinlikle girmezler. Her zaman birinci dereceden görevleri seçerler ve üzerlerine aldıkları görevi hakkıyla yaparlar; öyle ki, oturdukları yeri sarsarlar ve sonucunda kısa zamanda ilerlerler.

E.M.2010-Yorum: Anlamsal kayma, eleştiri seviyesinin azalması: güvenli ve sapaşağlam otururlar - **üzerlerine aldıkları görevi hakkıyla yaparlar**; altlarındaki koltuk çatırdayıp eğilse de onlar düşmez - **oturdukları yeri sarsarlar ve sonucunda kısa zamanda ilerlerler**. Olumsuz nitelik olumlu gibi gösterilmiştir.

E.M.2010’da önceki örnekte gözlemlenen tutum bu örnekte de devam etmektedir. Şişman memurlar koltuk sevdasına tutulmuş kimseler olarak gösterilmek yerine başarılı, hatta yenilikçi, örnek birer çalışan olarak gösterilmiştir. Diğer örneklerde ise bu anlam korunmuş, yalnızca daraltma veya genişletme işlemleri, deyimlerin kullanımıyla yerlileştirici çeviri yaklaşımı uygulanmıştır. E.M.1975’te görülen daraltma işleminin örneklerin eleştiri derecesinin azalttığı, yumuşattığı, daha az belirgin kıldığı söylemek olası. E.M.1987 ise diğer erek metinlerle paralellik göstererek onları genişletir ve/veya yerlileştirir.

Bölümün devamında Çiçikov, şişman memurlarla birlikte whist oyununa katılır. Kumar jargonunun ve çok sayıda ünlemlili tümcelerin kullanımıyla sahne heyecanlı ve dinamik bir nitelik kazanır. Söz konusu devlet memurlarının (posta müdürü, mahkeme başkanı ve diğerleri) kâğıt oyunlarına önem verdiklerine, aralarında özel sözcük kullanımları geliştirecek kadar çok oynadıklarına, zamanlarını bunun gibi uğraşlarla geçirdiklerine ilişkin anlam ise örtük olarak verilmiştir. Bu sahne, eleştiri örneklerinin çevirisi dışında yerlileştirme ve durumdil değişimi örneklerini de sergilemektedir.

Örnekler 51-57²²

Ö.M.: Все разговоры совершенно прекратились, как случается всегда, когда наконец предаются занятию дельному. Хотя почтмейстер был очень речист, но и тот, взявши в руки карты, тот же час выразил на лице своем мыслящую физиономию, покрыл нижнюю губу верхнюю и сохранил такое положение во все время игры. Выходя с фигуры, он ударял по столу крепко рукою, приговаривая, если была дама: «Пошла, старая попадя!», если же король: «Пошел, тамбовский мужик!» А председатель приговаривал: «А я его по усам! А я ее по усам!» Иногда при ударе карт по столу вырывались выражения: «А! была не была, не с чего, так с бубен!» Или же просто восклицания: «черви! червоточина! пикенция!» или: «пикендрас! пичурущих! пичура!» и даже просто: «пичук!» — названия, которыми перекрестили они масти в своем обществе. По окончании игры спорили, как водится, довольно громко.

K.Ç.: Tüm konuşmalar bitti, nihayet kayda değer bir uğraşa geçildiğinde hep olduğu gibi. Posta müdürü çok konuşkan biri olsa da, ellerine kâğıtları alıp yüzüne düşünür bir surat yerleştirdi, alt dudağıyla üst dudağını kapladı ve oyun boyunca bu halini korudu. Resimli

²² Okuma rahatlığı açısından buradaki örnekler bir paragraf biçiminde sunulmuştur.

kâğıt atarken masaya sertçe vuruyor, kâğıt dam ise "Yürü bakalım, yaşlı papaz karısı!", kral ise "Yürü bakalım, Tambov mujiği!"* diyordu. Başkan da, "Mujiğin de bıyığına çakarım! Karısının da bıyığına çakarım!" diye ekliyordu. Bazen masaya kâğıt atıldığında: "Eh! Ne yapalım, elde bir şey yoksa karo çikalım!" tarzı ifadeler duyulurdu. Bazen de kısaca: "Kupa! Kalp! Maçuk!" ya da "Karamaça! Maça! Maço!" hatta basitçe "Maç!" gibi, kendi aralarında uydurdukları isimler kulağa gelirdi. Oyun bitiminde, adet olduğu üzere yüksek sesli tartışmalar başladı.

* *Tambov – Rusya’da bir şehir. Mujik – köylü erkek*

E.M.1975

Her zaman olduğu gibi iş ciddiyete binince bütün konuşmalar tamamen kesildi. Çok konuşkan olan posta müdürü bile eline kâğıtları alır almaz, yüzünde düşünen bir ifade belirdi. Alt dudağıyla üst dudağını kapatarak bütün oyun boyunca öylece kaldı. Kâğıt çekerken elini var gücüyle masaya vuruyor, eğer beklediği kart dam ise: "Haydi papazın ihtiyar karısı" papaz ise "Haydi ihtiyar Tambov mujiği*" diyordu. Mahkeme başkanı şöyle karşılık veriyordu: "Ben onu bıyıklarından yakaladığım gibi". Masaya kâğıt atarken bir ses yükseliyordu: "Vız gelir tırıs gider." Veya sadece mırıldanıyorlardı: "Kupa, solucan ısırtığı, maça, karamaça, paça...". Oyunun sonunda yüksek sesle tartışmaya başladılar.

***Mujik – Rus köylüsü**

E.M.1975-Yorum: Nötrleştirme. Özgün metinde ironik bir yaklaşımla iskambil oyunundan **nihayet kayda değer uğraşa geçil[di]** şeklinde söz edilmiştir. Erek metinde ise oyunun daha ciddi bir hal aldığı anlatılmış, ironi nötrleştirilmiştir. Sonraki tümcede hareketin yönü değiştirilmiş, kâğıdı masaya koyma/vurma değil, masadan çekme biçiminde aktarılmıştır. Ünlem işaretinin kullanılmaması konuşmanın durumdilini değiştirmiş, ona daha az heyecanlı, daha sakin bir hava katmış olabilir. Tambov ve mujik sözcükleri olduğu gibi aktarılmış, mujik için dipnotta açıklama yapılmıştır. Göndermenin öznelere olan papazın karısı ve köylü kullanılmadığı için, ifade daha genel ve nötr bir hava kazanmış olabilir. Ünlemli tümcelerin kurulmaması da aynı etkiyi güçlendirmiş olabilir. Ö.M’deki iskambil jargonundan bir deyimın yerinde erek metinde iskambil jargonuyla ilgili olmayan bir deyim kullanılmış, ünlem işareti ise kullanılmamıştır. Örnek 53 ve 54’te olduğu gibi burada da kültürel öğelerin ve duygu durumunun nötrleştiği söylenebilir. Ö.M’de "yüksek sesle söylemek, bağırarak" anlamında bir eylem kullanılmıştır. Söz konusu örnekte kullanılan "mırıldanmak" eylemi ise önceki örneklerde görülen tutuma uygun olarak sahnenin heyecan derecesini azaltmış olabilir. **Kupa, solucan ısırtığı** çevirisi sözcüğüne Ö.M’ni aktarmaktadır; **karamaça** ve **paça** sözcükleri ise

bu tür bir sözcüğü sözcüğüne çevirisi değildir. İskambil kâğıtlarının adlandırmalarından bazıları çıkarılmış, ünlemler kullanılmamıştır. Aynı sahneye ilişkin tüm örneklere baktığımızda çeviride çıkarma, daraltma ve durumdil değiştirme tekniklerine başvurulduğu söylenebilir. Bu nedenlerle biçimin ve durumdilinin aktarılmadığı, sahnenin eleştirel altmetninin belirsizleştiği sonucuna varılabilir.

E.M.2010

Her zaman olduğu gibi, oyun başlayınca konuşma kesilmişti. Posta müdürü konuşkan biriydi ama, kâğıtları eline alır almaz yüzünü düşünceli bir ifade kaplamış, alt dudağını üst dudağının üstüne almış, oyun süresince öyle kalmıştı. Kâğıt oynarken, oynadığı kâğıt, söz gelimi, kız ise "Hadi yürü kocakarı!", papaz ise "Hadi yürü, Tambovsk mujiği!" diyerek elini masaya hızlıca vuruyordu. Meclis başkanı şöyle diyordu: "Ben de bıyıklarından yakaladım onu! Ben de bıyıklarından yakaladım onu!" Kâğıtlan masaya vurarak oynadıklarında masadakilerden bazen şöyle diyenler oluyordu: "Öf! Karonun sırası mıydı şimdi?" Ya da düpedüz bağırıyorlardı: "Sinek mi? Sinekçiğim benim! Yedim gitti seni!" Ya da: "Yavrum benim pikim! Gel bakalım buraya!" Hatta kimi zaman "Pikçik!" diyorlardı. Kendi aralarında her kâğıdın başka bir adı vardı. Her zaman olduğu gibi, her oyunun sonunda yüksek sesle tartışıyorlardı.

E.M.2010-Yorum: Daraltma, nötrleştirme (nihayet kayda değer bir uğraşa geçildiğinde hep olduğu gibi – oyun başlayınca). Yerlileştirme, genişletme, argo veya sokak dili kullanımı (kocakarı, Öf!, Yedim gitti seni! Yavrum benim pikim!). Maddi hata: Tambovsk. Küçük ölçekli anlamsal kaymalara karşın sahnenin asıl eleştirel boyutu korunmuştur; argo veya sokak dili olarak nitelendirilebilecek kullanımlar ise durumdil değişimiyle sonuçlanmış olabilir.

E.M.2010a

İnsanlar nihayet kendilerini ciddi, önemli bir işe kaptırdıklarında hep olduğu gibi, bütün konuşmalar kesildi. Konuşmayı çok seven posta müdürünün bile oyun kâğıtlarının dağıtılmasıyla birlikte yüzünün düşünceli bir hal aldığı, alt dudağının üst dudağını kapattığı ve oyun sonuna dek de böyle kaldığı görüldü. Resimli kartları masaya vurarak atıyor, örneğin kıza attığı kart, "Yürü koca papaz karısı seni!" diyor, papaza "Gidinin Tambovsk mujiği!" diyordu. Yargıça ona şöyle karşılık veriyordu: "Papazı da, karısını da bıyıklarından yakaladım!" Hemen herkes kartları ellerini masaya vurarak atıyor, o arada da şöyle bir şeyler söylüyordu: "Hayda! Bu karo nerden çıktı şimdi!" Bazen de kendi aralarında taktıkları adlarını bağırıyorlardı kâğıtların: "Buna sinek değil, kurt derler!" — "Buna da kurt yeniği!" — "Ya bu maça beyine ne buyurulur!" Oyun bitince hep yaptıkları gibi yüksek sesle oyun hakkında tartıştılar.

E.M.2010a-Yorum: Erek metinde genişletme ve yerlileştirme (yürrü, gidinin, sinek değil, kurt derler, vb.) yapılmış, kumar jargonunun kullanılmıştır. Maddi hata (Tambovsk).

Erek metinler arasında en belirgin fark, E.M.1975'te görülür. Diğer erek metinlerde farklı ölçülerde genişletme ve yerlileştirme gibi yöntemlerden yararlanarak sahnenin eleştirel anlamı aktarılmıştır. Bazı erek metinlerde kumar jargonu kullanımı nedeniyle durumdil değişimi ortaya çıkmış olabilir. Ancak E.M.1975'te, yukarıda verdiğimiz zayıf ve şişman memurlarla ilgili örneklerde olduğu gibi, eleştiri derecesini azaltan çeviri stratejisi tutarlılıkla uygulanmaya devam etmektedir. E.M.2010'da ise Örnek 46'da görülen tutum burada kendini daha az hissettirmektedir.

Aynı sahnenin devamında anlatının başkarakteri Çiçikov iskambil oyunuyla ilgili bir tartışmaya katılır. Hatırlatmak gerekirse incelenen bölüm, yapıtın birinci bölümüdür; dolayısıyla anlatının diğer karakterleri Çiçikov'u henüz yeni tanımaya başlamıştır. Planının gerçekleştirilmesi için bu kişilere gereksinim duyan Çiçikov kendini en iyi biçimde tanıtmak için özen gösterir; dikkat çekmemek için tartışmaya katılır ancak kimseyi kendini düşman etmemeyi de özen gösterir. Nazik görünümünün arkasına gizlenen art niyetli, her adımını hesaplayan kişiliği veya bir başka deyişle melek/şeytan karışıklığı böylelikle bir kez daha vurgulanmış olur.

Örnekler 58-59

Ö.M.: Приезжий наш гость также спорил, но как-то чрезвычайно искусно, так что все видели, что он спорил, а между тем приятно спорил. Никогда он не говорил: «вы пошли», но: «вы изволили пойти», «я имел честь покрыть вашу двойку» и тому подобное.

K.Ç.: Yeni gelen bey de tartışıyordu fakat büyük bir incelikle tartışıyordu, öyle ki herkes onun tartıştığını görüyor ancak hoş bir şekilde tartıştığının da farkına varıyordu. Asla "filanca kâğıdı attınız" demez, "filanca kâğıdı atma kararında bulundunuz", "ikilinizi kapatma şerefine eriştim" gibi şeyler derdi.

E.M.1975

Konuğumuz da ister istemez onlara katıldı, böylece herkes onun nasıl ustaca, tatlı bir şekilde tartıştığını gördü. Hiçbir zaman "oynadınız" demiyor, " oynamak lûtfunda bulundunuz, ben de ikilinizi kırmak şerefine nail oldum" diyordu.

E.M.1975- Yorum: Daraltma (adet olduğu üzere). : ...ister istemez..., ustaca ifadelerinin eklenmesi ve ...tartışıyordu, fakat.../...herkes onun tartıştığını görüyor, ancak... ifadelerinin çıkarılmasıyla tümce anlamının da değiştiği söylenebilir. Ö.M.’deki sahne, başkarakterin çekingen davranmadığı gibi nezaketsiz veya saldırgan da olmadığını, herkesin onayını ve güvenini kazanmaya çalışırken ölçülü ve dikkatli davrandığını anlatmaktadır. İncelenen tümcede ise Çiçikov’un iskambil oyunu hakkındaki boş tartışmaya girmeye isteksiz olduğu ve adab-ı muaşeret kurallarını ne derecede iyi bildiği gerçeği öne çıkarılmış, böylece karakter olumsuz yerine olumlu bir nitelik kazanmıştır. Başkarakterin kullandığı nezaket ifadeleri için kaynak metnin anlam ve biçimini koruyan çeviri yapılmıştır; öte yandan "gibi şeyler" ifadesi çıkarılmıştır. Bundan dolayı tümcenin içerdiği ironik, eleştirel anlam yerine doğrudan olumlu anlamlı, Örnek 7’de benimsenen çeviri stratejisiyle tutarlı olarak Çiçikov’un nezaketini öne çıkaran çevirinin yapıldığı söylenebilir.

E.M.1987

Bizim yeni yolcu konuğumuz da karıştı buna, ama ustalıkla; öyle ki herkes onun tartışırken bile çok tatlı bir dille konuştuğunu anlamıştı. Hiçbir zaman ‘oynadınız’ bile demiyor, şöyle söylüyordu: ‘Siz oynamak lütfunda bulundunuz; ben de sizin ikilinizi kırmak şerefine eriştim.’

E.M.1987- Yorum: Genişletme, E.M.1975 ile paralellik

Ek Örnek

Ö.M.: Несколько вопросов, им сделанных, показали в госте не только любознательность, но и основательность; ибо прежде всего расспросил он, сколько у каждого из них душ крестьян и в каком положении находятся их имения, а потом уже осведомился, как имя и отчество.

K.Ç.: Sorduğu sorulardan bazıları onun yalnızca meraklı biri değil, aynı zamanda detaycı biri olduğunu gösteriyordu; çünkü öncelikle her birinin kaç can köylüsü vardır ve çiftlikleri ne durumdadır diye sormuştu, ancak ondan sonra adlarıyla baba adlarını merak etti.

E.M.1987: Sorduğu sorulara bakılırsa bu konuk yalnız meraklı biri değil tam bir iş adamıydı. Çünkü önce onların ne kadar canları olduğunu, mallarının durumunu, sonra da onların adlarını sanlarını sormuştu.

Yorum: Tümce bölünmesi. Bu örnek, özellikle yapılan ekleme (tam bir iş adamı) açısından dikkat çekicidir. Ekleme nedeniyle örnekte anlamsal kaymanın oluştuğu, eleştiri yerine olumlu bir niteliğin gösterildiği söylenebilir.²³

Böylelikle, E.M.1975 ve 1987’de melek/şeytan karşıtlığını kayba uğratacak, başkaraktere olumsuz nitelikler yerine olumlu nitelikler kazandırabilecek bir çevirinin yapıldığı söylemek olası. Bunun dışında Çiçikov’un dolandırıcı kimliği E.M.1987’de bir iş adamı kimliğine dönüştürülmüştür. Dönemin toplumsal durumunun etkisiyle oluşan geleneksel anlamlandırmaların erek metinde de yansımaları bulunduğu söylenebilir.

Bu alt bölümde sunulan örneklerle bakıldığında şu sonuca varılabilir: E.M.1975 ve E.M.1987’de yüksek mevkilerde bulunan kamu görevlilerine yönelik eleştirilerde bu eleştirinin derecesini azaltan çeviri işlemlerine başvurulmuştur. Bu yaklaşım, bütüncü kapsamındaki tüm örneklerde gözlemlenmiştir. E.M.2010’da da daha az tutarlılıkla da olsa benzer yaklaşım söz konusudur. Diğer erek metinlerde anlamsal kaymaya yol açacak uygulamalar yapılmamış, biçim düzeyinde farklılık yaratacak işlemler yapılmıştır.

6.3.2.2. Durumdil Değişimi

Tüm diğer işlemler gibi durumdil değişimi de doğal olarak anlatının genel örgüsünün ayrılmaz, diğer özellikleriyle etkileşim içerisinde olan bir ögesidir. Bir başka deyişle, durumdil düzleminde yapılan bir kayma anlatının diğer boyutlarına da yansımaktadır. Durumdil değişimi olgusu, Halliday tarafından geliştirilen kullanıcı-kullanım çerçevesinde (user-use framework) çözümlenecektir.²⁴ Kullanım, söylem alanı (field of discourse), söylem kipi (mode of discourse) ve söylem akışı (tenor of discourse) olmak üzere üç düzlemde incelenir. Söylem alanı, metnin sosyal işlevinin ne olduğunu betimler (örn., kişisel bilgi alışverişi, yorum, eleştiri, çağrı ve benzerleri.) Söylem kipi, dilsel etkinliğin aracına ilişkindir, iletişim için kullanılan

²³ Hatırlanırsa yukarıda, 80’li yıllarda iş adamı ifadesine yüklenen anlam açısından, Emil Çölaşan’ın **Yalçın Nereye Koşuyor?** kitabıyla paralelliği kurulabileceği söylenmiştir. Her iki metinde de aslında bir dolandırıcı olan kişi **iş adamı** olarak adlandırılmıştır.

²⁴ Başlıca kaynaklar: Halliday, M.A.K. **Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning**, London, Edward Arnold, 1978; Hatim, B. & Mason, I., **Discourse and the Translator**, Longman, 1990

dilsel kodunun ne olduğuna odaklanır.²⁵ Söylem akışı ise, konuşan kişilerin arasındaki ilişkileri mercek altına alır (kibar-resmi-sıradan-özel-yakın-günlük ve diğerleri). Kullanıcı düzleminde ise kişisel (konuşan kişinin yaşı, cinsiyeti), coğrafik (konuşan kişinin hangi bölgede doğduğu/yaşadığı), toplumsal (konuşmacının hangi toplumsal kesine ait olduğu) ve bunun gibi diğer özellikler incelenir.

Bu alt bölümde, Çiçikov-Koroboçka diyalogları mercek altına alınacaktır. Yukarıda çizilen çerçeveye göre bu diyalogların çözümlemesi şöyle yapılabilir:

Kullanım düzlemi.

Alan: **Ölü Canlar** alışverişi, pazarlık

Kip: Hazırlıksız olarak (spontaneously) gelişen bir konuşma. İkna etme çabası, sabırsızlık, öfke, bıkkınlık gibi duyguları belirten fonolojik kullanımlar içerir.

Akış: Çiçikov toplumsal konum ve eğitim seviyesi bakımından Koroboçka'dan daha üstün olduğunu hisseder ve örtük olarak hissettirir. Bununla birlikte Koroboçka'dan yaşça daha küçüktür ve **Ölü Canlar** satışı için onu ikna etmesi gerekir, dolayısıyla nezaket çerçevesinden ayrılmamaya özen gösterir.

Kullanıcı düzlemi. Koroboçka.

Köyde yaşayan yaşlı bir kadın, dul, toprak sahibi; metinden, eğitim, gelir ve zekâ seviyesinin orta-düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ölçünlü dil çerçevesinin dışına çıkan, yöre ağızlarına özgü, bazen de dilbilgisel yanlışlıklar içeren bir dilsel değişke kullanır. Bunun dışında, incelenen metne özgü şu maddeyi de unutmamak gerekir: Ölümcül günah göndermesinde Koroboçka, şehveti temsil eder. Buna bağlı örnekler ilgili alt bölümde incelenecektir. Burada ise söz konusu pazarlık durumuna ilişkin, durumdil değişimi işlemini içeren örnekler ele alınacaktır.

---

²⁵ "Söylem kipindeki dalgalanmaların çeviride doğru olmayan bir biçimde yansıtılması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu yalnızca bazı klasik yazın çevirileri için geçerli değildir, gazetecilik metinlerinde bile sıkça görülür: Bir gazetecinin doğaçlama olarak söylediği kısa bir söz, üzerine uzunca düşünülmüş, ciddi bir görüşüymüş gibi sunulur. Benzer biçimde film altyazıları hazırlanırken belli fonolojik kullanımların - örneğin, sarhoş bir kimsenin geveleyerek konuşması - yazıda sunulması sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu alan, bugüne kadar gördüğü ilgiden çok daha fazlasını hak eder." (Hatim & Mason, a.g.e.,50)

Genel Değerlendirme bölümünde vurguladığımız gibi, durumdil değişimleri en çok E.M.1975 ve E.M.1987’de tespit edilmiştir. Ancak bu iki metinde durumdil değişiminin yönü bütünüyle farklıdır. E.M.1975’te her iki karakter de daha ölçünlü, resmi ve kibar bir dille konuşurken E.M.1987’de özellikle Çiçikov’un konuşması argo sayılabilecek kullanımlar içerir. Aşağıdaki örnekler, karşılaştırmalı inceleme için daha elverişli olan ikili tablo biçiminde sunulmuştur.

K.Ç. Örnekler 119-120, 122	E.M.1975
Hey, Fetinya, döşeği, yastıkları ve çarşafı getir. Nasıl bir hava gönderdi Tanrı: Gök öyle gürliyor ki – bütün gece ikonaların karşısında mum yaktım. Tüh, babam, bir yaban domuzu gibisin, sırtın ve yan tarafın olduğu gibi çamur! Nerede bulandın bu kadar?[...] - Azizler, ne korkunç şeyler! Sırtını bir şeyle ovmak lazımdır belki?	Huu! Fetinya, şilte, yorgan, yastık getir. Tanrı sizi nasıl bir havada yolladı! Görülmemiş bir gök gürültüsü, kutsal resimler önünde bütün gece mum yaktırdım ben de. Ah efendiciğim, sırtın, yanların bir yaban domuzununki gibi çamurlanmış, nerede bu kadar pislığe battın?...Tanrım, ne kaza! Sırtınızı bir şeyle ovmak gerekmez mi?

Bu örneklerde işaret edilebilecek en belirgin işlemler, **sen/siz** kullanımları ve **tüh/ah**, **babam/efendiciğim** gibi hitaplar.

K.Ç. Örnekler 129, 131-133	E.M.1975
- Merhaba, bayım. Nasıl, iyi uyudunuz mu? – dedi ev sahibesi, yerinden biraz doğrularak. - İyi, iyi, - diyordu Çiçikov koltuklara otururken. – Ya siz, anacığım? - Kötü, babam. - Ne oldu da?	Ev sahibi kadın yerinden kalkarak sordu: - Günaydın, beyefendi, iyi uyudunuz mu? Bir koltuğa oturan Çiçikov cevap verdi: - Çok iyi uyudum, ya siz anneciğim? - Kötü bayım. - Neden acaba?

Anlatının devamında, "Çiçikov, ev sahibi bayanla, madam Manilov’la olduğundan daha serbest, daha teklifsiz konuştuğunu..." söylenmektedir. Bu açıdan bakıldığında buradaki çeviri seçimleri Çiçikov’un konuşmasına teklifsizlikten çok resmiyet kazandırmış olabileceği söylenebilir. Benzer biçimde bu örneklerde de **sen** yerine **siz**, **anacığım** yerine **anneciğim**, **babam** yerine **bayım**, **beyefendi** kullanımıyla konuşma daha kibar ve resmi bir nitelik kazanmış olabilir.

K.Ç. Örnekler 158, 159, 162	E.M.1975
- Dinleyin, anacığım. Şöyle iyice bir düşünün: Siz zarara giriyorsunuz, canlıymış gibi ona para ödüyorsunuz... - Of, babacığım, bunu hiç sorma! – atıldı çiftlik sahibi teyze. – Daha üç hafta önce yüz elliden fazla verdim. Hem de vekilin cebini gördüm. [...] - Dinleyin anacığım... Amma da şeysiniz siz! Ne kadar edebilir ki onlar?	- Dinleyiniz, valde hanım. Siz yine de iyice bir düşününüz. Görüyorsunuz ki onlar için sanki canlıymış gibi vergi alıyorlar. Çiftçi kadın onun sözünü kesti: - Aman, bana bundan bahsetmeyiniz. Daha üstünden üç hafta geçmedi. Yüzelli rubleden fazla para ödedim. Ayrıca vergi memuruna rüşvet de verdim. [...] - Beni dinleyiniz valideciğim... Ah siz! Onların değeri ne olabilir?

Bu örneklerde **anacığım** yerine **valde hanım**, **valideciğim** veya **dinleyiniz** gibi bir derece daha resmi sözcük biçimleri seçilmiştir. Bunun yanı sıra –**Of, babacığım, bunu hiç sorma!** ifadesi – **Aman, bana bundan bahsetmeyiniz.** gibi fark edilir ölçüde kibarlaştırılmıştır. Aynı yönde **Amma da şeysiniz siz!** - **Ah siz!** gibi nötr bir ifadeyle karşılanmıştır.

Özetle, çeviride yeğlenen sözcük ve ifadelerin hem kullanım hem kullanıcı düzeminde kaymalara yol açtığını söylenebilir. Bunun sonucunda hem konuşmanın kendisi daha resmi bir nitelik kazanmış, hem de konuşan kişi (Korobočka) daha farklı bir karakter olarak okurun karşısına çıkmış olabilir.

Aynı örnekler üzerinden E.M.1987'deki durumdil değişimleri izlenecektir.

E.M.1975. Örnekler 119-120, 122	E.M.1987
Huu! Fetinya, şilte, yorgan, yastık getir. Tanrı sizi nasıl bir havada yolladı! Görülmemiş bir gök gürültüsü, kutsal resimler önünde bütün gece mum yaktırdım ben de. Ah efendiciğim, sırtın, yanların bir yaban domuzununki gibi çamurlanmış, nerede bu kadar pislğe battın?...Tanrım, ne kaza! Sırtınızı bir şeyle ovmak gerekmez mi?	Hey, Fetinya, çabuk şilte, yastık, çarşaf getir! Tanrı sizi tam zamanında yola çıkartmış! Nasıl da gök gürüyor! Kutsal resmin önünde akşamdan mum yaktırdım. Vay babam, vay, her tarafın, omuzların, yanbaşıların, yaban domuzu gibi çamura batmış. Nerede battın böyle? Aman Tanrım, ne korkunç! Sırtını ovdurmak ister miydin?

Yukarıda da değindiğimiz gibi, E.M.1987'deki sözcük ve ifade seçimleri, diyalogun dilsel değişkesini zaman zaman taşra şivesine yaklaştırmıştır; örneğin burada **Ah**

efendiciğim – Vay babam, vay kullanımlarında olduğu gibidir. Son tümcede ayrıca sen/siz değişimi söz konusudur.

E.M.1975. Örnekler 129, 131-133	E.M.1987
Ev sahibi kadın yerinden kalkarak sordu: - Günaydın, beyefendi, iyi uyudunuz mu? Bir koltuğa oturan Çiçikov cevap verdi: - Çok iyi uyudum, ya siz anneciğim? - Kötü bayım. - Neden acaba?	Kadın yerinden kalkarak: - Günaydın, beyefendiciğim, dedi. Nasıl geçirdiniz geceyi? Çiçikov koltuğa oturarak: - Çok iyi, çok güzel uyudum, dedi. Ya siz, anneciğim? - Kötü, babam, çok kötü. - Neden?

E.M.1975’le ilgili olarak da değindiğimiz gibi, özgün metinde Çiçikov’un Koroboçka’yla "daha serbest, daha teklifsiz" konuştuğu söylenmiştir. E.M.1987’de bu teklifsizliğin korunduğunu, hatta – uygulanan genişletme işlemi nedeniyle – daha belirgin nitelik kazandığını söylemek olası.

E.M.1975. Örnekler 158, 159, 162	E.M.1987
- Dinleyiniz, valde hanım. Siz yine de iyice bir düşününüz. Görüyorsunuz ki onlar için sanki canlıymış gibi vergi alıyorlar. Çiftçi kadın onun sözünü kesti: - Aman, bana bundan bahsetmeyiniz. Daha üstünden üç hafta geçmedi. Yüzelli rubleden fazla para ödedim. Ayrıca vergi memuruna rüşvet de verdim. [...] - Beni dinleyiniz valideciğim... Ah siz! Onların değeri ne olabilir?	- Dinle anneciğim, dedi. İyi düşünün. Siz zarar görüyorsunuz! Onlar için sanki canlıymışlar gibi para ödüyorsunuz... - Ah, babam, o konuyudeşme! Daha üç hafta önce verdim elli rubleden fazla. Vergi memurunun rüşveti de ayrı! [...] - Bak anneciğim...ah siz! Nasıl fazla edebilir?

Aynı doğrultuda bu örneklerde de siz/sen değişimi gözlemlenir: **Dinleyiniz, valde hanım. - Dinle anneciğim... veya - Aman, bana bundan bahsetmeyiniz. - Ah, babam, o konuyudeşme!**

Özetleyecek olursak, örneklendirdiğimiz iki erek metinde durumdil değişimi yapılmıştır; ancak bu değişimin yönü tamamıyla farklıdır. E.M.1975’te karakterlerin konuşmaları daha kibar bir nitelik kazanırken E.M.1987’de daha teklifsiz bir hale getirilmiştir. Bunun için kişi adılı (sen/siz, dinle/dinleyiniz), hitap biçimleri (anacığim, anneciğim, valideciğim, valde hanım, bayım, babam, efendiciğim) ve

bunun gibi diğer konuşma ögelerinde değişik seçimler yeğlenmiştir. E.M.1975'te uygulanan durum dil değişimi anlatının diğer boyutlarına da etki etmiştir: Örneğin, eleştiri ve güldürü boyutuyla ölümcül günah göndermesi boyutuna. Her ikisi de zayıflamış ve belirsizleşmiştir. Ölümcül günah göndermelerinde Korobočka'nın yeri ilgili alt bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecektir ancak bu boyutunun da erek metinde daha az fark edilir olduğu şimdiden söylenebilir.

6.3.2.3.Fransızca Kullanımı

Burada, yapının IV. bölümünden Çiçikov- Nozdrev diyalogu ve IX. bölümünden iki kadın arasındaki diyalog ele alınacaktır. Hem Nozdrev hem iki kadın karakter Fransızca'yı çok iyi bilmedikleri halde, yüksek eğitilmiş sosyete temsilcilerine özenerek zaman zaman bu dili kullanmaya çalışırlar. Burada biri genel, diğeri spesifik olmak üzere iki eleştiri katmanından söz edilebilir. Genel eleştiri katmanı, yazarın sıklıkla alaya aldığı, Rus asilzadelerin Batı kültürünü ve geleneklerini yüzeysel bir biçimde takip etmelerine ilişkindir. Spesifik katman ise anlatının konusal çerçevesi dâhilinde karakterlere yönetilen eleştiridir. Batıya özenme olgusu ve Batı kültürünün bir anlamda simgesi haline gelen Fransızca, kaynak ve erek kültürün ortak noktalarıdır. Bu açıdan incelenen örneklerde yanlış Fransızca kullanımlarının erek dile nasıl aktarıldığını izlemek önemli olabilir.

Konuşan karakterlerin yaptıkları yanlışlıklar özgün metinde iki yöntemle gösterilmiştir. İlk yöntem, karakterin Fransızca'ya benzer sözcüklerin uydurması veya sözcükleri yanlış bağlamda, yanlış anlamda kullanmasıdır (Nozdrev). İkinci yöntemde ise Fransızca sözcük ve ifadeler Rus alfabesi kullanılarak aktarılmış, dipnotta (*Fr....*) biçiminde açıklama yapılmıştır (kadınların diyalogu). İlk yönteme ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

Örnek 201

Ö.M.: А сколько было, брат, карет, и все это en gros (1).

K.Ç.: Kaç tane at arabası vardı, kardeşim, hepsi de en gros. (1) Çok sayıda (*Fr.*)

E.M.1950: Kardeşim, panayırda araba bolluğunu bir görseydin.

E.M.1975: Birader o panayırda ne çok araba vardı görseydin, hepsi de şatafatlıydı.

E.M.1987: Panayırda bir araba bolluğu vardı ki sorma...hepsi birbirinden güzel.

E.M.2010: Bir sürü kupa arabası vardı kardeşim...

E.M.2007: Sayısız araba vardı, kardeş, görmeliydin, en gros.*

E.M.2010a: Öyle çok araba vardı ki kardeş, öyle en gros!**

* Büyük miktarda (ç.n.)   ** En gros (Fr.) – çok sayıda (ç.n.)

Yorum: Yerinde olmayan, hatalı kullanım örneği ve karakterin söz konusu özelliği son iki çeviride aktarılmış, diğer erek metinlerde ise yerlileştirme ve açıklama işlemi yapılmıştır. Bu nedenle ilk dört E.M’de bu örnekte eksik çevirinin yapıldığı söylenebilir.

Örnek 210

Ö.M.: [...] кисет, вышитый какою-то графинею, где-то на почтовой станции влюбившегося в него по уши, у которой ручки, по словам его, были самой субдительной сюперфлю, — слово, вероятно означавшее у него высочайшую точку совершенства.

K.Ç.: [...] sonunda da bilinmeyen bir yol üstü istasyonunda ona kör kütük aşık olmuş ve elleri de, sözlerine göre, inanılmaz derecede süperflü olan – ki bu onun lüğatinde belli ki mükemmel güzelliğin en üst noktasını ifade eden bir sözcüktü - bir kontes tarafından işlenmiş tütün kesesi (gösterildi).

E.M.1950: [...] Nozdriev’i, bir handa tanıyıp deli divane âşık olan bir kontesin ona hediye ettiği işlemeli bir tütün kesesini de gördüler. Nozdriev’in dediğine göre bu kontesin elleri superflu derecede inceydi. Bu kelime herhalde Nozdriev’in kafasında yüksek bir mükemmeliyet ifade ediyordu.

M.1975: [...]İçlerinde en değerlisi ise bir tren istasyonunda âşık olduğu bir kontesin hediye ettiği pek ince işlerle süslü bir pipoydu.

E.M.1987: [...] Nozdryev’in söylediğine göre, bir handa kulağına aşk şarkılarını söylemiş, elleri süperflü (1) incelikte – ki bu sözcüğü herhalde Nozdryev çok yüksek bir mükemmellik anlatmak için kullanıyordu – olan bir kontes tarafından armağan edilmiş bir tütün kesesine baktılar. (1) Süperflü: (Fr.) aşırı

E.M.2010: [...] üzerinde bir menzil istasyonunda görüp ona sırlıslıkam âşık olan bir kontesin (Nozdrev'in anlattığına göre kontes kusursuzluğun zirvesindeymiş) işlediği bir tütün kesesi de gösterildi...

E.M.2007: [...] bir posta istasyonunda kendisine sırlıslıkam âşık olmuş, sözlerine bakılırsa en "haşmetli zenginliği" sembolize eden ellere sahip (bu ifade, herhalde kusursuzluğun son noktasını anlatıyordu Nozdriyov'a göre) bir kont hanımı tarafından dikilmiş tütün kesesi.

E.M.2010a [...]karşılaştıkları bir menzil istasyonunda Nozdrev'e sırlıslıkam âşık olan, elleri "superflu" denecek ölçüde ince —bu sözcük besbelli mükemmelliğin doruğunu

ifade ediyordu Nozdrev için— bir kontesin armağan ettiği, üzerinde kadının adının baş harfleri işli bir para kesesini gösterdi.

Yorum: E.M.1975'te anlamsal kaymayla birlikte yüksek oranda daraltma yapılmış ve incelenen Fransızca ifade çıkarılmıştır. E.M. 2010'da ve E.M.2007'de ise ifadenin Türkçe açıklamasını verilmiştir. Üç örneğin de farklı ölçülerde eksik çeviri olduğu söylenebilir. **Superflu** sıfatı, **gereksiz, fazla, gerektiğinden fazla** gibi anlamlar taşır, Nozdrev'in kullanımı da bu açıdan yanlıştır, kontesin elleriyle ilgili olumlu bir şey söylemeye çalışırken aslında olumsuz bir tümce kurar. Bu açıdan E.M.1987'de verilen dipnotun da bir anlamsal kaymaya yol açtığı söylenebilir.

Örnek 211

Ö.M.: Зато Ноздрев налег на вина: еще не подавали супа, он уже налил гостям по большому стакану портвейна и по другому гостерна, потому что в губернских и уездных городах не бывает простого сотерна.

K.Ç.: Onun yerine Nozdrev şaraba abandı: Henüz çorba bile servis edilmemişken konuklarına büyük birer bardak Porto şarabı, yanına da Gosauternes diye bir başka şarap doldurmuştu, çünkü ilçe ve kaza merkezlerinde bildiğimiz sıradan Sauternes bulunmaz.

E.M.1950: Ama buna karşılık Nozdriev şaraba çok önem verirdi. Daha çorbaya sıra gelmeden misafirlere büyük bir porto bardağıyla ekstra Santernes şarabı sunuldu. Zaten vilâyet, kaza merkezlerinde ekstra olmyan Santernes yoktur.

E.M.1975: Fakat Nozdriyef şaraba meraklıydı. Daha çorba gelmeden konuklarına birer büyük bardak tatlı şarap doldurdu.

E.M.1987: Buna karşılık şaraba çok önem veriyordu Nozdryev: Daha çorbalar gelmeden konuklara birer büyük bardak portveyn (1) ve birer bardak da en iyi cins soterna (1) – zaten il ve ilçelerde adi soterna yoktur – sundu. (1) Portveyn, soterna, mader – şarap markaları

E.M.2010: Nozdrev sonra şaraba yüklendi: Henüz çorbayı getirmemişlerdi ki, konuklarına birer büyük bardak portfeyn, sonra birer bardak da (taşrada sotern bulunmadığı için) gosotern doldurdu.

E.M.2007: Buna karşılık şarap konusunda iddialı çıktı Nozdriyov. Daha çorba getirilmeden konuklarına birer büyük bardak porto şarabı, birer de en kalitelisinden Sauternes şarabı doldurdu, çünkü taşra illerinde sıradan Sauternes şarabı bulunmaz.

E.M.2010a: Yemek böyleydi ama Nozdrev şaraba önem verirdi. Daha çorbalar dağıtılmadan konuklarına birer büyük bardak ekstra Santernes şarabı sundu (bilindiği gibi bizde, taşrada ekstra olmayan Santernes şarabı bulunmaz).

Yorum: Bu örnekte Nozdrev yeni bir şarap adı uydurmaktadır: Erek kültürde iyi bilinen Fransız tatlı beyaz şarap çeşidi olan Sauternes [sotern] yerine Nozdrev konuklarına, kendi uydurduğu isimle Gosauternes [gosotern] diye bir şarap sunar.

Ö.M.'de bu konuya ilişkin ironik bir değinme yer alır (**çünkü ilçe ve kaza merkezlerinde bildiğimiz sıradan Sauternes bulunmaz**). E.M.1950, 87, 2007 ve 2010a bu örnekteki söz oyununu ve ironik yaklaşımı karşılayacak işlemlere başvurmuştur. E.M.1975'te ise, önceki örnekte olduğu gibi, yüksek oranda daraltma yapılmıştır. E.M.2010'da ise herhangi bir telafi yöntemine başvurulmaması bir nötrleştirmeyle veya eksik çeviriyle sonuçlanmış olabilir.

Özetle, bir Rus asilzadenin yanlış Fransızca konuşma çabası E.M.1950'de üç örnekten ikisinde aktarılmıştır. E.M.1975'te üç örnekte de Fransızca kullanımına ilişkin ifadeler bütünüyle çıkarılmıştır. E.M.1987'de üç örnekten birinde Fransızca kullanımından kaçınılmış, diğerinde ise yanlış kullanımı düzelteren bir dipnot eklenmiştir. E.M.2010'da Fransızca ya kullanılmamış ya da eksik bir çeviriyle aktarılmıştır. E.M.2007 ve 2010a'da ise kaynak metnin anlamsal göndermelerini korumakla birlikte erek dilde yapay veya eksik olmayan bir çevirinin yapıldığı söylenebilir. Hatırlatmak gerekirse, E.M.1975 ile ilgili olarak daraltma, anlamsal kayma ve eksik çeviri tespitlerimiz olmuştur. Dolayısıyla bu aşamada söz konusu erek metinde yapıtın tüm boyutlarını kapsayan, eleştiri derecesini azaltan bir çeviri stratejisinin uygulandığı sonucuna varılabilir. Bu çeviride adı konulmamış bir (oto)sansürden ya da Pym'in görüşü doğrultusunda bir risk yönetiminden söz edilebilir.

Ele alacağımız ikinci sahnede, taşra sosyetesini temsil eden iki kadın karakterinin diyalogu incelenecektir. Burada, yukarıda açıkladığımız ikinci yöntem kullanılmıştır: Fransızca sözcük ve ifadeler Rus alfabesi kullanılarak aktarılmış, dipnotta (*Fr....*) biçiminde açıklama yapılmıştır.

Örnek 283

Ö.M.: Ну, изумляйтесь: вообразите, лифчики пошли еще длиннее, впереди мыском, и передняя косточка совсем выходит из границ; юбка вся собирается вокруг, как, бывало, в старину фижмы, даже сзади немножко подкладывают ваты, чтобы была совершенная бель-фам. (*)

K.Ç.: Buyurun, şaşırın: Düşünebiliyor musunuz, elbise üstleri daha da uzadı, önde üçgen olarak iniyor ve buradaki kemik iyice öne çıkıyor; etekler de bunların etrafında sıra sıra kabartılıyor, hani eskiden çemberli iç eteklerde olduğu gibi, hatta arkaya pamuk da koyuyorlar, iyice bir belfam olsun diye. (* *Fr. belle femme* – güzel kadın)

E.M.1950: Romanın bu kısmı çevrilmemiştir.

E.M.1975: Fakat durun, durun asıl sizi şaşırtacak şeyi söylüyorum. Kulaklarınıza inanamazsınız: Etekler daha da uzadı, önleri sipsivri balinalı, korseler üzerinde eski devirlerdeki gibi, hatta arkaya pamuk yastıklar bile konuyor...

E.M.1987: Sonra bak söyleyince ne şaşıracaksın... Dinle de şaş kal. Düşün, elbisenin yukarı kısımları daha uzun, ileriye çıkık, insanın göğüsleri daha belirli oluyor; etekler yusuvarlak, eski kafesli etekler gibi kalkık, bir de arka tarafa biraz vatka koyuyorlar, başka bir hava vermek için.

E.M.2010: Gördüğünüz zaman siz de beğeneceksiniz... Düşünün, böylece göğüsler daha geniş ve dolgun görünüyor. Etek, fisto kaplandığında, eskiden kabarık görünmesi için altına çemberler giyildiğinde olduğu gibi yaygın görünüyor. Hatta tam *bel-fam* olması için arkasına bir miktar pamuk da koyuyorlar.

E.M.2007: Ama bir dakika, şimdi sizi çıldırtacak bir şey anlatacağım, dinleyin şunu: göğüslükler daha da yukarı çekiliyor, öne doğru çıkık duracak şekilde; etek çepeçevre sarıyor etrafını, eski çemberli elbiselerde olduğu gibi, hatta arkadan birazcık pamuk da sıkıştırıyorlar ki, tam bir belle femme* gibi görünebileyim.

E.M.2010a: Gördüğünüzde eminim siz de beğeneceksiniz. Sonra sutyene destek oluyor, ön balenleri büsbütün çıkık gösteriyor. Etek için de öyle... eskiden takılan çemberin işini şimdi fisto görüyor. Hatta tam *bel-fam*** bir hava elde etmek için arkadan da biraz pamukla destekleniyor. **Ek örnek:** Düşünün: Başpapaz Peder Kiril'in karısından duydum bunları. Bizim yere bakan yürek yakan meğer ne anasının gözüymüş! — Yoksa başpapazın karısına da mı cour?***

*Fr. Gösterişli kadın (ç.n.) ** Bel-fam (Fr. Belle femme) – Güzel kadın (ç.n.)

*** Faire le cour (Fr.) — Kur yapmak. (ç.n.)

Yorum: E.M.1975'te, Nozdrev'e ilişkin örneklerde olduğu gibi, Fransızca kullanımı çıkarılmıştır. E.M.1987'de de Fransızca kullanımına yer verilmezken durumdil değişimi yapılarak diyalog daha teklifsiz bir nitelik kazanmıştır. E.M.2010'da yanlış yazılışıyla birlikte Fransızca ifade aktarılmıştır; çevirmenin, erek okurun arka plan bilgisine güvenerek ek bir açıklamaya gerek duymadığını tahmin edebiliriz. Bununla birlikte, E.M.1987 ve 2010'da benzer yönde bir genişletme söz konusudur: "...insanın göğüsleri daha belirli oluyor/ böylece göğüsler daha geniş ve dolgun görünüyor." Bu işlem, kadın karakterlerin ikiyüzlülük, riyakârlık, yüzeysellik gibi özelliklerini vurgulamak amacıyla yapılmış olabilir. E.M.2007, Fransızca kullanımını doğru yazılışıyla vermiştir. E.M.2010a'de ise, hatalı dil kullanımının aktarmanın yanı sıra, özgün metinden farklı olarak başka bir tümcede yeni bir Fransızca ifade eklenmiştir, böylece durum bir kez daha vurgulanmıştır.

Örnek 284

Ö.M.: — Позвольте же, позвольте же только рассказать вам... душенька, Анна Григорьевна, позвольте рассказать! Ведь это история, понимаете ли: история, сконапел истоар (*),— говорила гостя с выражением почти отчаяния и совершенно умоляющим голосом.

K.Ç.: - Ne olur, ne olur anlatayım, canımın içi Anna Grigoriyevna, ne olur anlatayım! Bu öyle böyle bir hikâye değil, bu bir skonapel istoar - diyordu misafir kadın, çaresiz bir ifadeyle ve yalvaran bir sesle. (*Fr. *cequ'on appelle historie* – bir hikâye denilen, tek kelimeyle bir hikâye)

E.M.1975: Ama anlatmama izin verin sadece, şekerim Anna Grigoriyevna. Size söyleyeceklerim başlı başına bir hikâye.

E.M.1987: Rica ederim, izin verin de anlatayım size... canım, Anna Grigoryevna, izin verin de anlatayım! Bu anlatacağım öykü, anlıyor musunuz, bu öykü öyle birşey ki!

E.M.2010: - Ama anlatmama izin verin, anlatmama izin verin... sevgili dostum Anna Grigoryevna, izin verin anlatayım! Büyük bir olay bu, anlayabiliyor musunuz, büyük bir olay, skonapel istoar... Konuk kendinde değildi sanki, neredeyse yalvarmaklı bir sesle konuşuyordu.

E.M.2007: "İzin verin ne olur, izin verin de anlatayım! Bu ce qu'on apelle histoire* ," dedi konuk yakaran bir sesle; çaresizliği, yüzünden okunuyordu.

E.M.2010a: — Canım Anna Grigoryevna, izin verin de bir anlatayım, lütfen izin verin, anlatayım... çünkü olup bitenler bildiğiniz gibi değil. Bu olanlar, bu... *skonapel histuar...*** Konuk bunları neredeyse umutsuzluk içinde ve yalvarırcasına söyledi.

* "Tam bir fiyasko" anlamına gelen bir ifade. (ç.n.)

** Cest une autre histoire (Fr.) — "Bu bambaşka bir hikâye (ç.n.)

Yorum: Yukarıda incelediğimiz örnekte görülen çeviri kararları burada da söz konusudur. E.M.1975'te Fransızca kullanımı çıkarılmıştır. E.M.1987'de de bu kullanıma yer verilmemiş, genişletme yapılmıştır. E.M.2010'da incelenen ifade verilmiş ancak onu açıklayabilecek bir işlem yapılmamıştır. E.M.2007'de ifade doğru Fransızcayla yazılmıştır; be nedenle karakterin konuşma sırasında Fransızca kullandığı anlaşılırken, hata yaptığı anlaşılmamaktadır. E.M.2010a ise Türkçede olabilecek yaklaşık söyleyişi verilmiş, dipnotta açıklayıcı bilgiler verilmiştir; böylece sahnenin anlamı tümüyle aktarılmıştır. Dolayısıyla, son erek metin dışındaki metinlerde farklı ölçüde eksik çevirinin yapıldığı söylenebilir.

Örnek 287

Ö.M.: — Какая же история?

Словом, скандальозу наделал ужасного: вся деревня сбежалась, ребѣнки плачут, все кричит, никто никого не понимает, ну просто оррѣр, оррѣр, оррѣр!..(*)

K.Ç.: - Nasıl bir hikaye, peki?

- Tek kelimeyle korkunç bir skandal yaratmış: Bütün köy oraya koşuşmuş, çocuklar ağlıyor, herkes bağılıyor, kimse bir şey anlamıyor, yani örrör, örrör, örrör! (* *Fr. horreur* – kâbus)

E.M.1975: İyice rezalet çıkmış. Bütün köylüler koşup gelmişler, çocuklar ağlıyor, herkes bağılıyor, kimse kimseyi anlayamıyormuş. Dehşet! Dehşet! Tam bir dehşet!..

E.M.1987: Sözün kısası köyde kızılca kıyamet kopmuş tabii; çocuklar ağlamağa, köylüler kaçışmağa, her kafadan bir ses çıkmağa başlamış. Kimse kimseyi anlayamıyormuş. Herkes bir paniğe kapılmış, bir panik ki!...

E.M.2010: Anlayacağınız, bağırip çağırıyormuş: Köylüler koşup gelmişler, çocuklar ağlaşıyormuş, her kafadan bir ses çıkıyormuş, kimsenin ne olup bittiğini anladığı yokmuş. Anlayacağınız bir felaket...

E.M.2007: Kısacası korkunç bir rezalet çıkmış. Köylüler başlarına üşüşmüş, çocuklar ağlıyor, kimse birbirinin dediğini anlayamıyormuş... *Horreur, horreur, horreur**

* *Fr. Kâbus* (ç.n.)

E.M.2010a: Kısacası, tam bir *iskandal* çıkarmış! Bütün köy uyanmış, çocuklar ağlaşmaya, millet bağışmaya başlamış. Öyle bir durum ki her kafadan bir ses çıkıyor, kimse kimsenin dediğini anlamıyor! Yani resmen *orrör, orrör, orrör!..***

**orrör (*Fr. Une horreur*) — Korkunç. (ç.n.)

Yorum: Önceki örneklerle tutarlı olarak E.M.1975'te çıkarma işlemi yapılmıştır. E.M.1987'de de önceki iki örnekle aynı biçimde çıkarma ve genişletme söz konusudur. E.M.2010'da yukarıdaki örneklerden farklı olarak Fransızca geçmemektedir. E.M.2007 bir kez daha Fransızca ifadeyi doğru biçimiyle aktarmıştır. E.M.2010a'de bu ifade yine Türkçe seslenişi ve dipnotuyla aktarılmış, sahnenin genel izlenimi *iskandal* sözcüğüyle güçlendirilmiştir.

Bu alt bölümde ele aldığımız tüm örneklerle genel bir bakış attığımızda, Rus asilzadelerin Batıya özenmeleri olgusunun erek metinlerde 1950 yılından 2010 yılına kadar ya hiç aktarılmadığı ya da eksik biçimlerde aktarıldığı söylenebilir. 1950-1987 döneminde bu olgu çıkarılmış, 2007-2010 döneminde farklı biçimlerde eksik aktarılmış ve yalnızca 2010a'da eksiksiz çevrilmiş, hatta ek kullanımlarla genişletilmiştir. Bu tespitlerden yola çıkarak şu sonuçlara varmak olası: 1975, 1987 metinlerinde çevirmen veya editör, erek okura anlamlı gelmeyeceği düşündükleri bu öğeleri çıkarma kararı almış olabilir. Bu tutum, erek çeviri yazınında genel olarak

sıkça görülür. Bununla birlikte bu karar anlatıyı kaçınılmaz olarak daha yalın, tek boyutlu hale getirir. Ancak 2000’li yılların sonuna doğru hem kaynak metni doğru çözümlemiş hem de erek dilde eksiksiz bir metin yaratabilmiş çevirmenlerin çalışmalarıyla karşılaşmaktayız.

6.3.2.4. İlahi Komedya ve Yedi Temel Günah Göndermesi

Kaynak metin özellikleri bölümünde de açıkladığımız gibi, **Ölü Canlar**’ın yapısal çerçevesi ve ana düşünsel izleği **İlahi Komedya**’yı temel alır. Dolayısıyla burada birkaç tekil paralellik örneğinden çok romanın iç evreni anlamında "evrensel" bir öykünme söz konusudur. Dolayısıyla, **İlahi Komedya** öykünmesini ve Yedi Temel Günah göndermesini bir arada ele alınmalıdır. Bir başka deyişle, yedi büyük günah göndermesinin daraltma veya başka bir çeviri işlemi sonucu belirginliğini kaybetmesi kaçınılmaz olarak **İlahi Komedya**’yla olan metinlerarası bağların da zayıflamasıyla sonuçlanır.

Bunun yanı sıra altını çizmek istediğimiz önemli nokta, erek okurun bu öykünmeyi ve göndermeyi alımlamaya hazır oluş derecesidir. Erek okur, farklı bir dinin dizgesine ait bu gönderme konusunda ek bir açıklamaya gereksinim duyabilir. Bu bilgi ise önsöz, dipnot gibi açıklayıcı metinler aracılığıyla okura ulaştırılabilir.²⁶ Metinsel incelemenin ön hazırlık aşamasında da açıklandığı gibi, E.M.1975 ve 1987 bir önsöz içermemektedir. E.M. 2010 ve 2010a’da yer alan **Yazardan Okura** adlı yazı ve Nabokov’un **Gogol** makalesi ise erek okura değil, kaynak okura seslenen yazılardır. E.M.1950’de yer alan ön yazı, Türk olmasa bile yabancı bir okur için çözümleme yapan bir yazıdır. Yalnızca E.M.2007’de doğrudan Türk okuruna odaklanan bir ön yazı söz konusudur. Kuşkusuz, her ön yazı okurun romana daha hazırlıklı olarak başlamasına katkıda bulunur. Ancak bir Türk yazın bilimcisi tarafından, erek kültürel dizgenin özelliklerine dayanarak kaleme alınan bir ön yazının katkısı daha farklı, daha odaklı olacaktır. Söylenenlerden yola çıkarak şu değerlendirme yapılabilir: Söz konusu metinlerarası bağlantıyı konu alan çözümlemeler E.M. 1950 ve E.M.2007 çevirilerinin önsözlerinde verilmiştir.

²⁶ Erek okurun bilgi alanıyla çevirmenin bilgi alanının farklılığını ve buna geliştirilen çözümler konusunda, bkz., örn.: Parlak 2009, Bulut 1998

E.M.2010a'daki yanmetinler konuya kısmen değinmektedir. E.M.2010'da ise Nabokov'un başka bir çevirmen tarafından Türkçeleştirilen **Gogol** makalesi yer alır; burada genel bağlamda yazarın estetik anlayışı, özgün biçiminin özellikleri ve **Ölü Canlar** da dâhil olmak üzere yapıtları üzerine durulur.²⁷ Dolayısıyla, bu dört çeviride çevirmen²⁸ ve okur düzeyinde farklı dereceli bir farkındalıktan söz edilebilir.

Geniş ölçekli öykünmenin yanı sıra metinde mercek altına aldığımız metinlerarası bağlantının daha görünür olduğu örnekler vardır. Yukarıda da değindiğimiz 234 numaralı örnek **İlahi Komedy**a doğrudan gönderme içerdiği için elverişlidir. Burada Çiçikov, çiftlik sahiplerini ziyaret ettikten sonra şehre döner. Şehre geliş sahnesi **İlahi Komedy**'daki Dante ve Vergilius'un Dite kentine yaklaştıkları sırada görülen sahneyle paralellikler içerir. Bu nedenle de anlatı içinde yapısal ve biçimsel açıdan önemli konumdadır. Dante'nin metninde şunları okuyoruz:

37 kulenin bir yerinde birden kan rengi
üç cehennem cadısı belirdi;
görünüşleri, yürüyüşleri kadın gibiydi (IX).

Ölü Canlar'da ise sahne şöyle anlatılmıştır:

Örnek 234

Ö.M.: Фонари еще не зажигались, кое-где только начинались освещаться окна домов, а в переулках и закоулках происходили сцены и разговоры, неразлучные с этим временем во всех городах, где много солдат, извозчиков, работников и особенного рода существ, в виде дам в красных шالях и башмаках без чулок, которые, как летучие мыши, шныряют по перекресткам.

K.Ç.: Fenerler henüz yakılmamış, evlerin pencereleri tek tek aydınlanmaya başlamış, çıkmaz sokaklarda ve köşelerde ise askerlerin, arabacıların ve yollardan yarasa gibi hızlı geçişleri, kırmızı şalları ve çorapsız ayaklarına giydikleri pabuçlarıyla kadın görümlü o özel varlıkların yaşadığı her şehirde akşamın bu saatinde kaçınılmaz olan sahneler ve konuşmalar canlanıyordu.

²⁷ Söz konusu makalede Nabokov, **Ölü Canlar**'ın İngilizce çevirilerine de değinir ve çoğunlukla yanlış bulduğu çeviri örneklerini okurla paylaşır. Makalenin çevirmeni ise E.M.2010'dan da birkaç örnek ekler:

"Örneğin, en azından tamamını çevirmeye girişmiş olan Isabel Hapgood (1885) Rus "akçaağac"ını yörede bulunmayan "kayınağacı"na, "kava[ğ]ı" "dişbudak ağacına" "mürver"i "leylak"a, "koyu renkli kuş"u (dark bird) "siyah bir kuş"a (blackbird: Ergin Altay'ın çevirisinde de "siyah bir kuş" – ç.n.)...döndürerek hata üstüne hata yığıyor." (E.M.2010, s. 411). Dolayısıyla bu metin bir sonsöz, bir yazınsal çözümleme, bir çeviri ve bir çeviri eleştirisi özelliklerini aynı anda barındırır. Ayrıca çevirmenin sesini duyurma bakımından da dikkat çekicidir.

²⁸ Çevirmenin, bu yanmetinleri okuduğu, onlardan haberdar olduğu varsayımıyla.

E.M.1950: Daha sokak fenerleri yanmamıştı; bazı evlerin pencerelerinden tek tük ışıklar sızıyordu. Arka sokaklarda ve çıkmazlarda görülen manzaralar, işitilen konuşmalar; askerlerin, arabacıların, işçilerin ve dört yol ağızlarında, omuzlarına kırmızı bir şal atmış, ayaklarında çorapsız ayakkabıları ile yarasalar gibi gidip gelen bayanların bulunduğu şehirlerde bu saatlerde görülen manzaralar ve işitilen konuşmalardandı.

E.M.1975: Fenerler henüz yanmıyor, orada burada evlerin pencerelerinde ışıklar parlıyordu. Sokak aralarında, köşe başlarında askerler, kamyon şoförleri, işçiler, o pek iyi bildiğimiz nazik varlıklar, omuzlarında kırmızı şallar, çorapsız ayakkabıları ile yollarda yarasalar gibi gidip gelen kadınlarla, konuşmalar yapıyorlardı.

E.M.1987: Sokak fenerleri daha yanmamıştı, ötede beride tek tük evlerin pencerelerinden ışıklar sızıyordu. Ara ve çıkmaz sokaklarda görülen manzaralar, konuşmalar bütün kenttekilerin aynıydı. Bu kentlerin hepsinde askerler, arabacılar, işçiler, dört yol ağızlarında yarasalar gibi dolaşan kırmızı şapkalı, çorapsız, ayakkabılı bayanlar bu saatlerde hep aynıdır.

E.M.2010: Sokak fenerlerini henüz yakmamışlardı. Yalnızca bazı yerlerde evlerin pencerelerinde ışıklar belirmeye başlamıştı. Ne var ki, her kentte olduğu gibi erlerin, arabacıların, işçilerin, kadın kılığında, kırmızı şallı, pabuçlarını çorapsız giymiş, kavşaklarda yarasalar gibi dönüp duran o çeşit yaratıkların çok bulunduğu ara sokaklarda, çıkmaz sokaklarda gürültü patırtı, bağış çağış çoktan başlamıştı.

E.M.2007: Sokak fenerleri henüz yakılmamış, yalnız bazı evlerde ışık görülmeye başlanmıştı. Ara ve çıkmaz sokaklarda, asker, arabacı, işçi ve çorapsız ayaklarına potinler giymiş, kırmızı şallı bayanlar kılığındaki özel birtakım varlıkların dört yol ağızlarında yarasalar gibi koşuşturduğu bütün şehirlerde, günün bu saatlerine eşlik eden sahne ve konuşmalar cereyan etmekteydi.

E.M.2010a: Sokak lambaları henüz yakılmamıştı; birkaç evin penceresinde tek tük ışıklar görülüyordu. Dar yan sokaklarda kulağa gelen seslerin ve tanık olunan sahnelerinse, çok sayıda asker, arabacı, işçi ve özellikle de kırmızı şalları ve çorapsız ayaklarına giydikleri ayakkabılarıyla kavşaklarda yarasalar gibi gidip gelen özel varlıkların —kadınların— çokça bulundukları bütün öteki kentlerde günün bu saatlerinde tanık olunan sahnelerden bir farkı yoktu.

Yorum: **Ölü Canlar**'da kırmızı şalları[yla] kadın görünümlü o özel varlıklar biçiminde bir anlatım söz konusudur. Söz konusu "varlıkların" birer kadın olduğu doğrudan söylenmemiş, somutlaştırılmamıştır. Böylelikle bütün sahne doğaüstü, çarpık ve gizemli bir karakter kazanmıştır.

E.M.1950'de **gidip gelen bayanlar** biçiminde bir çıkarma (kadın görünümlü o özel varlıklar) ve somutlaştırma;

E.M.1975'te ise **gidip gelen kadınlar(la)** biçiminde bir çıkarma ve somutlaştırma;

E.M.1987’de **yarasalar gibi dolaşan kırmızı şapkalı, çorapsız, ayakkabılı bayanlar** biçiminde bir çıkarma ve somutlaştırma;

E.M.2010’da **kadın kılığında...o çeşit yaratıklar** biçiminde bir anlamsal kayma ve somutlaştırma;

E.M.2010a’da ise **kadınlar** biçiminde bir somutlaştırma yapılmıştır.

Sadece E.M.2007’de **...kırmızı şallı bayanlar kılığındaki özel birtakım varlıklar[...]** ifadesi bu göndermeyi karşılayan bir seçim olarak değerlendirilebilir. Yapılan görüşmede çevirmen, çeviriye başlamadan önce özgün metne ilişkin ek okumalar yaptığı, alt metinlerle ve anlamsal katmanlarla ilgili bilgi sahibi olduğu ifade etmişti. Dolayısıyla bu erek metinde hem çevirmenin hem de ön söz sayesinde okurun söz konusu anlamsal katmanların farkında olduğu ve bu bilgilerin ışığında çeviri/okuma yaptığı söylenebilir.

Özetle, incelediğimiz altı çeviriden beşinde **İlahi Komedya** bağlantısının metinsel göndermeler anlamında somutlaştırılmış, okur alımlamasını hazırlama anlamında ise farklı ölçülerde eksik olduğu sonucuna varılabilir.

Yedi Temel Günah göndermesine gelince: Farklı tarihsel dönemlerde dini metinlerinde bu günahların sırası, sayısı ve içeriği farklı olmuştur. En yaygın biçimiyle kabul edilen liste şöyledir: Kibir, hasetlik, öfke, tembellik (bazı kaynaklarda ümitsizlik), açgözlülük, oburluk, şehvet. **İlahi Komedya**’sında **Araf** bölümünde Dante günahlar konusunu bu sırayla işlemektedir. **Ölü Canlar**’da ise, Çiçikov’un ziyaret ettiği çiftlik sahipleri ve simgeledikleri günahları sırayla şöyledir:

1. Manilov – tembellik
2. Koroboçka – şehvet
3. Nozdrev – öfke
4. Sobakeviç – oburluk
5. Plüşkin – açgözlülük

Büyük günahlar listesinde ilk sırada bulunan ve Lucifer’e atfedilen kibir, özgün metinde Çiçikov’a atfedilir. Böylece anlatıda, "**Ölü Canları** toplayan şeytan" göndermesi kurulmuş olur. Hasetlik ise, kadınlar başta olmak üzere şehrin sakinleriyle ilişkilendirilen günahtır.

Açgözlülük, oburluk ve öfke göndermeleri anlatıda çok belirgindir. Tembellik ve özellikle şehvet ise daha örtük olarak sunulmuştur. Manilov'un tembelliği onun nezaket, uysallık, yumuşaklık, iyi niyetlilik gibi özelliklerinin arkasına gizlenmiştir. Şehvet göndermesi ise Koroboçka'nın merhum eşini andığı iki tümcede kendini gösterir.²⁹ Erek metinlerde öfke, oburluk ve açgözlülük göndermeleri belirginliğini farklı ölçüde de olsa korumuştur. E.M.1975'te sıkça yapılan durumdil değişimiyle bu gönderme zayıflamış olabilir ancak yine de temel hatlarıyla fark edilmektedir. Manilov'la ilgili olan sahnelerde, karakterin olumlu nitelikleri öne çıkarılır, olumsuz niteliklerine değinen tümcelerde ise daraltma yapılarak bu onların daha az belirgin olmaları sağlanır. Bu bölümde ise Çiçikov'un Koroboçka'nın evine vardığı sahne ele alınacaktır; bu sahnede ev sahibesi, yukarıda da söz ettiğimiz gibi, birkaç örnekte merhum eşini örnek gösterir. Bu örnekler, yedi temel günah çerçevesinde anlam kazanır.

Örnekler 122, 127

Ö.M.: — Святители, какие страсти! Да не нужно ли чем потерять спину? [...] — Ну, вот тебе постель готова, — сказала хозяйка. — Прощай, батюшка, желаю покойной ночи. Да не нужно ли еще чего? Может, ты привык, отец мой, чтобы кто-нибудь почесал на ночь пятки? Покойник мой без этого никак не засыпал.

K.Ç.: - Azizler, ne korkunç şeyler! Sırtını bir şeyle ovmağ lazımdır belki? [...] İşte sana yatak da hazır, - dedi ev sahibesi. – Sağlıcakla kal, babam, huzurlu uykular diliyorum. Başka bir şey ister misin? Belki de yatmadan biri topuklarını kaşıysın diye alışkınsındır? Rahmetlim bunlar olmadan uyuyamazdı da.

E.M.1950: - Vah, vah, vah...Sırtını ovsam bari, iyidir. [...] Ev sahibi, Çiçikov'a: - İşte, yatağınız hazır, dedi. Allah rahatlık versin efendim, Allah rahatlık versin. Başka bir şey ister misiniz? Belki yattığın zaman tabanını kaşıtmak âdetindir. Bizim rahmetli efendi başka türlü uyuyamazdı.

E.M. 1975: Tanrım, ne kaza! Sırtınızı bir şeyle ovmağ gerekmez mi? [...] İşte yatağınız hazır. Allah rahatlık versin. Başka bir şeye ihtiyacınız yok mu? Belki yatmadan önce ayaklarınızın altını kaşıtmaya alışkınsınızdır dostum. Benim rahmetlim onsuz katien uyuyamazdı.

E.M.1987: Aman Tanrım, ne korkunç! Sırtını ovdurmak ister miydin? [...] İşte yatağınız hazır. Allahaismarladık, babam, iyi geceler. Başka bir şey ister miydiniz?

²⁹ Nabokov, bu göndermenin varlığına inanmadığı dile getirir: "Bu arada, bu pasajları doğru anlayabilmesi için karı koca ilişkilerine yapılan tesadüfi göndermelerin onu yanlış bir şekilde sevk edebileceği herhangi bir Freudyen saçmalığı tamamen unutulması gerektiği konusunda okuyucuyu uyarmalıyız." E.M.2010 içinde Nabokov, **Ölü Canlar (1842)**, çev. Yüce Akdoğan, s. 413. Bununla birlikte kaynak yazın dizgesinde baskın görüş, günah göndermesinin anlatıda bulunduğu yönündedir.

Belki de ayaklarınızın tabanını kaşıtmaya alışkınsınızdır. Bizim rahmetli bunu yaptırmadan uyuyamazdı.

E.M.2010: — Tanrı korusun! Sırtınızı bir şeyle ovalamamızı ister miydiniz? [...] Ev sahibesi: — Al sana yatağın hazır, dedi. Hoşçakal anam babam, iyi geceler dilerim sana. Başka bir şey istiyor musun? Belki geceleri yattığında biri tabanlarını kaşısın istersin? Benim toprağı bol olsun kocam tabanlarını kaşımazsak bir türlü uyuyamazdı.

E.M.2007: "Azizler aşkına, neler diyorsun! Silelim mi sırtını bir şeyle?" [...] "İşte sana yatak da hazır," dedi ev sahibesi. "Hoşça kal kardeş, iyi geceler dilerim. Başka bir şey lazım mı ki? Belki geceleri birinin tabanlarını kaşımaya alışkınsındır, babacığım, ha? Benim rahmetli asla uyuyamazdı kaşıtmadan."

E.M.2010a: Tanrı korusun... Sırtını ovayım mı biraz? [...] — Yatağın da hazır! —dedi ev sahibesi.— İyi geceler anam babam, iyi uykular! Acaba başka ihtiyacın olan bir şey var mı? Belki sen de geceleyin tabanlarını kaşıtmak istersin? Benim rahmetli tabanlarını kaşıtmadı mı dünyada uyuyamazdı.

Örneklerden de görüldüğü gibi, kişi adılı ve hitap seçimi (efendim-dostum-babam-anam babam-kardeş-babacığım) konuşmaya bir derece daha resmi veya tam tersine daha günlük bir biçem kazandırmış olabilir. Buna bağlı olarak da günah göndermesinin belirginliği artmış veya azalmış olabilir. Yukarıda da vurguladığımız gibi, erek okurun algı hazırlığı da göz önünde tutulması gereken önemli bir olgudur.

Özetlemek gerekirse, yedi temel günah göndermesi anlatının, belirgin bir biçimde öne çıkan başlıca anlamsal katmanlarından biridir. İncelediğimiz bütün çeviriler bu göndermeyi, farkında olarak veya olmayarak, çeşitli belirginlik derecesiyle aktarmıştır. Ancak bu bağlamda asıl önemli olan, okurun bu göndermeyi karşılamaya hazır olup olmamasıdır; özellikle de **Ölü Canlar**'ın 100 Temel Eser kapsamında ortaokul-lise müfredat programına dâhil edildiğini hatırlarsak. Olası kültürel deneyim farkını kapatmak amacıyla yanmetinlerde verilen metinsel çözümlemeler bu anlamda yerinde bir karar olarak değerlendirilebilir.

6.3.2.5. Soyadların Çevirisi

Dünya ve Rus yazın tarihinde birçok yazar, yapıtların karakterlerine anlamlı adlar, soyadları veya lakaplar vermiştir. Karakterin nitelikleriyle özdeşleşen, bu niteliklerine dayanarak oluşturulan bu tür kişiladlar³⁰ yazarın amacı doğrultusunda

³⁰ İng. "characteronym". Öneri terim; kişiliğin veya dış görünümünün belirli bir özelliğini ifade veya ima eden özel ad. Bu konuyla ilgili yapılan araştırma örnekleri için bkz.: Tahir-Gürçağlar 2008, Bölüm 6 ve 7 isim çevirileriyle ilgili alt bölümler içerir; Grisafulli 2001, A.V. Kalashnikov 2011, L.

anlatıyı farklı açılardan zenginleştirmek, okurun algısını yönetmek gibi roller üstlenir. Gerek **Ölü Canlar**'da gerekse diğer yapıtlarında Gogol kişiladları sıklıkla kullanır. İncelenen erek metinlerde bu konuyu ele alış biçimi altı soyadı örneği üzerinde gösterilecektir: Manilov, Koroboçka, Nozdrev, Doyezjay-Ne Doyedeş, Neuvajay-Korito ve Volokita.

1. **Manilov**. Hem çiftliğin adı (Manilovka) hem de çiftlik sahibinin soyadı Rusça **manit'** – **cezp etmek, çağırma, çekmek** eyleminden türetilmiştir. Karakterin bıraktığı olumlu ilk izlenime karşın boş, edilgen, eylemsiz biri olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır; Manilov'un bu özelliği metin içinde ayrıca açıklanmıştır. Bu bağlamda özgün metinde bir söz oyunu yer alır:

Örnek 60

Ö.M.: Деревня Маниловка немногих могла заманить своим местоположением.

K.Ç.: Manilovka köyü öyle pek fazla kimseyi çekecek konumda bulunmuyordu.

E.M.1950: Manilovka köyünün bulunduğu yer pek çekici, hoş bir yer değildi.

E.M.1975: Manilov köyü yer itibariyle az kimseyi çekecek durumdaydı.

E.M.1987: Manilovka köyü dış görünüşte oldukça çekiciydi.

E.M.2010: Manilovka böylece bulunduğu yer bakımından birçok kimseye cazip gelebilir...

E.M.2007: Manilovka köyü bulunduğu yer itibariyle pek az kişiyi çekebilirdi doğrusu.*

* Yazar burada kelime oyunu yapıyor. Adını, beyinin soy isminden alan "Manilovka", Rusça'daki "manit" fiilinden türetilmiştir. Manit; çekmek, cezbetmek anlamına gelir. (ç.n.)

E.M.2010a: Manilovka'nın kimilerine çekici gelebilecek bir konumu vardı.

Yorum: Görüldüğü gibi, E.M.1987, 2010 ve 2010a'da anlamsal kayma söz konusudur. E.M.1950 ve 1975 ise ifadeyi doğru çözümlemiş ancak söz oyununu telafi edecek herhangi bir işleme başvurmamıştır. Yalnızca E.M.2007'de doğru çözümlemeyle birlikte dipnotta bir açıklama yapılmıştır; bunun yanı sıra bu çevirinin ön sözünde de kişiladlarla ilgili ayrı bir açıklama verilmiştir.

Öte yandan Manilov soyadını Türkçeye uyarlamak gibi bir seçim hiçbir erek metinde yapılmamış, soyadları çevriyazıyla aktarılmıştır (bu tespit, diğer çiftlik sahiplerinin soyadları için de geçerli).³¹

2. **Koroboçka** sözcüğü Rusça **küçük kutu** anlamını taşır ve karakterin tutumlu, eşya ve para biriktirmeyi seven, yaşamın maddi yönüne odaklanmış biri olduğuna işaret eder. Bunun yanı sıra yapıtın yazıldığı dönemde kutular kâğıttan değil, tahtadan yapılırdı; tahta ise aptallıkla ilgili birçok Rus atasözünde geçen bir benzetmedir (Shugayeva&Kormilina, 2015:69); Koroboçka'nın aptallığı, soyadıyla ima edilen bir diğer özelliğidir.

1950, 1975 ve 1987 çevirilerinde buna ilişkin herhangi bir açıklama yer almamaktadır. E.M.2007'de ise, söylediğimiz gibi, kişiladlar konusuna önsözde değinilmiştir. E.M.2010'da (*) **Rusça koroboçka küçük kutu, kutucuk, koza anlamına gelir – ç.n.** biçiminde bir dipnota yer verildi. E.M.2010a'de ise söz konusu kadın karakterin taşıdığı unvan açıklanmış, ancak soyadı açıklanmamıştır:

- Koroboçka. Onuncu dereceden sekreterşa.*

* Çarlık Rusyası'nda kadınlar kocalarının unvanlarını taşıyabiliyorlardı. Örneğin general eşine, "generalşa" deniliyordu. Koroboçka da kocası sekreter olduğu için kendini "sekreterşa" diye tanıtıyor. (ç.n.)

Özetle, Koroboçka kişiladının çevirisi bakımından yalnızca E.M.2007 ve 2010'da okur için bir ek açıklama verilmiştir. Diğer erek metinleriyle ilgili bu bakımdan eksik çeviri değerlendirmesi yapılabilir.

3. **Nozdrev** soyadı **nozdr'ya – burun deliği** sözcüğünden türetilmiştir. Bu soyadını taşıyan karakter anlatıda devamlı olarak kendisini ilgilendirmeyen işlere karışan, bir diğer deyişle "başkalarının işine burnunu sokan" biridir. Aynı atasözü kaynak kültürde de vardır, dolayısıyla burada da, Koroboçka soyadına ilişkin olarak değindiğimiz *tahta-aptallık* çağrışımında olduğu gibi, kaynak-erek anlamsal alanların örtüşmesi söz konusudur. Buna karşın Nozdrev soyadı altı çeviriden beş tanesinde herhangi bir yöntemle açıklanmamıştır (E.M.2007'de önsöz).³²

4. Yapıtın yedinci bölümünde Çiçikov'un, satın aldığı ölü köylülerin listesini gözden geçirme sahnesi vardır. Bu listede bazı soyadları veya lakaplar grotesk tarzına özgü

³¹ Örneğin, Shugayeva & Kormilina burada **Temptilov** çevirisini önermektedir (a.g.e, s.66).

³² Örneğin, Shugayeva & Kormilina burada **Nosedrev** çevirisini önermiştir (a.g.e, s.64)

biçimde sıra dışı, belirgin biçimde tuhaf, anlamsız ve yapay oluşlarıyla dikkat çekmektedir.

Örnek 256

Ö.M.: И глаза его невольно остановились на одной фамилии: это был известный Петр Савельев Неуважай-Корыто, принадлежавший когда-то помещице Коробочке.

K.Ç.: Gözleri istem dışı bir soyada takıldı: Bir zamanlar çiftlik sahibi Koroboçka'ya ait olan meşhur Petr Savelyev Neuvajay-Korito (Saygısız-Leğen)'di bu.

E.M.1950: Gözleri gayri ihtiyari bir isme takıldı. Bu, Korobocka'ya ait olan Piyotr Saveliyev Neuvajay Korito adlı bir köylüydü.

E.M.1975: Gözleri istemeyerek bir soyadı üzerinde durdu. Bu, bir zamanlar Koroboçka'ya ait olan Peter Savaliyef (Ayaklarını Tabağa Sok) adlı bir köylüydü.

E.M.1987: Gözleri bir soyadına takıldı. Bu Karaboçka'nın listesindeki Pyotr Savaliyev Neuvajay Korito (1) adlı bir köylüydü.

(1) Neuvajay Korito = Saygısızlık etme Tekne.

E.M.2010: Ve bakışı kendiliğinden bir ismin üzerinde durdu: Bir zamanlar toprak sahibi Koroboçka'nın olan ünlü Boşver-Tekne Pyotr Savelyev.

E.M.2007: Ve bakışları ister istemez oracıktaki bir soyadına takıldı; önceden de söz ettiğimiz, bir zamanlar Koroboçka'ya ait olan Pyotr Savelyev Saygısız-Çamaşır Teknesi idi bu.

E.M.2010a:Gözü listede bir ada takıldı: Koroboçka'nın köylülerinden Pyotr Savelyev Neuvajay Korito.

Yorum: İlk ve son çevirilerde bu soyadı çevriyazıyla yazılmıştır; bu yöntemle soyadın uzun ve zor seslenişli olması vurgulanırken, anlamsızlık, tuhaflık boyutu aktarılamamıştır. Diğer erek metinlerde ise farklı formatlarda bir açıklama verilmiştir; bu formatlar, parantez içinde verilmiş çeviriden, öyküntüye kadar geniş yelpazede değişiklik göstermektedir.

Örnek 261

Ö.M.: «Григорий Доезжай-не-доедешь! Ты что был за человек?

K.Ç.: "Grigoriy Doyezjay-ne-doyedeş (Var-Varamazsın)! Sen nasıl bir insandın?

E.M.1950: Grigori Vargitgelmez... Ya sen nasıl adamdın?

E.M.1975: Grigoriy, gitsen de varamazsın ya sen nasıl bir insandın?

E.M.1987: Sonra bir başka ada takıldı gözü: Grigoriy Doyezjay - Ne Doyedeş (1)

(1) Doyezjay - Ne doyedeş = Git varamazsın

E.M.2010: "Git Varamazsın Grigoriy! Ne biçim biriydin sen? "

E.M.2007: "Grigoriy Gitse de varamaz! Sen nasıl bir insandın bakalım?

E.M.2010a: "Grigoriy Gitmevaramazsın! Ya sen nasıl bir insandın kardeş?

Önceki örneğin aksine burada tüm erek metinlerde soyadı için öyküntü veya dipnot açıklaması yapılmıştır. Anlamsal açıdan sözcük farklı biçimlerde karşılanmış olabilir ancak soyadının tuhaflığı aktarılmıştır. Öte yandan, iki örneği karşılaştırdığımızda soyadları çevirilerinde bir yöntem tutarsızlığı söz konusudur.

Örnek 262

Ö.M.: Еремей Карякин, Никита Волокита, сын его Антон Волокита — эти, и по прозвищу видно, что хорошие бегуны.

K.Ç.: Yeremey Karakin, Nikita Volokita, oğlu Anton Volokita – bunlar, isimden belli, iyi koşucular. (Volokita – hovarda, çapkın)

E.M.1950: —İnatçı Yeremey! Gezgin Nikita ve oğlu Gezgin Anton! Adınızdan da belli ya, ayağına çabuk adamlarsınız.

E.M.1975: Eremei Koryakin, Nikita Volokita, oğlu Anton Volokita bunlar görüldüğü gibi iyi koşucular.

E.M.1987: Yeremey Karyakin, Nikita Volokita, onun oğlu Anton Volotika. Tamam bunların adlarından da belli iyi koşucu oldukları.

E.M.2010: Yremey Karyakin, Nikita Volokita (Zampara Nikita), onun oğlu Anton Volokita (Zampara Anton)... Yaman kaçkınlar oldukları takma adlarından bile belli...

E.M.2007: Yeremey Karyakin, Nikita Volokita, oğlu Anton Volokita*; bunların sıkı kaçak oldukları lakaplarından belli.

* Volokita: Rusça, çapkın, zampara (ç.n.)

E.M.2010a: Yeremey Kariakin, Nikita Volokita ve onun oğlu Anton Volokita...** ardından rüzgâr yetiştirmeyen insanlar olduğunuz lakaplarınızdan da belli!

** Volokita – Zampara, çapkın (ç.n.)

İncelediğimiz bu üçüncü örnekte de yöntem tutarsızlığının devam ettiği gözlemlenir. E.M.1950’de soyadı çevrilmiş, 1975 ve 1987’de açıklama verilmeden çevriyazıyla aktarılmış, E.M.2010’da tümce içine parantez içinde bir açıklama yerleştirilmiş, son iki çeviride ise dipnot kullanılmıştır. Bu tutarsızlık metinler

arasında gözlemlendiği gibi aynı metin içinde de kendini göstermektedir. Örneğin, E.M.1950’de ilk örnekte soyadı çevrilmemişken diğer iki örnekte çevrilmiştir; E.M.2010’da ise son örnekte çeviri parantez içine alınmıştır.

Özetleyecek olursak, kişiladlar çevirisi bağlamında 2007 çevirisi diğerlerinden daha farklı konumdadır. Çiftlik sahiplerinin adları önsözde açıklanmış, ölü köylülerin adları ise dipnot veya öyküntü gibi ek yöntemlerle açıklanmıştır. Diğer çevirilerin ise, özellikle çiftlik sahiplerinin adları konusunda, farklı ölçülerde eksik veya kısmi kaldıkları söylenebilir. Eksiklik/kısmilik ölçüsü çağdaş döneme yaklaşıldığında azalmaktadır.

6.3.2.6. Kapsamlayış³³ örnekleri

Yapıtlarında Gogol kapsamlayış tekniğine sıklıkla başvurur. Örneğin, **Neva Bulvarı** adlı öyküde bulvarda dolaşan insanları şöyle anlatır: Favoriler, bıyıklar, şapkalar, elbiseler, eşarplar, ince beller, elbise kolları, gülümsemeler, muhteşem Yunan burunları, bir çift güzel göz, iri taşlı bir yüzük ve benzerleri. Böylelikle bulvarda insanların değil, çeşitli eşyaların ve uzuvların dolaştığı grotesk bir sahne yaratılır. **Ölü Canlar**’da da bu değişmece türü sıklıkla kullanılır, metnin mistik boyutunun yapılandırılmasına katkıda bulunur. Burada, bütüncede yer alan iki örnek üzerinde durulacaktır:

Örnek 33 (Çiçikov’un balo salonuna girişi)

Ö.M.: Черные фраки мелькали и носились врознь и кучами там и там, как носятся мухи на белом сияющем рафинаде в пору жаркого июльского лета, когда старая ключница рубит и делит его на сверкающие обломки перед открытым окном; [...]

K.Ç.: Siyah fraklar teker teker ya da gruplar halinde her yerde bir görünüp bir kayboluyordu, tıpkı sıcak bir Temmuz günü büyük bir kalıp kar beyazı şeker konan sinekler gibi, yaşlı bir hizmetçi kadın açık pencerenin önünde oturup onu küçük parlak parçalara bölerken; [...]

E.M.1950: Sıcak bir temmuz günü pencerenin önünde ihtiyar bir hizmetçi kadın kelle şekerleri kırarken küçük parlak parçalar üzerine kara sineklerin konup kalkmaları gibi, bu salonda da siyah elbiseli erkekler oradan oraya gidip geliyorlardı; [...]

³³ Hatırlatmak gerekirse: Kapsamlayış (sinedok) – Dizisel boyutta yer alan kapsamlayışta doğal olarak beklenen A sözcüğü içermeye ilişkisi çerçevesinde başka bir sözcükle, B sözcüğüyle karşılanır. ... "çoğu azla, azı çokla anlatan bir değişmece" (Kıran, 2006:368)

E.M.1975: Siyah fraklar tek tek küme halinde orada burada ısıldıyordu. Tıpkı sıcak bir temmuz günü yaşlı hizmetçi kadının açık bir pencere önünde parlak beyaz bir kelle şeker parçasını kırıp parçalara bölerken üzerine üşüşen kara sinekler gibi.

E.M.1987: Erkekler kara kara giysileriyle salonda oraya buraya gidip geliyorlardı. Tıpkı temmuzun sıcak bir gününde yaşlı bir hizmetçi kadının açık bir pencere önünde parçalayıp dilimlere ayırdığı kelle şekerine üşüşüveren kara sinekler gibi.

E.M.2007/10: Siyah fraklar tıpkı, yaşlı kalfa kadın sıcak bir temmuz günü pencere önüne geçip şeker topağını bembeyaz parçalara ayırarak kırarken havada uçuşan şekere konan sinekler gibi, grup grup ya da tek tek, salonda dolaşıyorlardı.

E.M.2007: Siyah fraklar bir görünüp bir kayboluyor, teker teker ve hep birlikte bir oraya bir buraya koşturup duruyorlardı; aynı, kızgın bir temmuz gününde kilerci kadının pencere önünde kırıp, ısıltılı parçalara böldüğü parlak beyaz kesmeşekere konup kalkan kara sinekler gibiydiler.

E.M.2010a: Siyah fraklı beyler salonda, kimi tek başına, kimi birkaç kişilik gruplar halinde dolaşıyorlar, tıpkı temmuz sıcaklığında açık pencere önünde kelle şeker kıran yaşlı kilerci kadının ufaladığı ısıltılı şeker parçacıklarına konup kalkan sinekler gibi salonun bir orasında, bir burasında görünüyordular.

İncelenen örnekte "siyah fraklı erkekler" yerine yalnızca "siyah fraklar" kullanılmıştır. E.M.1950, 1987 ve 2010a'da bu değişmece somutlaştırılmıştır: "...siyah elbiseli erkekler...", "...erkekler kara kara giysileriyle..." ve "...siyah fraklı beyler...". Önceki alt bölümde kişiladların çeviri yöntemlerini karşılaştırılırken eksiklik/kısmilik derecesinin ilk çeviriden son çeviriye doğru bir azalma eğilimini gösterdiği tespit edilmişti. Oysaki kapsamlayış çevirilerinde aynı tespitte bulunmak olası değildir; somutlaştırma ilk, üçüncü ve son erek metinlerde yapılmıştır. Dolayısıyla her yeni çevirinin kaynak metne daha fazla yaklaştığı savı bütüncemiz kapsamında sadece bazı durumlarda doğrulanmaktadır.

Örnek 266

Ö.M.: Герои наши видели много бумаги, и черновой и белой, наклонившиеся головы, широкие затылки, фраки, сертуки губернского покроя и даже просто какую-то светло-серую куртку, отделившуюся весьма резко, которая, своротив голову набок и положив ее почти на самую бумагу, выписывала бойко и замашисто [...]

K.Ç.: Kahramanlarımız bir sürü temiz ve karalanmış kağıt, eğilmiş başlar, geniş enseler, fraklar, ilçe imalatı ceketler ve hatta basit, diğerlerinden hemen ayrılan, açık gri renkte bir mont gördüler ki söz konusu mont başını neredeyse kağıdın üstüne koyacak kadar yana eğerek hızlı ve cevval bir biçimde bir şey yazıyordu [...]

E.M.1950: Kahramanlarımız orada kimi beyaz, kimi, karalanmış birçok kâğıt, kalın enseler, taşra modasında dikilmiş fraklar, resmî esvaplar, bir de bunların yanında çok göze çarpan açık kurşuni bir ceket gördüler. İşte bu ceketin sahibi başını bir yana çevirmiş ve hemen hemen yüzü kâğıda degecek vaziyette, büyük bir rahatlıkla yazı yazıyordu.

E.M.1975: Kahramanlarımız kimi yazılı, kimi beyaz kâğıtlar üzerine eğilmiş siyah, sarışın başlar, kalın enseler, redingotlar, taşra modasına göre dikilmiş fraklar, ceketler gördüler. Bunların arasında özellikle açık kurşuni renkte sade bir ceket dikkatlerini çekti. Diğerlerinden farklı olan ceketin sahibi, başını hemen hemen kâğıtlara degecek kadar eğmiş harıl harıl bir şeyler yazıyordu.

E.M.1987: Kahramanlarımız odaya girince kimi yazılı, kimi beyaz kâğıtlar, öne eğilmiş başlar, kalın enseler, taşra modasına göre dikilmiş fraklar, ceketler gördüler. Bunların arasında özellikle açık renkli bir ceket çekti dikkatlerini bizimkilerin. Bu ceketin sahibi başını bir yana yatırmış, neredeyse yüzü kâğıtlara yaslanıyormuş gibi bir durumda, sakın sakın yazısını yazıyordu.

E.M.2007/10: Kahramanlarımız bir sürü yazılı yazısız kâğıt, masalara eğilmiş başlar, kalın enseler, fraklar, taşrada giyilen çeşidinden Alman kaftanları, hatta parlak gri bir ceket gördüler. Parlak ceketiyile dikkat çeken adam başını neredeyse kâğıda degecek derecede yana yatırmış, çabuk çabuk birşeyler yazıyordu.

E.M.2007: Kahramanlarımız sürüyle müsvedde ve beyaz kâğıt, öne eğilmiş kafa, geniş ense, frak, taşra illerinde giyilen türden setre ve hatta açık gri renkte basit bir ceket gördüler. Sonuncunun sahibi, yana çevirdiği başını neredeyse kâğıda dayayarak hızlı hızlı bir şeyler karalıyordu;[...]

E.M.2010a: Kahramanlarımız burada kiminin üzeri yazılı, kimi bembeyaz pek çok kâğıt gördüler; ayrıca eğilmiş başlar, geniş enseler, taşra zevkinde dikilmiş yığınla frak gördüler; ancak bütün bunlardan hemen ayrılan külrengi bir ceket vardı ki ceketin sahibi yüzü neredeyse kâğıda degecek kadar başını yana eğmiş, rahat, kendinden emin hareketlerle bir şeyler yazıyordu.

İncelenen örnekte "yazı yazan mont" ifadesi **ceketin sahibi - parlak ceketiyile dikkat çeken adam - sonuncunun sahibi** gibi biçimlerde çevrilmiştir. Böylece tüm örneklerde somutlaştırma işlemi uygulanmış, kapsamlayış kullanılmamıştır. İki örneğin incelemesinden elde ettiğimiz verilere dayanarak şu sonuçlara varılabilir: Hem farklı erek metinler arasında hem de aynı erek metin içinde kapsamlayış çevirisinde tutarlı bir strateji uygulanmamıştır. Bu bilinçli bir somutlaştırma kararı olabileceği gibi, çeviri sürecinde anlık olarak gelişen bir karar da olabilir. Ancak her yeni çeviride kaynak metne daha yakın durma stratejisinin yapının her boyutunda tutarlı olarak gerçekleştiği söylenemez.

6.3.3.Değerlendirme özeti

E.M. 1950. 6.1. bölümünde de ifade edildiği gibi, erek metinde gözlemlenen başlıca özellikler çevirinin tamamlanmamış olması, uzun tümcelerin bölünerek çevrilmesi ve yerileştirici çeviri stratejisidir. Son iki uygulama metni okur açısından göreceli olarak daha "kolay okunan" hale getirmiş olabilir. Bununla birlikte önsözde romanın çözümlemesi yapılmış, grotesk çizgileri, metinlerarası bağlantılar, alt metinler açıklanmıştır. Anlatının bazı öğeleri – örneğin, Fransızca kullanımı veya kapsamlayış tekniği – erek metinde aktarılmamıştır; bu da okur açısından alımlama zorluğu kaygısıyla verilmiş bir karar olabilir. Ancak toplumsal eleştiri, güldürü veya kadın-erkek ilişkileri gibi boyutlarda nötrleştirme yapılmamıştır.

E.M.1975. Söz konusu metin daraltılmış, biçimsel etki açısından özlü ve nötrleştirilmiş bir metindir. Yüksek oranda yapılmış durumdil değişimi ve genel eleştiri seviyesinin azalması özellikle devlet görevlileri, ordu mensupları, asil sınıfın temsilcileri veya kadın-erkek ilişkileri söz konusu olduğunda uygulanmıştır. Bu ise doğrudan kültür politikasının ve erek dizge hassasiyetlerinin etkisi olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla çeviride adı konulmamış bir (oto)sansürden söz etmek olası. Metinlerarası bağlar veya dini göndermeler metnin hiçbir katmanında vurgulanmamıştır.

E.M.1987. Bu çeviriden 12 yıl önce yayımlanan erek metin (E.M.1975) tarafımızdan özlü, hatta kimi zaman eksik çeviri olarak değerlendirilmiştir; bu erek metin ise bir belirtik, hatta kimi zaman fazla çeviri olarak değerlendirilebilir. Bir diğer deyişle burada tamamıyla zıt yönlerde ilerleyen stratejiler söz konusudur. Üst düzey kamu çalışanları veya evlilik kurumu gibi erek dizgenin hassas konularına değinen tümcelerde, tümcenin anlamını olumluya çeviren işlemler yapılmıştır. Güldürü boyutu korunmuş, sokak dili veya argo sözcükleriyle güçlendirilmeye çalışılmıştır. Az sayıda örnek E.M.1975 ile paralellikler göstermektedir. Dolandırıcılıkla uğraşan başkarakter birkaç örnekte iş adamı olarak adlandırılmıştır; bu olgu, dönemin toplumsal durumunun bir etkisi olarak görmek olası. Alt metinlere ilişkin tutum E.M.1975'ten bu yana değişmemiştir.

E.M.2007. Bu dönemde artık Sovyetler Birliği dağılmış, Rus yazın yapıtları üzerindeki adı konulmamış sansür kısıtlaması kalkmış, ülkeler arası kültür ve eğitim ilişkileri canlanmıştır. Çeviri sürecinde Rusya’da bulunmakta olan çevirmen romana ilişkin literatürle, yazınsal incelemelerle tanışma olanağına erişmiştir.

Bu erek metni diğerlerinden ayıran iki olgu dikkat çekmektedir: En yüksek dipnot sayısı (102) ve Türk okura yönelik yazılmış olan kapsamlı bir önsöz. Bunun dışında burada sözdizim ve sözcük seçimleri düzleminde kaynak odaklı yaklaşım daha belirgindir. Nötrleştirme veya somutlaştırma işlemlerin sayısı ise oldukça düşüktür. Anlatının alt metinleri ve metinler arası bağlantılar farklı ölçüde de olsa korunmuş ve açıklanmıştır.

E.M.2010. Bu metin, 2007 yılında çıkan çevirinin ikinci baskısıdır ve Türkiye’de en çok baskı yapan çevirilerinden biridir (toplam 4 baskı). Her yeni baskıda romana yeni yanmetinler eklenir. Burada daraltma veya durumdil değişimi gibi uygulanmaz, genişletme ve somutlaştırma işlemlerine başvurulur. Bu nedenle metin, E.M.1987 kadar olmasa da bir belirtik çeviri olarak değerlendirilebilir. Somutlaştırma bağlamında dikkat çeken başlıca çeviri kararı, **ölü can** ifadesinden vazgeçerek yerine **toprağa bağlı ölü köylü köylüler** gibi daha açıklayıcı bir ifade kullanmaktır. Farklı yorumlama, inceleme sırasında tespit edilen bir diğer işlemidir. Metinlerarası göndermeler yanmetinlerde çözümlenmiştir ancak onlardan bağımsız olarak ele alındığında erek metin bu tür göndermeleri arka planda tutan, yapının toplumsal eleştiri boyutu ve dolandırıcılık öyküsünü ön plana getiren metindir.

E.M.2010a. Bu metinde diğer çevirilerde tespit ettiğimiz bazı eğilimlerin tersine döndüğü gözlemlenmiştir. Örneğin, tümce bölünmesi yerine tümce birleştirilmesi yapılmıştır. E.M.1950, 1975 ve 1987’de çıkarılan Fransızca konuşma örnekleri burada korunmuş ve onlara yenileri eklenmiştir. Genel olarak E.M.2007 ve E.M.2010a kaynak ve erek kutupları arasında denge arayan çevirilerdir. E.M.2007 çok sayıda dipnot (102) ve ayrıntılı yazınsal çözümleme içermektedir. E.M.2010a ise daha az sayıda dipnot (61) ve daha çok sayıda genişletme işlemi kullanmaktadır. Dolayısıyla denge arayışında yeğlenen yöntemlerin farklı olduğu söylenebilir.

SONUÇ

a) Kùltür Politikasının Yazın Çevirisine Etkisi

André Lefevere, yazınsal metinler üzerinden manipölasyon gerçekleştiren güçleri kontrol etkenleri olarak adlandırır ve iki sınıfa ayırır: İç ve dış kontrol etkeni. Yazınsal dizgenin içinde bulunan birinci (iç) etken, "uzmanlar" tarafından temsil edilir; çevirmenler, öğretmenler ve eleştirmenler gibi okurla doğrudan diyalog içinde olanlar burada konumlandırılır. Diyalogun içeriği ise dış etken tarafından belirlenir; himaye olarak adlandırılan güçler, bir metnin "okunmasını, yazılmasını ve yeniden yazılmasını" (Lefevere, 1992:15) destekler ya da engeller. Bu çerçevede çevirmen, genel kùltür dizgesinin kısıtlamalarını hesaba katarak hareket eden ve manipölasyonun içeriğini belirlemekten çok onu başkaları tarafından belirlenmiş içeriğiyle gerçekleştiren bir figürdür.

Araştırmamız sürecinde elde edilen verilerden çoğu, kuramcının çizdiği bu yapıyla uyumludur. Ancak, çerçevenin dışına çıkan örnekler de söz konusudur. Kimi durumlarda erek metinde tespit ettiğimiz bulgular yalnızca sosyo-kùltürel normların etkisiyle açıklanamamaktadır; çevirmenin kişisel görüşü de çeviri kararlarında, stratejinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Her iki veri türü de konumuz açısından önemlidir.

1950 yılında yapıtın çevrilmesi, dönemin genel kùltürel eğilimiyle uyumlu olarak, Batı Klasiklerini erek okura getirmek gerekçesiyle yapılmıştır.¹ Çalışma, erek dizgenin ekonomik, siyasi, kùltürel koşullarının etkisiyle yerlileştirici çeviri stratejisiyle yapılan bir kısmi çeviridir. Bununla birlikte, günümüz çevirmen ve yayıncıları tarafından "klasikleşmiş" olarak kabul edilmektedir.

1975 yılı çevirisi biçimsel açıdan Berman'ın "...kaynak metni, deyim yerindeyse, bir *hammadde* olarak kullanılarak "zarif" tümcelerin üretilmesi..."²

¹ Friedrich Schleiermacher, "On the Different Methods of Translating", Çev. Susan Bernofsky, **The Translation Studies Reader**, Ed. Lawrence Venuti, 2. Baskı, Routledge, 2004, ss.43-63

² "... consists in producing "elegant" sentences, while utilizing the source text, so to speak, as *raw material*." (Berman, 1985/2004:282)

sözleriyle açıkladığı ve "asilleştirme (ennoblement)" olarak adlandırdığı bir işlemin uygulandığı bir çalışmadır. Anlamsal düzlemde ise erek dizge için geleneksel olarak hassas kabul edilen kadın-erkek ilişkisi ya da kamusal yozlaşma gibi konulara değinen tümcelerde erek metin özellikle yoğun manipülasyon izleri taşımaktadır, çeşitli çeviri işlemleri ve sözcük seçimleriyle olumsuz anlamlı tümceler olumlu anlamlar kazanmaktadır. 3. Bölümünde açıklandığı gibi 70'li yıllar, ülkemizde bir yandan Rusçadan çevirilerde artışın olduğu, öte yandan çeviri bolluğunun yaşandığı, çevirilerin zorlayıcı koşullarda ve aceleyle yapıldığı dönemdir. **Ölü Canlar**'ın 1975 yılındaki çevirisi, profesyonel bir yazın çevirmeni olmayan biri tarafından yapılmıştır. Metin, **Altın Kalem Klasik Romanlar** dizisinde yayımlanmıştır. Dolayısıyla çevrilecek metnin seçimi hem **Ölü Canlar**'ın bir klasik olması hem de – tahmin olarak – Rusça bir yapıt olması nedenleriyle yapılmış olabilir. Çevirmen seçimi ise dönemin kısıtlayıcı çalışma ortamında, ekonomik kaygılarla yapılmış olabilir. Pym'in (2005) risk yönetimi görüşü de burada anılabilir: Metni doğru çözümlediğinden emin olamayan çevirmen daraltılmış bir çeviriyi ortaya koyar. Böylece dönemsel kültür politikalarının etkisi hem süreç öncesi hem de çeviri süreci normlarına yansımış olur.

1987 çevirisi, yeniden Berman'ın terminolojisine başvuracak olursak, asilleştirmenin karşısında yer alan "popülarizasyon/popularization" işleminin uygulanmış olduğu çalışmadır. Zaman zaman günlük konuşma dilinin sınırlarını zorlayan sözcük seçimleriyle metnin biçemi "fazlasıyla popüler" (Berman, 2004:282) olarak değerlendirilebilecek bir nitelik kazanmıştır. 1975 çevirisinde olduğu gibi burada da erek dizgenin gelenekselleşmiş hassasiyetleri etkindir: "kadınları güldüren" erkekler, "eşlerinin yanında terbiyeli bir şekilde oturan" erkeklerle dönüşmüştür. Kurnaz ama başarısız bir dolandırıcı olan anlatının başkarakteri ise "tam bir iş adamı" olarak tanımlanmıştır.

Buraya kadar olan örneklerde dönemin genel kültür politikalarının metin seçimlerinden sözcük seçimlerine kadar çevirinin her aşamasını etkilediği görülür. Ancak İletişim Yayınlarından 2010 yılında çıkan çevirinin kararlarını "dış etkenlerin" yönlendirilmesinden çok çevirmenin kişisel anlayışıyla açıklamak olasıdır.

Ruh ve **can** tartışması, Hasan Âli Ediz'in makalesinde başlamış, Sabri Gürses'in Çeviribilim dergisinin sayfalarında tekrar yankısını bulmuştur.³ Ediz, Ragıp Rıfkı'nın bu romanı **Ölü Ruhlar** başlığıyla çevirmesini şu sözlerle eleştirir:

Yanlışlık eserin ismiyle başlar: "Ölü Ruhlar". Halbuki eserin ölü ruhlarla hiç te münasebeti yok. Ölü ruhlarda daha fazla mistik, mânevi bir anlam var. Halbuki Gogol'un "Ölü Canlar" eseri tamamen maddi birtakım münasebetler üzerine kurulmuştur. Vâkıa ortada "Ölü" olan bir şey var, var ama bu "ruh" değil, "can" dır. Rusçada "Duşa" kelimesi hem "ruh" mânasına hem de "nüfus", "can", "baş" mânasına gelir. Netekim Türkçemizde de "can" kelimesi aynı mânalara gelmez mi?

65 yıl sonra Gürses tartışmayı şöyle özetler:

...kitap Erol Güney'in Rusçadan çevirdiği ve Melih Cevdet Anday'ın sanatsallaştırdığı çeviriyle kalıcı adına sahip oldu. "Can" sözcüğü Rusça "duşa" sözcüğünün ikili, yani hem "ruh" hem de "toprak kölesi" anlamındaki kullanımını kesin bir şekilde karşılamaktadır. Çevirmenler bu çeviri kararını ilk baskıda şöyle dile getiriyorlardı: "Ölü Canlar bundan önce dilimize Fransızcasından Ölü Ruhlar diye çevrilmişti. Aslındaki kelime her iki mânaya gelmekle beraber asıl ırgatları, köleleri kasdettiğinden biz Ölü Canlar demeyi daha uygun bulduk."

E.M.2010 çevirmeni Ergin Altay ise bu çift anlamlılığı ortadan kaldırarak metninde "ölü köle köylüler" sözcük seçimini yeğler. Bu seçimin hangi ölçüde kültürel politikaların bir ürünü olduğu, hangi ölçüde bireysel tercihlerinden kaynaklandığı sorusu sorulabilir. Yaptığımız görüşmede çevirmen, 60'lı yıllarda Yaşar Nabi Nayır'dan bu romanı çevirme teklifi aldığını ancak henüz kendi uzmanlığına güvenemediği için bu teklifi reddettiğini anlatmıştı. 2000'li yıllarda deneyim ve bilgilerin artmasıyla özgüveni de artan çevirmen, bu kez Orhan Pamuk'tan gelen aynı teklifi kabul eder. Özetle, bu durumda süreç öncesi aşamasının büyük kısmı çevirmenin kontrolündedir. Metinsel-dilsel düzey söz konusu olduğunda da çevirmenin metnin sunulmasına eşlik eden yanmetinlerin çizdiği çerçeveden bağımsız bir metin yaratma kararı aldığı görülür. Aynı kitapta çeviriden sonra sunulan Nabokov'un makalesi, çevirinin oluşturduğu "ölü köle köylüleri satın alma" öyküsünü tümüyle yadsıyan şu sözlerle başlar:

Toplumsal zihniyetteki Rus eleştirmenleri, *Ölü Canlar*'da ve *Müfettiş*'te, köle sahibi bürokratik taşra Rusya'sından hâsıl olan toplumsal poşlusu'un* mahkûm edilmesini gördüler ve böylelikle asıl noktayı gözden kaçırdılar. Gogol'ün kahramanları...onların hayali çevrenleri

³ Hasan Ali Ediz, "Ölü Canlar", **Tercüme**, Sayı:22, Cilt:2, 1944, ss. 347-351. Sabri Gürses, "Ölü Ruhlar'dan Ölü Canlar'a: Çeviri Patenti", **Çeviribilim Dergisi**, 2009. (çevrimiçi) <http://ceviribilim.com/?p=2456>, Ocak 2014

ve toplumsal koşulları bütünüyle önemsiz etkenlerdir [...] Gogol'ün özgün dehasının laboratuvarında öyle tümenden bir değişime ve yeniden inşaya uğramaktadır ki... Ölü Canlar'da otantik bir Rusya arkaplanı aramak... faydasızdır.

* bayağılık

Toplumsallaşma ve onun önemli aşamalarından olan eğitim yoluyla şekillenen bireysel profil konusuna bu tezin habitusla ilgili olan bölümünde değinilmiştir. Ergin Altay'ın yeğlediği bu sözcük seçimini doğrudan bir kültürel manipölasyonu gerçekleştirme çabasıyla değil, edindiği habitusun yansımasıyla açıklamak daha doğru olacaktır. Yukarıda da değindiğimiz gibi eğitim sistemi-çevirmen-metin etkileşimini incelemek, gelecek araştırmalar için dikkate değer bir konu olarak görülmektedir.

Bununla birlikte, E.M.2010'da koltuk sevdasına tutulmuş devlet memurlarına ilişkin tümcenin "... **üzerlerine aldıkları görevi hakkıyla yaparlar; öyle ki, oturdukları yeri sarsarlar ve sonucunda kısa zamanda ilerlerler**" biçiminde çevrildiğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla burada da 1975 ve 1987 çevirilerinden sonra doğrudan sözcük seçimlerine yansımış olan "erek dizge hassasiyetlerinden" söz etmek olasıdır.

Vurgulanması gereken bir diğer konu ise **Ölü Canlar**'ın çeviri sıklığı: süreci 1937 yılından başlattığımızda bir sonraki çeviriye kadar geçen süre **13** (1950), **10** (1960), **15** (1975) ve **12** (1987) yıl olmuştur. 2000'li yıllarda ise özgün ve ara dilden, üç tanesi 2007 yılında olmak üzere toplam beş çeviri yayımlanmıştır. Bu olgu, klasiklerin yayımlanması konusunda 100 Temel Eser çalışmasının yarattığı finansal kolaylıklarla açıklanabilir.

E.M.2010a çevirmeni Mazlum Beyhan da benzer biçimde editörün "bizim için başka ne yapabilirsiniz?" sorusu üzerine Türkiye'de **Ölü Canlar**'a ilişkin durumunu özetleyerek çeviri yapma görevini üstlenir. Metinsel düzeyde ise "erek kültür hassasiyetlerini" hesaba katmayan, matriks normlarında özgün metne yakın duran bir çeviri yaratır. Toplum tarafından şekillendirilen bireysel davranışların etkisini bu örnekte de görebiliriz. Ancak iç/dış kontrol etkeni konusuna dönersek, deneyim, bilgi ve statü artışıyla birlikte bu yapı içindeki çevirmenin konumunun

esnek olduğu, bir metnin "yeniden yazılmasını destekleyen ya da engelleyen" eyleyenlerden biri olabildiği sonucuna varılabilir.

Kültür politikasının yazın çevirisine etkisi bağlamında intihal çeviriler ayrı bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Bütüncüye alınan 24 çeviriden 14'ünün intihal olduğu anlaşılmıştır. Bu çevirilerin arka kapak metinleri ve çevrimiçi tanıtım metinleri okur yorumlarıyla bir arada incelendiğinde, aralarında güçlü bir etki-tepki bağının olduğu anlaşılmıştır. Bir başka deyişle bu metinleri yalnızca yasal ve etik bir sorun olarak görmek yeterli olmayacaktır; onların okur çağında bulunan okuru etkileme ve yönlendirme sürecinde güçlü birer araç olarak kullanıldığını da göz önünde bulundurmak gerekir.

b) Yeniden Çeviri Savı

Hatırlatmak gerekirse Berman'ın savında yeniden çevirilerin döngüsü şu sırayı izler: Önce cüretkâr bir 'tanıtım', ardından yazınsal bir iddia taşımayan tamamlanmamış ve kusur dolu çeviriler, daha sonra çok sayıda yeniden çeviriler ve nitekim kanonik bir çeviri.⁴ Bir başka deyişle Berman için bir çevirinin kaynak odaklı olması, kanonik olabilmesinin tek ve mutlak önkoşulu gibi görünmektedir. Araştırmamız sürecinde elde edilen veriler bu savı sorgulanabilir duruma getirmektedir. Yukarıda da alıntılanan Karasulu, Beyhan, Gürses gibi alan uzmanlarının değerlendirmesine göre, Rusçadan yapılan ilk çeviri olma özelliğini taşıyan E.M.1950, tamamlanmamış ve yerleştirilmiş bir metin olmasına karşın "klasikleşmiş", kanonik bir çeviridir. Bu çeviriden sonra gelen iki metnin ise, Berman'ın savının aksine, kaynak odaklılığa doğru bir yönelim sergiledikleri söylenemez. Bununla birlikte 2000'li yıllarda yapılan üç çeviride de bu yönelimi farklı ölçülerde görmek olasıdır.

İletişim Yayınlarından 2007 yılında çıkan çeviri 2010, 2012 ve 2015 yıllarında yeni baskılar yapmıştır. İletişim Klasikleri dizisinden çıkan son baskıda

---

⁴ İlk önce ortaya, yazınsal bir iddiası olmayan cüretkâr bir 'tanıtım' çıkar (genellikle yapıtı öğrenenler içindir); daha sonra yazınsal bir iddia taşıyan ilk çevirilerin zamanı gelir – bunlar genellikle tamamlanmamış çevirilerdir ve herkesçe malum olduğu gibi, kusur doludur; sonrasında ise (çok sayıda) yeniden çeviriler gelir... Eninde sonunda, yeniden çeviri döngüsünü uzun süre için durduran kanonik bir çeviri üretilebilir (Berman 1995:57, İngilizcesi Brownlie 2006).

yazarın mektupları ve Şklovski, Bahtin gibi alanda bilinen isimlerin makaleleri yer alır. Böylelikle söz konusu erek metin piyasada daha çok bulunan, daha çok satılan ve satış kapasitesi yeni ek metinlerle güçlendirilen metindir. Öte yandan Bordo-Siyah Yayınlarından çıkan çeviri, bol dipnotlu, bilgilendirici, bir ölçüde akademik olan çevirileri yeğleyen okura seslenen bir çalışmadır. İş Bankası Kültür Yayınları gibi köklü bir kuruluştan, Hasan Âli Yücel Klasikler dizisinden çıkan ve dolayısıyla güçlü bir kültürel geleneğe bağlanan çeviri de benzer biçimde kanonda yer almaya adaydır. Çevirmenlerin de Rus yazın okurları tarafından iyi bilinen birer isim olmaları metinlerin "elit" konumlarını güçlendiren etkidir. Özetle, bir çeviriyi yazın dizgesinde ayrıcalıklı konuma getiren birçok neden söz konusudur: Çevirinin dili, yayınevi, yanmetinleri, ideolojik etken, ekonomik etken, çevirmen adı ve okurun bireysel tercihleri. Bu etkenlerden bazıları kimi zaman öne çıkar ve belirleyici olur. Ancak burada vurgulanması gereken bir diğer önemli konu, andığımız bu üç çevirinin Lefevre'in terminolojisiyle **profesyonel okura** seslenmeleridir. Genellikle yüksek eğitim kurumlarıyla, akademiyle bağlantısı bulunan profesyonel okur, okuyacağı yapıtları klasikler arasından seçer (Lefevre klasikleri "büyülü çember" olarak adlandırır) ve çevirinin kalitesine önem verir. Oysaki kültürel manipülasyon çoğu zaman bu büyülu çemberin dışında gerçekleşir:

Çelişkili bir biçimde, büyülu çember içinde üretilen ve okura ulaşan tek yapıt, profesyonel okurların çoğunlukla küçümseyerek bakacakları türden bir yeniden yazımdır (Lefevre, 1992:4).

Özellikle orta öğretim aracılığıyla büyük okur kitlelerine ulaşan ve profesyonel okurların küçümseyerek baktıkları metinler günümüzde intihal edilen çevirilerdir. Araştırmamızda, bu yayınların yanmetinlerinin okur alımlamasını nasıl biçimlendirdiği örneklerle açıklanmıştır. Sonuç olarak, yukarıda da vurguladığımız gibi 100 Temel Eser listesiyle hız ve güç kazanmış olan intihal çeviri olgusu, bir telif ve hak sorunu olmasının yanında bir kültürel manipülasyon sorunudur ve bu bakımdan yakın akademik ilgi gerektirir.

c) Yöntem

José Lambert – Hendrick Van Gorp tarafından önerilen betimleyici modelin bu inceleme için elverişli olduğu sonucuna varılmıştır. Öne çıkan olumlu

özelliklerden ilki, modelin geniş kapsamıdır: Model, yanmetinleriyle başlayan, makro düzey üzerinden mikro düzeye inen ayrıntılı ve eksiksiz bir metinsel inceleme çalışmasını olası kılmaktadır. Bununla birlikte, kültür politikasının etkisini görmeyi amaçlayan bir çalışma türü için söz konusu model, metinsel veriler – kültürel arkaplan arasındaki bağlantı noktasında desteğe gereksinim duymaktadır. Tezimizde bu destek, çevirinin ait olduğu dönemin tarihsel özelliklerini betimleme, yanmetinleriyle okur yorumları arasında ilişki kurma ve çevirmenlerle görüşme araçlarıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu eklemeler sayesinde, elde edilen metinsel verileri kültürel bağlam içine konumlandırmak olanaklı olmuştur.

Mikro düzey aşamasında ise Lambert- Van Gorp'un önerdikleri çerçevenin bir adım dışına çıkılarak çeviri işlemleri kullanılmıştır. Bu sayede daha ayrıntılı, sınıflandırılabilir ve karşılaştırılabilir istatistikleri elde ettiğimize inanmaktayız. Çeviri işlemleri ve özellikle çeviri tümelleriyle ilgili çeviribilim dünyasında devam eden tartışmada bu işlemlerin henüz kesin bir tanımlamadan ve sınıflandırmadan uzak oldukları söylenmektedir (bu tartışmanın ayrıntılı özeti için bkz. 2.2.4). Gerçekten de birçok araştırmacı bu işlemler için farklı tanımlar ve sınıflandırmalar önermiştir; bu durum ise uygulama noktasında engel oluşturmaktadır. Tezimizde bu engel, belli bir terimceyi kullanma yoluyla aşılmaya çalışılmıştır (Bkz. Ek 1). Terimce, Berk (2005), Newmark (1998), Baker (1993) kaynaklarından derlenmiştir.

Özellikle dilbilgisileştirme ve belirtikleştirme gibi çeviri tümelleri konusunda ise, onların tümel niteliklerini kuşku altında bırakan bazı somut örnekler tespit edilmiştir. Dilbilgisileştirme (grammaticality), Mona Baker'in (1993:244) önerdiği bir çeviri tümelidir. Ona göre çevirmenler, kaynak metinde görülen sıra dışı dil kullanımlarını daha ölçünlü, düzeltilmiş biçimiyle çevirmeye eğilimlidir. Ancak mikro düzey incelemesi aşamasında tespit ettiğimiz gibi E.M.2007 çevirmeni Kızılırmak kimi zaman, dilbilgisi bakımından ölçünlü sayılamayacak kaynak tümceleri düzeltmeden, 'doğru' birer tümceye dönüştürmeden çevirmiştir (Bkz. Örnek 253). Pym'in (2005) risk yönetimi görüşü de bu açıdan sorgulanabilir: Çevirmen, yarattığı ürünün ekonomik başarısını garantilemek adına metni daha kolay okunan ve anlaşılır hale getirmeye çalışmamıştır. Dolayısıyla her iki görüşün de istisnasız tüm durumlar için geçerli oldukları söylenemez. Belirtikleştirme

(explicitation, bkz. Ek 1) de benzer biçimde bazı erek metinlerde öne çıkarken (örneğin, E.M.1987), diğer erek metinlerde uygulanmamaktadır (örneğin, E.M.1975). Bu tespitler, söz konusu işlemlerin tümel olup olmadıklarını söylemek için henüz erken olduğuna, daha fazla verilere gereksinim duyulduğuna işaret eder.

KAYNAKÇA

- Abdolmaleki, Saleh D.: "Proper Names in Translation: an Explanatory Attempt.", **The Social Sciences**, C.7, No: 6, 2012, s. 832-837
- Ada, Serhan – İnce, Ayça, Ed.: **Türkiye’de Kültür Politikalarına Giriş**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009
- Adamov, Arthur, oyunlaştıran: **Ölü Canlar**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu – Melih Cevdet Anday, İstanbul, Elif Yayınevi, 1962
- Aka, Elif: "A Critical Study on Pınar Kür as Author-Translator: Authorial and Translational Styles in Interaction", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011
- Akay, İhsan: "Kendi işini kendi görmek", **Varlık**, Sayı:814, 1975
- Akşin, Sina, Koçak, Cemil, vd. **Türkiye Tarihi**, C.4: Çağdaş Türkiye, İstanbul, Cem Yayınları, 2005
- Alighieri, Dante: **İlahi Komedya**, Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, 1998
- Anday, Melih Cevdet: **Akan Zaman, Duran Zaman-1**, Adam, 1984
- Arpad, Burhan: "Çeviriye Saygı", **Varlık**, Sayı:750, 1970
- Arslan, Hülya: **Türkiye’de Çehov. Kültürler Diyalogu/Чехов в Турции. Диалог Культур**, Kazan, Yaz Yayınevi, 2012
- Arslan, Hülya: "Kültürlerarası İletişimde Örnek Bir Çevirmen Kimliği: Olga Lebedeva", **Littera**, Ankara, C. 16, 2005, s.133
- Ashley, L.: "Mudpies Which Endure: Onomastics as a Tool of Literary Criticism.", **Literary Onomastics Studies**, C.6, Makale 18, 1979 (çevrimiçi)
<http://digitalcommons.brockport.edu/los/vol6/iss1/18/>
- Assis Rosa, A.: "Defining Target Text Reader", **Literature and Translation Studies at the Interface of Disciplines**, Ed. João Ferreira Duarte Alexandra Assis Rosa ve Teresa Seruya, John Benjamins, 2006, s.99-110
- Aykut, Altan: "Türkiye’de Rus Dili ve Edebiyatı Çalışmaları. Rus Edebiyatından çeviriler (1884-1940) ve Rusça Öğrenimi (1883-2006)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.46, No:2, 2006, s. 1-27
- Bahtin, Mihail: "Söz Sanatı ve Kahkahanın Halk Kültüründeki Yeri", Çev. Emrah Serdan (sonsöz), **Ölü Canlar**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015 içinde s. 433-441

- Baker, Mona: "Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications", **Text and Technology : In Honour of John Sinclair**, Ed. Mona Baker, Francis Gill, Elena Tognini-Bonelli, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 1993, s. 233-250
- Baker, Mona: "Corpus-based Translation Studies: The Challenges That Lie Ahead", **LSP And Translation : Studies In Language Engineering In Honour Of Juan C. Sager**, Ed. Harold Somers, Amsterdam, NLD: John Benjamins Publishing Company, 1996, s. 175-186
- Baker, Mona: "Towards a Methodology for Investigating a Style of a Literary Translator", **Target**, C.12, No:2, 2000, s. 241-266
- Baker, Mona, Ed.: **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, London & New York, Routledge, 2001
- Baker, Mona: "The History of Translation: Recurring Patterns and Research Issues", **Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture**, Ed. Saliha Paker, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 5-14
- Bassnet, Susan: "When a Translator is Not a Translator?", **Constructing Cultures. Essays on Literary Translation**, Susan Bassnet and André Lefevere, Multilingual Matters, 1998, s. 12-24
- Bassnet, Susan: "The Translation Turn in Cultural Studies", **Constructing Cultures. Essays on Literary Translation**, Susan Bassnet and André Lefevere, Multilingual Matters, 1998, s.123-139
- Bassnet-McGuire, Susan: **Translation Studies**, 2. Baskı, London and New York, Routledge, 1991
- Başaran, Ali: " Dış siyasi, iktisadi ilişkiler etkileşimi çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye ilişkileri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013
- Bengi Öner, Işın: "A re-evaluation of the concept of equivalence in the literary translations of Ahmed Midhat Efendi: A linguistic perspective", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990
- Berk, Özlem: **Translation and Westernisation in Turkey**, İstanbul, Ege Yayınları, 2004
- Berk, Özlem: **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi**, İstanbul, Multilingual, 2005

- Berk, Özlem: "Batılılaşma ve Çeviri", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 3: Modernleşme ve Batıcılık, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim, 2009, s. 511-520
- Berman, Antoine: **The Experience of the Foreign: Culture and Translation in Romantic Germany**, Çev. Stefan Heyvaert, Albany, Suny Press, 1992 (L'épreuve de l'étranger: Culture et traduction dans l'Allemagne romantique: Herder, Goethe, Schlegel, Novalis, Humboldt, Schleiermacher, Hölderlin, Paris, Gallimard, 1984)
- Berman, Antoine: "Translation and the Trials of the Foreign", Çev. Lawrence Venuti, **The Translation Studies Reader**, Ed. Lawrence Venuti, New York and London, Routledge, 2004, s. 276-289
- Berman, Antoine: "Çeviri ve Çeviri Üstüne Söylemler", Çev. M. Rifat, **Çeviri Seçkisi 2**, Ed. Mehmet Rifat, İstanbul, 2004a, s.15-32
- Bernardini, Silvia – Zanettin, Federico: "When is a Universal Not a Universal? Some Limits of Current Corpus- Based Methodologies for the Investigation of Translation Universals", **Translation Universals: Do They Exist?**, Ed. Anna Mauranen vd., Benjamins, 2004, s.51-62
- Blum-Kulka, Shoshana: "Shift of Cohesion and Coherence in Translation", **The Translation Studies Reader**, Ed. Lawrence Venuti, 2. Baskı, Routledge, 2004, s. 290-305
- Bourdieu, Pierre: **In Other Words: Essays Towards Reflexive Sociology**, Çev. M. Adamson, Stanford, Stanford University Press, 1990
- Bourdieu, Pierre: **The Field of Cultural Production**, Ed. R. Johnsons, Cambridge, Polity Press, 1993
- Brownlie, Siobhan: "Narrative Theory and Retranslation Theory", 2006 (çevrimiçi) <http://www.researchschool.org/intranets/Revised-Narrative%20Theory%20and%20Retranslation%20Theory.doc>
- Bulut, Alev: "Batı’daki Doğu Doğu’daki Batı: Türkçede Radika Jha’nın Koku’su", **Ataol Behramoğlu Armağan Kitabı**, Yay. haz. Doç.Dr. Emine İnandır/Doç.Dr. Türkan Olcay/Yrd. Doç.Dr. Gönül Uzelli, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2009, s. 225-237
- Bulut, Alev: "Yazın çevirisinde etnik kültürün sesi: Türkçe’de Hanif Kureishi çevirileri", **Bellek, Mekan, İmge: Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı’ya Armağan**, Yay.Haz. Prof. Dr. M. Karakuş/Yrd. Doç.Dr. M. Oralış, İstanbul, Multilingual

- Yayınları, 2006, s. 283-297
- Bulut, Alev: "Kadının Yazın Söylemini Çevirirken: Yazınsal Söylemin Okuru Olarak Çevirmen", **Littera İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, 1998, s. 51-60
- Chesterman, Andrew – Arrojo, Rosemary: "Forum: Shared Ground in Translation Studies", **Target**, C.12, No:1, 2000, s. 151-160
- Chesterman, Andrew: "Ethics of Translation", **Translation as Intercultural Communication. Selected Papers from the EST Congress, Prague**, Ed., Mary Snell-Hornby v.d., Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins, 1997, s.147-157
- Chesterman, Andrew: "Translation Studies Forum: Universalism in Translation Studies", **Translation Studies**, C.7, No:1, 2014, s. 82-90
- Chesterman, Andrew: "Beyond the Particular", **Translation Universals: Do They Exist?**, Ed. Anna Mauranen vd., Benjamins, 2004, s. 33-50
- Crisafulli, Edoardo: "The Quest for an Eclectic Methodology of Translation Description", **Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II. Historical and Ideological Issues**, Ed. Theo Hermans, Manchester, St. Jerome, 2002, s. 26-43
- Crisafulli, Edoardo: "The Adequate Translation as a Methodological Tool: The Case of Dante's Onomastic Wordplay in English", **Target**, C.13, No:1, 2001, s. 1-28
- Cuddon, J.A., Preston, C.: **A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, Oxford Blackwell, 1998
- Çeğin, Güney: **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007
- Çölaşan, Emin: **Yalçın Nereye Koşuyor?**, Milliyet Yayınları, 1985
- Deane, Sharon L.: **Confronting the Retranslation Hypothesis: Flaubert and Sand in the British Literary System**, University of Edinburgh, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2011 (çevrimiçi) <https://www.era.lib.ed.ac.uk/handle/1842/5494>
- Demircioğlu, Cemal: "From discourse to practice: Rethinking 'translation' (terceme) and related practices of text production in the late Ottoman literary tradition", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005

- Denisova, Natalia: "From the Turkish renaissance to the Plethora of Pirate Translations (based on the translations of the poem Dead Souls by Nikolay Gogol)", **From the History of Translation Reasoning: Russian State University for Humanities**, Proceedings of the International Conference held within the framework of the Project "National-Historical Traditions in Translation Studies", Moscow, 13-15 September 2012., s. 226-247
- Denissova, Nilüfer: "Hayalperestin Türkçedeki Yolculuğu. Fedor Dostoyevski ve *Beyaz Geceler*", **İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi**, C.1, Sayı:2, 2010, s. 37-65
- Dinçkan, Yeşim: "Culture-Bond Collocations in Bestsellers: A Study of Their Translations from English into Turkish", **Meta: Translators' Journal**, C.55, No.3, 2010, s. 456-473
- Ece, Ayşe: **Edebiyat Çevirisinin ve Çevirmenin İzinde**, Sel Yayıncılık, 2010
- Ediz, Hasan Âli: "100 Klasik Eser", **Tercüme**, Sayı:27, s. 230-232
- Ediz, Hasan Âli: "Ölü Canlar", **Tercüme**, Sayı: 22, Cilt:2, 1944, ss. 347-351
- Erhat, Azra: "Eskiden İntihal denirmiş, şimdi ne denir?", **Varlık**, Sayı:822, 1976
- Ersan, Vehbi: **1970'lerde Türkiye'nin Solu**, İstanbul, İletişim, 2013
- Erşen, Emre: "Sovyet sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye ilişkileri üzerindeki etkileri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009
- Even-Zohar, Itamar – Toury, Gideon: "Introduction: Translation Theory and Intercultural Relations", **Poetics Today**, C.2, No.4, 1981, s. V-XI
- Even-Zohar, Itamar: "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem", **Literature and Translation: New perspectives in literary studies**, Ed. James S. Holmes, Raymond van den Broek, José Lambert, Leuven, Belgium, 1978, s. 117-127
- Even-Zohar, Itamar: "The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem." **Polysystem Studies** [= Poetics Today 11:1], 1990, s. 45-51
- Even-Zohar, Itamar: "Yazınsal 'polisistem' içinde çeviri yazının durumu", Çev. Saliha Paker, **Adam**, Sayı:14, 1987, s.59-67

- Even-Zohar,
Itamar: "Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu", **Çeviri Seçkisi 2**, Ed. Mehmet Rifat, İstanbul, 2004, s. 191-201
- Even-Zohar,
Itamar: "The Making of Culture Repertoire and The Role of Transfer", **Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture**, Ed. Saliha Paker, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 166-174
- Fawcett, Peter: "Ideology and Translation", **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Ed. Mona Baker, London & New York, Routledge, 2001, s. 106-110
- Gariper, Cafer: "Rusça'dan Türkçe'ye Yapılan İlk Edebî Tercümeler Üzerinde Bir Araştırma: Manzum Tercümeler", **İlmî Araştırmalar**, C.7, 1999, s. 105-134
- Gencan, Tahir
Nejat: **Yazın Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974
- Genette, Gérard: **Paratexts: thresholds of interpretation**, Çev. Jane E. Lewin, Cambridge University Press, 1997
- Gentzler, Edwin: **Contemporary Translation Theories**, New York, Routledge, 1993
- Gouanvic, Jean-
Marc: "Translation and the Shape of Things to Come", **The Translator**, C.3, No:2, 1997, s. 125-152
- Görgü, Ezgi: "İmlaya Gelmeyen Yazar: Aziz Nesin", **Evrensel**, 13 Haziran 2015 baskısı (çevrimiçi)
<http://www.evrensel.net/haber/115169/imlaya-gelmeyen-yazar-aziz-nesin>
- Günel, Zeynep: "Osmanlı Türkiye'sinde L.N. Tolstoy/Л.Н. Толстой в Османской Турции", **Dil ve Edebiyyat: Beynelhalk Elmi-Nezeri Jurnal**, Bakü, C.44, No:2, 2005
- Gürçağlar, Şehnaz
Tahir: **The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960**, Amsterdam, Rodopi B.V., 2008
- Gürçağlar, Şehnaz
Tahir: **Kapılar**, İstanbul, Skala, 2005
- Gürçağlar, Şehnaz
Tahir: "Chaos Before Order: Network Maps and Research Design in DTS", **Meta: Journal des traducteurs**, C. 52, No: 4, 2007, s.724-743

- Gürçağlar, Şehnaz Tahir: "Retranslation", **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Ed. Mona Baker ve Gabriela Saldanha, Routledge, 2. Baskı, 2009, s.233-236
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir: "What Texts Don't Tell. The Uses of Paratexts in Translation Research", **Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II. Historical and Ideological Issues**, Ed. Theo Hermans, Manchester, St. Jerome, 2002, s. 44-60
- Gürses, Sabri: "Çevirmeni çevirmek: Nabokov'un Eugene Onegin çevirisi ve Türkçe Onegin çevirileri ", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006
- Gürses, Sabri: "Çeviri İntihali: Kültür Ekosisteminin Paraziti", **Çeviri Etiği Toplantısı**, 2008, s. 133-146
- Hacıoğlu, Nerdun: "Büyük Rus Edebiyatı yumuşadı, kuştüyü edebiyatı oldu", **Hürriyet**, 25 Şubat 2007 (çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/6010122.asp>
- Halliday, Michael, A.K.: **Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning**, London, Edward Arnold, 1978
- Halverson, Sandra: " Translation Studies and Representative Corpora: Establishing Links between Translation Corpora, Theoretical/Descriptive Categories and a Conception of the Object of Study", **Meta: Translators' Journal**, C.43, No:4, Aralık 1998, s. 494-514 (çevrimiçi) <http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n4/index.html> (Haziran 2014)
- Hanitzsch, Thomas v.d. "Mapping Journalism Cultures Across Nations. A Comparative Study of 18 countries", **Journalism Studies**, C.12, No:3, 2011, s. 273-293
- Hasanoğlu, Enver: "Yeniden Biçimlenen Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri", **Büyüteç**, Şubat 2005 (çevrimiçi) http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyasubat2005/buyutec_subat2005.html (Ekim 2013)
- Hatim, Basil – Mason, Ian: **Discourse and the Translator**, Longman, 1990
- Hermans, Theo (Ed): **Manipulation of Literature: Studies in Literary Translations**, London & Sydney, Croom Helm, 1985

- Hermans, Theo: **Translation in Systems**, St.Jerome, 1999
- Hermans, Theo: "The Production and Reproduction of Translation: System Theory and Historical Context", **Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture**, Ed. Saliha Paker, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 166-174
- Holmes, S. James: **"Translated!"** Amsterdam, Rodopi , 1988
- Holmes, S. James: "Describing Literary Translations: Models and Methods", **Literature and Translation: New perspectives in literary studies**, Ed. James S. Holmes, Raymond van den Broek, José Lambert, Leuven, Belgium, 1978, s. 69-82
- House, Juliane: **Translation Quality Assessment. A Model Revisited**, Gunter Narr Verlag, 1997
- Inghilleri, Moira: "Habitus, field and discourse Interpreting as a socially situated activity", **Target**, C. 15, No:2, 2003, s. 243–268
- İmer, Kâmile: **Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 2001
- Jettmarová, Zuzana: "Czech and Slovak Translation Theories: The Lesser-Known Tradition." **Tradition versus Modernity: From the classic period of the Prague school to translation studies at the beginning of the 21st century**, 2008 (çevrimiçi) http://www.tinet.cat/~apym/publications/ETT/Jettmarova_4%2002_08.pdf (Şubat 2014)
- Kabukçık, Sevinç: "Çevirinin toplumsal boyutunun çeviri kuramı ve çevirmen pratiğine yön verici etkisi: Çeviriye toplumsal bakış ve çeviri sosyolojisi", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013
- Kahraman, Rana: "Göç ve çeviri: İltica başvurularında sözlü çeviri uygulamaları ve toplum çevirmeninin rolü", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010
- Kalashnikov, A.V.: "William Makepeace Thackeray and Fyodor Mikhaylovich Dostoyevsky: Name sensitive Authors. In Homage to Great Novelists", **Mutatis Mutandis**, 2011, C.4, No:2, 205-214.
- Kamalov, İlyas – Svistunova, İrina: **Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri. I Çalıştay Bildirileri**. (Ankara, 14-15 Mayıs 2010), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011
- Karacan, Hakan: "Türkiye’de Rusça Eğitiminin Yeri ve Önemi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış

- Doktora Tezi, 2012
- Karadağ, Ayşe Banu: **Çevirinin Tanıklığında ‘Medeniyet’in Dönüşü**, Diye Yayınları, 2008
- Karantay, Suat. "Tercüme Bürosu" Normlar ve İşlevler", **Metis Çeviri**, sayı: 16, 1991, s.96-101
- Kasper, Karlheinz.: "Classics, Persecuted Authors, Contemporaries Russian Literature in German Translation 2009", **Osteuropa**, Cilt: 60, Sayı: 1, 2010, s. 115+
- Katan, David: **Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators**, Manchester, St. Jerome Publishing, 2004
- Kavala, Osman: "Neden Kültür Politikaları?", **Türkiye’de Kültür Politikalarına Giriş**, Ed. Serhan Ada-H. Ayça İnce, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 199-201
- Kıran, Zeynel: **Dilbilime Giriş**, İstanbul, Seçkin, 2006
- Klaudy, Kinga: "Explicitation", **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Ed. Mona Baker, London and New York, Routledge, 2001, s. 80-84
- Koçak, Orhan "1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları", **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce II: Kemalizm**, Ed., Ahmet İnel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.370-418
- Köse, Hüseyin – Ateş, Nihat: **Bourdieu Medyaya Karşı: İşbirlikçi, zorba ve çılgın medya**, İstanbul, Papirus Yayınları, 2004
- Kroeber, Alfred Louis - Kluckhohn, Clyde: **Culture: A critical review of concepts and definitions**, Millwood, N.Y. , 1978
- Kurultay, Turgay: "Cumhuriyet Türkiye’inde Çevirinin Ağır Yüğü ve Türk Hümanizması", **Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, sayı: XI, 1998, s.13-36
- Künzli, Alexander: "I find that a bit exaggerated" - Neutralization in Translation", **Choice and Difference in Translation: The Specifics of Transfer**, Ed., Maria Sidiropoulou vd., Athens, University of Athens, 2004, s. 81-96. çevrimiçi: <https://www.stjerome.co.uk/tsa/abstract/7480/>

- Lambert, José - van Gorp, Hendrik "On Describing Translations", **The Manipulation of Literature: studies in literature translation**, Ed. Theo Hermans, 1985, s. 42-54.
- Lambert, José - van Gorp, Hendrik "Models for Descriptive Research: 1976-1996", **Translations: (Re)shaping of literature and culture**, Ed. Saliha Paker, 2002, s. 195-214
- Lambert, José - van Gorp, Hendrik "On Describing Translations (with Hendrik van Gorp, 1985)", **Functional approaches to culture and translation: Selected papers by Jose Lambert**, Ed. Dirk Delabastita, Lieven D'hulst and Reine Meylaerts. Benjamins Translations Library, 2006, s. 37-48
- Lambert, José: "In Quest of Literary World Maps", **Interculturality and the Historical Study of Literary Translations**, Ed., Harald Kittel – Armin Paul Frank, , Berlin, Erich Schmidt, 1991, s. 133-144
- Laviosa, Sara: "The Corpus-based Approach: A New Paradigm in Translation Studies", **Meta: Translators' Journal**, C.43, No:4, Aralık 1998, s. 474-479 (çevrimiçi) <http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n4/index.html> (Haziran 2014)
- Laviosa-Braithwaite, Sara: "Universals of Translation", **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Ed. Mona Baker, London and New York, Routledge, 2001, s. 288-294
- Lefevere, André, Ed: **Translation/History/Culture: A Sourcebook**, Routledge, 2002
- Lefevere, André: "Translation: The Focus of the Growth of Literary Knowledge", **Literature and Translation: New perspectives in literary studies**, Ed. James S. Holmes, Raymond van den Broek, José Lambert, Leuven, Belgium, 1978, s. 7-28
- Lefevere, André: **Translation, Rewriting & the Manipulation of Literary Fame**, London and New York, Routledge, 1992
- Lefevere, André: "Translation Practice(s) and the Circulation of Cultural Capital. Some Aneids in English", **Constructing Cultures. Essays on Literary Translation**, Susan Bassnet and André Lefevere, Multilingual Matters, 1998, s.41-56
- Leuwen-Zwart, "Translation and Original; Similarities and Dissimilarities, I",

- Kitty M. van: **Target**, C.1, No: 2, 1989, s. 151-181
- Leuwen-Zwart, Kitty M. van: "Translation and Original; Similarities and Dissimilarities, II", **Target**, C.2, No: 1, 1990, s. 69-95
- Maguire, Robert A.: **Exploring Gogol**, Stanford, California, Stanford Univ. Press, 1994
- Mauranen, Anna – Kujamäki, Pekka: **Translation Universals – Do They Exist?**, John Benjamins, 2004
- Munday, Jeremy: "A Computer-assisted Approach to the Analysis of Translation Shifts", **Meta: Translators' Journal**, C.43, No:4, Aralık 1998, s. 442-556 (çevrimiçi) <http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n4/index.html> (Haziran 2014)
- Munday, Jeremy: "Systems in Translation. A Systemic Model for Descriptive Translation Studies", **Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II. Historical and Ideological Issues**, Ed. Theo Hermans, Manchester, St. Jerome, 2002, s.76-92
- Nabokov, Vladimir: **Nikolay Gogol**, Çev. Yiğit Yavuz, İstanbul, İletişim, 2012
- Nabokov, Vladimir: "Ölü Canlar (1842)", Çev. Yüce Aydoğan, **Ölü Canlar**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 397-446
- Newmark, Peter: **A Textbook of Translation**, Prentice Hall Europe, 1998
- Neydim, Necdet: "Masumiyetini Tamamen Kaybeden Seçki: 100 Temel Eser", **Radikal**, 30 Ağustos 2006. (çevrimiçi): <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=197202>
- Nida, Eugene A.: "Çeviri Süreçleri", Çev. Y. Salman, **Çeviri Seçkisi 2**, Ed. Mehmet Rifat, İstanbul, 2004, s.101-118
- Nida, Eugene: **Towards a Science of Translating**, Leiden, Netherlands, 1964
- Nooy, Wouter de. "Social Networks and Classification in Literature", **Poetics**, C.20, 1991, s. 507-537
- Nord, Christiane: **Text Analysis in Translation: Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Target-oriented Text Analysis**, Rodopi, 1991
- Olcaý, Türkan: "Türkiye'de Rus Edebiyatı/Русская Литература в Турции",

Vestnik HNU im. V.N. Karazina, C:595, 2003

- Olca, Türkan: Türkiye'deki Rus Edebiyatından Çeviriler Üzerine (1923-1960)/К вопросу переводов русской литературы в Турции (1923-1960), **Vestnik HNU im. V.N. Karazina**, C.631, No:42, 2004
- Olca, Türkan: Cumhuriyet Dönemi Öncesi Rus Edebiyatından Türkçe'ye yapılan Çeviriler Üzerine, **Litera: Batı Edebiyatları Dergisi**, 2005, s. 41-54
- Olohan, Maeve: **Introducing Corpora in Translation Studies**, Taylor & Francis e-library, 2005
- Oral, Haluk – M. Şeref Özsoy: **Erol Güney'in ke(n)disi. Göçmen-Çevirmen-Gazeteci-Sevgili**, İstanbul, YKY, 2005
- Överås, Linn: "In Search of the Third Code: An Investigation of Norms in Literary Translation", **Meta: Translators' Journal**, C.43, No:4, Aralık 1998, s. 557-570 (çevrimiçi) <http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n4/index.html>
- Ötüken, Adnan: **Klasikler Bibliyografyası 1940-1966**. Ayyıldız Matbaası, 1967
- Özarslan, Sevinç: "Rus yazarların İslâm merakı", **Zaman**, 15 Temmuz 2012 (çevrimiçi) http://www.zaman.com.tr/pazar_rus-yazarlarin-islam-meraki_1317955.html
- Paker, Saliha: "Translated European Literature in the Late Ottoman Literary Polysystem", **New Comparison**, No:1, 1986, s. 67-82
- Paker, Saliha: "Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler: Çoğul Dizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme", **Metis Çeviri**, No: 1, 1987, s. 31-43
- Paker, Saliha: "Translation as Terceme and Nazire. Culture-bond Concepts and Their Implications For a Conceptual Framework for Research on Ottoman Translation History", **Crosscultural Transgressions research Models in Translation Studies II, Historical and Ideological Issues**, Ed. Theo Hermans, Manchester, St. Jerome Publishing, s. 120-143
- Paker, Saliha: "Ottoman Conceptions of Translation and Its Practice. The '1897' 'Classics Debate' as a Focus for Examining Change", **Translating Others**, Ed. Theo Hermans, Manchester, St. Jerome Publishing, 2006, s. 325-349

- Paloposki, Outi – Koskinen, Kaisa "A Thousand and One Translations: Revisiting Retranslation", **Claims, Changes and Challenges in Translation Studies**. Ed., Hansen, Gyde, Kirsten Malmkjaer, Daniel Gile. Amsterdam, Benjamins, 2004
- Paloposki, Outi – Koskinen, Kaisa "Reprocessing Text. The Fine Line Between Retranslating and Revising", **Across Languages and Cultures**, Cilt. 11, Sayı: 1, 2010, ss. 29-49
- Paloposki, Outi: "Enriching Translations, Simplified Language?: An Alternative Viewpoint to Lexical Simplification", **Target**, C.13, No:2, 2001, s.265-288
- Pápai, Vilma: "Explicitation: A Universal of Translated Text?", **Translation Universals: Do They Exist?**, Ed. Anna Mauranen vd., Benjamins, 2004, s. 143-163
- Parlak, Betül: "The Place of Umberto Eco's Works in Turkish Translational Literary System: How *The Open Work* became "closed" in its Turkish Translations?", **İstanbul Üniversitesi, Çeviribilim Dergisi**, Cilt 1, sayı: 1, 2010, s. 21-50
- Parlak, Betül: "Yazınsal Çeviride Kaynak Metnin Okuru/Erek Metnin Yazarı Olarak Çevirmen Kimliğinin Çeviri Kararlarına Etkisi", **Çeviribilim, Dilbilim ve Dil Eğitimi Araştırmaları**, VIII. Uluslararası Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu Bildiri Kitabı, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Parlak, Betül: **Bir Çeviri Eserler Bibliyografyası Işığında Türkçede İtalyan Kültürü**, İstanbul: Beta Yayınları, 2011
- Parlak, Betül: "Çeviri İntihali Bağlamında İlahi Komedi", **Çeviri ve Çevirmenliğin Etik Sorunları**. Çeviri Etiği Toplantısı Bildiri Kitabı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2008, s.147-159
- Parlak, Betül: "Norm ve Değer İlişkisi Bağlamında Çeviri Etiği", **Çeviri ve Çevirmenliğin Etik Sorunları**. Çeviri Etiği Toplantısı Bildiri Kitabı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 121-132
- Pellatt, Velerie, Ed: **Text, Metatext, Extratext and Paratext in Translation**, Cambridge Scholars Publishing, 2013
- Perez, María Calzada: "A three-level methodology for descriptive-explanatory Translation Studies", **Target**, c.13, No:2, 2001, s. 203-239

- Popovič, Anton: "The concept "Shift of Expression" in Translation Analysis", **The Nature of Translation. Essays on the Theory and Practice of Literary Translation**, Ed., James S. Holmes, 1970, Paris, s. 78-87
- Popovič, Anton: "Çeviri Çözümlemesinde 'Değiş Kaydırma' Kavramı", Çev. Y. Salman, **Çeviri Seçkisi 2**, Ed. Mehmet Rifat, İstanbul, 2004, s. 133-142
- Pym, Anthony: **Method in Translation History**, Manchester, St. Jerome, 1998
- Pym, Anthony: "Explaining Explicitation", **New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy**, Budapest, Akadémia Kiadó, 2005, s. 29-34 (çevrimiçi)
http://isg.urv.es/library/papers/korr-Pym-explicitation_final_29_43.pdf
- Robinson, Gail L.: **Crosscultural understanding : processes and approaches for foreign language, English as a second language, and bilingual educators**, New York, Pergamon Press, 1985
- Schleiermacher, Friedrich: "On the Different Methods of Translating", Çev. Susan Bernofsky, **The Translation Studies Reader**, Ed. Lawrence Venuti, 2. Baskı, Routledge, 2004, ss.43-63
- Seyed M.H. – Davtalab, Hoda: "An Analysis of Culture-specific Items in the Persian Translation of "Dubliners" Based on Newmark's Model", **Theory and Practice in Language Studies**, C. 1, No. 12, 2011, s. 767-779
- Shugayeva, N.Yu. & Kormilina, N.V.: "Semantics and Pragmatics of NV Gogol's Characteronyms in Translation into English." **Биологические Науки**, C.1, 2015, s.62-72
- Simeoni, Daniel: "The Pivotal Status of the Translator's Habitus", **Target**, C.10, No:1, 1998, s. 1-39
- Snell-Horby, Mary: **Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?** Amsterdam/Philadelphia, Benjamins, 2006
- Sözen, Orhun Burak: "Yüksek kültür ve popüler kültürde kadın söyleminin Türkçede Woolf ve Weldon çevirileri üzerinden incelenmesi", Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014
- Swartz, David: **Culture & Power: The Sociology of Pierre Bourdieu**, Chicago, University of Chicago Press, 1997

- Şklovski, Viktor: "Ölü Canları'nın Edebi Türü", Çev. Emrah Serdan (sonsöz), **Ölü Canlar**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015 içinde s. 427-432
- Tacibayev, R. **Kızıl Meydan'dan Taksim'e (1925-1945). Siyasette, Kültürde, Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri**, İstanbul, Truva, 2004
- Tevetoğlu, Fethi: **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara, 1967
- Toury, Gideon: "Conducting Research on 'Wish-to-Understand' Basis", **Literature and Translation Studies at the Interface of Disciplines**, Ed. João Ferreira Duarte Alexandra Assis Rosa ve Teresa Seruya, John Benjamins, 2006, s. 55-66
- Toury, Gideon: "Translations as a Means of Planning and the Planning of Translation: A Theoretical Framework and an Exemplary Case", **Translations: (Re)Shaping of Literature and Culture**, Ed. Saliha Paker, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 148-165
- Toury, Gideon: "The Nature and Role of Norms in Literary Translation", **Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies**, Ed., James S Holmes, José Lambert, Raymond van den Broeck. Leuven: Acco, 1978, s. 83-100
- Toury, Gideon: **In Search of a Theory of Translation**, Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, 1980
- Toury, Gideon: "A Rationale for Descriptive Translation Studies", **The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation**, Ed. Theo Hermans. London & Sydney, Croom Helm, 1985, s.16-41
- Toury, Gideon: **Descriptive Translation Studies and Beyond**, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 1995
- Toury, Gideon: "Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü", **Çeviri Seçkisi – 2, Çeviri (bilim) nedir? Başkasının Bakışı**, Haz. Mehmet Rifat, İstanbul, Dünya, 2004, ss. 233-254
- Toury, Gideon: "Probabilistic Explanations in Translation Studies: Welcome as They Are, Would They Qualify as Universals?" **Translation Universals: Do They Exist?**, Ed., Anna Mauranen vd., Benjamins, 2004, s. 15-32
- Tunçay, Mete: **Türkiye'de Sol Akımlar I, 1908-1925**, Ankara, Ankara

- Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1978
- Tunçay, Mete: **Türkiye’de Sol Akımlar II, 1925-1936**, Ankara, Türkiye:BDS Yayınları, 1992
- Tunçay, Mete: **Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler**, İstanbul, belge Yayınları, 1982
- Tymoczko, Maria: "Computerized Corpora and the Future of Translation Studies", **Meta: Translators’ Journal**, C.43, No:4, Aralık 1998, s. 652-660 (çevrimiçi) <http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n4/index.html> (Haziran 2014)
- Tymoczko, Maria: "Connecting the Two Infinite Orders. Research Models in Translation Studies", **Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II. Historical and Ideological Issues**, Ed. Theo Hermans, Manchester, St. Jerome, 2002, s.9-25
- Ulçenko, Natalya – Kazgan, Gülten, Der. **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya. Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003
- Ülken, Hilmi Ziya: **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011
- Üstel, Füsun: "Kültür Politikalarına Bakış: Sorunlar ve Tartışmalar", **Türkiye’de Kültür Politikalarına Giriş**, Ed. Serhan Ada-H. Ayça İnce, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 7-24
- Venuti, Lawrence: **The Translator’s Invisibility. A History of Translation**, Londra ve New York, Routledge, 1995
- Venuti, Lawrence: **The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference**, Londra ve New York, Routledge, 1998
- Vermeer, Hans **A Scopos Theory of Translation (Some Arguments For and Against)**, Heidelberg, TextContext, 1996
- Vermeer, J. Hans **Çeviride Skopos Kuramı**, Çev. Ayşe Handan Konar, Yay. haz. Ayşe Nihal Akbulut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008
- Vinay, Jean Paul, Dabelnet, Jean: **Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation**, John Benjamins, 1995
- Wacquant, Loïc **Pierre Bourdieu and Democratic Politics: the mystery of**

- J.D.: **ministry**, Cambridge, Malden, Polity, 2005
- Wilson, Edmund: "Gogol: Bakımsız Bahçedeki Şeytan", Çev. Emrah Serdan (önsöz), **Ölü Canlar**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015 içinde s. 21-25
- Wing-Kwong Leung, Matthew: "The Ideological Turn in Translation Studies", **Literature and Translation Studies at the Interface of Disciplines**, Ed. João Ferreira Duarte Alexandra Assis Rosa ve Teresa Seruya, John Benjamins, 2006, s. 129 -144
- Wolf, Michaela: "Culture as Translation – and Beyond. Ethnographic Models of Representation in Translation Studies", **Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II. Historical and Ideological Issues**, Ed. Theo Hermans, Manchester, St. Jerome, 2002, s.180-192
- Yağcı, Öner: Ed., **Cumhuriyet dönemi edebiyat çevirileri seçkisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı., 1999

Rusça Kaynaklar:

- Бархударов, Л.С.: **Язык и перевод**, Москва, Наука, 1974
- Бочаров С.Г., Гоголь в русской критике. Антология, Фортуна Эл, Сост.: Москва, 2008
- Гарбовский, Н.К.: **Теория перевода**, МГУ, 2007
- Дмитриева, Е.Е. **Гоголь в западно-европейском контексте. Между языками и культурами**, ИМЛИ РАН, 2011
- Дмитриева, Е.Е., **Гоголь как явление мировой литературы**, Москва, Ред.: ИМЛИ РАН, 2003
- Зиганшин, Мухаматжан: "Эволюция российско-турецких отношений: от двустороннего сотрудничества к многоплановому партнерству", Диссертация на звание кандидата политических наук, Бишкек, 2008
- Манн, Юрий, **Николай Гоголь. Жизнь и творчество**, Москва, Русский язык, 1988
- Манн, Юрий: **«Сквозь видный миру смех...»**, Москва, Мирос, 1994
- Манн, Юрий: **В поисках живой души**, Москва, Книга, 1984

- Манн, Юрий: **Диалектика художественного образа**, Москва, Советский писатель, 1987
- Манн, Юрий: **Творчество Гоголя. Смысл и форма**, СПбГУ, 2007
- Полевой, Н.А.: "Похождения Чичикова или Мёртвые Души. Поэма Н.В. Гоголя" (çevrimiçi)
http://az.lib.ru/p/polewoj_n_a/text_0360.shtml
- Сверчевская, А.К.: **Советско-турецкие культурные связи 1925-1981**, Москва, Наука, 1983
- Смирнова, Е.А.: **Поэма Гоголя «Мёртвые души»**, Ленинград, Наука, 1987
- Соболев, Л.И.: **Критика 40-х гг. XIX века**, Москва, Олимп, 2002

Kaynak Metin:

Гоголь Н.В., **Избранные сочинения в 14 томах**, Т.6, 7, Москва-Ленинград, 1937-1952

Erek Metinler: Gogol, N.V., Ölü Canlar

- Çev. Ragıp Rıfıkı, Hilmi Kitabevi, 1937
- Çev. Melih Cevdet Anday, Erol Güney, M.E.B. 1950
- Çev. Vedat Gülşen Üretürk, Ak, 1960
- Çev. Melih Cevdet Anday, Varlık, 1962
- Çev. Lale Feridunoğlu, Halk, 1975
- Çev. Ahmet Ekeş, Cem Yayınları, 1987
- Çev. Nuriye Yiğitler, Alfa, 2002
- Çev. Ergin Altay, İletişim, 1. Baskı 2007, 2. Baskı 2010 (tezimizde kullanılan), 3. Baskı 2012, 4. Baskı 2015
- Çev. Nazan Altay, SAY, 2007
- Çev. Günay Kızılırmak, Bordo Siyah, 2007
- Çev. Mazlum Beyhan, İş Bankası, 2010

EKLER

EK 1: TERİMCE

1. Berk, 2005 kaynağından olduğu gibi alınan terimler

Açıklama (paraphrase) – kaynak metindeki bir sözcüğün ya da bölümün metni daha iyi açıklayabilmek için daha uzun bir biçimde yeniden yazılarak erek metnin genişletilmesi (örn., sözlüklerdeki tanımlar).

Belirtik çeviri (explicitation) – çevirmenin açıklamak amacıyla ya da erek metne yüklenen kısıtlamalar yüzünden, kaynak metinde bulunmayan, ancak onun betimlediği durumsal ya da bağlamsal bilgiden çıkarılabilecek belirli anlamsal detayları erek metne eklediği bir çeviri işlemi.

Çıkarma (omission) – çevirmenin kaynak metinden erek metne gerekli bir bilgi öğesini aktarmadığı bir çeviri hatası.

Daraltma (reduction) – çevirmenin kaynak metindeki gereksiz ya da önemsiz olduğunu ya da erek dil okuruna anlamlı gelmeyeceğini düşündüğü bir bilgiyi erek metinde aktarmadığı bir çeviri işlemi.

Ekleme (addition) – çevirmenin erek metne kaynak metinde bulunmayan gereksiz (fazladan) bilgiler ya da değişik biçimsel kullanımlar eklediği bir çeviri hatası.

Eksik çeviri (undertranslation) – çevirmenin kaynak metnin anlamını verecek bir erek metin üretmek amacıyla telafi, genişletme ya da belirtik çeviri gibi işlemleri uygulamadığı bir çeviri hatası.

Fazla çeviri (overtranslation) – çevirmenin kaynak metinde örtük olan öğeleri erek metinde belirtik hale getirdiği bir çeviri hatası.

Genişletme (amplification) – kaynak metindeki bir düşüncüyü daha iyi anlatabilmek ya da bir sözcüğün anlamını güçlendirmek amacıyla çevirmenin erek metne açıklayıcı bilgi eklemesi.

Modülasyon (modulation) – çevirmenin erek metindeki bir bölümü, bakış açısını değiştirerek ya da bir açıklama getirerek yeniden düzenlediği bir çeviri işlemi.

Olumsuz kay(dır)ma (negative shift) – Anton Popovič’e göre (1987) çevirmenin yanlış anlaması yüzünden çeviri metnin yanlış ya da eksik çevrilmesi. Olumsuz kaydırma çevirmenin dili iyi bilmemesinden ya da kaynak metnin yapısının yüzeysel

olarak yorumlamasından kaynaklanabilir. Tezimizde, kaymanın özellikle anlam düzeyinde gerçekleştiğini vurgulamak adına **Anlamsal kayma** terimi kullanılmıştır.

Ödünçleme (borrowing) – kaynak dildeki bir sözcük ya da ifadenin karşılığının erek dilde olmaması yüzünden ya da erek dilde yabancılık etkisi yaratmak amacıyla onun doğrudan kullanımı (bazen ses yapısında bazı değişiklikler yapılır). Örneğin, İng. boat – Tür. bot, Alm. autobahn – Tür. otoban, Fr. fantastique – Tür. fantastik

Örtük çeviri (implication) – erek metni daraltmak amacıyla, metnin betimlediği durumsal ya da bağlamsal bilgiden çıkarılabilecek ve erek dili konuşanların kolaylıkla anlayabilecekleri kaynak metindeki kimi bilgi öğelerinin erek metne açıkça aktarmadığı bir çeviri işlemi.

Öykünme (imitation) – çevirmenin kaynak metinden esinlenerek özgün bir metin üretmesi olarak anlaşılabılır.

Öyküntü (calque) – kaynak dildeki bir sözcüğün ya da ifadenin erek dile söz konusu sözcük ya da ifadeyi oluşturan öğelerin sözcüğü sözcüğüne ve sırası bozulmadan çevrilerek aktarması. Örneğin, İng. skyscraper – Tür. gökdelen, science-fiction – bilim-kurgu.

Özgür çeviri (free translation) – çevirmenin kaynak metnin biçiminden çok içeriğini ön plana çıkardığı çeviri stratejisi. Sözcüğü sözcüğüne çevirinin karşısında yer alır.

Özlülük (concision) – kaynak metindeki bir düşünceyi erek metinde daha az sözcükle yeniden ifade ederken ortaya çıkacak biçimsel etki. Özlülük genellikle kaynak metindeki gereksiz görülen tekrarların ve sözcüklerin kaldırılmasıyla oluşur ve yoğunlaş(tır)ma işleminin bir sonucudur.

Sözcüğü sözcüğüne çeviri (literal translation) – çevirmenin kaynak metnin biçimsel özelliklerine bağlı kalarak ve genellikle erek dilin dilbilgisine uygun olarak çeviri metni ürettiği bir çeviri stratejisi. Özgür çevirinin aksine genellikle yapay ve zorlama olarak algılanır.

Telafi (compensation) – çeviride metnin bir bölümündeki kaybın metnin başka bir yerinde telafi edildiği bir çeviri işlemi.

Uyarılama (adaptation) – hedef kitlenin beklentilerini karşılayabilmek için kaynak dildeki bir eseri erek dildeki kültürün ya da belli bir hedef kitlenin (örn., çocuklar) koşullarına, özelliklerine uygulayarak gerçekleştirilen bir özgür çeviri işlemi.

Yabancılaştırma (foreignizing) – özellikle yazın çevirisinde, kaynak metni erek dil kültürüne hakim olan normlara karşı duran ve bunları değiştirmek, yenilemek isteyen bir yaklaşımla çevirmek olarak tanımlanabilecek iki temel yaklaşımdan biri. Özgün

metnin yabancı özelliklerinden bir kısmını tutularak erek dildeki normları zorlayan bir çeviri stratejisidir (L.Venuti, 1995).

1. Metinsel inceleme sürecinde bizim tarafımızdan tanımları uyarlanan terimler:

Kayıp (loss) – Bir metnin kaynak dilden erek dile aktarımı sırasında çevirmenin elinde olmayan, dillerin dilbilgisel farklılıklarından kaynaklanan birim kaybı. Örneğin, Rusçadaki **работник** [rabotnik] – **erkek işçi** sözcüğünün sadece **işçi** biçiminde çevrilmesi; ancak bu tür kayıplar anlatı bağlamında kendiliğinden anlaşılmadığı ve anlam düzeyinde kaymalara yol açtığı durumlar birer eksik çeviri ve anlamsal/olumsuz kayma olarak değerlendirilecektir.

Kısmi çeviri (partial translation) – metnin bazı bölümlerinin, genellikle de sözcüklerin ‘çevrilmemiş’ olarak bırakıldığı çeviri türü (örn., sauna, sputnik, perestroyka, glasnost, kebab). Tezimizde biz, E.M.1950’yi bir kısmi çeviri olarak belirteceğiz, 2. Cilt ve 1. Cildin bazı bölümleri çevrilmemiş olduğu için.

Farklı yorumlama – erek metnin biriminde, kaynak metne göre gözlemlenen anlam değişikliği. Çoğu zaman çevirmenin metni yanlış anlamasından veya metni yüzeysel olarak/eksik yorumlamasından kaynaklanmaz. Çeşitli normların etkisiyle bilinçli olarak uygulanan bir kararla açıklanır (Bkz. Lefevere, 1992:52).

2. Eklenen terimler:

Nötrleştirme - Newmark, nötrleştirmeyi sözcük düzeyinde gerçekleşen bir çeşit açıklama (neutralization - işlevsel veya betimleyici eşdeğerlik, 1998:103) olarak tanımlar¹. Bu durumda kaynak dil birimi erek dilde kültür yüklü olmayan (culture-free) bir birimle karşılanır. Bizim çalışmamızda bu anlamın yanı sıra nötrleştirme; ironi, alay, eleştiri gibi niteliklerin kaybı sonucunda daha doğrudan anlamlı bir çevirinin ortaya çıkması olarak anlaşılabacaktır. Genellikle anlamsal kayma veya farklı yorumlama gibi daha büyük ölçekli işlemlerin bir ögesi olarak kullanılır. Erek dizge sınırlamaları, kültürel hassasiyetler gibi nedenlerden kaynaklanır.

Basitleştirme (simplification, Baker 1993:244, Paloposki 2001) Bu işlem ise tümcenin sözdizimsel yapısına ilişkindir. Çoğu zaman tümce bölünmesi ve daraltma gibi işlemlerle bir arada kullanılır. Karmaşık, devrik sözdizimsel yapılardan kaçınarak tümceye daha kolay anlaşılır bir nitelik kazandırır. Örnekler:

¹ Newmark’ın kültür yüklü öğelerin çevirisi için önerdiği 14 yöntem çerçevesinde yapılan birçok araştırma vardır. Örneğin, bkz.: Maasoum, S., Davtalab, H. 2011, nötrleştirme işlemine de değinen bir araştırma için bkz.: Dinçkan, Yeşim 2010. Yazın çevirisi alanı dışında da benzer türden araştırmalar yapılmaktadır, bkz: Künzli, Alexander 2004.

Somutlaştırma, özgün metinde geçen eğretilmelere ilişkindir. **Kaynak Metin** bölümünde de açıklandığı gibi anlatıda somut varlık ve olaylardan çok soyut imgeler ve sahneler geçmektedir. Bu tür bir imgenin gerçekdışı düzlemde gerçeklik düzlemine aktarılması somutlaştırma olarak adlandırılacaktır. Somutlaştırma, anlamsal kayma veya farklı yorumlamanın bir öğesi olabilir.

EK 2: İNTİHAL ÇEVİRİLER

TABLO 5, sütun 1

Kaynak çeviri: E.M.1937. Bölüm I (Birinci Fası).

O gün, oldukça zarif bir araba, N... şehrinin bir oteli önünde durdu. Bu, yaylı bir açık araba idi ve o devirde yalnız mütekaid bekar kaymakamlar, yüzbaşılar, yüz kadar kölesi olan çiftlik sahipleri, hülâsa "orta halli insanlar" ismile tanılan bütün kimseler bu çeşid arabalara malikdiler.

Yolcu ne güzel ne çirkin, ne şişman ne zayıf olup genç değilse de pek yaşlı da görünmüyordu. Kimse onun şehre gelişinin farkında olmamıştı; yalnız iki köylünün nazarı dikkatini celbetmişti ve bunlar da yolcudan ziyade araba ile alâkadar olmuşlardı.

- Ne güzel tekerlek ! Nesine bahsedersin ? İcabederse Moskova'ya kadar gider mi dersin?
- Elbette gider. Fakat Kazan'a kadar gidemez.
- Ya ! İşte bu olamaz !

Metin 1. Hazırlayan: Orhan Küçük, Karanfil, 2004. MEB 100 Temel Eser

O gün, oldukça güzel bir araba, N... şehrinin bir oteli önünde durdu. Bu, yaylı bir açık araba idi ve o zamanlar yalnız emekli yüksek memurlar, yüzbaşılar, yüz kadar kölesi olan çiftlik sahipleri, kısaca orta halli insanlar adıyla bilinen bütün kimseler bu çeşit arabalara sahiptiler.

Yolcu ne güzel, ne çirkin; ne şişman, ne zayıf olup genç değilse de pek yaşlı da görünmüyordu. Kimse onun şehre gelişinin farkında olmamıştı; yalnız iki köylünün dikkatini çekmişti ve bunlar da yolcudan çok araba ile ilgilenmişlerdi.

- Ne güzel tekerlek! Nesine bahse girersin? Gerekirse Moskova'ya kadar gider mi dersin?
- Elbette gider. Fakat Kazan'a kadar gidemez.
- Ya! İşte bu olamaz!

Metin 2: Yay. haz.: M. Ali İplikçioğlu. Kare, 2006

O gün, güzel bir araba, N... şehrinin bir oteli önünde durdu. Bu, yaşlı bir açık araba idi ve o zamanlar yalnız emekli yüksek memurlar, yüzbaşılar, yüz kadar kölesi olan çiftlik sahipleri, bu çeşit arabalara sahiptiler.

Yolcu ne güzel, ne çirkin; ne şişman, ne zayıf olup genç değilse de pek yaşlı da görünmüyordu. Kimse onun şehre gelişinin farkında olmamıştı; Yalnız iki köylünün dikkatini çekmişti ve bunlar da yolcudan çok araba ile ilgilenmişlerdi.

- Ne güzel tekerlek! Gerekirse Moskova'ya kadar gider mi dersin?
- Elbette gider. Fakat Kazan'a kadar gidemez.
- Ya! İşte bu olamaz!

Kaynak çeviri: E.M.1937. Bölüm III. (Üçüncü Fasl)

Çiçikof, alnının terini bir daha silerek :

- Ne münasebet, bayan... dedi.

Ve ihtiyar kadına, şehirde, mukaveleyi imzalayacak ve lazım gelen teşebbüsatta bulunacak bir vekili veya dostu olup olmadığını sordu.

Nastasya Petrovna:

- Elbette var! Baş papas Siril...¹ Oğlu mahkemede azadır. cevabını verdi.

Metin 3: İngilizce aslından çeviren: Özlem Önal. Ihlamur, Dünya Klasikleri serisi, 2001

Çiçikof, alnının terini bir daha silerek haykırdı:

- Ne münasebet bayan!

Ve yaşlı kadına, şehirde, sözleşmeyi imzalayacak bir vekili veya dostu olup olmadığını sordu.

Nastasya Petrovna:

- Elbette var! Başpapaz Siril... Oğlu mahkemede üyedir.

Metin 4: Türkçesi: Şima Rondinelli. Boyut Kitaplar, Dünya Klasikleri, t.y.

Çiçikof, alnının terini bir daha silerek:

“Ne münasebet bayan...” dedi.

Ve ihtiyar kadına, şehirde, anlaşmayı imzalayacak ve gerekli girişimlerde bulunacak bir vekili veya dostu olup olmadığını sordu.

Nastasya Petrovna:

“Elbette var! Baş papaz Siril... Oğlu mahkemeye üyedir” cevabını verdi.

TABLO 5, sütun 2

Kaynak çeviri: E.M.1950 Bölüm I

- Canımın içi! Valinin akşam toplantısında bulundum. Emniyet müdüründe yemek yedim ve müşavir Pavel İvanoviç Çiçikov’la tanıştım. Pek hoş bir adam! Dedi.

Karısı da : “Hı...” diye karşılık verdi ve kocasını ayağıyla tekmeledi.

---

¹ Yazım hatası. **Siril** yerine **Kiril** olmalı; E.M.1937’nin Fransızcadan yapılan bir çeviri olmasıyla açıklanıyor olabilir. Ancak bizim için önemli olan, bu hatanın diğer iki örnekte de tekrarlanıyor olmasıdır.

İşte şehirde yeni misafır hakkında bu kadar iyi bir kanaat uyanmıştı. Bu kanaat, Çiçikov'un çok garip bir huyu, çok garip bir hareketi öğrenilip de bütün şehir halkının hayretten ağzı açık kalıncaya kadar sürdü. Okuyucu bu garip huyu, bu garip hareketi çok geçmeden öğrenecektir.

Metin 5: Türkçesi: Recep Şükrü Güngör. Lacivert Yayıncılık, Antik Dünya Klasikleri, 2011

- Canımın içi! Valinin akşam toplantısında bulundum. Emniyet Müdürü'yle yemek yedim ve danışman Pavel İvanoviç Çiçikov'la tanıştım. Pek hoş bir adam, dedi.

İşte şehrin yeni misafiri hakkında şehrin ileri gelenleri üzerinde bunca iyi kanaat oluşmuştu. Bu kanaat, Çiçikov'un çok garip bir huyunun, çok garip bir davranışının öğrenilip de bütün şehir halkının şaşkınlıktan ağzı açık kalıncaya kadar sürdü.

Okur bu garip huyu, bu garip davranışı çok geçmeden öğrenecektir.

Metin 6: Düzenleyen: Mustafa Kahraman, Gönül Yayıncılık, t.y. **MEB 100 Temel Eser**

- Canımın içi! Valinin akşam toplantısında bulundum. Emniyet müdüründe yemek yedim ve danışman Pavel İvanoviç Çiçikov'la tanıştım. Pek hoş bir adam! Dedi.

Karısı da: "Hı..." diye karşılık verdi ve kocasını tekmeledi.

İşte kentte yeni konuk üstüne bunca iyi bir kanı uyanmıştı. Bu kanı, Çiçikov'un çok garip bir huyu, çok garip bir davranışı öğrenilip de bütün kent halkının şaşkınlıktan ağzı açık kalıncaya kadar değin sürdü. Okur, bu garip huyu, bu garip davranışı çok geçmeden öğrenecektir.

TABLO 5, sütun 3

Kaynak çeviri: E.M.1960 Bölüm IV

- Bay Nozdriev kim, lütfen? Diye sordu.
- Nozdriev yeni gelene ilerleyerek:
- Önce, kiminle tanışmak şerefine nail oluyorum? Dedi.
- Polis müdürü ile.
- Peki ne istiyorsunuz?
- Hakkınızda açılan dava hükme bağlanıncaya kadar sizi adalet emrinde tutmağı, emir üzerine, bildirmeğe geldim.
- Ne dâvası?
- Maksimov işine karışmışsınız. Bu çiftlik sahibi, bir ziyafet sırasında, bana hakaretlerde bulundu diye sizi suçluyor; onu sopayla dövmüşsünüz.
- Yalan söylüyorsunuz! Ben çiftlik sahibi Maksimov'u hiç tanımam.

Metin 7: Türkçesi: Celal Öner, Oda Yayınları, 2. Basım Kasım 2004

"Bay Nozdryev kim, lütfen?" diye sordu.

Nozdryev yeni gelene doğru yaklaşarak:

"Önce, kiminle tanışmak onuruna eriştiğimi öğrenebilir miyim?" dedi.

“Polis müdürü ile.”
“Peki ne istiyorsunuz?”
“Hakkınızda açılan dava hükme bağlanıncaya kadar sizi gözaltında tutmayı, emir üzerine, bildirmeye geldim.”
“Ne davası?”
“Maksimov işine karışmışsınız. Bu çiftlik sahibi, bir ziyafet sırasında, bana hakaretlerde bulundu diye sizi suçluyor; onu sopayla dövmüşsünüz.”
“Yalan söylüyorsunuz! Ben çiftlik sahibi Maksimov’u hiç tanımam.”

Metin 8: Türkçesi: İbrahim Tan, Aden Yayıncılık, Dünya Klasikleri 2005. **MEB 100**

Temel Eser

“Bay Nozdryev kim, lütfen?” diye sordu.
Nozdryev yeni gelene doğru yaklaşarak:
“Önce, kiminle tanışmak onuruna eriştiğimi öğrenebilir miyim?” dedi.
“Polis müdürü ile.”
“Peki ne istiyorsunuz?”
“Hakkınızda açılan dava hükme bağlanıncaya kadar sizi gözaltında tutmayı, emir üzerine, bildirmeye geldim.”
“Ne davası?”
“Maksimov işine karışmışsınız. Bu çiftlik sahibi, bir ziyafet sırasında, bana hakaretlerde bulundu diye sizi suçluyor; onu sopayla dövmüşsünüz.”
“Yalan söylüyorsunuz! Ben çiftlik sahibi Maksimov’u hiç tanımam.”

Metin 9: İngilizceden Çeviren: A. Orhan Uçar, Metropol Yayınları, Dünya Klasikleri 2006

“Bay Nozdaryev kimdir?” diye sordu.
Nozdaryev adama doğru yaklaşarak:
“Önce, kiminle tanışmak onuruna eriştiğimi öğrenebilir miyim?” dedi.
“Polis müdürü.”
“Ne istiyorsunuz?”
“Hakkınızda açılan dava hükme bağlanıncaya kadar sizi gözaltına tutmak zorundayım ve bunu bildirmeye geldim.”
“Hangi dava?”
“Maksimov davası. Çiftliğin sahibi, bir ziyafet sırasında, bana hakaretlerde bulundu diye sizi suçluyor; üstelik ona sopayla darpta bulunmuşsunuz.”
“İnanmıyorum! Hem, ben çiftlik sahibi Maksimov’u tanımam.”

Metin 10: Türkçesi: A. Orhan Uçar, Beyan Yayınları, 2008. **MEB 100 Temel Eser**

“Bay Nozdaryev kimdir?” diye sordu.
Nozdaryev adama doğru yaklaşarak:
“Önce, kiminle tanışmak onuruna eriştiğimi öğrenebilir miyim?” dedi.
“Polis müdürü.”
“Ne istiyorsunuz?”
“Hakkınızda açılan dava hükme bağlanıncaya kadar sizi gözaltında tutmak zorundayım ve bunu bildirmeye geldim.”
“Hangi dava hükme bağlanıncaya kadar sizi gözaltında tutmak zorundayım ve bunu bildirmeye geldim.”
“Hangi dava?”

“Maksimov davası. Çiftliğin sahibi, bir ziyafet sırasında, bana hakaretlerde bulundu diye sizi suçluyor; üstelik ona sopayla darpta bulunmuşsunuz.”
“İnanmıyorum! Hem, ben çiftlik sahibi Maksimov’u tanımam.”

TABLO 5, Sütun 5

Kaynak çeviri: E.M. 1987 Bölüm VII

- Hayır, Pavel İvanoviç, isterseniz bir çıkar yol bulabilirsiniz. Bir kulübenin kapısı içeriye soğutmaya mı yarar yalnız? Eşiği geçtiniz bir kez; geri dönüş biraz zor! Hayır, bir süre daha bizimle kalacaksınız! Sizi biz başgöz edeceğiz! Öyle değil mi İvan Grigoryeviç? Biz evlendireceğiz! Dediler

Mahkeme başkanı:

- Evet, evlendireceğiz, biz evlendireceğiz! Siz istediğiniz kadar elinizle, ayağınızla karşı koyun, biz sizi evlendireceğiz! Hayır, babam, bir kez elimize düştünüz, boşuna kurtulmaya çalışmayın. Biz şaka etmeyi sevmeyiz! Dedi.

Metin 11: Çeviren: Zeynep Özkurt, Alter Yayıncılık, Dünya Klasikleri, 2009

- Hayır Pavel İvanoviç, nasıl isterseniz ama bir izbenin kapısı yalnız içeriye soğuk girsin diye açılmaz ki, eşiği geçtiniz bir kez artık geriye dönmek güç.

- Hayır, bir süre daha bizimle kalacaksınız. Sizi evlendireceğiz. Öyle değil mi? İvan Grigoryeviç, evlendirelim onu.

Mahkeme başkanı de aynı fikre katılarak;

- Biz sizi evlendireceğiz, dedi.

- Siz ne kadar elinizle, ayağınızla karşı koysanız, inat etseniz, sizi yine de baş göz edeceğiz. Yok dostum artık elimize düştünüz, ne kadar pişman olsanız boşuna! Biz şaka etmeyi sevmeyiz.

Metin 12: Elips Kitap, 5. Baskı Mart 2009. MEB 100 Temel Eser

- Hayır, Pavel İvanoviç, isterseniz bir çıkar yol bulabilirsiniz. Bir kulübenin kapısı içeriye soğutmaya mı yarar yalnız? Eşiği geçtiniz mi bir kez; geri dönüş biraz zor! Hayır, bir süre daha bizimle kalacaksınız! Sizi biz başgöz edeceğiz! Öyle değil mi İvan Grigoryeviç? Biz evlendireceğiz! dediler.

Mahkeme başkanı:

- Evet, evlendireceğiz, biz evlendireceğiz! Siz istediğiniz kadar elinizle, ayağınızla karşı koyun, biz sizi evlendireceğiz! Hayır, babam, bir kez elimize düştünüz, boşuna kurtulmaya çalışmayın. Biz şaka etmeyi sevmeyiz! dedi.

Metin 13: Yay. Haz : İzzet Döş, Kitapzamanı, Dünya Klasikleri, 2010. MEB 100 Temel Eser

- Hayır Pavel İvanoviç, nasıl isterseniz ama bir izbenin kapısı yalnız içeriye soğuk girsin diye açılmaz ki, eşiği geçtiniz bir kez artık geriye dönmek güç.

- Hayır, bir süre daha bizimle kalacaksınız. Sizi evlendireceğiz. Öyle değil mi? İvan Grigoryeviç, evlendirelim onu.

Mahkeme Başkanı de aynı fikre katılarak;

- Biz sizi evlendireceğiz, dedi.
- Siz ne kadar elinizle, ayağınızla karşı koysanız, inat etseniz, sizi yine de baş göz edeceğiz. Yok dostum artık elimize düştünüz, ne kadar pişman olsanız boşuna! Biz şaka etmeyi sevmeyiz.

Metin 14: Çevirmen : Elanur Bahar, İskele Yayıncılık, Dünya Klasikleri Dizisi, t.y

- Hayır Pavel İvanoviç, nasıl isterseniz ama bir izbenin kapısı yalnız içeriye soğuk girsin diye açılmaz ki, eşiği geçtiniz bir kez artık geriye dönmek güç.
- Hayır, bir süre daha bizimle kalacaksınız. Sizi evlendireceğiz. Öyle değil mi? İvan Grigoriyeviç, evlendirelim onu.
- Mahkeme başkanı de aynı fikre katılarak;
- Biz sizi evlendireceğiz, dedi.
- Siz ne kadar elinizle, ayağınızla karşı koysanız, inat etseniz, sizi yine de baş göz edeceğiz. Yok dostum artık elimize düştünüz, ne kadar pişman olsanız boşuna! Biz şaka etmeyi sevmeyiz.

ÖZGEÇMİŞ

Nilüfer (Natalia) Denissova Kazakistan'da doğmuş, 1999 yılında Karaganda Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur.

2003-2008 yılları arasında Başkent Üniversitesi Dil Araştırma ve Uygulama Merkezinde (BÜDAM) Rusça Okutmanı olarak görev almıştır. 2008'den itibaren Sabancı Üniversitesi Diller Okulunda Rusça Öğretim Görevlisi olarak, 2010 yılından itibaren ise Dünya Dilleri Birim Koordinatörü olarak çalışmaktadır. 2013 yılından bu yana Okan Üniversitesi Rusça Mütercim Tercümanlık Ana Bilim Dalında ders vermektedir.

2006-2008 yılları arasında Ankara Üniversitesinde Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapmıştır. Tez konusu "Orhan Pamuk'un **Kara Kitap** adlı romanının Rusça çevirisinde tümce yapılarının sentaks açısından incelenmesi."

Kitaplar

Rusça Dilbilgisi, Engin Yayınevi, 2004, 2. Baskı 2006

Rusça-Türkçe, Türkçe-Rusça Standart Sözlük. Engin Yayınevi, 2005

Pratik Rusça Eğitim Seti, Elina Tsitrin ile birlikte, İstanbul, Nakkaş Yapım, 2011

Çeviriler:

Miskinler Tekkesi / Reşat Nuri Güntekin, Mir Knigi, Moskova, 2009

Harabelerin Çiçeği / Reşat Nuri Güntekin, Mir Knigi, Moskova, 2009

Makaleler:

"From the Turkish Renaissance to the Plethora of Pirate Translations (based on the translations of the poem Dead Souls by Nikolay Gogol).", **From the History of Translation Reasoning**, Russian State University for Humanities, Proceedings of the International Conference held within the framework of the Project "National-Historical Traditions in Translation Studies", Moscow, 13-15 September 2012., s. 226-247

"Hayalperestin Türkçedeki Yolculuğu. Fedor Dostoyevski ve Beyaz Geceler", **İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi**, C.1, Sayı:2, 2010, s. 37-65

Arslan, Hülya & Denissova, Nilüfer. "Bologna Process in Translation Studies BA Program: Turkish Experience", **Journal of Teaching and Education**, 03(03):533-544 (2014)